

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
(DOKTORA)

SAVUNMA HARCAMALARI ve TÜRKİYE'DEKİ GELİŞME SEYRİ
(1973-1998 DÖNEMİ)

TEZ DANIŞMANI : PROF. DR. ARİF NEMLİ

HAZIRLAYAN : NURULLAH ALTUN
ÖĞRENCİ NO : 8516
HAZIRLAMA TARİH : 1998

T 92636
TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL - 1998

İÇİNDEKİLER

SAYFA

KISALTMALAR.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1-9

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HİZMETİ VE HARCAMALARININ GENEL NİTELİKLERİ

1. Genel Olarak Savunma Harcamaları.....	10
1.1. Askerî Güç İhtiyacı Açısından Savunma Harcamaları.....	10
1.2. Kamu Hizmetinin Nitelikleri Açısından Savunma Hizmeti ve Harcamaları.....	15
1.2.1. Savunma Hizmeti Üretimi Siyasal Talepçe Düzenlenen Bir Kamusal Hizmettir	17
1.2.2. Savunma Hizmeti Faydası Bölünemeyen Bir Kamusal Hizmettir.....	19
1.2.3. Savunma Hizmeti Katksız Bir Ortak Tüketim Hizmetidir.....	20
1.2.4. Savunma Hizmeti Kendisinden Yararlananların Tüketimde Birbirine Rakip Olmadıkları Bir Kamusal Hizmettir.....	21
1.2.5. Savunma Hizmeti Üretimi ve Tüketiminde Yasal Zorunluluğa Başvurulan Bir Kamu Hizmetidir.....	23
1.3. Savunma Hizmetinin Faydaları.....	24
1.3.1. Caydırma ve Saldırığı Önleme.....	24
1.3.2. Savunmanın Yurtta Yasa ve Düzen Egemenliğine Katkısı.....	27
1.3.3. Askerlik Eğitiminin Faydaları.....	29
2. Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi.....	30
2.1. Güvenlik İhtiyacının Tesbiti.....	31
2.1.1. Dış Politika Yaklaşımı.....	32
2.1.2. İç Politika Yaklaşımı.....	33
2.1.3. Kaynak Sınırlaması.....	34
2.1.3.1. Özel Sınırlamalar.....	35
2.1.3.2. Genel Sınırlamalar.....	35
2.1.3.3. Kaynak Tahsisinde Zaman Problemi.....	36
2.1.4. Teknolojik Düzey.....	37
2.2. Harcama Miktarının Belirlenmesi ve Ödenek Tahsisi.....	39
3. Savunma Harcamalarında Etkinlik.....	42
3.1. Savunma Programı Etkinliği.....	42
3.2. Savunma Sistemlerinin Katkısı.....	47
3.3. Uluslararası Maliyet Paylaşımı ve Askeri İttifakların Katkısı.....	49

4. Savunma Harcamalarını Etkileyen Ekonomik Özellikler.....	50
4.1. Silah Piyasasının Yapısı.....	51
4.2. Talep Esnekliği.....	54
4.2.1. Zaman ve Performans Etkisinin Talep Üzerindeki Etkisi.....	58
4.2.2. Talebin Kararlılığı.....	58
4.3. Rasyonel Seçimi Engellenen Faktörler.....	59
4.4. Fiyat Oluşumu.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HARCAMALARI VE KAYNAKLARI

1. Türkiye'nin Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler.....	66
1.1. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi.....	66
1.2. Türkiye'nin Algıladığı Tehditler.....	68
1.3. Askerî Güç Dengesi ile Türkiye ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarında Ulaşılan Boyutlar.....	73
1.3.1. Askerî Güç Dengesi.....	73
1.3.2. Türkiye ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarında Ulaşılan Boyutlar..	79
2. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Kaynakları.....	82
2.1. Bütçe Kaynakları.....	83
2.1.1. Millî Savunma Bakanlığı Ödenekleri.....	83
2.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri.....	85
2.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri.....	86
2.1.4. Reorganizasyon Modernizasyon (Re-Mo) Ödenekleri.....	87
2.1.4.1. Ödeneklerin Tahsis Şekli ve Planlama, Programlama Bütçeleme Sistemi (PPBS)'nin İşleyiş Tarzı.....	91
2.1.4.2. PPBS'nin Unsurları.....	92
2.1.4.2.1. Türkiye'nin Millî Askerî Stratejisi.....	92
2.1.4.2.2. Planlamalar.....	92
2.1.4.2.2.1. Stratejik Hedef Planı (SHP).....	93
2.1.4.2.2.2. T.S.K. İnsan Gücü Planı.....	93
2.1.4.2.2.3. T.S.K. Seferberlik Planları.....	93
2.1.4.2.2.4. Malî Plan.....	94
2.1.4.2.3. Programlama.....	94
2.1.4.2.4. Bütçeleme ve Uygulama Esasları.....	94
2.1.5. Ek Kaynak İşlemleri.....	98
2.1.6. Özel ve Devirli Ödenekler.....	101
2.1.6.1. Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Gelirler.....	103
2.1.6.2. Askerî Arazilerin Satışından Elde Edilen Gelirler.....	103
2.1.6.3. İhtiyaç Fazlası ve Hurda Durumdaki Muhtelif Mal ve Hizmet Satışlarından Elde Edilen Gelirler.....	104
2.1.6.3.1. Yurtiçinden Türk Lirası Cinsinden Elde Edilen Gelirler.....	105
2.1.6.3.2. Yurtiçinden ve Yurtdışından ABD Doları Olarak Elde Edilen Döviz.....	105

2.1.6.4. Dövizli Askerlikten Elde Edilen Gelirler.....	106
2.1.6.5. Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarından Alınan Kira veya Ücret Tutarları ile Türkiye’de Yerleşik Erken İhbar Radar Mevzilerinin Bakım, PTT Devre Kiralarının Elde Edilen Gelirlerle Yabancı Menşeli Taşıtların Satışından Elde Edilen Gelirler.....	107
2.1.7. Savunma Harcamalarının Finansmanı İçin Alınan Vergiler.....	111
2.2. Dış Kaynaklar.....	113
2.2.1. ABD Askerî Yardımları.....	113
2.2.1.1. Hibe Yardımları.....	113
2.2.1.2. FMS Kredileri.....	114
2.2.1.3. Ödünç Verme ve Kiralama Yöntemleri.....	116
2.2.2. Alman Askerî Yardımları.....	116
2.2.2.1. Periyodik Yardımlar (Dilim Yardımlar).....	117
2.2.2.2. Büyük Paket Yardımları.....”	117
2.2.2.3. Özel Teçhizatlandırma Yardımları.....	118
2.2.2.4. Alman Silah Tekniği ve Tedarik Dairesi (BWB) Yardımı.....	118
2.2.3. Kanada Askerî Yardımları.....	119
2.2.4. NATO Bakım ve İkmal Örgütü (NAMSA) Desteği.....	119
2.2.5. Uluslararası Kuruluşlardan Alınan Yardımlar.....	120
2.3. Diğer Kaynaklar.....	121
2.3.1. TSK Güçlendirme Vakıfları Gelirleri.....	121
2.3.2. NATO Müşterek Enfrastrüktür Fonlarından Sağlanan Ödenekler.....	124
2.3.3. Savunma Sanayii Destekleme Fonu.....	129
2.3.3.1. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelir ve Giderleri.....	131
2.3.3.1.1. SSDF Gelirleri.....	131
2.3.3.1.2. SSDF Giderleri.....	134
2.3.3.2. Savunma Sanayii Destekleme Fonu’nun Ekonomideki Yeri.....	135
2.3.3.3. SSDF’nun Kaynak Dağılımı Etkinliği Açısından Önemi.....	137
2.3.3.4. SSDF ve Vergilendirme Sınırları.....	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI AÇISINDAN ANALİZİ

1. Giriş.....	142
2. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Konsolide Bütçe Harcamaları İçinde Savunma Harcamalarının Yeri Ve Gelişimi.....	143
2.1. Oransal Analiz.....	146
2.2. Gelir Esnekliği Analizi.....	156
2.3. Büyüme Oranı Analizi.....	158
3. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Konsolide Bütçe Harcamaları İçinde Savunma Harcamalarının Yeri ve Gelişimi.....	160
3.1. Oransal Analiz.....	160
3.1.1. Savunma Harcamalarının Ekonomik Ayırma Göre Oransal Analizi.....	160
3.1.2. Personel Harcamaları itibarıyla karşılaştırma.....	162
3.1.3. Diğer Cari Harcamaları itibarıyla karşılaştırma.....	165

3.1.4. Toplam Cari Harcamaları itibarıyla karşılaştırma.....	170
3.1.5. Yatırım Harcamaları itibarıyla karşılaştırma.....	171
3.1.6. Transfer Harcamaları itibarıyla karşılaştırma.....	174
3.2. Gelir Esnekliği Analizi.....	176
3.3. Büyüme Oranı Analizi.....	180
SONUÇ.....	183-197
EKLER.....	198
TABLolar.....	199-247
ŞEKİLLER.....	248-252
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	253-261

KISALTMALAR

AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Antlaşması
AKKUM	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Müzakereleri
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
Dn.K.K.	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
FMS	: Foreign Military Services
Gnkur.Bşk.	: Genelkurmay Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HAK	: Harp Akademileri Komutanlığı
Hv.Bas.ve Neş.Md.	: Hava Basımevi ve Neşriyat Müdürlüğü
Hv.K.K.	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
IMF	: International Money Fon
J.Gn.K.	: Jandarma Genel Komutanlığı
K.K.K.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
NAMSA	: NATO Bakım ve İkmal Ajantası
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NATO Enf.	: NATO Enfrastrüktür
OYTEP	: On Yıllık Tedarik Planı
RE-MO	: Reorganizasyon- Modernizasyon
SAGEB	: Savunma Sanayii Geliştirme Başkanlığı
SHP	: Stratejik Hedef Planı
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute
SSDF	: Savunma Sanayii Destekleme Fonu
SSM	: Savunma Sanayii Müsteşarlığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları
US ACDA	: United States Arms Control and Disarmaments Agency

TABLolar LİSTESİ

SAYFA

Tablo	1	: Serbest Piyasa ve Savunma Piyasasının Özellikleri.....	53
Tablo	2	: Askerî Satın Almaların Silahlar Arası Dağılımı.....	56
Tablo	3	: Türkiye ve Sınır Ülkeleri Silahlı Kuvvetlerinin 1992 Yılı Durumu ve AKKA Antlaşmasına Göre 1995 Yılı için Öngörülen Personel ve Silah Seviyeleri.....	75
Tablo	4	: Türkiye'nin Çevresindeki Potansiyel Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri Gücü.....	76
Tablo	5	: Türkiye ve Komşularının Ekonomik ve Askerî Güçleri.....	78
Tablo	6	: En Çok Silah Satın Alan Ülkeler.....	80
Tablo	7	: Ortadoğu da Silah İthalatı.....	82
Tablo	8	: Özel Ödeneklerden Sağlanan Toplam Gelir.....	108
Tablo	9	: M.S.B. Bütçesindeki Gelir ve Gelirsiz Ödeneklerin Gelişimi.....	109
Tablo	10	: Savunmaya Yönelik Vergi ve Benzeri Yükümlülükler.....	110
Tablo	11	: Savunmaya Yönelik Vergi Gelirlerinin Bütçe Gelirleri ve Vergi Gelirleri İle Mukayesesi.....	112
Tablo	12	: ABD' den Sağlanan Askerî Yardımlar.....	115
Tablo	13	: Kuvvet Vakıflarının Birleşmeden Önceki Yardımları.....	122
Tablo	14	: T.S.K.GV.'nin Silahlı Kuvvetlere Yaptığı Kaynak Tahsisi.....	123
Tablo	15	: NATO ENFRASTRÜKTÜR Kategorileri.....	125
Tablo	16	: NATO Enf. Projeleri İçin Alınan NATO Katkısı ve Türkiye'nin NATO Enf. Fonuna Yaptığı Katkı İle Faydalanma Oranları.....	126
Tablo	17	: Türkiye'nin NATO Enf. Programına Katılımından Bu Yana Altyapı Fonlarından Faydalanma Oranlarının Diğer Üye Ülkelerle Mukayesesi.....	127
Tablo	18	: NATO Güvenlik Yatırım Programı Planlama Tavanları.....	128
Tablo	19	: Savunma Sanayii Destekleme Fonu.....	132
Tablo	20	: Savunma Sanayii Destekleme Fonu Nakit Giriş Tablosu.....	133
Tablo	21	: Tahsil edilmeyen SSDF gelirleri (1991 Yılı İtibarıyla).....	134
Tablo	22	: SSDF Çıktıları.....	135
Tablo	23	: SSDF Vergi Gelirleri, Bütçe Gelirleri ve GSMH.....	136
Tablo	24	: Yıllara Göre Savunma Harcamalarının Konsolide bütçe ve GSMH İçindeki Payı ve Gelişimi(Cari Fiyatlarla)	200
Tablo	25	: Yıllara Göre Savunma Harcamalarının Konsolide Bütçe ve GSMH İçindeki Payı ve Gelişimi (Sabit Fiyatlarla)	201
Tablo	26	: SSDF Savunma Harcamalarının Konsolide Bütçe ve GSMH İçindeki Payı....	202
Tablo	27	: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Konsolide Bütçe Harcamaları (Cari Fiyatlarla).....	203
Tablo	28	: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Konsolide Bütçe Harcamaları (Sabit Fiyatlarla).....	204
Tablo	29	: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Bütçe Harcamaları Yıllık Artış Oranları.....	205
Tablo	30	: Fonksiyonel Harcamaların Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	206
Tablo	31	: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamaların Konsolide Bütçe ve GSMH İçindeki Payları.....	207

Tablo	32	: Planlı Dönemler İtibarıyla Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamaların Konsolide Bütçe ve GSMH İçindeki Payları.....	208
Tablo	33	: Kişi Başına Fonksiyonel Harcamalar.....	209
Tablo	34	: Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamaların Gelir Esneklikleri.....	157
Tablo	35	: Kişi Başına Fonksiyonel Harcamaların, Nüfusun ve Gerçek Gelirin Büyüme Oranları.....	210
Tablo	35 A	: Kişi Başına Fonksiyonel Harcamaların, Nüfusun ve Gerçek Gelirin Büyüme Düzeyleri.....	211
Tablo	36	: Yıllara ve Ekonomik Ayrıma Göre Savunma Başlangıç ödeneklerinin Konsolide Bütçe Başlangıç Ödenekleri İçindeki Payı ve Gelişimi Cari Fiyatlarla.....	212
Tablo	37	: Yıllara ve Ekonomik Ayrıma Göre savunma Başlangıç Ödeneklerinin Konsolide Bütçe Başlangıç Ödenekleri İçindeki Payı ve Gelişimi Sabit Fiyatlarla.....	213
Tablo	38	: Ekonomik Ayrıma Göre Konsolide Bütçe ve Savunma Harcamaları ile GSMH 'nin Yıllık Artış Oranları.....	214
Tablo	39	: Ekonomik Fonksiyonel Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamaları Cari Fiyatlarla.....	215- 216
Tablo	40	: Ekonomik Fonksiyonel Ayrıma Göre Konsolide Bütçe Harcamaları Sabit Fiyatlarla.....	217- 218
Tablo	41	: Ekonomik Ayrıma Göre Fonksiyonel Harcamaları Konsolide Bütçe İçindeki Payı.....	219- 220
Tablo	42	: Ekonomik Ayrıma Göre Fonksiyonel Harcamaların GSMH içindeki Payları Cari Fiyatlarla.....	221- 222
Tablo	43	: Personel Harcamalarının Yıllık Artış Oranları.....	223
Tablo	44	: Personel Harcamalarının Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	224
Tablo	45	: Diğer Cari Harcamaların Yıllık Artış Oranları.....	225
Tablo	46	: Diğer Cari Harcamaların Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	226
Tablo	47	: Toplam Cari Harcamaların Yıllık Artış Oranları.....	227
Tablo	48	: Toplam Cari Harcamaların Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	228
Tablo	49	: Yatırım Harcamalarının Yıllık Artış Oranları.....	229
Tablo	50	: Yatırım Harcamalarının Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	230
Tablo	51	: Transfer Harcamalarının Yıllık Artış Oranları.....	231
Tablo	52	: Transfer Harcamalarının Planlı Dönemler İtibarıyla Ortalama Artış Oranları.....	232
Tablo	53	: Konsolide Bütçe Harcamaları ve GSMH Yıllık Artış Oranları.....	233
Tablo	54	: Konsolide Bütçe Harcamaları ve GSMH Planlı Dönemler İtibarıyla Artış Oranları.....	233
Tablo	55	: Kişi Başına Konsolide Bütçe Harcamaları ve GSMH.....	234
Tablo	55A	: Ekonomik-Fonksiyonel Ayrıma Göre Kişi Başına Harcamalar.....	235
Tablo	56	: Ekonomik Ayrıma Göre Fonksiyonların Gelir Esneklikleri.....	236
Tablo	57	: Fonksiyonlara Göre Personel Harcamalarının Büyüme Oranları.....	237
Tablo	57 A	: Fonksiyonlara Göre Personel Harcamalarının Büyüme Düzeyleri.....	238
Tablo	58	: Fonksiyonlara Göre Diğer Cari Harcamalarının Büyüme Oranları.....	239

Tablo 58 A	:	Fonksiyonlara Göre Diğer Cari Harcamalarının Büyüme Düzeyleri.....	240
Tablo 59	:	Fonksiyonlara Göre Toplam Cari Harcamalarının Büyüme Oranları.....	241
Tablo 59 A	:	Fonksiyonlara Göre Toplam Cari Harcamalarının Büyüme Düzeyleri.....	242
Tablo 60	:	Fonksiyonlara Göre Yatırım Harcamalarının Büyüme Oranları.....	243
Tablo 60 A	:	Fonksiyonlara Göre Yatırım Harcamalarının Büyüme Düzeyleri.....	244
Tablo 61	:	Fonksiyonlara Göre Transfer Harcamalarının Büyüme Oranları.....	245
Tablo 61 A	:	Fonksiyonlara Göre Transfer Harcamalarının Büyüme Düzeyleri.....	246
Tablo 62	:	Askerî Harcamaların Tanım Örnekleri.....	247

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>SAYFA</u>
Şekil 1 : Personel Teklifi Girdileri.....	95
Şekil 2 : Bütçe Teklifinin OYTEP Girdisi.....	96
Şekil 3 : Savunma Harcamalarının Konsolide Bütçe ve GSMH İle Oransal İlişkisinin Grafik Gösterimi.....	249
Şekil 4 : Savunma Harcamalarının (SSDF Katkısı ile) Konsolide Bütçe İle Oransal İlişkisinin Grafik Gösterimi.....	250
Şekil 5 : Savunma Harcamalarının (SSDF Katkısı ile) GSMH İle Oransal İlişkisinin Grafik Gösterimi.....	251
Şekil 6 : Savunma Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Gelişimi ve Konsolide Bütçe İçindeki Paylarının Grafik Gösterimi.....	252

22

3

GİRİŞ

Uluslararası eğilimler açısından değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerdeki silahsızlanma eğilimlerine karşın Türkiye silahlanma eğilimi ile dikkat çekmektedir. Nitekim, 1995 yılında kapsamı, süresi ve maliyeti yeniden belirlenen modernizasyon programı hakkında Milli Savunma Bakanlığının yaptığı açıklamaya göre, önümüzdeki 30 yıl içinde toplam 150 milyar dolarlık bir maliyetle modernizasyon çalışmalarına hız kazandırılacak ve bunun 67 milyar dolarlık bölümü ise ilk 8 yılda gerçekleştirilecektir. Gerek söz konusu modernizasyon çalışması, gerekse silah alımına yılda en fazla 2.5 milyar dolar ayırabilen Türkiye'nin, 1997 yılında bütçede savunmaya ayırdığı payın 5 milyar dolar dolayında bulunması, Türkiye'deki savunma harcamalarının kaynaklarına dikkat çekmektedir.

Son on yıl içinde, silahsızlanma ve silahların kontrolü konusunda somut sonuçların alınması, "Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Müzakereleri (AKKUM)"nin sonuçlandırılarak uygulanmasına başlanması, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmeler ve Malta Zirvesinde "soğuk savaş"ın bittiğinin ilan edilmesi, "Türk savunma harcamalarında azaltma yapılarak, tasarruf edilecek harcamaların diğer ekonomik-sosyal alanlara kaydırılması" konusunu ön plana çıkartmıştır. Bu görüş taraftarları, savunma harcamalarında azaltma yapılmasını ısrarla savunurlarken, Milli Savunma Bakanlığı yetkilileri ise "savunma harcamalarının azaltılmayacağını, Türkiye'nin bütçe ve bütçe dışı kaynaklardan silahlanmaya ayırdığı paranın, NATO ve çevresindeki komşu ülkelere göre çok daha az olduğunu ve Türkiye'deki silahların diğer ülkelerdeki ile kıyaslanamayacak derecede demode olduğunu" ifade etmektedirler. Güvenlik ve savunmamızla ilgili böyle hayati bir konu üzerinde iki zıt görüşün belirmesi savunma harcamaları ve ekonomik etkilerini yeniden gündeme getirmektedir. Bu tartışmalar iki önemli soruyu gündeme taşımaktadır:

1. Bir ülkenin savunma harcaması ne kadar olmalıdır?
2. Hangi kaynakları buna ayırabilir?

Bu soruların cevabının Türkiye açısından verilmesi kolay görülmemektedir. Gerçekten de, sahip olduğu jeopolitik önem, Türkiye'nin bütün komşuları ile hassas

ve dikkatli bir siyasî ve askerî politika yürütülmesini gerektirmektedir. Daha önce Kıbrıs sorunu dolayısıyla karşı karşıya kaldığı silah ambargosu nedeniyle ek külfetlere katlanmak durumunda kalan Türkiye'nin, bir NATO üyesi olarak elde ettiği avantajlar ve üstlendiği yükümlülükler de vardır. Ayrıca, uzun süredir yürütülen terörle mücadele programı nedeniyle Türkiye için ortaya çıkan savunma ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanması için katlanması gereken fedakârlıklar da çok yüksek düzeyde bulunabilmektedir. Bununla beraber Türkiye, modern ve gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşmak, çağdaş uygarlık düzeyine yükselmek için mevcut kaynaklarını en iyi biçimde kullanmak durumundadır.

Türkiye'de zaman zaman ağır ekonomik bunalımlar yaşanmakta, bu tür bunalım dönemlerinde savunma ihtiyaçları ile ekonomik ihtiyaçları dengelemek büyük güçlüklerle neden olmaktadır. Dolayısıyla istikrarlı bir savunma politikası yürütmek kolay olmamaktadır. İzlenen politikalar hakkında kamuoyuna zaman zaman çeşitli açılardan değerlendirmeler yapılmakta gerek kamuoyu gerekse karar mekanizmaları, bu değerlendirmelerden etkilenmektedir. Ancak bu değerlendirmelerin her zaman yeterli ve objektif verilerin ışığı altında yapıldığı söylenemez. Bu durumda eldeki bilgilerle objektif ve etraflıca bir inceleme yapılması, konuya açıklık getirecek değerlendirmelerin subjektif yargılardan uzak ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için, savunma harcamalarını ve onun düzeyinin belirlenmesinde önemli rol oynayan savunma ihtiyaçlarını (silah, teçhizat, vb) ve bunların tedarik edildiği pazarın yapısını ve işleyişini tanımak gerekir. Zira, savunma ihtiyaçlarının önem derecesini tayin etmek, sanıldığından güç, zamana ve ortama göre değişkenlik gösteren bir husustur. Özellikle silah, teçhizat gibi savunma ihtiyaçlarının maliyeti ve talep esnekliği, rasyonel seçim ve fiyat oluşumu gibi ekonomik özelliklerin, savunma harcamalarının artışında önemli ölçüde etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle savunma harcamaları konusunda, özellikle aşağıdaki soruların yanıtlarının belirlenmesine ihtiyaç vardır.

1. Savunma harcamalarının düzeyinin belirlenmesine etki eden faktörler nelerdir?

2. Savunma harcamalarında etkinlik nasıl sağlanacaktır? Askerî ittifakların katkısı nedir?

3. Savunma harcamalarını etkileyen ekonomik özellikler nelerdir? Silah piyasasının yapısı ve fiyat oluşumu nasıldır?

Öte yandan Türkiye'nin silah edinme düzeyinin, refah düzeyiyle meydana getirdiği uyumsuzluk, savunmaya ayrılan kaynakları (verilere yansıdığı ölçüde) çözümlenmeyi gerekli kılmaktadır. Söz konusu çözümlenme, devletin uyguladığı iktisadi politikalarda önemli bir yeri ve ağırlığı bulunan maliye politikası ve bunun önemli araçlarından birisi olan bütçe yapısının değerlendirilmesi ile yapılabilir. Zira bütçe, kaynakların dağılımını belirleyen önemli mekanizmalardan birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla kaynaklarda etkinliğin sağlanması ve başka amaçların gerçekleştirilebilmesi ise sağlıklı bir bütçe politikasıyla yakından ilgilidir. Bu durum, bütçe harcamalarının miktar ve bileşiminin tespitini zorunlu kılmaktadır. Kamu sektörüne ayrılan kaynakların, belirli hizmetler arasında optimal bir dağılımının sağlanması için harcamaların, hizmetler itibarıyla sınıflandırılması ve bu harcamaların ekonomik kriterlere göre incelenmesi, kamu sektörü içinde cari ve yatırım harcamalarının karşılıklı ağırlıkları hakkında bir fikir verebilir. Bu çözümlenmeler sırasında, kamu harcamalarının ve her bir hizmet türüne ait harcamanın tanımı ve nereye kadar harcanabilecekleri, önem arz eden hususlardır. Dolayısıyla bu harcamaları ve hizmet yapısını tanımlamada uygun bir ölçüt kullanmak gerekir. Bu ölçüt ise ülkemizde kamu kesimi içinde önemli bir yere sahip olan konsolide bütçedir. Bu durumda, Türkiye'deki savunma harcamalarını etkileyen faktörleri, bu harcamaların karşılanması için kullanılan kaynakları ve savunma harcamalarının konsolide bütçe harcamaları içindeki payı ve gelişimi yönünden de değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca, kamu tüketim ve yatırım harcamalarının nihai talebin birer parçası olmaları nedeniyle GSMH içindeki oranlarla tanımlanması da, toplumun kamu faaliyetlerine ayırdığı kaynakların bir ölçütü olarak kullanılmaktadır. Benzer olarak savunma harcamalarının GSMH'ya oranlanması yeterince anlamlı bulunmamasına karşın, yine de, toplam katma değer içindeki payını gösterebilmesi açısından faydalı

olacaktır. Bu oran, savunma yükü olarak da tanımlanabilir. Bu değerlendirmelere göre aşağıdaki soruların da çözüme kavuşturulması gerekmektedir:

1. Türkiye'nin savunma harcamalarını etkileyen faktörler nelerdir?
2. Türkiye'nin savunma harcamalarının kaynakları nelerdir?
3. Türkiye'deki savunma harcamalarının, kamu harcamalarının fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırılması bakımından değerlendirilmesi yapıldığında;
 - a. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre, savunma harcamalarının gelişimi ne yöndedir? Konsolide bütçe ve GSMH içindeki payı nedir? Reel bir artış veya büyüme söz konusu mudur?
 - b. Savunma harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre gelişimi ne yöndedir? Belirlenen fonksiyonlar içinde cari, yatırım ve transfer harcamalarının payı nedir?
 - c. Savunma harcamalarının gelir esnekliği ve büyüme düzeyi, gerek fonksiyonel gerekse ekonomik ayırım açısından ne yöndedir?
4. Savunmaya tahsis edilen ödenekler itibarıyla silahlı kuvvetlerin savunma programı etkinliği ve savunma sistemi yapısı nasıl değerlendirilebilir?

Bu araştırma ile savunma harcamalarının, gerek düzeyinin belirlenmesine etki eden ekonomik özelliklerin, gerek konsolide bütçe harcamaları içindeki gösterdiği gelişimin bir değerlendirmesi yapılarak, ileride oluşturulacak bütçe politikalarına ve araştırmacılara ışık tutulacağı, özellikle bu alandaki sayısal veri yetersizliklerine yardımcı olunacağı düşünülmektedir. Ayrıca Milli Savunmanın, Milli Güvenlik ve Askerî güç kavramları ile ilişkisini de açıklamakta yarar vardır. Milli Güvenlik, milli varlık ve millî çıkarların, hedeflerin güvenliğinin sağlanması ve korunmasıdır. Genel olarak savunma, bazen güvenlikle aynı anlamda, bazen de tamamen askerî anlamda kullanılmaktadır. Toplumun büyük bir kesimine göre, savunma hala yalnızca askerî bir özellik taşımaktadır. Bu görüşe göre Millî Savunma, askerî güçle aynı anlama gelmektedir. Bu husus, sınırlı savunma konsepti anlayışından kaynaklanmaktadır. Ancak, topyekün savunma konseptinde, milli varlığın milletçe savunulması ve tehlikelerin topluca göğüslenmesi düşüncesi hakimdir. Bu konsept içinde de askerî gücün savunmada çok önemli bir yeri vardır. Askerî gücün fizikî kuvvetleri olan

Silahlı Kuvvetler, barış zamanında milli birliğin kesin ve önemli bir unsuru, egemenliğin bekçisi, iç ve dış tehditlerin heveslerini kırıcı, barış, kanun ve düzenin korunmasında demokratik otoritenin yardımcısı olarak, devletin varlığının idamesinde önemli rol oynar. Herhangi bir acil durumda ve doğal afetlerdeki yardımlarıyla sosyal hizmetlere büyük katkılar sağlar. Savaşta, kriz dönemlerinde askerî güç, bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün, can ve mal güvenliğinin ana garantisidir. Bu özellikler aynı zamanda savunma hizmetinin niçin kamu hizmeti olması gerektiğinin belirlenmesinde de yardımcı olacaktır.

”

Çalışmada önem kazanan diğer bir konu ise araştırmanın sınırlılıkları ile ilgilidir; Bu sınırlılıklardan birincisi savunma harcamalarının neler olduğuna ilişkindir. Dar anlamda, savunma hizmetine tahsis edilmiş askerî ve sivil personelle ilgili harcamalar, askerî araç, silah ve gereçlerinin üretimi, satın alınması, bunların bakım ve onarım giderleri, bina, sığınak vb. inşa faaliyetleri, araştırma-geliştirme harcamaları, savunma harcamalarını oluşturur. Geniş anlamda ise savunma sektörü faaliyetlerine dolaylı olarak katkıda bulunan milis kuvvetleri, polis (jandarma), sahil güvenlik vb. güçler, sivil savunma, olağanüstü dönemlerde kısa zamanda silah üretimine faaliyetlerine uyarlayabilecek sivil teşebbüsler, zorunlu yiyecek maddeleri ve ham maddelerin stoklanması faaliyetleri ile ilgili harcamalar, yabancı askerî yardımlar savunma harcamalarını oluşturmaktadır. (1) Biz de özellikle tezin üçüncü bölümünde yaptığımız analizlerde savunma harcamalarını, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve 1985 yılından itibaren Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamalarının toplamı şeklinde kullanarak, mümkün olabilen en geniş savunma harcama düzeyini tanımlamaya çalıştık.

Diğer bir sınırlılık araştırma dönemiyle ilgilidir. Araştırma, bu hizmetin daha verimli ve etkin şekilde yürütülmesi sağlamak amacıyla önemli tedbirlerin öngörüldüğü Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin başlangıcı olan 1973 yılından, 1998 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmamızı 1973 yılından

(1) Kamal TUGEN; “ Dünyada ve Türkiye’de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri ”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Y.26, Aralık 1989 S.48.

itibaren başlatmamızın bir gerekçesi, özellikle Kıbrıs'ta yaşanan olayların diplomatik yollarla giderilememesi ve gelişmelerin askerî bir müdahaleyi kaçınılmaz bir hale getirmesi halinde, Silahlı Kuvvetlerin bir ada devletine muhtemel bir çıkarma hareketi için ihtiyaç duyacağı silah ve vasıtaların tedarik edilmesine yönelik tedbirlerin alınmasının aciliyet kazandığı kabul edilen bir dönemin yaşanmasıdır. Nitekim gelişmeler askerî bir hareketi gerekli kılmıştır. Bununla beraber, Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından yaşanan askerî ambargo sonucu, Silahlı Kuvvetlerin mevcut silah ve vasıtalarının muhafaza ve idame ettirilmesi, uzun vadede dışa bağımlılığın asgari düzeye indirilmesi ve "kendi silahını kendin yap" düşüncesinin önem kazanması ile Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu amacıyla gerekli tedbirler öngörülme ve uygulamaya konulmaya başlamıştır.

Üçüncü bölümde yapılan analizlerde kullandığımız sayısal verilerle ilgili sınırlılıkları vurgulamak da faydalı olacaktır. Bunlardan birincisi, savunma harcamaları, konsolide bütçe ayırımında olduğu gibi sadece Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve 1986 yılından itibaren Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamalarının toplamını ifade etmesiyle ilgilidir. Bu harcamalara Savunma Sanayii Destekleme Fonu harcamaları, dış yardımlar ve diğer kaynaklar olarak değerlendirdiğimiz, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakıfları ile bağışlar yoluyla elde edilen gelirlerden yapılan harcamalar dahil değildir. İkinci bir sınırlılık, fonksiyonel sınıflandırmaya göre yapılan analizlerde savunma dışında kalan diğer fonksiyonların 1973 ve 1974 yılına ait kesin harcama mülkiyetleri elde edilemediğinden söz konusu yıllara ait değerlendirmeler başlangıç ödenekleri veri alınarak yapılmıştır. Üçüncü bir sınırlılık ise ekonomik sınıflandırmaya göre yapılan analizlerde 1973-1991 dönemindeki yıllara ait ve ekonomik ayırım itibarıyla kesin harcama miktarları elde edilmediğinden bu yıllara ait değerlendirmeler, başlangıç ödenekleri, 1992-1996 yıllarına ait değerlendirmeler ise kesin harcama miktarları kullanılarak yapılmıştır. Bunlara ilave olarak her iki sınıflandırmaya göre yapılan değerlendirmelerde 1997 ve 1998 yıllarına ait harcama miktarları olarak, ilgili yılların Bütçe Tasarılarındaki değerler kullanılmıştır.

Diğer bir sınırlılık ise sabit fiyatlarla ilgilidir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1987 yılına kadar 1968 yılı fiyatlarıyla düzenlenmiş olduğu sabit fiyatları, bu yıldan itibaren 1987 yılını baz alarak yeniden düzenlemesiyle, istatistiklerde Eski Seri ve Yeni Seri olmak üzere iki farklı deflatöre göre düzenlenmiş fiyat listeleri yayımlanmaktadır. Biz bu çalışmamızda DİE'nin 1968 yılına göre düzenlemiş olduğu fiyat deflatörlerini kullanarak harcamaları sabit fiyatlarla tanımlamaya çalıştık. Ancak 1996 yılı ve sonrası yıllara ait deflatör değerleri ise bir önceki yıla ait deflatör gerçekleşme oranı referans alınarak enterpolasyon usulüyle tarafımızdan yapılan hesaplamalarla bulduğumuz tahmini değerleri ifade etmektedir.

Bütün bu değerlendirmelere ilave olarak, kullanılan sayısal değerlerin, aynı kamu birimine ait olması halinde dahi birbirlerinden farklı veya yaklaşık değerleri ifade ettiğini de vurgulamak gerekmektedir. Ayrıca yazım esnasında kullanılan kısaltmaların açılımı kısaltmanın ilk kullanıldığı yerde ya da dipnotlarda açıklanmıştır.

Çalışmamız üç ana konu ve bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, savunma harcamaları önce askerî güç ve ihtiyacı açısından değerlendirilmiş, daha sonra kamu hizmetinin nitelikleri açısından tanımlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca savunma hizmetinin faydaları, savunma harcamaları düzeyinin belirlenmesi ve savunma harcamalarında etkinliğin sağlanması konuları tartışıldıktan sonra savunma harcamalarını etkileyen ekonomik özellikler tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye'nin savunma harcamalarını etkileyen faktörler ve bu harcamaların kaynaklarını oluşturan bütçe kaynakları, dış yardımlar ve diğer kaynaklar belirlenerek değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, savunma hizmetlerine GSMH'dan ve konsolide bütçeden ayrılan kaynakların birleşimi ve gelişimi, diğer kamu hizmetleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İnceleme, üç ana başlık altında yapılmıştır. Birinci olarak, özellikle savunma harcamalarının GSMH ve konsolide bütçe harcamaları içindeki payı, yıllık ve planlı kalkınma dönemleri itibarıyla ortalama artış oranları cari ve sabit

fiyatlarla belirlenerek, diğ er fonksiyonların (Genel hizmetler, Adalet-Emniyet, Sağlık, Eğitim, Bayındırlık vb.) payları ve artış oranları ile karşılaştırılmıştır. İkinci olarak belirlediğimiz hizmetlerin gerek fonksiyonel gerekse ekonomik ayırım kriterlerine göre harcama miktarlarındaki değişikliklerle GSMH'daki değişiklikler arasındaki kesin ilişkiyi saptamak ve gelire ilişkili olarak her bir harcama türünün payındaki nispi büyüme oranlarını karşılaştırabilmek için gelir esneklikleri hesaplandı. Üçüncü olarak nüfus boyutu incelemeye eklenerek, savunma ve diğ er hizmetlere ait, kişi başına gerçek harcamaların (fonksiyonel ve ekonomik ayırma göre) zamansal büyüme oranları ve büyüme düzeyleri hesaplanarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Sonuç bölümün de ise araştırmadan elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılarak, varılan sonuçların açıklanmasına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HİZMETİ VE HARCAMALARININ

GENEL NİTELİKLERİ

1. GENEL OLARAK SAVUNMA HARCAMALARI

1.1. Askerî Güç İhtiyacı Açısından Savunma Harcamaları

Güç, devlet açısından ve politik anlamda bakıldığında, başkalarının davranışlarını kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda etkileyebilme yeteneği (2) olduğuna göre bu gücü oluşturan unsurların da bu özelliği haiz olmaları zorunludur. Bir devletin gücünü oluşturan soyut ve somut nitelikli öğeler, dinamik ve sürekli değişme halindedirler. Soyut nitelikteki öğeler “ulusal moral, diplomasi kalitesi, hükümetin niteliği olarak belirlenirken; somut nitelikli öğeler” coğrafi konum, nüfus ve iş gücü, doğal kaynaklar, endüstriyel ve tarımsal potansiyel gelişme düzeyi ve Askerî güç olarak sıralanmaktadır.(3)

Devletlerin gücü genellikle, gücün en belirgin ve elle tutulur ögesi askerî imkanları ile ölçülür. Uluslararası ilişkilerde en son başvurulan yol ve güç hesaplarında bütün tahminlerin odak noktasını oluşturan askerî güç, teknolojik imkanlar, önderlik ve silahlı kuvvetlerin nicelik ve niteliğine bağlıdır.(4)

Uluslar, genelde ekonomik refah, siyasi istikrar ve askerî güvenliğin sağlanması ve geliştirilmesi, hususunda devamlı faaliyet gösterirler. Bu hedefler doğrultusunda sarf edilen gayret, girişim ve faaliyetler çok defa uluslararası gerilimlere, anlaşmazlık ve hatta çatışmalara da sebep olabilmektedir. İşte bu durumda, hayati önem ve değer taşıyan Millî hedeflere erişilememesi, dolayısıyla Millî menfaatlerin tehlikeye girmesi halinde son çare olarak silahlı kuvvetlerin, başka bir deyişle askerî gücün belirlenen gayeler uğrunda aktif şekilde kullanılması gerekli ve zorunlu görülebilir. Ülkelerin saldırgan politikaları çoğu zaman savaşa yol açar. Bu nedenle ülkelerin bunlara karşı savunma ihtiyaçları da onları sürekli olarak saldırganlara karşı hazırlıklı olmaya iter.

(2) Cevdet Tanyeli, “Harp ve Ekonomi İlişkileri”, Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul 1985, s.37.

(3) Esat Çam “Dış Politika Etkinliği ve Savunma Gücü”, Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul 1985, s.23.

(4) Çam, s.24

Zira harp, Clausewitz'in tanımladığı gibi "düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemidir"(5) Buna bağlı olarak, her zaman için gerçekleşme ihtimali bulunan harp, "bir devletin var olma sebebidir" (6) de denilebilir.

Genel olarak kendi çıkarlarının dışında herhangi bir ahlakî faktörle sınırlı olmadan, kendilerinin üzerinde merkezi bir otorite tanımayan ve genel anlamda kuvvetin egemen rol oynadığı anarşik bir ortamda (7) uluslararası politikalar, yönetilemeyen politikalar (8) haline gelmektedir. Bu sebeple, devletlerin böyle bir ortamda, kendilerini ve çıkarlarını koruyabilmeleri için, askerî güç bulundurulmasını hayati hale getiren, zaman ve şartlara göre değişen bir çok sebepler bulunabilir. Devletlerin, varlıklarını sürdürmek istemelerinin yanısıra kendilerini geçindirmek zorunda olmaları ve bu iki faktöre bağlı olarak diğer devletlere göre sahip olduğu jeostratejik konumla çok yakından ilgilenmek zorunda kalmaları, kendi kaderi üzerinde tam bir kontrole sahip olamamanın neticesi olarak mevcut karşılıklı bağımlılıkları, bu anarşik ortamda devletlerin ahlaki faktörlere göre hareket etmemelerinin meydana getirdiği değişken durumlara göre caydırıcı olabilmenin gerekliliği, bu sebeplerin başlıcalarıdır. (9) Bu gereklilikler de gösteriyor ki, askerî güç ve askerî strateji, savaş durumuna başvurmaksızın, dolaylı olarak da siyasal stratejinin amacına ulaşmasına yardım edebilir. (10)

Savaş durumu ve silahlanmanın gerektirdiği durumlar ekonomiyi yakından etkiler. Ekonomiyi barış zamanında savaş gereksinimlerine uygun hazırlamak siyasî iktidarların görevidir. Bunun için, gerekli insan gücü, malzeme, teçhizat ve paranın nerelerden, ne zaman ve nasıl sağlanacağını, kullanılacağını önceden planlanarak

(5) Carl von Clausewitz, 'Harp Üzerine', çev. H.Fahri Çeliker, Gnkur.Basınevi, İkinci Baskı, Ankara, 1991, s.19.

(6) Arthur A.Stein, The Nation at War, Baltimere, John Hopkins University Pres 1980, s.1. (Zikreden: Muammer Şimşek, "Türkiye'de Savunma Sanayii" SAGEB; Yayımlı no: 3, Ankara, 1989, s.4.

(7) John Eppstein, "Motives and Morality in International Relations", NATO Review no:5, (October 1984) s.14-19.

(8) Muammer Şimşek "Türkiye'de Savunma Sanayii" SAGEB Yayını, No:3, 1984, s.4

(9) Daha geniş açıklamalar için bkz. Şimşek, s.5-9

(10) Tevfik Alparslan, "Siyaset, Güvenlik, Savunma Politikası ve Harp Planlaması". Hv.Bas.ve Neş.Md., Ankara 1970, s.35

icra edilebilir şekilde getirilmesi ve ekonominin tüm üretken kaynaklarının organize edilerek silahlı kuvvetler desteğine verilmek üzere bir ekonomik seferberlik (11) gerekmektedir. Bu gereklilik, savaşı kazandıracak bütün güç ve vasıtaların her an kullanılmaya hazır hale getirilmesini öngörür. Özellikle stratejik önemi olan kaynakların elde bulundurulması düşmanın eline geçmesini önlemek ve düşmanı bu tür kaynaklardan yoksun bırakmak vazgeçilmez ilkelere (12)

Uluslararası sistem içinde önde gelen devletlerin her biri hem zengin hem kuvvetli olmak (ve bu durumu sürdürmek) üzere varlığını ve gücünü artırmaya çalışırken, ekonomi ile strateji arasında görülen etkileşim, büyük güç sistemi içinde başı çeken ülkelerin yükselmelerinin ve sonra da çökmelerinin izlediği çizgi, üretim ve gelir sağlama kapasiteleri ile askerî güçleri arasında daha uzun vadede çok anlamlı bir karşılıklı ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır. (13) Bu durum, birbiriyle bağlantılı olan iki olgudan kaynaklanmaktadır. Birincisi, geniş çaplı bir askerî yapının desteklenebilmesi için ekonomik kaynakların gerekli oluşudur. İkincisi, uluslararası sistem söz konusuna olduğunda zenginlik ve gücün her zaman için nisbî oluşları ve böyle görülmeleri gereğidir. (14)

Buraya kadar konumuzun odak noktasını oluşturan askerî güç dengesi ve Millî güvenlik konusundaki geleneksel düşünce biçimleri üzerinde durduk. Oysa uluslararası trendler üzerinde çalışan uzmanlar, endişe konusu olabilecek bambaşka sebeplere ve güvenliği tehdit eden yeni konulara işaret etmektedirler.

(11) Bkz.: "Müşterek Askerî Terimler Sözlüğü, (Gnkur.MT-7), Ankara, 1985

(12) Bu konuda bkz.: 2 nci Dünya Harbinde Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul, 1985

(13) Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü, Çev.Birtane Karanıkçı, T.İ. Bankası Kültür Yayın, Genel Yayın No:306, Ankara, 1990, s.VIII.

(14) Kennedy, s.XVI.

Zira Millî güvenlik uzmanları bile gücün ekonomik boyutunun önemini kabul etmekte ve ekonomik alanda yapılan meydan okumalara (15) karşı kara ve deniz kuvvetleri gibi geleneksel enstrümanlara başvurulmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadırlar. (16)

Ulus devlet ve bunun güvenliğini tehdit eden yeni gelişmelerin başında, dünyanın fakir ülkelerinde yaşayan kalabalık nüfusun, kaynakların paylaşımından doğan savaflara sebep olması, etnik gerilimleri şiddetlendirmesi, sosyal istikrarsızlıkları artırması ve dışa yayılmacılığı teşvik etmesi gelmektedir. Aynı Millî sınırlar içindeki etnik grupların birbirinden farklı nüfus artış hızları mevcut gerilimleri artırmaktadır. Nüfus patlamasının etkisiyle, su stoklarının, otlak alanlarının ve benzeri kaynakların azalması dolayısıyla kaynak savaşları riskinin yükselmesine ilave olarak, çevrenin tahrip edilmesi, ekonomik refahı ve halk sağlığını da tehdit etmekte, dolayısıyla Millî menfaatler de tehdit edilir duruma gelmektedir. Ayrıca, dünya nüfusunun artış hızı göz önüne alındığında, bu tahribatın global gıda üretimine darbe indirerek kitle halinde global açlığa yol açması, sosyal ve siyasal istikrarsızlığı, kaynak savaşlarını ve yeryüzünün zengin ve fakir halkları arasındaki ilişkilerin bozulmasını daha ileri boyutlara götürmesi ihtimali vardır.

Potansiyel tehdit faktörlerinden biri de uluslar arasındaki yeni üretim ve iş bölümüdür. Global piyasa mantığında bir ürünün nerede yapıldığının pek dikkat çekici bir yanı olmamasına rağmen, savunma planlamacılarına göre, bir ülkenin kend elektronik ve bilgisayar sanayini sürdürmesinin, gemicilik ve havacılık sanayiini muhafaza etmesinin hayati önemi vardır. Ancak, hoşlanılmasa bile, ekonomik trendlerin Millî gücü etkilemesi mümkündür. Örneğin, bir ülkenin, ihracatından büyük kaynak sağladığı hayvancılık ve süt sanayii, dünyanın başka bir yerinde gıda

(15) Stratejik önemi olan kaynakları elde bulundurarak askerî gücü artırmak veya düşmanı bu tür kaynaklardan yoksun bırakarak onun savaş gücünü azaltmak için kullanılan ekonomik baskı yöntemleri içinde en belirgin olanları, abluka, ambargo, boykot ve kara listedir. Daha geniş bilgi için bkz.: Mehmet Kocaoğlu, "Uluslararası İlişkilerde Ekonominin Önemi" silahlı kuvvetler dergisi, sayı 338, Ankara, EKİM 1993, s.39-52. Ve Feridun Ergin, "Uluslararası Politika Stratejileri" İstanbul, İktisat Fakültesi, s.84-89.

(16) Paul Kennedy, "21 nci Yüzyıla Hazırlanırken" Çev.: Fikret Üçcan, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:340, Ankara 1nci Baskı 1995, s.164.

üretiminde kullanılan biyoteknoloji metodlarının ortaya çıkmasıyla büyük ölçüde bir kayba uğrayabilir veya otomobil (veya başka bir Millî kazanç) sanayii, kendisinden daha verimli çalışan yabancı rakipler, ülkenin iç pazarını istila ettiği için piyasadan silinebilir; ya da ileri teknoloji tasarım ve üretimi başka ülkelere göç edince Millî sanayi tabanı erozyona uğramış olabilir. (17)

Uluslararası finans hareketleri de millî devletin egemenliğine karşı tehdit oluşturmaktadır. Günlük para mübadeleleri hacminin bir çok ülkenin GSMH'ndan çok daha fazla olduğu bir ortamda hükümetlerle sisteme kumanda edebilme gücü gittikçe azalmaktadır. Sırf piyasanın [gerçekte piyasaya hükmeden sermaye sahipleri ve uluslararası sermaye sahiplerini destekleyen büyük güç konumundaki devletler] bazı tedbirlere (örneğin, vergi oranlarının yükseltilmesi gibi) sıcak bakmadığının bilinmesi bile egemen görünen devletleri bu tedbirleri uygulamaya koymaktan caydırabilmektedir. (18)

Devletlerin kendi güvenliklerine karşı yönelen tehditlerle başa çıkmak için yaptıkları gibi bu tip tehditlere karşı askerî kuvvetlere başvurulması da mümkün görünmemektedir. (19) Zira global nüfus patlamasını önlemek, sera etkisine son vermek, döviz ticaretini durdurmak, yabancı ülkelerdeki otomasyonla fabrikaları ve biyoteknolojiye dayalı tarımsal üretimi yasaklamak gibi işler askerî kuvvetlerin elinden gelmez. Netice olarak, güvenliğe yönelik eski ve geleneksel tehditlere, yaşam tarzımıza yönelik olarak meydana gelen yeni tehditler de eklenmiştir. Günümüzde silahlanma yarışı önemini kaybetmiş gözükse bile, hâlâ bir çok nükleer silah bulunacak ve bizzat nükleer güce sahip devletler de var olmaya devam edecektir. Bunun yanında, yönünü kendi sosyo-ekonomik, kültürel veya etnik dinamikleriyle bulan bölgesel uyuşmazlıkların ortadan yok olması mümkün olmadığı gibi, kaynak üzerindeki mücadele sertleştikçe, dünyanın birçok yerindeki bu gibi uyuşmazlıkların

(17) Kennedy, s.165.

(18) Kennedy, s.166. Değişen trendlerin etiket konusunda farklı bir bakış açısı için bkz.: Charles W. Taylor, Yeni Bir Ülke Bir Ülkeler Düzeni İçin Alternatif Dünya Senaryoları, Çev.: H.A.Ö. Başkaya Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, TEMMUZ 1994, S.21. vd.

(19) Kocsoğlu s.47. ve Kennedy s.167.

kapsam itibarıyla büyümesi ihtimali de kuvvetli görülmektedir. (20) Demek ki, silahlı kuvvetler var olmaya devam edecek ve gerektiğinde kullanılacaktır.

1.2. Kamu Hizmetinin Nitelikleri Açısından Savunma Hizmeti ve Harcamaları

Milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri yönünden yaşamsal bir önem taşıyan savunma hizmeti, (21) devletin varlığının bir göstergesi olarak da ilk örgütlenen hizmet olmuştur. (22)

Milletlerin siyasî organizasyonları olan devlet (23) aynı zamanda iktisadî bir örgüttür. Devletin bu iki özelliği arasında işlevsel bir ilişki vardır. Devletin varlığı, bu günün koşullarında onun yüklendiği görevleri çok geniş ve esnek bir şekilde kapsayan, kamu hayatının düzenlenmesi ihtiyacına dayanır. Bu düzenlemenin gerektirdiği mal ve hizmetler, üretim araçlarının ve iktisadî kaynakların kullanılması neticesinde gerçekleşen iktisadî faaliyet sonucu ortaya çıkar. (24) Gerçekte devletin temel faaliyetleri piyasa ekonomisinin hiçbir zaman sunamayacağı türden hizmetlerdir. Bunlar, dışa karşı savunma, ülke içinde düzeni sağlama, ekonomik faaliyetlerde ve toplumsal hayatta kamu düzeninin kurallarının konulması ve uygulanmasıdır. Devlet, düzenleyerek fayda yaratan faaliyetlerle yetinmeyip doğrudan doğruya tüketiciye fayda sunan üretim faaliyetlerine de girişebilir.

Zira günümüzde devlet, yukarıda belirtilen klasik faaliyetlerinin yanısıra üretim düzeyini artırmak, fiyat artışlarını önlemek, gelir dağılımında adaleti sağlamak gibi nedenlerle iktisadî ve sosyal hayata müdahalelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla devletin ekonomiye hangi alanlarda ve hangi ölçülerde müdahale edeceği, diğer bir

(20) Kennedy, s.167.

(21) Kennedy s.167.

(22) Arif Nemli, Kamu Maliyesine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s.9.

(23) Kenan Balutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988, s.268

(24) Sevinç Görgün, Kamu Maliyesi Ders Notları, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 1989, s.1.

deyişle devletin iktisadî faaliyetlerinin sınırının ne olması gerektiği konusu önem kazanmaktadır. (25)

İşte bu durum, devlet faaliyetlerinin bir şekilde düzenlenmesini gerektirmiştir. İşlevsel sınıflandırmanın esas alındığı bu düzenlemede kamu hizmetleri üç büyük kümede toplanmaktadır. Bunların birincisi, “Genel Yönetim ve Düzen Hizmetleri” dir. Genel yönetim, yasama, düzen, güvenlik, yargı ve savunma hizmetleri bu grupta yer alır. İkinci grupta yurttaşlara topluca veya teker teker “Refah Sağlayan Hizmetler” yer alır ki bunlar, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve yardım, konut vb. hizmetlerdir. Üçüncü grupta da üretim destekleyen tarım, sanayi, ticaret konularındaki hizmetler, altyapı hizmetleri ve yatırımları gibi “Ekonomik Nitelikteki Hizmetler” yer alır. (26) Bu düzenleme gösteriyor ki, devlet hizmetlerinin miktarı ve türlerinin kararlaştırılmasında bir takım nitelikler göz önünde bulundurulmaktadır.

Kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetleri gruplandırırken kullanılan temel iktisadî kıstas bunların pazarlanmasının mümkün olup olmamasıdır. Konumuz olan savunma hizmeti, bütün yazarlarca salt bir ortak tüketim hizmeti olarak tanımlanmaktadır. Pazarlanamayan hizmetler, bir başka deyimle kamusal mallar (27) arasında gösterildiğinden, savunma hizmetinin özelliklerini kamusal malların genel nitelikleri yönünden inceleyeceğiz.

Kamu hizmetlerinin ekonomik çözümleme e etkisi olan temel nitelikleri, “arzın siyasal talepçe düzenlenmesi, faydanın pazarlanamaması, aynı ürün biriminden ortaklaşa tüketim, hizmetten yararlananların birbirine tüketimde rakip olmamaları, hizmetin üretim ya da tüketiminde yasal zorunluluğa başvurulması” dır.(28)

(25) Özkan Umutam, Kamu Maliyesi, Teori Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, Mart 1988, s.15.

(26) Bulutoğlu, s.219.

(27) Pazarlanamayan hizmetler için Türk İktisat Literatüründe, Kamusal mallar, kamu malları, kolektif hizmetler, salt-sosyal mallar, gibi deyimler de kullanılmaktadır. Biz de bundan sonra “Kamusal mallar” deyimini kullanacağız. Bu deyimler için bakınız: Güneri Akalın, Kamu Ekonomisi, A.Ü. SBF yayını, No:486, Ankara, 1981, s.19. Ömer Faruk Batırel, Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İstanbul, 1978. Nemli, s.4. vd., Umutam, s.15. vd., Bulutoğlu, s.14-17. Ahmet Kibçay, Türkiye’de Piyasa Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, No:509, İstanbul, 1985, s.29 vd. Orhan Şener, Kamusal Mallar Teorisi, Bursa İ.İ.T.İ.A. Yayını, No:15, Özkaya Matbaacılık, İstanbul,1977, s.15.

(28) Bulutoğlu, s.52.

Devletin ilk ve temel görevlerinden olan savunma gibi ortak (kollektif) ihtiyaçların yukarıdaki özellikleri ve bu ihtiyaçların karşılanmasının doğal olarak kamu kesimine bırakılmasının başlıca sebebi bu tip hizmetler için piyasa mekanizmasından yararlanma güçlüğü ya da imkansızlığıdır. Bilindiği gibi piyasa mekanizmasında, “tüketicilerin her birinin ayrı bir mal ve hizmet biriminden yararlanması, satın alınan malın faydasının sadece satın alana ait olması, firmaların ürünlerini sadece bedelini ödeyene teslim etmeleri” gibi şartlar yanında ayrıca, serbest rekabet de tam ve zaman içinde sürekli ise piyasa bu ürünlerde en uygun üretim düzeyini gerçekleştirebilir.

Piyasadaki firmalar fiyat üretim maliyetine eşitleninceye kadar üretime devam ederler. Tüm faydalar satın alana geçtiğine ve tüm maliyet üreticinin üzerinde kaldığına göre her bir malın toplumsal faydası ve maliyeti ile özel faydası ve maliyeti arasında fark kalmayacağından üretimde optimum miktarın şartı olan toplumsal faydanın toplumsal maliyete eşitlenmesi şartı gerçekleşmiş olur. (29)

Ancak, savunma hizmetinin sunulabilmesi için yukarıda açıklanan mekanizma işlerliğini tamamen yitirmektedir. Zira, savunma hizmeti kamusal hizmetler için belirlenen bütün nitelikleri haiz olmakla kamu ekonomisi çözümlerinde piyasa ekonomisi için geçerli olanlardan farklı yöntemler ve aletler kullanılmasını gerektirir. Bu özellikler, etkinlik, denge, kişi tercihlerinin açıklanması gibi piyasa ekonomisinin işleyişinde önemli olan kavramların gerçekleşme koşullarını geniş ölçüde değiştirmektedir.

1.2.1. Savunma Hizmeti, Üretimi Siyasal Talepçe Düzenlenen Bir Kamusal Hizmettir.

Kamu hizmetlerinin tümünü kapsayan temel nitelik, bunların arzlarının siyasal talepçe düzenlenmesidir. Piyasa mallarından farklı hiçbir özellikleri olmasa bile,

(29) İbad. s.31-32 ve Ulubatlı, s.15.

talebin vergi kaynakları ile beslenen bir siyasal talep olması bu hizmetlerin piyasa mal ve hizmetlerinden farklı yöntemlerle incelenmesini gerektirir. Kamu hizmetlerinin tanımlanmasında temel ölçü olan talep ve finans yöntemi, savunma hizmeti için de en beğirgin ölçüdür.

Devletin kamu hizmetleri talebi parlamenter demokratik sistemlerde kollektif karar alma mekanizması yardımıyla şekillenir ve bütçeye yansır. (30) Savunma hizmetinin etkin bir şekilde görülebilmesi için gerekli ödenekler bütçeye konur. Toplanan vergi gelirleriyle savunma ve benzeri diğer hizmetlerin gerçekleşmesi sağlanır. Ordunun donatımı için gerekli silah, teçhizat, cephaneye ve askerî elbise kamusal talep şeklinde piyasaya yansır ve özel sektör üretimini buna göre şekillendirir. Özel sektör bu malları üretmekle kamu hizmetinde bulunmamaktadır. Söz konusu hizmetler yine devletin sorumluluğunda yürütülür. Finansmanı kamusal kaynaklardan karşılanır ve mülkiyeti de hazineye aittir. (31)

Üretim kaynaklarının hangi ve ne miktarda savunma hizmetine tahsis edileceğinin belirlenmesi tamamen siyasî bir faaliyettir. Bu düzenleme, piyasa talebinin yaptığı, yapabileceği bir düzenleme değildir. Çünkü devletin egemenlik haklarına karşı muhtemel bir tehdidin önem derecesi ve buna bağlı olarak yeterli güvenlik seviyesinin tespiti ancak bu egemenlik hakkını temsil eden siyasî iktidar tarafından yapılabilir. Dolayısıyla savunma hizmeti için kaynakların tahsisi temelden siyasî bir süreçtir. Yurttaşlar savunma hizmetinin düzeyinin belirlenmesinde değişiklik yapılırsa, siyasal karar sürecini kullanmak zorundadırlar. Aksi halde, piyasada açıkladıkları tercihler ve davranışlar savunma hizmetinin arzını kendiliğinden etkilemez. Arrow'un da "Toplumsal Tercih ve Bireysel Değerler" adlı eserinde gösterdiği gibi bireysel tercihe ilişkin kurallardan yola çıkarak tutarlı bir toplumsal

(30) Siyasal yoldan kararlaştırma şekilleri çeşitlidir. Demokratik parlamenter sistemin yanı sıra, yurttaşlar referandumla da bazı hizmetlerin yapılması kararını katabilirler. Kamu hizmetlerini; siyasal gücü elde tutan bir diktatör ya da egemen sınıf tek tarafı olarak belirleyebilir. Her halde de kamu hizmetleri piyasa talehi dışından, siyasal talep yoluyla kararlaştırılır. Biz. Bulutoğlu, s.7.

(31) Nezeli, s.9.

tercihe ulaşılamayacaktır. (32) Özel bir baskı ve kısıtlama olmaksızın oluşan bireysel tercihlerin toplamı, hele savunma hizmetinin düzeyi (miktarı) konusunda bizi çelişkili duruma götürebilir.

Neticede, hizmetin miktar ve bileşimi tüketicilerin ödemelerinde beliren talebe göre değil de, siyasal yoldan bütçe ödeneklerinin kabulü ile kararlaştırıldığı sürece faaliyet kamu ekonomisi alanında kalır. (33)

1.2.2. Savunma Hizmeti Faydası Bölünemeyen Bir Kamusal Hizmettir.

Tam rekabet modelinin üstü kapalı varsayımlarından biri, bir malın herhangi bir miktarının aynı anda iki ayrı birey tarafından kullanılmayacağı veya tüketilemeyeceği ile ilgilidir. (34) Kesin bir yoksun bırakmayı ifade eden bu varsayım çok sayıdaki önemli malları (ya da hizmetleri) kapsamamaktadır. Oysa bu hizmetler birçok birey tarafından, bireysel mülkiyete konu oluşturmaksızın eş anlı olarak kullanılabilir. O halde bu mal ve hizmetler için bir çeşit bölünmezlik söz konusudur. Bir hizmetin faydalarının bölünemez nitelikte olması, o hizmetin faydasının özel malların aksine bütün topluma yayılması anlamına gelir. Milli savunma hizmeti faydası bölünemeyen hizmetler için en iyi örneklerden biridir.

Faydası bölünemeyen nitelikteki hizmetler genellikle çevreyi etkileyen, bir başka deyişle faydası topluma yayılan hizmetlerdir. Bu etkileme bütün yurt çapında olacağı gibi, belli bir bölge üzerinde de olabilir. Dolayısıyla etkileme (yayılma) alanının boyutları arz edilen hizmet türüne göre değişik olabilir. Örneğin deniz fenerinden sadece o kıyıda geçenler, bataklıkların kurutulmasından o bölgede yerleşenler faydalanırken, savunma hizmetinin faydaları ise bütün yurt düzeyine yayılmaktadır.(35)

(32) Zikredilen eser: Bernard Guerryen, Neo-Klasik İktisat, çev.:Ertuğrul Tokdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 1.Basım, Ağustos 1991, s.71.

(33) Balutoğlu, s.52-53.

(34) Guerryen, s.65.

(35) Balutoğlu, s.53, Nemli, s.5

Kamusal malları, kullanımlarında zorunluluk olup olmadığına göre bir ayrıma tabi tutmak, iktisadî analiz açısından yararlı olacaktır. (36) Toplumu meydana getiren fertlerden her biri için savunma ve benzeri hizmetlerden fiilen yararlanmasalar bile zorunlu kullanım söz konusudur. Dolayısıyla bu hizmetler için gerekli finansmana gönüllü olarak katılsın veya katılmasın, hizmetten yararlanması kaçınılmazdır.

Güvenlik (yasa ve düzen egemenliği) ve savunma hizmetleri, toplumda ekonomik ilişkinin kurulmasının temel gerekleridir. Bu özellikleri ile de bölünemez faydalar üreten egemenlik ve savunma hizmetleri, piyasa ekonomisinin faaliyete geçmesi için gerekli bir masraf olarak görülmüştür. (37)

1.2.3. Savunma Hizmeti Katıksız Bir Ortak Tüketim Hizmetidir.

Ortak tüketim tek bir ürünün, aynı zamanda, birden fazla tüketici tarafından kullanılmasıdır. Ürünün tek olduğu bu durumda tüketim topluca ve ortaktır. Savunma hizmeti ve benzer kamu hizmetleri nitelikleri gereği ancak toplu olarak kullanılabilirler. Toplumun bazı bireylerini bu hizmetlerin dışında bırakmak imkanı yoktur. Doğal olarak da bu durumda bir kişinin o hizmetten yararlanması diğer kişilerin tüketim paylarını azaltmaz. Diğer bir deyişle, çeşitli mal ve hizmetler için söz konusu olan tüketimde bireyler arası rekabet, kamusal hizmetler için geçerli değildir. (38) Devletin savunulan egemenlik alanında yaşayan herkes istesin veya istemesin bu hizmetin ürünü olan barıştan yararlanma durumundadır. Korunan egemenlik alanında, toplumun bir üyesinin bu hizmetten yararlanma derecesi, başkalarının da yararlanmakta oluşu ya da yararlanmaya katılması ile değişmez. Bir tek yurttaşın dış saldırıya karşı korunması, zorunlu olarak öteki yurttaşların da korunması demektir.

(36) Guernan, s.65.

(37) Genel kamu hizmetlerinin (yaşama, savunma, iç düzen gibi) ne tür bir fayda yarattığı tartışmalıdır. Genellikle iktisatçılar genel kamu hizmetlerini bir nihai mal, bir tüketim malı olarak kabul etmişlerdir. Buna karşılık S.Kuznets genel kamu hizmetlerini toplum için üretime geçmenin ilk masrafları, bir çeşit demirbaş gider (Overhead Cost) olduğu görüşünü savunmuştur. Her toplumda üretime girmek, ürünler için Pazar kurmak, üretim için gerekli sözleşmeleri ve oyunun kurallarını yürürlüğe koymak için bir hükümet asgarisine ihtiyaç vardır. İşte bu amaçla yapılan harcamaya genel olarak üretimin bir girdisidir, bir giderdir. Bu görüşe rağmen genel hizmetler kamu ekonomisi literatüründe tüketim malı olarak kabul edilmektedir.

(38) Blz. Bulmoşja, s.236.

Ortak tüketim hizmetlerinin sağladığı faydanın belli kişilere tahsis edilememesi bir başka ifadeyle, hizmetin yararından mahrum edilememe özelliği nedeniyle hizmet üzerinde mülkiyet hakkı tesis etmek imkansızdır. Hizmetten mahrum edilememe özelliği mutlak dışsallık olarak da tanımlanmaktadır. (39) Dışsal etkilerle karar birimlerine ait faaliyetlerin piyasa dışındaki etkileşimleri kast edilmektedir.(40) Tüketimde dışsallığın bir başka türü mallar ortak tüketildiğinde ortaya çıkar ki, savunma hizmetinin saldırıdan caydırıcı faydası ülke bütününde bölünmez bir ortak tüketim hizmetidir. Toplumun her ferdi kamusal mallardan tatmin sağlar, diğerlerinin elde ettiği fayda yüzünden hiç kimsenin tatmin düzeyi azalmaz ve hiç kimse, sıradan mallarda olduğu gibi kendi kişisel kullanımı için kamusal mallara sahip olamaz. (41)

Toplum içinde bazı bireyleri sunulan hizmetin dışında bırakmak iki nedenle mümkün görülmemektedir. Böyle bir ayırım ya teknik olarak gerçekleştirilemez (Savunma hizmeti gibi), ya da teknik olarak mümkün görülse bile çok pahalıya mal olacağından (kişilerin can güvenliklerinin yurt içinden gelecek tehlikelere karşı korunması gibi) iktisaden anlamlı bulunmamaktadır. (42)

1.2.4. Savunma Hizmeti Kendisinden Yararlananların Tüketimde Birbirlerine Rakip Olmadıkları Bir Kamusal Hizmettir.

Kamusal hizmetlerinin bir diğer özelliği de hizmetten yararlananların birbirlerine rakip olmamalarıdır. Bu niteliğe sahip bir hizmet bir kişiye sağladığı yararı diğer kişilere toplam maliyette hiç bir artış olmaksızın sağlar ve hizmetten yararlanma sayısı arttıkça kişi başına düşen faydada bir azalma olmaz. (43) Oysa özel mallarda bir kişinin tüketimde bulunduğu miktarda bir artış olursa, diğerlerinin payında bir azalma meydana gelir. Özel mallarda yararlananların sayısı arttıkça, ya toplam üretim

(39) Dışsallık, tüketim ya da üretim sonucu piyasa aracılığıyla bedeli ödenmeyen, diğer bir deyişle pazarlanamayan, bir fayda veya maliyet ortaya çıktığı zaman meydana gelir. Bkz.:Görgün s.26-28.

(40) Aynı zamanda Neo-klasiklerin konuya bakış açılarının değerlendirildiği bir çalışma için, Bkz.:Guerrin s.64 vd.

(41) James M.Henderson-Richard E.Quant, Mikroiktisat, Matematiksel Bir Yaklaşım, çev.:Erhan Ada, O.Aydoğuş, M.Sarımeçeli, N.Süzal, Teori Yayınları, 1.Baskı Ağustos 1986, İstanbul, s.275.

(42) Umutan, s.15.

(43) Görgün s.21

maliyetini artırmak pahasına üretimi artırmak gerekir veya söz konusu mal ya da hizmeti daha fazla kişi arasında bölüştürmek gerekir ki, o zaman da kişi başına tüketilen mal azalır.

Bir hizmetin rakip olmadan yararlanma özelliğine sahip olup olmadığını anlamak için en iyi kıstas hizmetten yararlananların sayısı ile hizmetin üretilmesi için gerekli giderler arasında bir ilişki bulunup bulunmadığının belirlenmesidir. Eğer ilişki varsa, söz konusu hizmetten rakip olmadan yararlanmak mümkün değilken, eğer ilişki varsa aynı hizmetten rakip olmadan yararlanmak mümkündür. (44) Bilindiği gibi girdi fiyatları dışında belli bir kamu hizmetinin maliyet yapısını belirleyen üç temel unsur vardır:

- a. Sunulan hizmetin miktarı,
- b. Hizmetin yayıldığı alanın genişliği,
- c. Hizmetten yararlananların sayısı.

Bu unsurlardan hizmet alanının genişliği sabit kabul edilip, hizmet miktarı ile hizmetten yararlananların sayısı incelendiğinde eğer, üretilen hizmet topluca tüketilme zorunluluğu olan piyasadan sunulması hiç mümkün olmayan türdeyse böyle bir hizmetin bir kişi için sağlanması toplumdaki herkes için de sağlanması anlamına gelecektir. Dolayısıyla hizmetten yararlananların sayısı ile hizmetin maliyeti arasında bir bağıntı yoktur. (45)

Hizmet alanıyla hizmet maliyeti arasındaki ilişki ise genellemelere imkan bırakmayacak kadar farklılıklar gösterir. Zira, belli bir kamu hizmeti için gerekli çeşitli girdilere duyulan ihtiyaç, hizmet alanı değiştikçe değişiklik göstermektedir. Bu ilişki savunma hizmetinin düzeyinin ölçülmesi bahsinde tartışılacaktır.

(44)Ibid s.21.

(45) Konuyla ilgili daha geniş açıklamalar ve örnekler için Bkz.:Ulutaam, s.132-134, Sönmez s.111-115.

1.2.5. Savunma Hizmeti Üretim ve Tüketiminde Yasal Zorunluğa Başvurulan Bir Kamu Hizmetidir.

Kamusal mal ve hizmetlerin piyasada talebi belirlenemeyeceğinden bunların fiyatlandırılması da söz konusu olamaz. Kullanımı zorunlu olan bu tip mal ve hizmetlerin tüketimiyle elde edilen faydalar pazarlanamaz. Bu özelliğın neticesi olarak toplum için arz edilen faydalar belli bir alana yayılınca, söz konusu hizmetin finansmanına gönüllü olarak katılmak istemeyenler bu hizmetten yararlanmaktan alıkonulamayaçağı gibi, bir kimsenin hizmetten yararlanması diğerlerinin yararlanmasına engel olmaz, tüketimde birbirine rakip düşmez. Dolayısıyla mala karşı olan talep belirlenemeyeceğinden piyasa finansmanının yerini kamusal finansman alması gerekir. Devletin kamu hizmetleri talebi parlamenter demokratik sistemlerde kollektif karar alma mekanizması yardımıyla şekillenir ve bütçeye yansır. Böylece arzı yasal zorunluluğa dayanan kamusal hizmetlerin finans kaynağı, yine yasal ödeme zorunluluğuna dayanan vergilerle karşılanır. Örneğın, savunma hizmetinin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli ödenekler bütçeye konur. Toplanan vergi gelirleriyle gerek savunma hizmeti gerek diğer hizmetlerin gerçekleşmesi sağlanır. Bu açıdan tüm kamu hizmetlerinin vatandaşlara bedelinin ödetilmesinde yasal bir zorlama vardır. Böylece vatandaşlar, miktar ayarlaması yapacak güçte olmadıklarından, istemedikleri bir hizmeti veya istemedikleri miktarda bir hizmeti almak zorunda kalabilirler ya da hizmete istemedikleri bir fiyatı ödemek zorunda kalabilirler. Çünkü; vergi fiyatı hizmetin faydasına göre belirlenmemektedir. (6)

Finansman yöntemindeki zorunluluk dışında, kamu hizmetlerinin bazılarının üretim teknolojisi, kamu idaresine vatandaşlar üzerinde zor kullanma yetkisi vermektedir. Bu yetki vatandaşların kurallara uymasını sağlamak için verilir. Yasal Zor'a kamu hizmetinin tüketiminde de başvurulabilir. Askerlik görevi, savunma hizmetinde üretim etkenlerinin zorla sağlanması şeklinde yorumlanırken, eğer askerlik

(46) Daha geniş açıklamalar için bkz.: Nemli, s.7-10, Bulutodın, s.58 ve 64, Guerrén, s.66-72.

bir eğitim sayılırsa, zorunlu askerlik, üretimde olmasa bile, tüketimde bir zora başurma olarak değerlendirilir. (47)

Gönüllü ödemelerle finansmanlarının olanaksız oluşu yanında, milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri yönünden yaşamsal bir önem taşıyan savunma hizmeti, finansman sorunu devletçe çözülsün dahi özel sektöre devredilemez. Savaşta başarının sınırı dini ve Millî hisler kadar er meydanından kaçmanın davet edeceği hukukî yaptırımında yatmaktadır.(48)

Netice olarak, savunma hizmeti, faydasının bölünmezliği yanında siyasî otorite ve hukukî zora olan ihtiyaçtan dolayı devletin sorumluluğu altında yürütülmeyi gerektirmektedir.

1.3. Savunma Hizmetinin Faydaları

Amacı, ülkede devletin egemenliğini korumak, milletlerin varlıklarını sürdürebilmek; yabancı egemenliğini, baskı ya da tehdidini savmak olan savunma hizmeti, iki ayrı türden faydayı birlikte sağlar. Bu faydalar caydırma ve saldırıyı önleme (koruma) faydalarıdır. Diğer önemli bir faydası ise bunalımlı anlarda iç düzen ve sağlık, bayındırlık, afetler gibi hizmetlere destek olmasıdır. Başka bir faydası da, bir yandan genel eğitime, bir yandan da mesleki eğitime katkıda bulunduğu askerlik eğitimidir.

1.3.1. Caydırma ve Saldırıyı Önleme (Koruma) Faydası :

Kamu hizmetlerinin temel nitelikleri bakımından, savunma hizmeti kendine özgü, diğer hizmetlerden ayrı bir bileşimdedir. Ülkenin savunma gücü veya kapasitesi

(47) Balınoğlu, s.59.

(48) Nemli, s.9-10.

caydırıcı ve koruyucu hizmet faydalarını birlikte, bir birleşik ürün (Joint Product) olarak meydana getirir. (49)

Belirli bir gruptaki tüm bireylerin eşit tüketimde bulunmaları salt ortak hizmetin birleşik üretim süreci sonunda ortaya çıktığı düşüncesini ileri sürebilmemize imkan sağlar.(50) Çünkü bir yandan, bir birim hizmet üretildikten sonra grubu oluşturan bireylerin tümüne eşit miktarda sunulmaktadır, diğer yandan ise, bir bireye sunulan hizmet miktarının artması, otomatik olarak grubun diğer bireyelerine sunulan hizmet miktarının artmasını sağlamaktadır. Bu durumda, ortak hizmetlerin bölünmezliğini bireysel yarar fonksiyonlarına başvurarak veya klasik birleşik üretim süreciyle karşılaştırarak analiz etmek mümkündür.

Savunma hizmeti, oluşturulan silahlı güçle topluma yönelik fiziksel saldırılara set çekerek onun sürekliliğini sağlama amacı güder. Bunun yanında uluslararası alanda bir devletin politikalarına destek sağlayarak etkin duruma getiren en önemli unsur, daha önce de ifade edildiği gibi silahlı ya da askerî güçtür. Gerçekte, ülke savunmasıyla uluslararası politikadaki silahlı gücün etkisi birbirleriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki; savunma hizmeti kendine özgü, diğer hizmetlerden ayrı bir bileşimdedir. Askerî gücün temel unsuru olan silahlar da bir yandan koruma işlevi yarar taşıırken bir yandan ülkenin bütünü için caydırıcı yarar üretir.

Caydırma ve koruma faydaları bir birleşik ürün olarak ortaya çıkmalarına karşılık birbirinden farklı özellikler taşırlar. Kamusal faydanın klasik bir örneğini oluşturan (51) savunmanın caydırıcı faydası, ülke bütününde bölünmez bir ortak tüketim hizmetidir. Bu ülke içinde bulunan herkes, istesin istemesin caydırma hizmetinin faydasından yararlandığı gibi, bu ülkede yaşadıkları sürece bu hizmetten

(49) Bulutoğlu, s.270

(50) Sönmez, s.111

(51) Memduh YAĞA, Kamu Maliyesi Ders Notları, İstanbul, İktisat Fakültesi Yayınları, s.20-27

mahrum da bırakılamazlar. Bu hizmetten yararlanan hiçbir kimse birbirlerine rakip olmadıkları gibi, yararlanan kişilerin sayısındaki artış hizmetin yararını azaltmaz.

Ülkenin savunma kapasitesinin birleşik ürün olarak yarattığı ikinci fayda olan koruma faydası, caydırma faydasına kıyasla farklı temel nitelikler taşımaktadır. (52) Savunmanın koruma faydası da ülke bütününde sunulur ve insanlarına fayda yaratır. Ancak, caydırıcı faydadan farklı olarak bu hizmetin yoğunluğu, bölgelere göre farklılaştırılabilir. Bu farklılaştırma, bazı bölgelerin diğerlerine kıyasla, öncelikle savunulmasını gerektiren bir siyasal tercihten kaynaklanabilir. Böyle bir tercihten de kaynaklanmış olsa bir yörenin daha fazla korunması, başka yörelere göre hizmetten yararlanmada farklılıklar meydana getirir. Bu farklılıklar korunma hizmetinden yararlanmada bölgeleri birbirlerine rakip kılmaktadır. Buna bağlı olarak koruma faydasından kişiler de birbirlerine rakip olarak yararlanırlar.

Savunma hizmetinde kullanılan silahlar da koruyucu ya da caydırıcı işlevlerine göre değerlendirilerek faydaları azami etkinlikle sağlanmaya çalışılır. Koruyucu ve caydırıcı hizmetleri birlikte, birleşik ürün olarak üreten silahların bir kısmı daha çok koruyucu daha az caydırıcı hizmet faydası yaratırken (top, tüfek vb. gibi geleneksel silahlar), ileri teknoloji ürünü bazı silahlar ise daha az koruyucu, daha çok caydırıcı fayda sağlamaktadır. Hatta bir kısım silahlar hiç bir koruma faydası yaratmaksızın sadece caydırıcı fayda yaratır. (Kıtalararası balistik füzeler gibi.)

Bu tespitlere karşılık ifade etmek gerekir ki, savunma hizmetinin hem caydırma hem de koruma yararı, yurttaşların isteklerinden bağımsız olarak, tek yönlü kendilerine sunulur ve yararlanıp yararlanmamaları ellerinde değildir. Koruyucu ve caydırıcı savunma, en yüksek can ve mal değeri ile ülkenin ekonomik gücünü en yüksek düzeyde koruma amacını gerçekleştirmek için birlikte ve maliyet etkinliği ilkesine göre yapılır.

(52) Bulutoğlu, s.270

1.3.2. Savunmanın Yurtta Yasa ve Düzen Egemenliğine Katkısı

Yasa ve düzen egemenliği, bir devletin, Millî hedeflerine erişmek, erişilenleri koruyup geliştirmek ve Millî menfaat sağlamak amacıyla; devletin iç politikasının bünyesine, milletin özelliklerine ve çağın isteklerine uygunluğu, diplomatik faaliyet ve ilişkilerini, üyesi bulunduğu veya kabul ettiği uluslararası, antlaşma, ittifak ve kuruluşları ve bunların içindeki mevkiini, diplomatik alandaki hareket serbestliğinin çapını, uluslararası itibarını, hükümetin, siyasî ve diplomatik görev sahiplerinin karakter ve niteliklerini, her aşamadaki kanunların ve/veya hukukî mevzuatın dışına çıkanlara karşı uygulanacak müeyyideler yeterlilik ve etkinliklerini ve devletin yönetim biçimi ve etkinliği gibi hususları kapsar. (53) Dolayısıyla anayasa ve yasalar iç politik gücün temeli ve çatısını oluştururlar.

Devletin ve milletin bir sosyo-politik varlık olarak yaşaması ile ilgili bütün temel esaslar ve uygulanma biçimleri ve bunların dışına çıkanlara karşı uygulanacak müeyyideler de kanunlarla belirlenmektedir.

Düzen ve yasa egemenliğini sağlama hizmeti, bir örgüt olarak savunmadan ayrılarak savunma dışı, güvenlik ise içe dönük hizmetler olarak belirlenmiştir. İç güvenlik hizmetleri daha çok İçişleri Bakanlığı ve yine bu bakanlığa bağlı olarak kırsal kesimde aynı hizmetleri veren (Jandarma Genel Komutanlığı) gibi askerî örgütlerce sağlanmaktadır. Bununla beraber herhangi bir yer ve zamanda düzen bozucu, yasal olmayan eylemler aşırı bir şekilde artar ve iç güvenlik kuvvetlerinin gücünü aşan boyutlara ulaşırsa askerî birlikler geçici olarak ilgili mülkî amirin isteği üzerine devreye sokularak kullanırlar. Bir başka ifadeyle artan güvenlik gücü talebi, savunma için hazır tutulan birliklerden yapılan ikmal ile karşılanır. (54)

(53) Mert Bayat, *Millî Güç ve Devlet, Belge Yayınları, Amaç Basımevi İstanbul, 1986, s.100-101.*

(54) Bulutoğlu, s.279.

Savunma hizmeti için teşkilatlandırılmış olan askerî birliklerin esas amaçlarından biri de sivil halkın zor zamanlarında onların ihtiyaçlarını karşılamaya katkıda bulunmaktır. Doğal afetlerin zararlarını gidermek, orman yangınlarını söndürmek, salgın hastalıklarda sağlık örgütünü takviye etmek için ordu her imkanını halkının hizmetine sunar. Yasa ve düzen egemenliği konusunda askerî örgüt olarak ordudan beklenen, son yıllarda geliştirilerek artık Millî güvenlik stratejilerinin öncelikli hedefleri arasında önemli bir unsur haline gelen demokratikleşme ve demokrasinin yaygınlaştırılmasına (55) destek olmasıdır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde devlet güvenliğinin tipik bir özelliği de yerel muhalif grupların tecrit edilmesi (56) ile ilgilidir. Ülkedeki iç düzenin temel yasası değişmez. Ancak bazı hallerde belli bir yörede bazen de ülkenin bütününde düzen hizmetleri tümüyle askerî komuta kademesine devredilir. Bu durum da ise doğal olarak iç düzen hizmetinin temel yasası değişir, yetki ve sorumluluklar sıkıyönetim gibi başka bir yasal düzene göre belirlenir. (57) Geçici bir yönetim tarzı olan sıkıyönetim düzeni, arzu edilen huzur ortamı sağlanıncaya kadar kontrollü olarak sürdürülebilir. Bu süreyle ilgili kararı ise ordunun emrinde olduğu meclis verir. Ancak, sivil yönetimin sık sık iç güvenlik için ordudan yardım istemesi, sıkıyönetimin uzaması ve yaygınlaşması, rejimin askerileşmesi olasılığını artırır.

(55) 1995 yılı içerisinde kongreye verdiği raporda A.B.D. Başkanı Clinton, "katılma ve genişleme-engagement and enlargement" olarak tanımladığı A.B.D. Millî güvenlik stratejisinin öncelikli hedeflerini, güveniğin güçlendirilmesi, ekonominin geliştirilmesi, demokrasinin yaygınlaştırılması olarak belirlemiştir. (Zitreden kaynak, Şadi Ergüvenç, "Demokratikleşmeye Askerî Destek", Silah Kuvvetler Dergisi, Sayı 343, Ocak 1995, Ankara, s.3 vd.

(56) Robert E. Looney, Robert L. West, Third World Military Expenditure And Arms Production, The Macmillan Press Ltd. London, First Published 1988, London, s.

(57) Örneğin T.C.'nin 1982 Anayasasının 122 nci maddesine göre; Anayasamın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağan üstü hal ilanı gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma veya ülkenin ve milletin bütünlüğünü içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle sıkıyönetim ilan edilebilmektedir.

1.3.3. Askerlik Eğitiminin Faydaları

Askerlik eğitimi, muhtemel bir silahlı çatışma halinde uygulanacak olan topyekün savaşa barış zamanında hazırlanma amacı güder. Bu nedenle belirli bir asgari sayıda insanın silah altında tutulması ve savunmaya ayrılacak fonların azamisinin silahlı kuvvetlere ayrılması gerekmektedir. (58) Bu durum bazı toplumlarda veya toplumların bazı kesimlerinde askerin, başka bir deyişle savunma hizmetinin hiçbir şey üretmeyen fakat devlet bütçesinden büyük ölçüde tüketen bir kütle gibi görülmesine yol açar. (59)

Oysa savunma hizmeti, eğitim, yasa ve düzen egemenliği, sağlık ve bazı sosyo-ekonomik hizmetleri desteklemek hatta onlardan tasarruf sağlamak gibi bazı yan faydaları ile ekonomiye olumlu katkıda bulunmaktadır. (60)

Askerlik eğitimi bir yandan meslekî eğitime bir yandan da genel eğitime katkıda bulunarak millî gücün esas unsurlarından biri olan entellektüel kapasiteyi (61) harekete geçirir. İyi yetiştirilmiş insanlar geçmiş tecrübelerden yararlanabilir, geleceğin problemlerini teşhis edip çözüm oluşturabilir, daha iyi teşkilatlar kurabilir, daha iyi metotlar geliştirebilir ve birikimlerini daha kolay geleceğe nesillere aktarabilir. Şöyle ki, nüfusun büyük bir kısmına ilk eğitimin verilemediği ülkelerde, askerlik eğitimi sırasında okuma yazma öğretilerek bu açık kapatılmaya çalışılabilir. Bunun yanında savunma hizmetinin gerektirdiği teknik bilgi ve becerilerle eğitilen askerler, bilahare sivil hayatta daha üretken hale gelebilirler. Ülkenin ekonomik ilerlemesine hız kazandıracak olan çalışmalarla, geneldeki eğitimden geçmemiş olanların oranı azalacağından bir süre sonra askerlik görevinin sağladığı genel eğitim faydası da azalır. Erlere verilen genel ve teknik eğitim, zorunlu askerliğin içerdiği nesnel vergi yükünü hafifletir. (62) Askerlik mükellefiyeti altına giren şahısların kendi çevrelerinin

(58) Turan Yazgan, *Askerî İnsan Gücü*, "Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1985, s.146.

(59) Bayat, s.147.

(60) Bulutoğlu, s.277.

(61) Yazgan, s.141.

(62) Bulutoğlu, s.278.

dışında başka çevrelerde görev yapmalarını sağladığı için, zorunlu askerlik nüfusun devingenliğine ve genel kültüre de katkıda bulunur.

Askerî tehditlerin etkisine bağlı olarak belirli bir asgari insan gücünün silah altında tutulması gerekmektedir. Bu insan gücü, ülkenin o süre içinde tehdiye maruz kalma derecesine bağlı olarak şartlar uygun olduğu takdirde askerlik eğitimi ile bağdaşan üretim türlerinde genellikle az sermaye, yoğun emek gerektiren işlerde çalıştırılabilir. Yol, köprü yapımı, maden çıkarma, demiryolu döşeme, ağaçlandırma gibi işlerin yaptırılması gelişen ülkelere önemli ölçüde tasarruf sağlayabilir. Bu faaliyetlerde çalışan insanlar da ileride kullanabilecekleri yeni hüneler kazanabilirler.

Zorunlu askerlik uygulaması neticesinde ekonomiye katkıda bulunulmasını sağlayan bir çare de yurt dışında çalışanların askerlik sürelerinin, belirli bir miktar döviz bedeli ödemeleri karşılığında kısaltılmasıdır. Yurt dışında çalışanlar, kazandırdıkları dövizle, ekonomiye ve savunmaya, fiilen askerlikte geçirecekleri süreye kıyasla daha büyük bir katkıda bulunurlar. (63)

2. SAVUNMA HARCAMALARI DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ

Bir devletin kendisini savunabilmesi için ne kadar savunma harcamasının yeterli olduğunun belirlenmesi güç bir konudur. Zira gereğinde fazla kaynak ayırmak ülke kaynaklarının israf edilmesine yol açabilirken, gereğinden az kaynak tahsisi milli güvenliği tehlikeye sokabilir. Gerçekten de, özellikle büyük güç sistemi içinde başı çeken ülkelerin yükselmelerinin ve sonra da çökmelerinin izlediği çizgi, üretim ve gelir sağlama kapasiteleri ile askerî güçleri arasında daha uzun vadede çok anlamlı bir karşılıklı ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır. (64) Bu tespit, ancak optimal ölçekte bir savunma harcaması yapmanın mümkün olabileceğini göstermektedir.

(63) Bu ülkelerin askerlerini yurt dışındaki taahhüt işlerinde çalıştırma yoluna gittiği (Güney Kore gibi) Türkiye'de de yurtdışından çalışma askerliğine geçen zamana sayıldığı, bu çalışmadan kazanılan dövizin bir kısmının devlete ödenmesi karşısında askerlik süresinin bir kaç sene kadar indirildiği ifade edilmektedir. (Bkz. İbid. S.278 ve 27 Haziran 1984 tarih ve 3031 sayılı Dövizli Askerlik Kanunu).

(64) Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöktüğü, s.VIII.

Bunun için de o ülkenin güvenlik fonksiyonunun belirlenmesi gerekir. Bu güvenlik fonksiyonu ise söz konusu ülkenin kabul edebileceği risk derecesine bağlıdır. (65) Risk faktörünün iyi belirlenmesi ve yeterli güvenlik seviyesinin tesbiti belirli bir bütçe ile savunma hizmetinin yararını en yüksek düzeye ulaştırmayı mümkün kılar. Bu nedenle güvenlik ihtiyacının tesbitine etki eden faktörleri belirlemek gerekir.

2.1. Güvenlik İhtiyacının Tesbiti

Güvenlik ihtiyacının belirlenmesine etki eden en önemli faktör, ister devletin kendisine ister müttefiklerine yönelmiş olsun askerî tehdidin derecesidir. Bazı ülkeler bu tür tehditlere hem doğal (coğrafi) hem de tarihî olarak maruzdur. Bu duruma bağlı olarak güvenlik ihtiyacının belirlenmesine etki eden unsurlar için değişik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bir kısım yazarlara göre (66) bu faktörlerden bazıları kısa vade içinde değiştirilmesi kolay ve/veya mümkün olmayan, dolayısıyla veri sayılabilecek nitelikte unsurlardır. Bu tür faktörlerden başlıcaları, ülkenin ekonomik durumu ve politikası, ülkenin stratejik durumu, ülkenin dış ilişkileri ve politikalarıdır. Bir kısım yazarlara göre de savunma bütçesinin yapımı iki değişik yaklaşımla yapılabilir. (67) Bu yaklaşımların birincisi, dış politika yaklaşımı, ikincisi iç politika yaklaşımıdır. Bunlara Kaynak Sınırlaması ve Kaynak Tahsisinde Zaman problemi gibi unsurlar da ilave edilmektedir. Biz de mevcut yaklaşımlara ve unsurlara, savunma bütçesini önemli ölçüde etkileyen teknolojik düzeyi ilave edeceğiz.

(65) Maliye Bakanlığı Büt.Mali Kont.Gn.Md.Hüfî, Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993) Ankara, Eylül 1993, s.12- Caspar W.Weinberger, Department Of Defence, Annual Report, to the Congress Fiscal Year, 1988, s.13

(66) Aykut ve Nurhayat Şireli, "Harp Ekonomisi Planlamasında Veri Mahiyetindeki Unsurlar", Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul, 1985, s.53.

(67) Olvey L.D., J.R.Golden, R.C. Kelly, "The Economics Of National Security", Avery Publishing Co. Wayne, New Jersey, 1984 s.13 (Vural Savaş, Askerî Amaç Üretimi Belirleyen Faktörler, Harp Ekonomisi H.A.K. yayım, İstanbul, 1985 91-95'den naklen).

2.1.1. Dış Politika Yaklaşımı

Bu yaklaşımda önce o milletin dünya görüşünü daha teknik bir deyimle ulusal değerleri ve dış politikası belirlenir. Sonra da bu dış politikanın gerçekleşmesi için gerekli strateji ve bu stratejiye uygun askerî güç planlanır. Bu askerî gücün gerektireceği maliyet savunma bütçesini ve ihtiyacını belirler.

Ulusal değerlerin neler olduğunu özellikle demokratik ülkelerde belirlemek güç bir iştir. Ancak çok genel düzeyde de olsa ulusal değerlerin başında devletin varlığını sürdürmesi ilkesi gelir. Çünkü diğer değerlerin bir anlam kazanabilmesi için devletin var olması gerekir. Kabul görme arzusunun modern ama henüz tamamen akılcı olmayan bir biçimi olarak tanımlanan (68) Milliyetçiliğin son yüzyılın en yoğun çatışmalarının kaynağını oluşturması dış politikanın nasıl bir güç politikası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine (Self determination) ilişkin görüşlerin yaygınlaşmasının meydana getirdiği gerginlikler (69) de askerî güç elde etme isteği konusunda belirleyici rol oynamaktadır. Bunların yanısıra Alman merkantilist yazar Hurnigk'in şu tespiti de göz ardı edilemez. (70)

Bir ulusun bugün için kudretli ve zengin olup olmaması, gücünün ve zenginliğinin büyüklüğüne ya da sağlamlığına değil, esas olarak komşularının [coğrafi olarak] aynı şeylere kendisinden daha çok ya da daha az sahip olmasına bağlıdır.

Bu görüşe göre geniş çaplı bir askerî yapının desteklenebilmesi için ekonomik kaynaklar gereklidir. Bununla beraber uluslararası sistem söz konusu olduğunda, zenginlik ve gücün her zaman için nispi oldukları ve böyle görülmeleri gerektiği kabul edilmelidir.

(68) Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu ve Son İnsan", Çev.Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları Deneme-İnceleme Dizisi 10, Ercan Ofset, İstanbul, 2.28.

(69) Paul Kennedy, "21 nci Yüzyıla Hazırlanırken" s.426.

(70) Zilredon Eser, Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, s.XVI.

Bu değerlendirmeler ışığında ulusal değerler daraltılarak daha belirgin somut amaçlar haline dnstrlebilir. (71) rneğin, “devletin varlığını sürdürmesi” şeklinde belirlenen ulusal değer, “bir nükleer caydırıcılık” şeklinde bir dış politika amacına dnstrlebilir. Dış politika amacı belirlenince bu amacı gerçekleştirecek askerî strateji, daha sonra ise savunma bütçesi belirlenebilir. (72)

2.1.2. İç Politika Yaklaşımı

Bu yaklaşımın da hareket noktası yine devletin felsefi ve ideolojik dünya görüşü ya da ulusal değerlerdir. İ politikadaki ulusal değerler, günümüz toplumlarında oldukça çok çeşitlilik göstermektedirler. Özellikle globalleşme sürecindeki günümüz toplumları, teknolojik değişim ve ekonomik entegrasyon süreçleri ile geleneksel siyasal sistemler, ulus bilinci, sosyal ihtiyaçlar, kurumsal düzenlemeler ve işleri yürütmede başvurulan mutlak yöntemleri bağdaştırma görevini bir mecburiyet olarak daha önceki toplumlardan daha fazla hissetmektedirler. (73) Ekonomik ve siyasal sistemleri birbiriyle ahenkli hale getirmek amacıyla sarf edilen gayretlerin uzun bir gelecekte insanlığın mevcudiyetini bile tehdit eden trendler yüzünden daha da karmaşık hale geleceği endişesi (74) iç politika yaşamını da etkilemektedir. Bu trendlerin en önemlilerinden biri nüfusun aşın derecede büyümesi ve zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki demografik dengesizliklerin artmasıdır. Nüfus patlamasından dolayı çevrenin karşı karşıya kaldığı sorunlar; teknolojinin geleneksel işleri gereksiz hale getirerek bunları yepyeni üretim sistemleri ile ikame etme biçimi; tarım ve sanayii alanının biyoteknolojiye dayalı tarım ve otomasyona geçmiş imalat sanayii; global finans ve iletişim devrimi ise diğer trendler olarak ifade edilmektedir.

(71) Olvey, L.D. ve diğerleri, . s.92

(72) Ibid, s.92

(73) Daha geniş bilgi için Bkz.:MİİE Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması, H.A.K. Yayını, İstanbul Mayıs 1994, s.65 vd.

(74) Ibid, s.427.

Yukarıda belirlenen global trendlere yetişebilmek, geride kalmamak amacıyla ülkenin hedefleri, güçlü bir sanayii yapısının kurulması, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi vb., gibi çok genel ifadelerle belirlenir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamak için daha dar ve belirgin “iç politika” amaçlarına dönüştürülmeleri gerekir. Örneğin, kalkınma hızının belirlenmesi, işsizlik oranının azaltılması, enflasyon hızının düşürülmesi, vergi oranlarının artırılması gibi.

Bu yaklaşımda ulusal gelişme hedefleri ve bu hedeflere ayrılması mümkün kaynaklar belirlenir. Bu kaynaklar dağılımında savunma bütçesinin azami sınır ortaya çıkınca, bu sınır içinde gerçekleştirilmesi mümkün “Askerî Güç” alternatifleri belirlenir ve daha sonra bu alternatiflerden ulusal savunma hedeflerine en uygun olanı seçilir. (75)

Aslında dış politika ve iç politika yaklaşımları birbirine rakip iki yaklaşım değil, aksine birbirini tamamlayan iki yaklaşımdır. Bir ulusun dünya politikasındaki gelişmeleri ve bu gelişmelerin kendi güvenliğini nasıl etkileyeceğini dikkate almadan savunma bütçesini belirlemesi imkansızdır. Aynı şekilde ulusal ekonomik gücü dikkate almadan da dış politika hedeflerini belirlemek rasyonel olmaz.

2.1.3. Kaynak Sınırlaması

Dış politika ve iç politika yaklaşımları yanında önemli olan bir faktör de kaynak sınırlamasıdır. Savunma ve özellikle savaş durumu söz konusu olduğu zaman mevcut kaynakların miktarı ve niteliği büyük önem kazanır. Uzun dönemde, ülke kaynaklarının savunmaya ayrılan miktarına göre planlanan savunma strateji ve taktikleri, bir savaş halinde ülke kaynaklarının tümünün mevcut savaşın strateji ve taktiklerine göre ordunun emrine verilmesini gerektirir. Bu açıdan bakıldığında özel ve genel sınırlamalar olarak iki tür kaynak sınırlaması ortaya çıkmaktadır. (76)

(75) Vural Savaş, s.92

(76) Hitch C.J. - R.N. Mc Kean, “ The Economics of Defense in The Nuclear Age” Harvard University Press, Combridge, 1967, s.23. (Vural Savaş, s.97’den naklen).

2.1.3.1. Özel Sınırlamalar

Özel sınırlamalar savaşta izlenecek strateji ve taktiklerin gerektirdiği belli nitelikte ve belirli miktarda mallardır. Örneğin, bir çıkartma hareketi gerektiyse belli sayıda çıkartma gemisi veya havadan gözetleme gerektiyse belli gözetleme cihazlarıyla donatılmış, havada uzun süre kalabilen casus uçakları gibi belirli araç, gereç ve silahlar özel sınırlamalar grubuna girmektedir.

2.1.3.2. Genel Sınırlamalar

Genel sınırlamalar, ordu emrine verilebilecek belli bir ödeme yetkisidir. Örneğin, donanma emrine bir aylık harcamalar karşılığı belirli bir miktar paranın tahsis edilmesi ve Donanma Komutanlığının da bu ödeneği elbise, teçhizat, kruvazör veya roket alımında kendi takdirine göre kullanmakta serbest bırakılması bir genel sınırlamadır.

Özel ve genel sınırlama kapsamına giren araç (silah) türleri arasında bir önemli fark, özel sınırlama içindeki araçların ya da silahların elde edilmesi için geçmesi gerekli sürenin çok kısa olmasıdır. Bunun ise çok önemli iki sonucu vardır. (77) Birincisi özellikle harp esnasında gerekecek araç ve silahlar için ihtiyaç duyulacak "döviz miktarı"dır. İkincisi, özel sınırlamalar içinde yer alan teçhizat, silah ve malzemenin savaştan çok önce ayrıntılı şekilde belirlenmiş olması ve içindeki araçların yeniden üretim veya ithalat yoluyla temini, son derece güç ve tehlikeli olacak şekilde geç olabilir. Bu durum aynı zamanda kaynak tahsisinde "zaman problemi"ni ortaya çıkarmaktadır.

(77) Savaş, s.97

2.1.3.3. Kaynak Tahsisinde Zaman Problemi

Savaşın kazanılmasında ekonomik gücün ve savaşa ayrılabilen kaynakların miktarı kadar, gerekli malzemenin gerektiği zamanda, gerekli yerlerde bulundurulması da önemli bir faktördür. Bu açıdan bakıldığında savunmaya ayrılan ödeneklerin, muhtemel savaşın kısa ya da uzun savaş olacağını kestirilebilmesine bağlı olarak düzenlenmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. (78)

Bilindiği gibi kısa savaş, savaşın mevcut güçlerle yapılması demektir. Kısa savaş tehlikesi silahlı güçlerin caydırıcılık (deterrence) etkisinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu ise daima savaşa hazır olmak zorunluluğunu doğurmuştur. Uzun savaş ise malzeme ve insan gücü ikmâlîne imkân verecek, aynı zamanda bir seferberliğe (mobilization) girişmek için zaman kazandıracak bir savaştır. Böyle bir savaşta, silah, teçhizat, araç ve insan gücü seferberlik planları, aşamalı bir biçimde artacak şekilde hazırlanmalıdır. Böyle bir durumda iç politika amaçlarını kısa dönemde ve önemli ölçüde zorlama gerekli olmaktadır.

Muhtemel bir harp için yapılan hazırlıklarda zamana bağlı olan önemli bir faktör ise herhangi bir silahın kullanım ömrünü doldurmadan askerî etkinliğini kaybetmesidir. Zira düşmanın silahlarına karşı koyabilecek en az düzeyde performansa sahip olmayan bir silahın askerî değeri yoktur. İşte bu noktada, bir silahlı kuvvetin

(78) Ibid., s.97.

elindeki silahların modeli ve miktarı ne olursa olsun yeni silahlara ihtiyaç duyulacaktır. (79)

İşte bu ihtiyaçlar içinde yer alacak araç, gereç ve malzemelerin savaş öncesi veya savaşta ithali için geniş bir ödenek tahsisinin özellikle döviz rezervinin hazır bulundurulması kaçınılmaz bir mecburiyet olarak görülmektedir. Bu mecburiyet gelecekte kullanılması mümkün silah ve stratejilerin dikkate alınmasını ve ülkenin teknolojik düzeyinin yükseltilerek hazırlanılmasını gerektirmektedir. 3

2.1.4. Teknolojik Düzey

Yüksek teknoloji, uluslararası güvenlik stratejilerine yön veren en önemli belirleyici unsurlardan birisidir. (80) Özellikle günümüzde savaşın yapısı da değişmektedir. Teknolojinin, hassas güdümlü silahlar, taarruz sistemleri, gelişmiş alıcı hedef sistemleri ve meydan savaşı yönetimi platformlarındaki etkisi silahlı kuvvetlerin harekâtını, yürüttükleri metodları değiştirmiştir. (81) Paul Kennedy, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde meydana gelen savaşlarda ortaya tek ortak sonucun çıktığını ifade ederek, bunu “mağlup olan güçler esasen 19 ncu yüzyıl ortalarında ortaya çıkan askerî devrim gerçeğini adapte edememeleri neticesinde, yeni silahları elde edememeleri, çok büyük ordularını mobilize yeteneğini kazandırabilecek olan demiryollarını, buharlı gemilerini, muhabere sistemlerinde geliştirilmiş telgraf sistemlerini dahil edememeleri

(79) Ulrich Albrecht ve diğerleri, Silahlanma ve Az gelişmişlik, çev. Ümit Kıvanç ve Mehmet Budak, İstanbul, Birikim Yayınları, 1978 s.54 vd.

(80) Mesut Halkı Çoşun, “XXI. Yüzyılda Uçakların Savaşı”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Nisan 1995, sayı 344, s.47.

(81) David Jablonaky, “Amerikan Askerî Doktrini ve Askerî İlişkilerde Devrim”, Çev. Mesut Halkı Çoşun, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Nisan 1996, sayı 348, s.63-64

ve endüstriyel tabanın üretken gücünün silahlı kuvvetlerin ağırlığını taşıyamamasıdır” şeklinde değerlendirmektedir. (82)

20 nci yüzyılda ise silah sistemlerinin kazandığı teknolojilerin, teknolojik üstünlüklere dayalı yeni bir savaş çağı ortaya çıkardıkları belirtilmektedir. Özellikle Irak’ın Kuveyt’i işgali üzerine patlak veren Körfez Savaşını kendilerine göre üçüncü dalga savaşına bir giriş olarak gören Alvin ve Heidi Toffler’e göre ilk ya da tarımsal dalga 10.000 yıl önce tarımsal devrim ile başlatılmıştır. İkinci ya da endüstriyel dalga son 300 yılda Newton ve endüstriyel devrimlerin birleşimiyle başlamıştır. Üçüncü dalga ya da endüstri sonrası dalga, birinci dalgada sektörün ziraî ve mineral kaynakları, ikinci dalgada ucuz iş gücünü toplu üretimi desteklemesi neticesinde bilginin oluşturulması ve kullanılmasına dayalı egemenliğe hızla yükselerek, üçe ayrılmış bir dünya oluşturmak suretiyle ilk iki dalga ile birlikte ortaya çıkmıştır. (83) Buna göre, değişmiş üçüncü dalga ürünlerinin ortaya çıkmasıyla, ikinci dalga toplu üretiminin kaybolmasında olduğu gibi, yenileri çıktığında eski savaş biçimleri de kaybolmaktadır. (84)

(82) Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, s.224.

(83) Alvin and Heidi Toffler, *War anti-War : Survival at The Dawn of the 21 st. Century* (Newyork, htle,Brown, & Company 1993) s.22

(84) Bu gelişmeler çok çeşitli askerî hareketleri doğurmuştur. Bir tarafta nadir terörizm ve uyuşturucu savaşların eşlik ettiği, fakir veya düşük teknoloji ülkelerdeki küçük, temelde birinci dalga sivil savaşlar ve vahşî çatışmalar, diğer tarafta ise kusmen Körfez Savaşı ile tahmin edilen üçüncü dalga savaş. Ortalarında bir yerlerde arka arkaya dalgalar geldiğinde de Kuveyt’te olduğu gibi, geniş çaplı ikinci dalga savaşları çok güçlü kalıntıları vardır. (Ibid. S.83-84).

Bu nedenlerle güvenlik ihtiyacının tesbitinde en belirgin özelliklerden birisi de ileri ve karmaşık teknoloji ile kalitenin, kapsamlı ve kritik bir role sahip olmasıdır. İleri teknolojinin silah üretiminde iyice belirginleşen rolü, kendisini başlıca üç noktada göstermektedir. (85) Bunlardan birincisi, araştırma, geliştirme ve test faaliyetlerine ayrılan harcamaların yüzdesi savunma sanayiinde, diğer sanayilere göre çok daha fazladır. İkincisi, teknolojik gelişmeler, ticarî alanda kâr maksimizasyonu için kullanılan bir araç durumundadır. Araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle sağlanan teknolojik üstünlük bu silaha sahip olan tarafın askerî etkinliğini artırmakta ve düşman üzerinde caydırıcı bir rol oynamaktadır. Askerî istekler en iyi donatımın elde edilmesini amaçladığı için performans, maliyetten çok daha fazla önem taşımaktadır. Üçüncü olarak, silah üreten ülkelerin tedarik bütçelerindeki araştırma-geliştirme harcamaları, bütçenin çok önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

2.2. Harcama Miktarının Belirlenmesi ve Ödenek Tahsisi

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, ülkenin güvenliği söz konusu olduğunda tahsis edilemeyecek hiç bir kaynak yoktur. Bununla beraber, ülke kaynaklarının optimal ölçekte kullanılması esas olduğundan bu kaynakları bir genel ölçü ile ifade etmek ve ihtiyaç duyulan kaynağı buradan tahsis etmek gerekir. Ülkenin millî güvenlik gücünü ifade edebilmek için kullanılması tavsiye edilen ölçü Gayri Safi Millî Hasıla (G.S.M.H.) değeridir. (86) Zira, GSMH, bir ekonominin iktisadî-mali gücünün genel ve ortak ölçüsüdür. O halde savunma harcamalarına ayrılacak kaynaklar da GSMH ile sınırlıdır, denilebilir. (87) Burada en önemli husus, “Ne kadar savunma harcaması”

(85) Şimşek, Türkiye’de Savunma Sanayî, s.19-20.

(86) Tevfik Ertüzün, İktisadî ve Askerî Gücün Ölçüsü: GSMH ve Savunma Harcamaları. Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul, 1985, s.208-209. U.S. ACDA World Military Expenditures, Arms Transfers and Other Statistics, 1972-1982 (April 1984) Washington s.4.

(87) Robert E.Looney, s.3, Ertüzün s.211.

yapılması gereğinin ortaya konulmasıdır. Bu kararın verilmesi öncelikle dış ve iç değişkenlerin etkilerinin çok iyi tanımlanmasını gerektirir. Bilindiği gibi, tam rekabet piyasasında talep harcanabilir gelirin bir fonksiyonu iken, savunma harcamalarında talep mevcut teknolojinin veya potansiyel düşmanın fonksiyonu olduğundan (88) talepler arasındaki bu yapısal fark, özellikle savunma harcamalarının miktarının (boyutunun) belirlenmesinde savunma ihtiyaçlarının çok iyi derecede tesbitini zorunlu kılmaktadır. İşte bu tespitin yapılması savunma harcamalarının planlanmasının temelini oluşturmaktadır. Daha sonraki safha ise, GSMH'nin tüketime, yatırıma, kamu harcamalarına ve Millî Güvenlik harcamalarına tahsisidir. Demokratik parlamenter rejimlerde bu tahsis, seçmenlerin, parlamentonun ve hükümetin tercihlerine bağlıdır.

Savunma harcamalarına olan talep, bazı dönemlerde çok yüksek düzeylere çıkarken, bazı dönemlerde de, çok düşük düzeylere inebilmektedir. Talebin bu değişkenliğinin tanımlanabilmesi için, ülkenin jeopolitik ve jeostratejik yapısı, devletler arası bağlantıları, dış politika tercihleri, moral gücü, nüfus potansiyeli, askerî eğitim düzeyi, ekonomik ve teknolojik yapısı, bütçe imkanları ve tehdit hakkında yeterli ve güvenli bilgiler vb. veriler (89) gerekli unsurlardır. Ancak bu unsurlar, bir metodoloji içinde değerlendirilerek stratejik planlama yapılabilir. Bu değerlendirme,

- a. Ülke güvenlik menfaatleri ve taahhütleri,
- b. Tehdit kabulleri ve tehdidin değerlendirilmesi,
- c. Savunma Politika ve stratejisinin belirlenmesi,

(88) Tuncay Özkan, Silahsızlanma Görüşmeleri ve Savunma Harcamalarına Etkisi, Silah Kuvvetler Dergisi, Ankara Temmuz 1991 s.5.

(89) Ibid. s.5, Benzer bir tasnif için bkz.: Şimşek, s.168 vd., MİE Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması, H.A.K. Yayın, 1994, s.40 vd., Yılmaz Usluer, Türkiye'nin Savunma Harcamaları, M-5 Savunma ve Güvenlik Dergisi, Sayı 69/1994, İstanbul, s.24-32

d. Politik ve stratejik değerlemelere göre ihtiyaç duyulan, silah sistemlerinin alınması ve askerî kuvvet yapısının geliştirilmesi (90) faaliyetlerini kapsar.

Bu faaliyetler neticesinde savunma programlarının caydırma ve savma hizmet miktarları belirlendiğinde, bunun maliyetlerini dikkate alarak ne miktar ödenek verileceğinin takdir yetkisi siyasal karar organınınındır. Ancak konunun, siyasal organa bu kadar kesin bir biçimde götürülebilmesi için savunma hizmeti programlarının caydırıcılık ve savma (ya da imha) etkilerinin nesnel biçimde belirlenmesi gerekir. Bu amaca ulaşabilmek için bir çok ülke, özellikle savunma hizmetlerinde kullanılmak üzere geliştirilen kısaca Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS) olarak ifade edilen bir sistematiikten yararlanırlar. (91) Bir seri faaliyetler sonunda ülkenin vazgeçilmez savunma yapısı ve harcamalarının belirlendiği bu çalışmaların en önemli adımı birinci aşamadaki analitik işlemler safhasıdır. Bu safhada ülkenin güvenlik menfaatleri, taahhütleri ve tehdit değerlendirilir. (92) İkinci aşamada, birinci safhada yapılan analitik değerlendirme sonuçlarına göre gerçek savunma ihtiyaçları belirlenir. Son aşamada da erişilmesi istenen askerî güç yapısına ulaşmak için gereken harcamalar iç ve dış kaynaklar itibarıyla bütçelenir. Genel olarak yapılan bu planlar beş yıllık bir dönemi kapsar. (93)

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılan ekonometrik analizler, gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları seviyesinin ekonomik faktörlere bağlı olmadığını, gelişmekte olan ülkelerde ise, savunma harcamalarını gelir seviyelerine bağlı

(90) Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993), s.13-14.

(91) Ibid s.14 ve Bulutoğlu s.273.

(92) Kullanılan Analitik Yöntemler. Harekat Araştırması, Sistem Analizi, Doğrusal Programlama ve Simülasyon Analizi gibi Kuantitatif metodlardır.

(93) Türkiye'de de Silahlı Kuvvetler Yapısı ve Savunma Harcamaları benzer bir uygulama ile planlanmaktadır. Stratejik hedef planı (SHP) olarak hazırlanan planlar altı yıllık bir süreyi kapsar. Bu planlar iki yılda bir güncelleştirilmek üzere revize edilen Revolving planlardır. Planın birinci aşaması hükümetçe belirlenen Millî Güvenlik Politikası doğrultusunda Genel Kurmay Başkanlığınca oluşturulan Millî Askerî Stratejik Konsept (MASK)'e dayanır. İkinci aşamada ise MASK'ın gerçekleştirilebilmesi için yeterli kuvvet yapısı ile öncelikli ihtiyaçlar belirlenir ve SHP ile altı yıllık programlar hazırlanır. En son aşamada ise belirlenen öncelikli savunma ihtiyaçları bütçelenir. Bkz.: Savunma ve Güvenlik Hizmetleri, s.14., Millî Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması s.65 vd., ve Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 1993) T.C. M.S.B. Ankara 1993 s.27-40.

olduğunu göstermektedir. (94) Ancak bazı durumlarda bir gelişmekte olan ülke topyekün bir tehdit veya bölgesel bir çatışma içindeyse harcama düzeyinin ekonomik faktörlerle bağlantısı azalmakta ve ülke, askerî harcamalarını artırabilmektedir.(95) Savunma harcamaları ile GSMH ilişkisi dikkate alındığında, gelişmiş ülkelerin savunma harcamalarının gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük olduğu gözlenmektedir. (96)

3. SAVUNMA HARCAMALARINDA ETKİNLİK

Savunmaya ayrılan kaynakların ve ittifakların saldırı ihtimalini hangi ölçüde azalttığını, uluslararası dengede ülkenin tehdit ve baskılardan ne derece korunmuş olabileceğini askerler ve diplomatlar ölçerek siyasal organa açıklayabilirler. Teknisyenlerle siyasal organlar arasındaki bu bilgi alış verişi neticesinde belirlenen savunma ödeneğinden en yüksek savunma hizmetinin nasıl elde edileceği bir savunma programı etkinliğidir. (97)

3.1. Savunma Programı Etkinliği

Bilindiği gibi, iktisat biliminin esas olarak çözmeye çalıştığı iktisadî problem, siyasî sistem ve teknik tercihini veri kabul ederek mevcut kaynaklardan en yüksek hasılayı (üretimi) sağlayacak şekilde kaynak tahsisi yapılabilmesidir. Mevcut kaynaklara göre bazı alanlara daha çok, bazılarında daha az dağıtmak en yüksek hasılanın sağlanması için gereklidir. İşte mevcut kaynaklardan en yüksek hasılanın

(94) Aziz Akgöl, Savunma Sanayii İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayii, Ankara Başbakanlık Basımevi 1986, s.19.

(95) Genel olarak gözlenebilen, "dünya savaşları sonrası başlayan milletlerin bağımsızlık hareketleri ve yeni kurulan devletler, askerî darbeler savaş halindeki komşu ülkeler veya aralarında çıkan bölgesel harpler ırkçı çatışmalar" gibi olayların savunma harcamalarını artırdığı, hükümetlerin bütçelerini gittikçe artan miktarlarda tükettiği oldukça yaygın bir hüküm haline gelmiştir. (Bkz.: Saadet Değer, s.2 vd.)

(96) U.S. ACDA, World Military Expenditures and Arms Transfers, 1994, Washington, s.

(97) Balutoğlu, s.273.

sağlanmasına “etkinlik” adı verilir. Bir başka açıdan ise, bir üretim hedefinin gerçekleştirilmesi söz konusu ise bu durumda çözüm veri hedefinin en düşük maliyetle temininde veya kaynakların iktisadî olarak kullanımında toplanmaktadır. (98) Buna göre daha çok maliyetleri minimize etmeği düşünen ve iktisadîlik peşinde olan bir iktisatçı ile sınırlı kaynaklarla en yüksek hedefi ele geçirmeye öncelik veren ve etkinlik peşinde olan Komutan arasında herhangi bir çatışma söz konusu değildir.

Dolayısıyla savunma bütçesinin belirlenmesi de iktisadîlik prensibine uygun olmalıdır. Çünkü, buradaki temel tercih millî güvenlik lehine diğer faaliyetlerden ne kadar fedakarlık yapılacağı ile ilgilidir. Bununla beraber millî güvenlik için ayrılacak kaynaklar belirlenirken askerî üretim ile sivil üretim arasındaki görünürdeki çatışma bu kaynakların kullanımı sırasında söz konusu olamaz. Çünkü, askerî kaynakların kullanımında göz önünde tutulan stratejik, teknolojik ve ekonomik faktörler, birbirinden bağımsız değil, karşılıklı bağımlılık içindedirler. Stratejiler, askerî hedeflerin elde edilmesinde bütçenin farklı kullanım yollarını ifade eder. Mevcut teknoloji ise, bu kullanım yollarını belirler. Zira, ancak teknoloji çerçevesinde mümkün stratejiler ortaya çıkar. Ekonomik problem ise, mümkün stratejiler içinde en etkin ya da en iktisadî olanını belirlemek ve uygulamaktır.

İfade etmek gerekir ki, askerî kararlarda etkinlik, mümkün olduğu kadar küçük askerî bütçeler yapmak veya ucuz kuvvet temin etmek değildir. Aksine bütçenin büyüklüğü ne olursa olsun, en yüksek derecede askerî kabiliyetlere sahip olmak demektir. Askerî kabiliyetler birbirlerinin yerine kolayca ikame edilemeyen bir dizi faaliyetlerdir.(99) Eğer kara, deniz ve hava güçlerinin uygun bir bileşimi tutturulabildiği

(98) Ertüzün, s. 202-203

(99) İbid, s.214

takdirde, askerî kabiliyetin derecesi yükselir. Buna göre teknik olarak ifade edilecek olursa, herhangi bir askerî kabiliyeti azaltmadan diğerini artırmanın mümkün olmaması halinde, askerî güce ayrılan kaynaklar etkin kullanılmaktadır. Dolayısıyla askerî harcamalara ayrılan kaynakların kullanımında dikkate alınacak etkinlik ölçüsü iktisat teorisinde esasları belirtilen etkinlik kriterlerinden farklı değildir.

Bu esaslar çerçevesinde savunma programları, birbirleriyle bağlantılı olarak araştırılmalı ve iktisadilik-etkinlik yönünden değerlendirilmelidir. Bu açıdan karar almada ve analitik bakımdan kolaylık sağladığı için savunma gücü şu üç unsura bağlı olarak ifade edilebilir.(100)

- a. Ülkenin bugün ve gelecekte kullanabileceği kaynaklarının topyekün miktarı,
- b. Bu kaynaklardan millî güvenliğe (savunmaya) tahsis edilenlerin oranı,
- c. Tahsis edilen kaynakların kullanımındaki etkinliğin derecesi.

Bu tespitlere karşın savunma programlarında etkinliğin sağlanması pek kolay bir iş değildir. Daha öncede ifade edildiği gibi bir ülkenin savunma ihtiyaçları, bunun askerî çevresi, strateji ve taktiklerle, mevcut teknolojiler tarafından belirlenmektedir. Askerî plancılar, bu üç faktörü bir arada analiz ederek, silah tedarik ihtiyaçları ve askerî faaliyetlerin doğası üzerine dayalı bir temel oluştururlar. Bu üç faktörün her biri sınırlamalar getirir. (101) Bir ülkenin askerî çevresinin (Coğrafi özellikler, muhtemel düşman ülkeler ile arasındaki kuvvetler dengesi ve silah teknolojileri yönünden) uygun

(100) Ibid s.204

(101) Şimşek, s.120

olmakla birlikte, diğer ülkelerinkine uymayan teknolojiler vardır. Askerî çevrelerde görülen bu farklılıklar, farklı strateji ve taktiklerin uygulanmasını gerektirmektedir. (102) Bu nedenle, eğer strateji ve taktikler değiştirilmek zorunda ise, bu durumda silah sistemlerin, savunma ile ilgili teknolojilerde bu stratejileri tamamlayacak ve taktikleri uygulayabilecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin bir başka yönü ise, sanayileşmiş ve silah üreticisi olan ülkelerin ittifak sistemleri ve dış yardımlarla kendi teknolojisini (ilgili ülkenin askerî çevresine de uygun olmak üzere) gelişen ülkelere de kabul ettirmeleri ile ilgilidir. Bu silah sistemini ya da teknolojisini kabul eden ülkeler, kendi askerî çevrelerine uygun olan ve bu paktların' stratejilerini de tamamlamak üzere dizaynlayıp üretilmiş silah sistemlerini satın almak zorundadırlar. Bu sonuç başka bir neticeyi daha doğurmaktadır. Silah ithal eden ülkeler, ithal ettikleri teknolojinin sonradan savunma sistemini işler düzeyde tutmak için gerektirdiği yedek parça ikmalinin nasıl güvenceye alınacağını da kararlarını etkileyen önemli bir faktör olarak göz önünde bulundururlar. (103) Bir takım ülkeler, kullanacakları silah sistemlerini kendileri dizaynlayarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışırlarken (104), karar alma sürecine ilişkin bazı sorunlarla da karşılaşmaktadırlar. Normal koşullarda, önce savunma ihtiyaçlarının belirlenip daha sonra bu ihtiyaçlara dayalı bir sanayii oluşturmak ya da mevcut sanayii geliştirmek veya ithal etmek konusunda bir karar alınması gerekir. Yerli silah üretiminin bir çok çekici özelliği bulunmasına karşın, askerî ölçütler bu konuda birinci önceliği almaktadır. Bununla beraber, askerî faktörlerin öncelik taşımadığı durumlarda salt politik nedenlerle bazı ülkelerin, satın

(102) Çöl ve sık ormanlık alanlar gibi... Çöldeki arazi koşullarına uygun olarak dizayn edilmiş tanklar sık orman koşullarında harekete elverişli değildir. Örneğin İsrail'in 1967 ve 1973 savaşlarında uyguladığı oynak saldırıların (Mobile Attacks), Kuzey Almanya Ovası ya da Çin Hindistan ormanlık alanların uygulaması durumunda, aynı başarıları elde etme ihtimali çok zayıftır.

(103) Bulutoğlu, s.274.

(104) Bazı durumlarda başarılı sonuçlarında alındığı görülmektedir. Hindistan'ın ürettiği Gnat Savaş uçakları demode olmuş, İngiliz dizaynın bir uyarılması olmasına rağmen, 1965 ve 1971 yıllarındaki Hint-Pakistan askerî çatışmalarında çok etkili bir şekilde kullanılmıştır. Aynı şekilde Arjantin'in Tank'ı da üçüncü dünya ülkelerinde rağbet görmektedir. Bunlardan başka Brezilya'nın ZPT araçları, İsrail'in Gabriel-11 füzeleri, Uzi maldinah tüfekleri ile Elta 2000 radarları başarılı bulunan silah ürünleri arasındadır. (Bkz.: Şimşek s.121).

alma fiyatından çok daha yüksek maliyetlere rağmen yine de yerli silah üretimine yöneldiğine rastlanılmaktadır. (105) Bu durum ise, politikacıların belirli bir askerî yeteneği elde etmeyi isteme nedenlerinin her zaman silahlı kuvvetlerle aynı yönde olmadığını, aynı şekilde sanayicilerle politikacıların hedeflerinin de her zaman aynı yönde olmadığını gösterir ki, bu rekabet askerî etkinliği azaltan önemli bir faktör haline gelebilir.

Silah üreticisi olan ya da üretim kararı alan ülkeleri etkileyen bir başka faktör, geleneksel sanayileşmiş silah üreticisi ülkelere gerçekleştirilen ve askerî strateji ve taktikleri tamamlamaya yönelik olan yeni teknolojik gelişmelerden oluşan modellerin takip edilmesi ile ilgilidir. Zira mevcut teknolojileri aşarak geliştirilen yeni silah sistemleri diğer ülkeler için ihtiyaç haline gelir. İşte böyle bir ihtiyaç, yeni teknolojinin takip edilmesi kadar bunların strateji ve taktikleriyle bütünleştirilmesini gerekli kılar. Bu, her zaman yeni askerî kapasitelere sahip olmak anlamında anlaşılmalıdır, bütünleştirme de mümkün olamıyorsa ya askerî yapı değiştirilmeli, ya da teknolojiden vazgeçilmelidir. (106)

Keza, savaş türleri de üretim etkenlerinin nispi bolluğundan etkilenir. İleri sanayi ülkeleri, zırhlı birliklere ve hava üstünlüğüne ağırlık verirken, gelişen bir ülke, coğrafyasını ve halkın desteğini daha fazla kullanan daha az silah ithaline ve daha çok yerli yapıma dayanan silahlarla gerilla savaşına ağırlık vererek (107) savunma programlarının etkinliklerini artırmaya çalışırlar.

(105) AF-24 jet uçağı ya da HS 748 orta nakliye uçağı gibi Hindistan'ın orta düzeyde askerî ihtiyaçları ya da yerli sanayi ve teknoloji düzeyi ile uygun sağlamayan önemli, özürsüz ve iltirah projelere girilmiştir. Brezilya ise, aynı kalitede ve daha ucuz satın alabilme imkanları mevcutken aynı nedenlerle Bandeirante pervaneli uçağının bir uyarlaması olan deniz keşif uçaklarının yerli üretimine karar vererek, açıkça ek maliyetleri olan bir karar almıştır. (Ibid, s.121-122)

(106) Ibid s.122.

(107) Bulutoğlu, s.274.

3.2. Savunma Sistemlerinin Katkısı

Savunma sistemi, ülkenin egemenliğini dışa karşı koruma konusunda kabul ettiği temel yaklaşımdır. Savunma hizmetlerinde temel sistemler siyasal tercihlerle ve yasalarla belirlenir. (108) Buradaki en önemli ve temel ihtiyaç savunmanın ve silahların işlevini bir bütün olarak yeniden değerlendirmektir. (109) Bir önceki konuda da ifade edildiği gibi amaç, askerî etkinliği en üst düzeye çıkartmak ve caydırıcı olabilmektir. Bu nedenle ülkeler her şeyden önce kendi insan kaynaklarına başvurarak savunma gücünü kuvvetlendirmeğe çalışır. Bu amaçla, muhtemel bir silahlı çatışma halinde uygulanacak olan topyekün savaşta yurttaşların cephede ve cephe gerisinde görev alacak şekilde barış zamanında eğitilmeleri esas alınır. Eski çağlardan 19 ncu yüzyıla kadar uygulanmış olan ücretli askerlik ilkesinden özellikle erkek nüfusunun (bazen tüm) bir süre silah altına alınarak eğitildiği “zorunlu askerlik” ilkesine geçilmesi, günümüze kadar bir savunma sistemi kuralı olacak kadar yaygınlaşmıştır.

Ancak, “ücretli meslek ordusu” ilkesi zamanımızda tekrar kabul görmeğe ve yaygınlaşmağa başlamıştır. Zira ülkeler, güvenliğin sosyal refahın bir fonksiyonu olarak kabul edilmesi ve askerî gücün uluslararası alandaki etkin rolü gibi çeşitli nedenlerle, artık, asgarî düzeydeki bir savunma sistemi ile yetinmemekte, ekonomik imkanlarının elverdiği ölçüde etkin bir askerî gücün bulundurulmasını esas almaktadırlar. Böyle bir güç, teknoloji yoğun bir savunma stratejisini gerektirmektedir. (110) Bu sonuç ücretli meslek ordusu ilkesini doğurmuştur.

(108) *Ibid.*, s.276.

(109) Peter F.Drucker, *Yeni Gerçekler*, Çev.: Birtane Karanakaç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315, Ankara 1992, s.57.

(110) Şimşek s.84, 2000’li yıllara girerken üzerinde çalışma yapılabilecek ana sistemler ve geliştirilmesi gereken teknolojileri tanıtan bir çalışmaya olarak bkz.: Mehmet Akçay, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Mevcut Teknolojik Yapısı, 2000’li Yıllarda Teknoloji İhtekleri ve Savunma Sanayii”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi* Ankara, Ocak 1995, sayı 343, s.63-69.

Değişik sebeplerle izah edilebilecek bu netice, iki ana kısımda değerlendirilebilir. (111) Birincisi, savaş sanatında kullanılan silah, araç ve gereçlerde çok ileri ve karmaşık bir teknoloji düzeyine ulaşılmasıdır. Dolayısıyla bunları kullanacak olanların uzun bir meslek eğitiminden geçirilmesi gerekmektedir. İkincisi, zorunlu askerlik nedeniyle insan gücünün ekonomide etkinlikle kullanılmadığına ilişkin görüşlerin yaygınlaşmasıdır. Çünkü, insan gücünün alması maliyetinin (ekonomide başka işlerde çalışmakla yaratacakları ürün değeri) çok yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Peter F. Drucker'a göre sosyal açıdan bakıldığında savunma, hızla amaca ters düşer duruma gelmektedir. Fransız Devrimi sırasında toplum için bir eğitim yuvası olarak ilan edilen ordu, acemi er diye, bir beceri edinmemiş, disiplinsiz, temizlik anlayışından ve çalışma alışkanlıklarından habersiz, okuması yazması olmayan köylü delikanlıların geldiği dönemlerde yararlı alışkanlıklar aşılması olabilir. Oysa bugünkü nüfus gelişmekte olan ülkelerde bile değildir. Bir iki yıllık toplum hizmeti, gençler için kışlada geçirilecek iki yıldan daha değerli olacaktır. (112) Buna göre bir işçi, savunma eğitimi görmek yerine, etkin bir silahı üreten bir fabrikada ya da ihracat sanayiinde çalıştığı takdirde bir silah imal ederek ya da ithalini sağlayarak savunmaya daha büyük katkıda bulunabilir.

Savunma sisteminin etkinliği konusunda göz ardı edilmemesi gereken bir nokta ise, modern teknoloji sayesinde her biri farklı stratejiler, farklı taktikler, farklı lojistik, farklı eğitim ve farklı bir harp sanatı kavramı gerektiren muhtemel askerî eylemlerin bitip tükenecek gibi olmamasıdır. Zira var olan şey sadece her biri aynı oranda muhtemel ya da muhtemel olmayan ihtimallerdir ve bir askerî kuvvet her tür düşmana karşı her çeşit savaşıma yöntemine göre planlanamaz, eğitilemez, yönetilemez

(111) Bulutoğlu, s.277.

(112) Drucker, s.52.

ve donatılamaz. (113) Taktikler esnek olmalı ama strateji sabit kalmalı, belirsizlikten uzak varsayımlara ve açıkça belirlenmiş amaçlara dayandırılmalı ve aynı şekilde eğitim, kumanda yapıları ve silahlar da çabuk değiştirilmemelidir. (114)

3.3. Uluslararası Maliyet Paylaşımı ve Askerî İttifakların Katkısı

Devletler, başka bir devlet veya devletler grubu ile ortak askerî amaçlarını gerçekleştirmek üzere akdettikleri antlaşmalarla (115) daha güçlü bir devletin ya da birleştiklerinde kendi gücünü aşacak devletlerin muhtemel baskı, tehdit ve saldırılarına karşı kendilerini güvenceye almaya çalışırlar. Böylece maliyet paylaşımı yoluyla üye ülkeler ile birlikte karşılıklı ortak yarar sağlanır. Ortak savunma gerçekleştirilince, üye ülkelerin kendi savunma üretim fonksiyonları aynı kalacak fakat ittifak antlaşması sayesinde savunma faydası fonksiyonları müttefik ülkenin savunma faaliyetinin yarattığı faydayı da içerecektir. (116) Bu ülkelerin her birinin savunma amaç fonksiyonu diğerlerinden farklı olacağından, üretim fonksiyonu aynı olsa bile ittifak sonucu kendi savunma harcamalarını farklı miktarlarda azaltarak yeni bir denge durumuna ulaşacaklardır.

Görüldüğü gibi savunma ittifakı ortak tehdidin caydırılmasında bir maliyet paylaşımı çözümdür. Teknolojisi ileri ve sermayesi daha bol olan ittifak üyesi ülke modern teknoloji ürünü silahları üretip sunarken, emeğin ucuz işsizin bol olduğu ülke

(113) Örneğin, Kuzey Denizindeki yaklaşma noktalarını Rus Denizbatlılarına karşı korumak üzere geliştirilmiş bir İngiliz Donanması, Güney Atlantik'in uzak bölgelerinde Kıta nakliye gemileri için refakat kuvveti olamaz. Aynı şekilde deniz trafiğinin yoğun, sağ ve dar Basra Körfezinde tankerlere kolaylık etmek, açık denizde deniz muharebeleri yapmak üzere inşaa edilmiş donatılmış Amerikan destroyerlerine göre bir iş değildir. (Ibid, s.54).

(114) Eski Çin ve Sezar'dan Clausewitz'e kadar harp sanatı üzerinde yazan herkesin vurguladığı gibi (Bkz.:Sun Tzu, Savaş Sanatı Çev.:Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, ve Clausewitz , Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1992.

(115) Meydan Larousse Cilt 10, s.201.

(116) Bulutoğlu s.275.

daha çok ittifakın savunmada insan gücü ihtiyacını karşılayarak her bir üye ülke savunma sanayiinde daha fazla sahip olduğu kaynakları daha da fazla kullanarak karşılıklı maliyet tasarrufu sağlamış olurlar. (117)

Savunma harcamalarında etkinliği artırmak ya da savunma hizmetinin yükünü azaltmak için yapılan işbirliği antlaşmaları ve ittifaklar, bazen başlangıçtan itibaren bazen de zamanla savunulan değer kendi bağımsızlık ve egemenliğini bir ölçüde yitirilmesi sonucuna götürebilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak, ittifak sözleşmesinin yararı sürekli olarak yeniden değerlendirilmeli ve zaman içinde ülke egemenliğini daha da yüksek güvenceye alacak değişiklikler yapılmalıdır. Bu durumun bir başka cephesi ise yardımların, ülkeyi dış desteğe bağımlı hale getirmesi ve orduyu kendi kendine ters düşer hale getirmesidir. Oysa ordunun görevi ülkeyi bağımsız kılmak ve öyle de kalmasını sağlamaktır. Bunun yanında yardım alan ne kadar başarılı ve kuvvetli duruma gelirse hedefleri yardım vereninkinden o kadar ayrılacaktır. (118) Ortak bir düşman karşısında oluşan ittifaklar askerî bir tehdit var olduğu sürece devam ettirilebilirler. Siyasî araç niyetine sürdürülen bir ittifak ya da askerî yardım da yürüyemez. Bilindiği gibi ittifak antlaşması yapılırken, en fazla dikkat edilen hususlardan birisi, antlaşmada üstlenilen yükümlülüklerin ve yerine getirilmesi beklenen durumun belirlenmesidir. Bununla beraber, uygulamada devletlerin yükümlülüklerini otomatik olarak yerine getirmelerini sağlayacak bir yol bulunmamaktadır. (119)

4. SAVUNMA HARCAMALARINI ETKİLEYEN EKONOMİK ÖZELLİKLER

Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra savunma ihtiyaçlarının stratejik önem derecesini tayin etmenin sanıldığından güç, zamana ve ortama göre değişkenlik

(117) Ibid.,s.275 ve Esat Çam, "Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Kısa Bir Bakış", Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayını İstanbul, 1985, s.20.

(118) Drucker s.53.

(119) Çam, "Milletlerarası Politika Stratejileri..." s.20-21.

gösterebilen bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber, silah tedarikinin sağlandığı piyasanın yapısı, talep esnekliği, talebin belirleyicileri olarak zaman ve performans ya da maliyeti, talebin kararlılığı, rasyonel seçim, fiyat oluşumu gibi ekonomik özellikler de savunma harcamalarını önemli ölçüde etkilemektedir.

4.1. Silah Piyasasının Yapısı

Bilindiği gibi, serbest sözleşme, özel mülkiyet ve özel teşebbüs esaslarının bulunduğu bir ekonomide malların fiyatları ile üretim, tüketim ve yatırım miktarının belirlenmesi, büyük ölçüde piyasa mekanizmasının işleyişine bağlı olacaktır. Konumuz açısından iki özellik bizi ilgilendirmektedir. (120) Birincisi, piyasa mekanizmasının bağımsız ve çok sayıda tüketici ve üreticinin bireysel tercihlerine göre aldıkları ekonomik kararları koordine ediyor olmasıdır. Bir girişimci normal şartlarda piyasadaki kârlılığa dayanarak bir malın üretimi kararını alır. Böylece, malı üreterek fiyatını belirler ve piyasaya sunar. Tüketiciler kişisel kullanımları arasında olan bu malı ya da aynı malı piyasaya arz eden rakiplerin mallarını alıp almama konusunda karar verirler. Alıcıların kararları, girişimcilerin ürünlerini kârlı olarak satıp satamayacağını belirler. Bu işleyiş bir iletişim sağlayarak söz konusu ürünün fiyat ve kalitesi hakkında gerekli olan beğeni ve tercihin yapılmasına katkıda bulunur. Tercih düzeyi girişimciler için ürünün ya da fiyatın gözden geçirilmesi veya üretiminin devam ettirilebilmesi konusunda yeterli bir uyarıdır.

İkincisi, piyasa mekanizmasının bir ekonomide mevcut bütün karar birimlerinin davranışlarını birbirine bağlaması, bir sistem olarak bütünsel bir işleyişe sahip olmasıdır. Yukarıda ifade edilen işleyiş tedarik eden piyasa, tek tek satıcıların faaliyetlerini tüketicilerin tatminine yönelir. Fiyatlar rekabetle belirlenir ve üreticinin maliyetleri fiyat üzerinde etkili olamaz. Aşırı kârların varlığı, bu endüstriye yeni girişleri ya da mevcutların ölçüklerini büyültmeğe yönelir. Eğer endüstrideki kârlar

(120) İsl Akbayrak, "Sansız Seferberliğin Planlanması", Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayın, İstanbul, 1985, s.101.

diğerlerine oranla düşükse firmalar endüstriden ayrılırlar. Böylelikle piyasa sistemi ne üretileceği ve fiyatların ne olması gerektiğine ilişkin kararların alıcılar ve satıcılar arasındaki dağılımını ve iletişimini sağlar.

Oysa silah geliştirme sürecinin üretim cephesinde girişimcilik, bireysellik özelliği göstermesine karşın, genellikle silahlı kuvvetler alıcı olarak yeni bir silaha ihtiyaç olup olmadığının kararını vererek, gerekiyorsa yeni bir ürünün geliştirilmesine başlanılmasını sağlar. Alıcı, yapımçı firmaya silah geliştirme sürecinin çeşitli aşamalarında parasal ödemeler yaparak, finansman da sağlayabilir. Yani, yapımçı firma, alıcının kabul ya da reddedeceği hazır bir ürünü arz etmemektedir. Ayrıca, alıcı, ürün en son şeklini almadan önce, onu değiştirebilir, iptal edebilir ya da miktarı azaltabilir.

Bu durum, fiyatın da piyasadaki rekabetle belirlenmediğini göstermektedir. Zira fiyat, üretim için yapılan masraflarla, pazarlıkta belirlenerek eklenen kâr payının toplamından oluşmaktadır. Bununla beraber rekabet, öncelikle fiyatta değil, firmaların sahip olduğu ileri teknolojik kapasiteler arasındadır. Dolayısıyla firmaların rekabet gücü onların sahip oldukları yüksek performansa bağlıdır. (121)

Silah geliştirme sürecinin özellikleri, serbest piyasa sisteminin esaslarının bu süreç içinde, bir başka deyinile savunma piyasasında oluşmasını önemli ölçüde imkansız hale getirmektedir. Serbest piyasa teorisi ıdeki önemli varsayım ve diğer özelliklerin, savunma piyasasındaki karşılıklarını gösteren aşağıdaki tablo, bu farklılıkları daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (Tablo-1)

(121) Konunun daha geniş bir değerlendirmesi için Blz.:Şimşek, . s.57-64

TABLO - 1

Serbest ve Savunma Piyasasının Özellikleri

Serbest Piyasa Sistemi	Savunma Piyasası
Çok sayıda Küçük firmalar	Çok az, fakat büyük firmalar.
Giriş ve çıkış tamamen serbesttir.	Giriş ve çıkış için engeller vardır.
Fiyatlar marjinal maliyetlerle belirlenir.	Fiyatlar toplam maliyetlerle orantılı olarak belirlenir.
Fiyatlar marjinal fayda ile belirlenir.	İstenilen askerî performans için herhangi bir fiyat ödenir.
Talebin azalması, fiyatları düşürür.	Talebin azalması fiyatları yükseltir.
Arz talebe göre ayarlanır.	Büyük bir fazla kapasite vardır.
İşgücü oldukça hareketlidir.	İşgücünün hareketliliği azalmıştır.
Ölçeğe göre azalan ve sabit getiri	Ölçeğe göre artan getiri
Arz ve talepteki değişmelere piyasa süratle uyar	Yeni bir sistemi geliştirmek 7-10 yıl sürer, üretimi ise 3-5 yıl alır.
Piyasa düzgünce dengeye ulaşır.	Yıldan yıla kararsız davranışlar vardır
Genel dengede fiyatların kendi değerine ulaşacağı varsayılır	Maliyetler (Enflasyonu da kapsamak üzere) her yıl yükselmektedir.
Mükemmel kapital hareketliliği	Sektörler arasında ve hatta daha geniş oranda firmalar arasındaki kâr farklılıkları vardır.
Değişen taleplere göre kapital malları hareketliliği	Ağır borç ve borç bulmada güçlükler.
Devlet Müdahalesi yoktur.	Devlet belirleyici, düzenleyici, banker, karar veren vs.
Piyasanın hacmi, alıcı ve satıcılar tarafından oluşturulur.	Pazarın genişliği, yıllık bütçeler vasıtasıyla ilgili organlar (hükümet ve yasama organı) tarafından belirlenir. Kamusal bir maldır.
Alıcı, şimdi veya -daha sonraki bir zamanda yapacağı satın alma için tasarruf ederek, harcama seçimine sahiptir.	Devlet otoritesiyle, genellikle savunma bakanlıkları yıllık harcamalar yapar.

Serbest Piyasa Sistemi

Alıcının aynı kategoride bulunan ve aralarında gerçek veya reklamdaki farklılıklar bulunan ürünlerin içerisinde geniş bir seçim serbestisi vardır.

Satıcılar, yeni ürünleri, potansiyel Pazar analizleri vasıtasıyla geliştirirler.

Piyasa bireysel değildir. Alıcı ve satıcılar bağımsız olarak hareket ederler.

Reklam vardır.

Savunma Piyasası

Aynı amaç için aynı zamanda daha az ürün çeşidi üretilir. Gerçekte üretici sayısı daha az veya tekdir. Alıcının prototipler arasında seçim yapma olanağı olmasına rağmen ürünün üretimine başlandıktan sonra üretim süresi ve maliyeti, seçilen üründe değişiklik yapmayı geniş ölçüde sınırlar

Alıcı ürün için isteklerini ortaya koyar. Daha sonra satıcı, ürünün geliştirilmesi ve üretimi faaliyetlerine başlar.

Piyasa oldukça bireysellik özelliği gösterir. Alıcı devamlı olarak satıcı ile irtibatlıdır.

Reklam Yoktur.

Kaynak : Jacques S.Ganster. The Defense Industry. London. The MIT Press. 1980. s.30-31 ve Christian Morfels. "The Structure of the Military, Industrial Complex in the United States and its Impact On Industrial Concentration". Kyklos. Vol.31, 1978 s.412 (Zikreden eser Ibid, s.61-62).

4.2. Talep Esnekliği

Askerî ihtiyaç maddelerinin bir kısmı ordunun her kesimince talep edilebilen nitelikte genel ihtiyaç maddesi durumundadır. Bunlardan, her türlü büro malzemeleri, gıda maddeleri, temizlik malzemeleri ve benzerleri askerî hizmet ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte bu hizmetlerin yapılmasını kolaylaştıracak önemde mallardır. Genel ihtiyaç maddelerinin bir bölümü ise askerî giyim eşyası, ordunun her kanadında (kara, deniz, hava) müşterek kullanılan malzemeler özelliğindedir.

Bunların dışında kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kendi bünyelerine has, özel silah ve teçhizat da mevcuttur. Bu silahları ve teçhizatı, ağır silahlar ve mühimmatı ile hafif silahlar ve mühimmatı olarak iki grupta toplayabiliriz. Ayrıca özel görevli askerî birliklerin görevlerinin gereği, özel maksatlı silah ve teçhizatı düşünülebilir. Bu malların bir kısmı askerî olduğu kadar sivil ihtiyaçlar için de talep edilebilir cinstendir. Bu tür malların talebinin fiyat elâstikiyeti genellikle birden büyüktür. Diğer taraftan bu malların arzının da genellikle fiyat karşısında elâstik olduğu söylenebilecektir. (122) Halbuki özel askerî ihtiyaç mallarının ordu tek alıcısı durumundadır ve talebi inelastik olacak kadar serttir. (123) Bu malların arz elâstikiyeti de söz konusu mal yerine başka bir mal üretimine imkan olmadığı ölçüde azdır. (124)

Silah piyasasının, satın alınan çok sayıdaki malların büyük bir çoğunluğu için, düşük bir fiyat esnekliğine sahip bir piyasa olarak kabul edilmesindeki sebeplerden birisi ise, savunma planlayıcılarının, belirlenen ulusal hedefleri ve tehditleri olduğu gibi alarak, ateş gücü, personel ve mobilite gibi çeşitli askerî faktörlerin, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinin çeşitli birimlerine dağılımında en optimal bir bileşimini elde etmeğe çalışmalarıdır. Böylece, belirli silahların, destek donatılarının ve tedarik edilecek personelin belirlenmesi, birinin diğeriyle birlikte kullanılma durumunda olan, fakat her zaman tam yerinde kullanılmayan mallar arasında karşılıklı ilişkiye sahip çok sayıda karar alırlar. O takdirde, silah piyasasında belirli bir mal veya hizmete olan talep, temel bir mal için gerek duyulan, diğer malları tanımlayıcı bir mal, ya da yeterli bir savunma düzeyinin elde edilmesi isteğinin artışıyla oluşan bir mala olan talep olabilir. İşte bu özellikler, bireysel mal ve hizmetlere olan talebin esnekliğini azaltıcı rol oynamaktadır. (125)

(122) Şireli, . s.59.

(123) T.B.Worstey, savaş zamanında özellikle seferberlik ihtiyaçlarının karşılamada zorunlu olarak ihtiyaç duyulacak ihtiyaçların tahmini ölçüsünde yapılacak her şey kendi gücünü kullanacağını zira bu durumda devletin talep esnekliğinin baştan başa sıfır olduğunu yani bir fiyat fonksiyonunun olmadığını belirtmektedir. (Zikreden Kaynak, William L. Baldwin, The Structure of the Defense Market, 1955-1964, Durham N.C.: Duke University Press, 1967, s.80.

(124) Şireli, . s.59.

(125) Baldwin, s.81-82.

İnelastik talebe bağılı olarak oluşan sorunları hafifletmenin bir yolu rekabete dayalı olan pazar, diğler yol ise ikâme malları bularak bu mallara olan talep esnekliğinin artırılmasıdır. Bu iki faktör askerî etkinlik ve iktisadilik için önemli araçlar olarak kabul edilmektedir. (126) Bununla beraber, bu işlemin gerçekleştirilebilmesinin mümkün olup olmadığını, dünyadaki belli başlı bölgelerin askerî malzeme alımlarının yapısını inceleyerek değerlendirebiliriz. (Bkz. Tablo:2)

Tablo - 2

ASKERİ SATINALMALARIN SİLAHLARARASI DAĞILIMI (%)

	<u>UCAK</u>	<u>GEMİ</u>	<u>FÜZE</u>	<u>TANK</u>	<u>DİĞERLERİ</u>	<u>TOPLAM</u>
Kuzey Amerika	0.35	0.15	0.18	0.06	0.26	1.00
Orta Doğu						
Afrikalı Petrol Üreticileri	0.42	0.06	0.07	0.18	0.27	1.00
Rusya ve Yeni Ayrılan Cumhuriyetler	0.35	0.15	0.18	0.06	0.26	1.00
Batı Avrupa (Yüksek Gelirli Ülkeler)	0.40	0.17	0.10	0.10	0.23	1.00
Batı Avrupa (Düşük Gelirli Ülkeler)	0.40	0.17	0.03	0.10	0.30	1.00

Kaynak : Leantief, W.F. Duchin, "Military Spending Facts and Figures". Worldwide Implications and Future Outlook", Oxford University Press, New York, 1983 (Savaş s.99'dan naklen).

Bu tablodan da görüldüğü gibi gelir düzeyi ve siyasal rejimi ne olursa olsun bütün ülkelerde, askerî satınalmaların en büyük kısmının “Uçak” ile gösterilen hava araçlarına ayrılmış olması tehdit değerlendirmesinde yada savunmada en önemli faktörün hava unsurlarından kaynaklanacağını göstermektedir. (127) Askerî satınalmaların bu yapısal özelliği bize stratejik önem taşıyan sektörleri ve dolayısıyla malzemeleri de göstermektedir. Başta tabloda belirtilen askerî malzemeleri üreten sektörler olmak üzere; kömür, doğal gaz, petrol vb. tüm enerji sektörü; alüminyum, alüminyum oksit, antimuan, asbest, boksit, demir ve bakır gibi stratejik hammaddeleri üreten “Madencilik Sektörü; metalürji sektörü, elektrik ve elektronik sektörü, kimyasal ürünler, orman ürünleri ve kağıt sektörleri, motor yapımı ve nihayet inşaat sektörü (128) önem taşıyan sektörlerdir.

Diğer taraftan bu kritik hammaddelere sahip ülkelerin, zamanla bu maddelerin önemini anlamalarıyla birlikte sanayileşme düzeylerine paralel olarak kendilerinin de kullanmaya başlamaları doğal olarak fiyatlarda da artış meydana getirmektedir. (129) Bununla beraber, seferberlik ve savaş zamanlarında bu hammaddelerin tedariklerinin güçleşmesi ve stratejik maddelerin hemen hepsinin aynı ekonomide üretilmemesinden kaynaklanan ithalat zorunluluğu, bu malzemelerin her an kritik stok denecek bir asgarî seviyede hazır bulundurulmasını gerektirmektedir. (130) Ayrıca askerî amaçlı malların (özellikle özel amaçlı malların) teknolojik ömrünün, hızlı teknolojik gelişme nedeniyle kısa olması bu mallara olan talebin esnekliğini de sertleştirmektedir.

(127) Savaş s.99, Nitekim Ocak 1991’de başlayan Körfez Savaşında ABD ve müttefikleri olan ülkeler üstün hava güçleriyle sonuca ulaştılar.

(128) İbid s.99.

(129) Kritik hammaddeler ve kaynak ülkelerin tasnifi için bkz.:Şimşek, s.46.

(130) Savaş, s.99.

4.2.1. Zaman ve Performans Etkisinin Talep Üzerindeki Etkisi

Modern silah sistemlerinde yaşanan sürekli gelişme, silah geliştirme süresinin kısaltılması ve silahın muharebedeki teknik performansının da dikkate alınmasını gerektirmiştir. Bu iki faktör muharebede başarı yönünde bir etkinlik sağlayacağı kanaati sağlamışsa ve tecrübe de edilmişse, bu durumda karar mercileri genellikle parasal maliyetlere pek önem vermezler. (131) Peck ve Scherer'in 16 özel silah projesi üzerinde yaptıkları araştırmada da, silah programlarındaki kalite maksimizasyonunun, geliştirme süresini asgari düzeye indirmekten biraz, geliştirme maliyetlerinden ise çok daha önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. (132) Takdir edilmelidir ki, esas sorun bu üç etken arasında bir denge faktörü oluşturulmasıdır.

Savunma harcamalarında miktar olarak önemli bir yeri olan maliyet kavramı iki ayrı unsuru içermektedir. (133) Birincisi, alıcı ve yapımcı firmanın her ikisinin de karşılıklı çabalarıyla araştırılan ve gerçek maliyetlerin azaltılması ve denetimiyle ilgili olan maliyet kavramıdır. İkincisi ise tedarik kararlarında, gelecekteki maliyetlerin hesaplanması sorunudur. İlk durumda, askerî tedarik sürecinde daha yoğun bir rekabetin sağlanması şartıyla, programın geliştirme sözleşmelerinin sayısının artırılmasıyla sağlanabilir.

4.2.2. Talebin Kararlılığı

Bir önemli faktör de, silah piyasasındaki talebin gözlenebilen yapısının önemli özelliklerinden olan fiyatın ya da fiyat dışı değişkenlerin bir fonksiyonu olarak zamanla talep miktarının kararlılığı ya da kararsızlığıdır. (134)

(131) Baldwin s.90.

(132) Merton J.Peck ve Frederic Scherer, "The Weapons Acquisition Process; An Economic Analysis, Boston. Harvard University, 1962, s.293 (Zikreden kaynak, Şimşek, s.67).

(133) Baldwin, s.92, Şimşek, s. 68.

(134) Ibid, s.92.

Silah sistemlerine olan talepteki hızlı değişmeler daha önce de ifade edildiği gibi, genellikle stratejik ve teknolojik etkenlerden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber silah piyasasında keskin bir yapısal dalgalanma gözlenmemektedir. Muhtemel bir dalgalanmayı bir ölçüde de olsa engelleyen iki tedbir bulunmaktadır. Birincisi büyük silah yapımcısı firmaların sadece belirli bir ürün sahasında uzmanlaşmak yerine, aynı zamanda alıcının ihtiyaç duyacağı diğer ürünlerin üretimini de yapacak şekilde organize edilmiş olmasıdır. Bu firmalar, aynı alandaki sivil ihtiyaçları da karşılayabilmektedirler. (135) İkincisi ise toplam savunma harcamalarında kararlı bir artışın süregelmesidir. Savunma alanındaki sözleşmelerde” görülen kararlılık ve süreklilikten kaynaklanan bu artışlar talebin devamlılığını ve kararlılığını sağlamaktadır. Ancak sınırlı bir alanda salt silah üreten bireysel firmalar bakımından aynı kararlılığı belirtmek mümkün görülmemektedir. (136) Drucker ise silahlar ve silahlı kuvvetlerin asırlarca sivil ekonomi ve toplum için yükten başka bir şey olmadığını ileri sürerek eğer bilimsel ya da teknolojik ilerlemeye katkıları olmuşsa bile bunun pek ufak boyutlarda kaldığını belirtmektedir. (137)

4.3. Rasyonel Seçimi Engelleyen Faktörler

Daha önce askerî etkinlik konusunda silah ve sistemlerinden beklentiler ortaya konmuştu. Rasyonel seçim ise, tercih edilen silah veya sisteminin kullanımının ekonomik anlamda mantıksal bir tutarlılığa sahip olup olmamasıyla ilgilidir ve klasik ekonomik faaliyetlerde görülen talep fonksiyonundaki faktörlerin yer aldığı bir tercih şeklindedir. (138)

(135) Örneğin, ABD'nin General Dynamics firması aslında uçak yapımcısı olmakla birlikte, nükleer denizaltı, füze ve tank üretimi yapmaktadır. General Electric firması da uçak motorlarının yanı sıra, gemiler için nükleer reaktör, güdümlü füze parçaları, eğitim aygıtları ve uzay araçlarının çeşitli ünitelerini üretmektedir. İsveç'in silah üreticisi olan firmalarından Saab, aynı zamanda önemli bir otomobil üreticisidir. İsrail'in savunma sanayii aynı zamanda ticari ürünler de üretmektedir. (Şimşek, s.69).

(136) Savunma harcamaları ile ilgili trendler için şu kaynaklardan yararlanılabilir: U.S. ACDA, World Military Expenditure and Arms Transfers, 1966-1975, Washington, 1976 ve günümüze kadar olan değişik sayılar, ayrıca SIPRI, Yearbook, London: Taylor and Francis Ltd., 1983 ve sonrası yıllara ait sayılar, ilave olarak NATO Review No.6, December (1985) ve NATO Sixteen gibi dergilerin değişik sayıları. Silah transferleri ile ilgili gelişmeler için de aynı yayınlara başvurulabilir.

(137) Drucker, . s.48.

(138) Şimşek, . s.69.

Ekonomik etkinsizliğe yol açan faktörler, “satınahıcılar olarak, ilgili bütün kurumların seçim ve faaliyetlerindeki etkinsizlik; tedarik sürecinde ve kararlarında politik faktörlerin rolüyle silah geliştirme süreci ve üretiminde kullanılan tesisler ve donatım, özel ve kamu kuruluşları arasındaki dağılımın belirlenmesinde ele alınan kriterlerdeki tutarsızlık ya da yetersizliklerdir. (139)

Birinci faktör, geliştirilmesine ya da satın alınmasına karar verilen savunma araçlarının çeşitli karmaşık karar alma, değerlendirme, tercih ve tekrar karar alma süreçlerini gerektirmesi ve bu süreçte görevlendirilen sivil ve askerî tedarik elemanlarının, bunları değerlendirme ve seçim yetenekleriyle, rüşvet gibi meşru olmayan araçların bu faaliyetlerde etkili olabilmesi ile ilgilidir.

Bununla beraber, zaferi garantileyecek askerî hedeflerin kapsamının alt yapı, fabrikalar ve hammaddeler gibi düşmanın harp etme kabiliyeti ve kaynaklarını da içerecek şekilde endüstri çağı süresince genişlemesi daha kompleks yeni olguların ortaya çıkmasına yol açmakta, tedarik alanındaki faaliyetleri daha da karmaşık hale getirmektedir. (140) Güçlükleri fark edebilecek, gerekli tedbirleri alabilecek nitelikte görevlilerin bulunmaması halinde bu etkinsizlik had safhaya ulaşabilir.

İkinci faktör askerî talebin, oy satın alma şeklinde beliren, salt partizanca davranışlardan oluşan ve meşru olmayan politik etkiler kadar iç ve dış politik faaliyetlerden de etkilenmesidir. (141 Silahlanma yarışından kaynaklanan politik etkiler de silah tedarikinde önemli rol oynamaktadır. Bu durumun, millî, bölgesel

(139) *Ibid* . s.76.

(140) Gordon R.Sullivan ve James M.Dubik, “Bilgi Çağında Harp”, Çev.:Nazım Altıntaş, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Nisan 1995, sayı:344, s.9 Paul Kennedy ise, global ekonomik dengelerdeki belirli değişimlerin barış zamanında bir kaç on yıla yayılarak ve piyasa güçlerine uygun olarak meydana gelmediğini, bunların yerine savaş ve abluka etkilerinin kendi taleplerini oluşturarak, dünya üretim ve ticaretinin de doğal yapılarını çok büyük ölçüde çarpattığını vurgulamaktadır. (Bkz.P.Kennedy Büyük Güçlerin..., s.329), Başka bir örnek olarak özel tahkimatlı hedeflere karşı geliştirilen sistemler için bkz.: Mesut Hakkı Çayın, Özel Tahkimatlı Hedeflere Taarruz Sistemlerindeki Yeni Gelişmeler, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Ocak 1997, sayı:351, s.10-31.

(141) Baldwin, . s.102

ve uluslararası güvenliği tehlikeye sokan bir savaş tehdidi oluşturduğu ve muazzam kaynakları üretim ve büyümeden alıkoyarak, pek çok ülkeyi etkileyen ekonomik krize, enflasyona yol açmak suretiyle silahlanma yarışının doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası alışverişlerin geliştirilmesini zorlaştırdığı ifade edilmektedir. (142)

Üçüncü bir faktör ise silah ve sistemlerin tedarik kararları üzerinde etkili olan ve ekonomik etkinsizliğe yol açan kamu ve özel sektörlerin ayırımı konusudur.

Belirlenen askerî sistemlerin geliştirilmesi ve üretilmesi ile ilgili projelerin özel ve kamu sektörleri arasındaki dağılımında dikkate alınması gereken ölçütler (143) bu ayırımın esasını oluştururken firmaların daha çok verimlilik, kârlılık, rasyonellik prensiplerine uygun hareket etmek zorunda olmaları ile bu faktörlerin barış ve savaş dönemlerinde birbirlerine kıyasla nispi önemlerinin farklılık arz etmeleri diğer bir etken olarak (144) karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu ölçütlerin ve nispi önemlerin değerlendirilmesindeki tutarsızlıklar, rasyonel seçimi engelleyen faktörler olarak askerî etkinliği önemli ölçüde etkilemektedir. Bununla beraber, uzmanlaşmış büyük silah şirketlerinin özel sektör sayılmasını tehlikeli ve yapay bulan Galbraith'a göre (145) bu şirketlerin teknostrüktürü, kamu bürokrasisindeki hiyerarşinin yukarıya doğru bir uzantısıdır. Zira şirketlerin yöneticileri, generaller, amiraller, diğer subaylar ve devletten gelme yüksek rütbeli memurlar olmaktadır. Bu kişiler hizmetlerini tamamlamak için otomatik olarak şirket bürokrasisinde i daha yüksek maaşlı yerlere

(142) Cemal Acar, *Süper Güçlerin Hakimiyet Kavgası*, Frapan Yayıncılık, Ankara, 1991, s.166.

(143) Teknolojinin büyük bir hızla ilerlemesi ve özellikle hızla gelişen elektronik teknolojinin silah sistemlerinde yaygın olarak kullanılması silahlı kuvvetlerin güçlerinin değerlendirilmesinde ulusal savunma sanayinin önemini artırmaktadır. Savunma sanayii belirli özellikleri olan zor bir sanayi dalıdır. En ileri teknolojinin kullanılması ve teknolojinin devamlı olarak geliştirilmesi gerektirir. Geliştirmeden nihai ürünün elde edilmesine kadar geçen süre uzun olduğundan, sermayenin dönüş hızı düşük ve verimi azdır. İhracat olanakları, ürünlerin teknolojileri ve özellikleri gizli olduğundan veya politik (jeopolitik) nedenlerle zordur. (Bkz.:Aytekin Ziyen, "Savunma Sanayii Sektöründe Tekeller ve Rekabet Uygulanması, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Nisan 1996, Sayı:348, s.43).

(144) Şireli, s.62-63.

(145) J.Kenneth Galbraith, "Ekonomi Kimden Yana?" Çev.:B.Çorakçı, N.Hitametoğlu, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1nci Baskım, 1988, s.400-401 .

geçirilmişlerdir. Siyasal faaliyetler kulisler ve kamuoyunu ikna gibi hususların silah geliştirme ve tedarik süreçleri süresince bu kişilerce yürütülmekte oluşu anlamlı karşılanabilir.

4.4. Fiyat Oluşumu

Silahın politik özelliği, onu salt ekonomik bir mal olmaktan çıkarmakta ve farklı değerlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla bir silah sisteminin fiyatının belirlenmesi de piyasa özelliklerine bağlı olarak serbest piyasa sisteminden daha farklı bir durum arz etmektedir. Bu farklılıkları silah elde etme şekline bağlı olarak değerlendirebiliriz.

Birinci durumda teorik olarak silah, herhangi bir ticarî mal gibi değerlendirilir ve ucuz olduğu yerden alınır. Ülke kendi karşılaştırmalı üstünlüğüne göre dışarıdan silah alma (ithal) kararı verebilir. Bu düşünceye göre yine teorik olarak ülkenin istediği silahı her zaman istediği miktarda alabileceği varsayılabilir. Ancak bu konuya kadar anlatılanlara göre silahların, ülkelerin güvenliği, egemenliği ve bağımsızlığı yönünden kritik teknoloji olduğu göz önüne alındığında, bu varsayımın geçerli olabileceği düşünülemez. Özellikle silah üreticisi ülkelerin silah satışlarını, diğer ülkeler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaları, silah geliştirme sürecindeki araştırma ve geliştirme masraflarını, silah ihracatı aracılığıyla diğer ülkelere aktarma ve böylece kendi ihtiyacı olan silahları daha ucuza elde etme ve ihracattan sağlanan büyük kazançlarla yeni projelerini geliştirme imkanlarını elde etmeleri, silah tedarikçisi ülkelerin ulusal savunmalarında hayati önem arz etmektedir. Her ne kadar silah alıcısı ülkenin silah alımını durdurma imkanları bulunsa da, her zaman için onlarla çatışma durumuna girmekten sakınmaları gerekmektedir. (146) Dolayısıyla bu etkenler, ekonomik prensiplere ters düşse bile ülkeler, kendi ekonomik güçleri

(146) Daha geniş bilgi için bkz.: Şimşek, s.9-30.

ölçüsünde kısmen ya da tamamen dışa bağımlı olmaktan kurtulmak amacıyla yerli üretime yönelmektedir. Bu durum ise bir üretici ülke olarak fiyat oluşumunun nasıl belirleneceğini gündeme getirmektedir.

İkinci durumda silah sistemlerinin fiyatları alıcı ile satıcı arasında yapılan sözleşmelerle belirlenmektedir. Bu sözleşmeler firmalar arasındaki fiyat dışı faktörlere bağlı olan rekabete dayalı yapılabildiği gibi, alıcı ve satıcının karşılıklı pazarlıkları sonucunda da gerçekleştirilebilmektedir. (147) Bu sözleşmelere göre fiyat, üretim için yapılan masraflarla, pazarlıkla belirlenerek eklenen bir kâr payının toplamından oluşur. Bu tür fiyat oluşumu daha çok, en son durumları önceden ayrıntılı bir şekilde belirlenemeyen silah sistemlerinin geliştirilme süreci ile ilgili sözleşmeler için geçerlidir. Bununla beraber, maliyetlerin artışını sınırlamada rekabet yokluğunu gidermek için bir takım yöntemler kullanılsa da bunların etkinliği sınırlı görülmektedir. (148) Diğer bir yöntem ise, önceden açık olarak belirlenen bir ürün için yapılan sözleşmedir. Bu sözleşme, üreticilerin sabit fiyatlı tekliflerinin değerlendirilmesi ile yapılmaktadır. (149)

Silah üretiminin söz konusu olduğu bir ülkede fiyat oluşumunun diğer bir görünümü alıcı ve satıcının piyasadaki konumundan kaynaklanmaktadır. Devletin tek alıcının pazarlık gücüne sahip olması ve çeşitli silahlar arasında bazı ikâme imkanları (150) bulunması, fiyatlar üzerinde etkili olması satıcı firmalar arasında da fiyata dayalı bir rekabet yaratabilir. Bunun yanında silah sistemlerinin kendilerine özgü bazı özellikleriyle üretici firmaya devlet karşısında bir dereceye kadar monopolist ya da eşit bir pazarlık gücüne sahip olabilir.

(147) Christian Marfeld, "The Structure of the Military Industrial Complex in the United States and its Impact on Industrial Concentration," *Kyklos*, Vol.31, 1978, ss.409-423, (Zitreden Kaynak: Şimşek, s.72-73).

(148) Şimşek, s.71.

(149) Bu Yöntem Türkiye'deki Kamu Kurum ve Kuruluşlarının satınalmalarda uyguladığı kapalı teklif usulüne benzetilebilir. (Bkz.:2886 sayılı TC Devlet İhale Kanunu).

(150) Örneğin devlet, kendi hava savunma sistemi için hava savunma füzeleri arasında ya da bu füzeler ile avcı uçaklar arasında tercih hakkına sahiptir. (Şimşek s.72).

Silah tedarikindeki bu zorluklar sadece alıcı ülkeleri değil üretici ülkeleri de etkilemektedir. Doğrudan satışların pahalı olması ve silah teknolojisinin transferine imkân verilmemesi gibi sebepler alıcı ülkelerin ortak imalata yönelmek isteğini ortaya çıkarmaktadır. Pazarlarını kaybetmek istemeyen ve büyük rekabet içindeki silah yapımcıları da çeşitli “off set” (151), lisans gibi anlaşmalara yönelmektedirler.

Ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyi ile dünya ticaret hacmi içindeki paylarının yüksekliğinin de silah sözleşmelerindeki fiyatları etkilediğini dikkate almak gerekir. Örneğin, Türkiye'nin 1984 yılında imzaladığı 160 uçaklık F-16 üretim projesinin toplam maliyeti 4 milyar 200 milyon dolarken, 1987 yılında 130 uçaklık F-16 üretimi projesini imzalayan Japonya için ABD tarafından belirlenen maliyet 1 milyar 100 milyon dolardır. Aynı uçakların ABD tarafından doğrudan satış fiyatının 21 milyon dolar civarında belirlendiği göz önüne alınacak olursa fiyat oluşturmadaki farklılıklar daha belirgin bir hâl alır. (152)

(151) Off-set anlaşmaları ile silah sisteminin yapım hakkını elinde bulunduran firmalar, sözleşme bedelinin bir kısmını bu silahın ortak bir yapımıyla yarı üretimini amaçlayan ülkelerin ihracat malları ve bedelin bir kısmının da yedek parçalarıyla karşılanmasını kabul etmektedir. Örneğin, F-16 projesi ile ilgili sözleşmeyi imzalayan Türkiye için Amerikan Firmaları 10 yıl içinde Türkiye'den toplam 1 milyar 270 milyon dolarlık mal alımını ve bir takım yatırımlar yapmayı kabul ederken, ilk dört yıl için de bu miktarın %25'ini gerçekleştirme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. (Bkz.: Abdullah Özkan, “Türkiye'deki Amerika, Emre Yayınları:26, İstanbul, 1993, s.39).

(152) Ibid, s.40.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SAVUNMA HARCAMALARI VE KAYNAKLARI

1. TÜRKİYE’NİN SAVUNMA HARCAMALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1.1. Türkiye’nin Jeopolitik Önemi

Coğrafya ve millî güç arasında nedensel bir ilişki tesis etme çabaları sık sık “jeopolitik” olarak değerlendirilmektedir. (153) Bir çok kuramcı coğrafyayı kuvvet veya egemenliğin en önemli etkeni olarak kabul etmektedir. (154) Coğrafya etkeni derken hepsi de genel zenginlik açısından önemli olsalar bile yalnızca bir ülkenin iklimi, hammaddeleri, tarım verimi ve ticaret yollarına olan yakınlık ya da uzaklığı değil, çok taraflı savaşlardaki kritik nitelikli stratejik konum sorunu kastedilmektedir. (155) Stratejik konumuyla belli bir ulusun, gücünü tek bir cephede mi yoğunlaştırdığı, yoksa bir kaç ayrı cephede mi savaşmak zorunda kaldığı; sınırlarının zavıf devletlerle ya da güçlü devletlerle mi çevrili olduğu; temelde bir kara gücü mü, deniz gücü mü, yoksa ikisinin karışımı mı olduğu veya o ülke için ne tür yarar ve sakıncalar doğurduğu, bölgesinde meydana gelen büyük bir savaştan kolayca çekilip çekilemediği; deniz aşırı ülkelerden ek kaynaklar sağlayıp sağlayamadığı gibi bir çok sorunla başbaşa kaldığı anlaşılmaktadır.

Buna göre, ekonomik ve siyasi bir alan olarak kabul edilen dünyada her devlet, kendi kuruluşu ve imkânları içindeki güç öğeleri ile bir takım savunma sahası (156)

(153) Henry C. Bartlett.G.Paul Halman, “Soğuk Savaş Sonrası dünya için Kuvvet Planlaması Jeopolitikten Ne Öğrenebiliriz”. Çev.:M.Hakkı Çaşın, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Ekim 1996, sayı:350, s.5.

(154) Jeopolitik biliminin ilk kuramcılarında olan Mac Kinder, Kara Hakimiyeti Teorisi ile tanıman görüşüne göre, Asya, Avrupa ve Afrika’nın bütününi dünya adası olarak tanımlayarak batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar ile kuzeyde Buz Dentzi arasındaki bölgeyi merkez olarak kabul etmiş ve buraya hakim olan gücün dünyaya da hakim olabileceğini beri sürmüştür. Başka bir kuramcı olan Amerikalı Nicholas I.Spykman ise aynı coğrafi bölge üzerinde “Kenar Kuşak Ülkeleri” teorisi, Alfred Thayer Mahan ise Deniz Hakimiyeti “teorisiyle dünya politikasını önemli ölçüde etkilemişlerdir. (Bkz. Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII.Dizi sayı113, Ankara, 1989, s.26 vd.).

(155) Kennedy, “Büyük Güçlerin...”, s.102-103.

(156) Örneğin, ABD kenar kuşak ülkelerini Spykman Kuramına göre paktlarla birleştirmiş ve kenar kuşak çevresindeki denizleri denetim altına almıştır. Özellikle NATO’nun kuruluş amacı bu denetimin sağlanmasıdır. Bunun yanında Mac Kinder’in kavramları, bazı zamanlar Hitler’in “Lebensraum” kavramının esin kaynağı olmakta suçlanan Alman Coğrafyacı Karl Haushofer’e çekici gelmiştir. (Bkz.: Bartlett-Halman, s.12).

ya da güç merkezleri oluşturmakta, bunları ayrı ayrı kuvvetlendirerek sonuçlar çıkartmakta ve bu sonuçları millî güçlerinin dayanağı olarak çevrelerine (komşu ve diğer ülkelere) tanıtip, jeopolitik denilen bir değerlendirme ile durumlarının özelliğini ortaya koymakta ve buna göre millî politika ve millî hedeflerine yön vermektedirler.

Türkiye de Avrupa ve Asya kavşağında yer alan stratejik konumu nedeniyle devletler sistemi içinde çok önemli bir rol oynamaktadır. (157) Gerçekten de, bölgesindeki konumu sebebiyle Türkiye, kendine benzer komşularının hiç birisi ile tam anlamıyla, politik, ekonomik, kültürel bir işbirliği ve uyumu bulunmamaktadır. Türkiye, Yunanistan, Japonya, İngiltere, Lübnan gibi doğal kaynakları sınırlı bir ülke olmayıp; petrol, kauçuk, pamuk gibi dünya piyasalarına bağımlı ve daima kuvvetli sermayelerin göz diktiği maddelerden birisine ekonomisini dayandırma zorunluluğunda da değildir.

Türkiye, coğrafi bölge olarak İngiltere ve Japonya gibi bir durum üstünlüğüne sahip olmamakla beraber iki büyük güç arasında yakın tampon bir bölgede de değildir. Akdeniz'e ve onun bir kolu olan Ege Denizi'ne çok uzun bir kıyısı vardır. Böylelikle Asya ve Avrupa arasındaki bir noktada bulunurken, Karadeniz ile Akdeniz arasındaki geçitleri (boğazları) da elinde bulundurmaktadır. Türkiye boğazları (İstanbul ve Çanakkale) açıp kapamak ve denetlemek hakkına sahip olduğundan özellikle Karadeniz üzerinden yapılan ve gittikçe artan Rusya deniz ticaretine egemen durumdadır. Ayrıca, Rusların, savaş gemileri ve denizaltılarının Akdeniz'e çıkabilmek için bu boğazlara ihtiyaç duymaları sebebiyle Montreux Sözleşmesinin kendi lehine değiştirilmesi yönünden uluslararası alandaki baskı ve girişimleri (158) Türkiye'nin stratejik önemini ortaya koymaktadır.

(157) John W. Mountcastle, "Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu", isimli eserin önsözünden, H.A.K. Yayınları, İstanbul, Ocak 1995, s.III.

(158) Fahir Armaoğlu, "Siyasî Tarih, 1798-1960", T.C. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s. 15.

Türkiye coğrafyasının bir diğer stratejik önemi eskiden olduğu gibi günümüzde de kıtalararası ticaret yollarının geçtiği bir transit merkezi durumunu hemen hemen aynen muhafaza etmesidir. Bir başka stratejik önemi ise dünyanın en önemli petrol kaynaklarına sahip olan Orta Doğu üzerindeki ekonomik, politik ve askerî bakımdan kaynaklanan etkinliğidir. (159)

Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz kıyılarının denizle çevrilmiş olması, Kafkasya'da kurulan yeni devletler ve İran ile olan sınırların dağlık ve ilerlemenin ancak belli geçitlere bağlı olması ülkemiz için bir engel oluştururken; Ege Denizi'nin adalarla dolu ve bunların Anadolu Körfezlerine yakın bulunması bu bölgemizi istilalara karşı da açık tutmaktadır. Bunun yanında geniş ve derinliğine bir yüzölçümüne sahip bulunması düşman ülkelerinin taarruzlarına karşı nispi bir korunma sağlamaktadır. (160)

1.2. Türkiye'nin Algıladığı Tehditler

Dar anlamda, korkutma, tehlike yaratma anlamına gelen tehdit, milli güvenlik sisteminde ise bir devletin milli değerlerini, milli çıkarlarını ve milli hedeflerini elde etmesine ya da korumasına, diğer bir devlet tarafından "engel olma" amacıyla alınan tertip ve tedbirlerdir. (161) Bu amaçlara ulaşmada, yıldırma gibi doğrudan ya da dolaylı politika stratejilerinin taktik ve teknikleri kullanılabilir. Buna göre, eğer bir devlet, Türkiye'nin anayasal düzenini, millî varlığını, bütünlüğünü, uluslararası alandaki siyasi, sosyo-ekonomik çıkarlarını, ahdi hukukunu korumasını, geliştirmesini

(159) Şimşek, s.144.

(160) Askerî strateji esnek tepki. Bu ilki kavram özellikle bütün konvansiyonel çatışma düzeylerinde savaşılabilecek şekilde ve inandırıcı bir nükleer tutanma tehlikesi yaratarak, baskı uygulanacak ülke ya da ülkelerin etrafında ve (Heride) üzerinde asker yerleştirilmesini gerektirmektedir. Ancak, bu alanın genişliği ve derinliği buraları ele geçirmek isteyen devlet ya da devletler grubu için endüstriyel bir temel ve bunun için de yüksek dereceli bir hazırlık, önemli bir seferberlik kapasitesi ve güçlü ihtiyatı gerektirilmektedir. (Bkz.:Bartlett ve Holman s.58).

(161) Uslar, s.25.

engelliyor ve/veya bunları ortadan kaldırmaya yönelik tertip ve tedbirleri alıyorsa bu devlet Türkiye'ye tehdit oluşturuyor demektir.

Son yıllarda dünyada meydana gelen bir dizi önemli olay, son kırk yıl içinde süregelen siyasal dengelerin artık köklü bir değişime yüz tuttuğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın feshedilmesi ile birlikte "Yeni Dünya Düzeni" kavramının (162) kamuoyunun gündemine girmesi, bunun yanında uluslararası trendlerde (163) meydana gelen değişimler, Türkiye açısından yeni değerlendirmeleri gerekli kılmaktadır. Zira dünyada yaşanmaya başlanan önemli değişimlerin bir müddet daha süreceği ve bu arada klasik güç dengesi ile nüfuz bölgelerinin yeniden kurulacağı değerlendirilmektedir. (164)

Türkiye açısından değerlendirildiğinde söz konusu gelişmelerin bilinen eski tehditlere yenilerinin ilave edildiğini göstermektedir. Yunanistan'ın megal-ideası ve bu politikanın uzantısı olarak, Kıbrıs ve Ege Sorunları (Adalar, Kıta Sahaneliği, Kara Suları), Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu (AT) ilişkilerini engelleme hareketleri; Suriye'nin Türkiye'den toprak ve Fırat sularının paylaşımı ile ilgili talepleri, PKK terörist örgütüne destek faaliyetleri, Irak'ın Dicle ve Fırat'la ilgili istekleri; (165) İran'ın mevcut dinî rejimini ihracına yönelik tutum ve davranışlarının etkilerinin doğurduğu tehditlere karşı kuvvet planlamasını gerçekleştiren Türkiye, mevcut jeo-politik konumu, siyasî ve sosyo-ekonomik yapısı ile askerî paktlar içindeki sorumluluk ve menfaatleri nedeniyle mevcut güç merkezlerinin

(162) Yeni Dünya Düzeni, Kuvvet Düzeni'nin yerine Para Düzeninin yeni piyasasınan egemenliğini öngören bir kavramdır. Buna göre, ideolojik uzlaşmazlık içindeki iki blok (NATO-Varşova) yerine bütün dünya, hayatın tüketicilerinin ortak isteklerine göre düzenleneceği ideolojik homojenliğe sahip bir piyasaya dönüşmektedir. (Bkz.: Hüsamettin Esen, "Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri ile Türkiye'ye Etkileri", H.A.K. Yayınları, İstanbul, 1994, s.19 ve Charles W.Taylor s.21 vd.

(163) Uluslararası trendler için bkz.: Tezimizin 1 nci Bölümü s.5-6 ve daha geniş bilgi için, Kennedy, 21 nci Yüzyıla Girerken, s.164 vd.

(164) Esen, 57, C.W.Taylor s.25 vd., Stephen L.Blank, "Eski SSCB'nde Türkiye'nin Stratejik Yükümlülükleri ve ABD Çıkarları", Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu, H.A.K. Yayın, İstanbul, 1995, s.60 vd.

(165) Bu sorunlar için bkz.: Cemalettin Taşkıran, Su Uyum "Yunan" Uyumaz, S.Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995, s.30-34 M.Tevfik Odman, "Türk-Yunan Açmazı, Ege Denizi Kara Suları Genişliği Sorunu", S.Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995, s.7-21 O.Metin Öztürk -Fikret Hakküden", "Türkiye'nin Ege Kara Suları Üzerine", S.Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995, s.22-30 Sophie Dumasant, "Yakın Doğu'da Su-Stratejik Koz ve Barış Unsuru", Çev.: İbrahim Yılmaz, S.Kuvvetler Dergisi Ocak 1996, s.101-104

dolaylı ya da direkt etkisi altında yeni tehditlerle de karşı karşıyadır. Bu etkiler Türkiye'ye belirli politikaları uygulamayı dikte ettirmekte ve hatta mecbur bırakmaktadır. (166) Meydana gelen yeni tehditleri şu şekilde değerlendirebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra özellikle Balkanlarda Milliyetçi duyguların patlaması ile Yugoslavya parçalanmış ve Birleşmiş Milletler Antlaşması ile uluslararası hukukun iki temel ilkesi olan "Sınırların Dokunulmazlığı" ve "Milletlerin Kendi Geleceklerini Belirleme (Self-Determination)" ilkeleri karşı karşıya gelmiştir. Bu durumun ülkemize yansımaları, özellikle PKK terörü şeklinde olmuştur. (167) Özellikle ülkemizin çevresindeki tüm bölgelerde yaşayan etnik gruplarda ya da azınlıklarda bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkması, Türkiye'nin üniter devlet yapısına ve ülke bütünlüğüne tehdit oluşturur hale gelmiştir.

Batılıların "Milli Devlet" anlayışına karşı değişen düşünceleri ve bu yöndeki uygulamaları da değişik bir tehdit oluşturmaktadır. (168) Bunun değişik bir cephesi ise, egemenlik kavramının da yeniden yorumlanması ile ilgilidir. Buna göre, artık Birleşmiş Milletler gibi bir örgütün, kötü beslenme, atmosferdeki zehirli gazlar, genetik mühendisliği ya da artan silahlanma gibi acil global sorunları çözmek için ne güce ne de yetkiye sahip olduğu, daha önce benzeri görülmemiş olan bu global tehditlerle ancak, global bir siyasi iktidarın başa çıkabileceği vurgulanarak, global düzeyde egemenliğe sahip bir tüzel kişiliğin oluşturulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. (169) Bu yeni egemenlik yorumunun bir sonucu ise insanın özgürlüğü

(166) Esen, s.57 ve Johann Betz, "NATO'nun hassas bölgesindeki Türkiye'nin Dış Politik Durumu ve Çatışma Alanları", Çev.:Gökür.İsf.D.Bşk.lığı, S.Kuvvetler Dergisi, Ekim 1995, s.25-30.

(167) Stephen C.Pellatiere, "Orta Doğuda Türkiye ve ABD: Kürt Bağlantısı", Dünya meselelerinin kesişme noktasında Türkiye'nin stratejik konumu, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1995, s.24-27.

(168) Şirketlerin uluslararası hale gelmeleri ve bunların da ülkelerinin stratejik çıkarları sebepleri ile ticaret serbestisi talep etmeleri, GATT'ın uygulanabilir hale gelmesini zorlama düşüncesi, ülkelerin etnik unsurlarının harekete geçirilerek bu unsurların elde edebilecekleri kontrol bölgelerinde faaliyet gösterme düşünceleri gibi. Çünkü her elde edilecek yeni kontrol bölgesinde adeta yeni bir devlet kurum ve kuruluşları ile teçhiz edilecektir. (Kennedy 21 nci yüzyılda girerken, s.164 vd., Peter Drucker, Kapitalist Ötesi Toplum, çev.: Belkis Çorakçı, İnkilâp Kitapevi, İstanbul, 1994, S.161-237.

(169) Esen, s.32-35.

için, demokratik kazanımların korunması için mücadele verilmesidir. Yeni dünya düzeninin ya da geçiş döneminin en önemli parolası (170) haline gelmiş bulunan insan hakları ve demokrasi sorunu ülkemizi önemli ölçüde etkilemektedir.

Dünyada yaşanmakta olan belirsizliklere ve büyük siyasal değişime paralel olarak oluşan yeni “ekonomik bloklaşma” da ülkemiz açısından önem arz etmektedir. Genel hatlarıyla üç kutuplu bir görünüm yansıtan dünyada birinci kutup, bütünleşme sürecine girmiş olan AT’dır. İkinci grup, ABD, Kanada ve Meksika’dan oluşan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)’dır. Üçüncü kutup ise anyedi ülkeyi bir araya getiren ve bir serbest ticaret bölgesi ya da ekonomik topluluğunu oluşturmayı amaçlayan Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği (APEC)’dir. Türkiye coğrafi yakınlık, tarihî ve kültürel bağları nedeniyle bu güç merkezlerinden AT’na girmiş ve tam üyelik yönünden önemli mesafeler almıştır. AT’ın Türkiye açısından önem arz eden bir yönü. Avrupa’nın savunması için teşkil edilen Batı Avrupa Birliğine (BAB)’de tam üyeliğidir. Siyasette olduğu gibi ekonomide de düşünülen “yeni dünya düzeni”nin sonuçta bir düzensizliğe yol açması tehlikesini Türkiye açısından göz ardı etmemek gerekir.

Türkiye açısından en önemli tehdit yine bulunduğu jeopolitik konumdan kaynaklanmaktadır. Türkiye jeopolitik konumu ile mevcut güç merkezlerinin ve bölgesel güç merkezlerinin (171) irtibat noktasında yer almaktadır. Ayrıca, Avrupa ile

(170) *Ibid.*, s.57.

(171) Güç Merkezi, Kendi coğrafyası içinde ve dışında sahip olduğu ve kontrolü altında bulundurduğu jeopolitik güç kaynaklarını, diğer ülkelere oranla geliştirerek onları millî çıkarları yönünden kendi lehine etkileyebilen devletler veya devlet topluluklarıdır. Güç merkezleri aşağıdaki gibi tasnif edilebilirler :

Global Jeopolitik Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden, dünya çapındadır. ABD ve eski SSCB. gibi ,

Kısa Jeopolitik Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden yer aldıkları kıtada ve onun yakın çevresi ve varsa denizsuları toprakları üzerindedir. Çin, başlıca örnektir. İngiltere ve Fransa da örnek verilebilir.

Bölgesel Jeopolitik Güç Merkezleri : Etki alanları münferiden buldukları bölge veya bölgeler üzerindedir. Türkiye, hem Ortadoğu’da hem Balkanlarda böyle bir merkezdir.

Birleşik Jeopolitik Güç Merkezleri : Millî çıkarları çizgisi üzerinde belirli bir amaç uğruna etkinlik kazanmak için birden fazla devletin jeopolitik güç kaynaklarının tümünü veya belirli alanlardaki, belirli verimlerini birleştirmeleriyle oluşan güç merkezleridir. Örneğin NATO gibi. Bunların yanında AT, OPEC, Üçüncü Dünya Devletleri Topluluğu gibi, gruplaşmalar da Sınırlı Jeopolitik Güç Merkezleri olarak tanımlanmaktadır. (Bkz. Esca, s. 47-48).

Ortadoğu'nun da birleşimi ya da ayrılma noktası üzerinde bulunduğundan, bölgemizde meydana gelen önemli olaylar, dünya güç merkezleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu güç merkezlerinin varlıklarını korumaları, güvenliklerini sağlamaları, gelişmeleri, etkinliklerini artırmaları söz konusu olduğunda, bunlarla ilgili her olayda ve her konuda Türkiye'nin tutumu önemli olduğundan bu merkezler Türkiye'nin tutumunu etkilemeye, kendi yönlerine çekmeğe çalışırlar. Bu durum ülkemiz için çok yönlü ve çok unsurlu bir tehdit oluşturmaktadır. (172) Örneğin, eski SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, SSCB'nin doğal komşuluğun ötesinde bir dünya devleti olması ve bu yüzden bir dünya politikası izlemesine karşın, Türkiye'nin orta boyda bölgesel bir devlet olması ve bu yüzden daha farklı millî bir politika izlemesinden dolayı zaman zaman uyuşmazlıklar ve güçlükler yaşanmıştır. (173) Bu gün ise şu faktörler Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir. (174)

- a. Türkiye'nin boğazlardan geçişi düzenleyen bir tüzüğü yürürlüğe sokmasına karşı Rusya'nın tepkisi (175)
- b. Rusya'nın Azerî ve Kazak petrol boru hatlarının Türkiye'den geçmesine karşı çıkması.
- c. Türkiye'nin Bosnalı Müslümanları desteklerken, Rusya'nın Bosna-Hersek Savaşında Sırları koruyan tutumu.
- d. Türkiye'nin, Rusya'nın AKKA'ya (176) göre Kafkasya'da konuşlandırabileceği asker ve silah miktarının üst sınırının gözden geçirilmesini istemesi nedeniyle duyduğu kaygı.
- e. Türkiye'nin ve Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya üzerinde nüfuz kurma rekabeti.

(172) Esen, a.g.e s.57 ve Hans W.Maull, "Doğu-Batı İhtilafının Ardından Uluslararası Güvenlik Çehresi", Türkiye Örneği Üzerinde Gösterilen geliştirilmiş Güvenlik Kavramı, H.A.K. Yayın, İstanbul, Aralık 1993, s.3-10.

(173) Suat Bilge, "Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964", T.C. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s.8.

(174) Olgan Bekar, "Güç Komşuluk", S.Kuvvetler Dergisi, Ankara, Ocak 1995, s.83.

(175) Esra Doğan, "Montreux Rejiminin Değiştirilmesi Üzerine Tartışmalar", S.Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995, s.42-50.

(176) AKKA: Avrupa Konvansiyonel Kıvvet İndirimi Anlaşması.

Yakın çevresi, Türkiye'nin de yakın çevresi sayılan Rusya'nın Kafkasya'dan Orta Asya'ya ve Balkanlara kadar uzanan yakın çevre politikası Türkiye'nin tutumu ile çatışmaktadır. (177) Rus millî çıkarlarının tarih boyunca Türk millî çıkarları ile aynı paralelde olmadığı ve bugünün Rusya'sının da esasta eskisinden fazla farklı olmadığı gerçeği gözönüne alındığında (178) değişen dengeler ve yeni dünya düzeni açısından Türkiye'nin algıladığı tehditlerin boyutunda bir azalmanın değil, aksine artışın olduğunu ileri sürebiliriz.

1.3. Askerî Güç Dengesi İle Türkiye Ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarında Ulaşılan Boyutlar

1.3.1. Askerî Güç Dengesi

Her devlet gibi Türkiye de silahlı kuvvetlerini, millî hedeflerini korumak/ele geçirmek, barışta tehditleri caydırmak, savaşta ülkeyi savunmak için karşıt kuvvetleri imha ya da etkisiz bırakmak üzere geliştirmektedir.

Asgari bir güç geliştirme düzeyinin saptanmasında bir çok faktörün rolü vardır. Ancak, karşıt kuvvetlerin gücüne eşit bir gücün sağlanması halinde bir "Askerî Güç Dengesi"nden söz edilebilir. Bir güç dengesinin aleyhte bozulması halinde taktik ve stratejik alanda sonuç almak güçleşir. Bu durumda mevcut askerî güç dengesinin geliştirilmesinde rol oynayan unsurları belirlemek gereklidir. Bu ana unsurlardan birincisi, silah/malzeme ve insan sayısı ile ilgili olan "Sayısal unsur (quantity)"dir. İkincisi, silah ve malzemenin teknik kapasitesi ve hareket özelliklerini yansıtan "Teknolojik Unsur", Üçüncüsü, organizasyon, planlama ve karar verme yeteneği, moral, eğitim ve personelin yapabilirliğini ifade eden "İnsan Gücü Unsuru" ve son

(177) Sami Kohen, "Rusya Gündemden Düşmüyor", Milliyet Gazetesi, 14.4.1994.

(178) Oya Akdoğan, Muhsiniddin, "Yeni Rusya'nın Kendi Hakkındaki İmaj ve Millî Hedefleri" S.Kuvvetler Dergisi, Nisan, 1994, s.71 ve Yaşar Onay, "Değişmeyen Rus Dış Siyasetinin Ana Hatları", S.Kuvvetler Dergisi, Ekim 1995, s.107-113.

olarak tehditler ve imkanlarla ilgili olan “Demokratik ve Ekonomik Unsurlar”dır. Bu unsurlar bir silahlı kuvvetin imkân ve kabiliyetlerinin, bilahare karşıt gücün eş unsurları ile kıyaslanıp değerlendirildiğinde Askerî Güç dengesinin saptanmasını sağlamaktadırlar (179)

Daha önce de belirtildiği üzere, devletler, tehdit değerlendirmesi ve askerî güç dengesine ve diğer güvenlik unsurlarına göre güvenlik ve savunmanın hangi düzeyde olması gerektiğine karar verirler. Gerekiyorsa, devlet, ortak bir savunma paktına (NATO-VARŞOVA gibi) üye olarak o paktın güvenlik düzeyini, de göz önünde bulundurur, hatta bu düzeyi kendisi için de kabul edebilir.

Millî güvenlik düzeyleri, azamî güvenliğin ideali olarak “denge ve istikrar”, üstünlük, caydırıcılık, taviz ve yardıma bağlılık olarak sıralandığında, en alt güvenlik düzeyindeki gruba giren ülkelerin, güvenliklerinin ve millî varlıklarının idamesini diğer ülkelerin üstünlüklerini kabul ederek ve gerektiğinde onlara taviz vererek yürütebilecekleri görülür. Güvenliği bir üst dereceye çıkarabilmek ise, savunma imkân ve kabiliyeti ile savunma harcamalarını artırmayı gerektirmektedir. (180)

Devletler tehdit değerlendirmesi ve askerî güç dengesine göre kuvvet üstünlüğü kurmak veya kuvvet dengesini korumak için silahlanma politikalarına başvuracakları gibi “Kuvvetler Dengesinin diğer stratejik yöntemlerini (181) de kabul

(179) Usüer, s.26.

(180) Ibid, s.26-27.

(181) Artan Silahlanma faaliyetlerinin önüne geçebilmek ve barışın sağlanabilmesi için değişik girişimlerde bulunmaktadır. Bunların başında da silahsızlanma antlaşmalarına yönelik olanlar önem arz etmektedir. Bölgeniz ve Türkiye açısından büyük önem arz eden bir girişim ise, Avrupa’da Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Müzakereleri (AKKUM) ve Kuvvet İndirimi Antlaşması (AKKA) ile ilgilidir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK)’nin 17.1.1989 tarihinde imzalanan sonuç belgesinde yer alan “Avrupa’da Konvansiyonel Silahların azaltılması, insan haklarının geliştirilmesi ve Avrupa’da daha etkin bir ekonomik işbirliğinin sağlanması” ifadesi, 16 NATO, 7 VARŞOVA Paktı üyesinin iştiraki ile yapılan ve iki yıl süren “Konvansiyonel İstikrar Görüşmelere katılan NATO ve VARŞOVA Paktı üyesi ülkeler, 6.3.1989’da Viyana’da açılışını yaparak başlattıkları Avrupa’da Kuvvet İndirimi Müzakereleri (AKKUM)’ni, 1991 yılında “AKKA” Antlaşmasıyla sonuçlandırdular. Antlaşma 9 Kasım 1992’de yürürlüğe girmiştir.

AKKA antlaşması, Atlas Okyanusu’ndan Urallar’a kadar uzanan Avrupa sahasını kapsamaktadır. Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi “indirim dışı” kabul edilmiştir.

Antlaşma, tarafların Avrupa’daki kuvvet ve silah düzeylerini belirtmekte ve her bir devletin silahlı kuvvetlerinin sahip olacağı tank, zırhlı araç, top, helikopter ve savaş uçakları ile personel sayılarının tavan rakamlarını açıklamaktadır. Antlaşmaya Deniz Kuvvetleri gemileri dahil edilmemiştir.

Bu antlaşma ile silahlı kuvvetler arasında nispi bir denge sağladığından savunma harcamalarında bir miktar azalmaya katkı sağlamaktadır.

AKKA antlaşmasının getirdiği sınırlamalar, belgeyi kabul eden 29 ülkeden herbirinin kendi tespit ve beyanı ile sağlanmıştır. (Bkz.: Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 93), MSB.İhî Ankara, 1993, s.15).

edebilirler. Bu hatırlatmaların ardından Türk Silahlı Kuvvetlerin (TSK)'nin ve sınır ülkelerinin sayısal durumu aşağıda verilen tabloda olduğu gibidir.(Tablo-3)

TABLO - 3

TÜRKİYE VE SINIR ÜLKELERİ SİLAHLI KUVVETLERİNİN 1992 YILI DURUMU VE AKKA ANTLAŞMASINA GÖRE 1995 YILI İÇİN ÖNGÖRÜLEN PESONEL VE SİLAH SEVİYELERİ

UNSURLAR	YIL	YUNANİSTAN	BULGARİSTAN	SURİYE	IRAK	İRAN	KIBRIS RUM K	TÜRKİYE
TÜMEN	1992	9	-	11	29	12	1 TUGAY	2
	1995*	-	-	-	-	-	14 P.TB.	-
TUGAY	1992	9	10	10+3	15	1+P	7 TOPÇU	46
	1995	-	-	-	-	-	TABUR	-
ALAY	1992	2	2200	2300	2200	700	40	3700
	1995	1775	-	-	-	-	-	3208
TABUR	1992	148	-	-	2200	-	-	45
	1995	-	-	-	-	-	-	-
ZIRHLI PER.ARACI	1992	2165	1880	1500	2000	700	113	3500
	1995	1478	-	-	-	-	-	1400
HAVAN	1992	905	472	450	?	1200	166	1929
	1995	-	-	-	-	-	-	1570
TANKSAV. FÜZE	1992	394	200	4700	100+	?	42	1600
	1995	-	-	-	-	-	-	-
UÇAKSAV. FÜZE	1992	42	67	20	?	?	42	160
	1995	-	-	-	-	-	-	-
TOP	1992	1908	2080	2000	1730	2300	148	4187
	1995	1800	1700	-	-	-	-	3440
DENİZALTI MUHRİP	1992	10	2	3	-	2	-	15
FIRKATEYN	1992	11	9 KÖRVET	-	-	3	-	11
FÜZELİ HÜCUMBOT	1992	7	1	2	1	5	-	8+4
SAVAŞ UÇAKLARI	1992	16	6	21	1	10	-	16
SALDIRI HELİKOPTER	1992	461	275	639	263	293	-	650
	1995	650	-	-	-	-	-	750
MUVAZZAF PERSONEL	1992	-	44	100	120	100	-	21
	1995	15	300	-	-	-	-	50
MUVAZZAF PERSONEL	1992	159.300	99.400	408.000	382.000	473.000	10.000+	480.000
	1995	115.000	75.000	-	-	-	100.000 YEDEK	425.000

Kaynak : Üsiner, a.g.m. s.27'den naklen

1.Tabloda, AKKA Antlaşmasına dahil Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın 1995 yılında ulaşmaları öngörülen silah ve personel mevcudları belirtilmiştir.

2.Tablodaki rakamlar, açık uluslararası ve milli kaynaklardan alınmıştır.

Tablo-3'den izlendiği gibi, eski Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Ermenistan, Gürcistan ve Rusya Federasyonu, Ukrayna gibi Türkiye'ye mücavir bölgelerde konuşlu potansiyel güçlerin askerî durumu gösterilmemiştir. Zira, 14 ŞUBAT 1992 Minsk Anlaşması ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi tüm ülkeler kendi ordularını kurma girişimlerine başlamışlardır. 15 MAYIS 1992 tarihli Taşkent Zirvesinde BDT üyesi 11 Cumhuriyetin altısı (Rusya Federasyonu, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Ermenistan), NATO benzeri bir savunma sistemi kurmuşlardır. (182)

Türkiye'nin çevresindeki potansiyel askerî gücü Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri mevcutlarını toplu olarak ele aldığımızda, daha iyi değerlendirebiliriz. (Bkz.: Tablo-4)

TABLO - 4

TÜRKİYE'NİN ÇEVRESİNDEKİ POTANSİYEL KARA/DENİZ/HAVA
KUVVETLERİ GÜCÜ

HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI		DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI		KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI	
PERSONEL	703.000	PERSONEL	129.000	PERSONEL	2.274.000
MUHARİP UÇAK	5.429	SU ÜSTÜ VURUCU	102	TÜMEN	179
MUH. EĞİTİM UÇAĞI	4.923	KARAKOL GEMİLERİ	221	TUGAY	94
ULAŞTIRMA UÇAĞI	2.033	MAYIN TAR. GEMİSİ	97	TANK	24.620
HELİKOPTER	4.980	AMFİBİ GEMİ	137	ZIRHLI MUHAREBE ARACI	33.069
YERDEN HAVAYA FÜZE (SAM)	+9.841	YARDIMCI GEMİ	918	TANKSAVAR SİLAH	12.207
		DENİZ HAVA KUVVETİ	204	KARADAN KARAYA (SSM)	+2.952

Kaynak : Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 93) M.S.B.hg. Yayını, ANKARA, 1993, s.6

Bunlara ilave olarak, Gürcistan ve Ermenistan Kara Kuvvetlerinin oluşturulma aşamasında bulunduğunu, halen Gürcistan'da Rusya Federasyonuna ait bulunan 5 motorlu tümeninden 2 tümenin; Ermenistan'da bulunan 3 motorlu tümeninden 1 tümenin B.D.T. Silahlı Kuvvetler Komutanlığına bağlı olarak buralarda kalacağını, ayrıca Ermenistan'daki diğer 2 tümenin ise Ermenistan'a devredildiğini belirtmek gerekmektedir. Ukrayna ise kendi sınırları içerisinde bulunan birlikleri kontrolüne aldığını açıklamıştır.

Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Rusya Federasyonunda Türkiye'ye mücavir bölgelerde konuşlu bulunan 53 tümen eşidi birliğin esas potansiyel gücü oluşturduğu ifade edilmektedir. AKKA antlaşması gereğince Uralların batısındaki tümen sayısının 139'dan 60'a indirilmesine bağlı olarak bölgemizdeki tümen sayısının da 53'den 19'a inmesi öngörülmektedir. Ancak, bu tümenlerin, Uralların doğusundan kaydırılacak tümenlerle desteklenebileceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Kuzeydoğu Bölgesinde 2 tümen ve 10 tugay, Kuzeybatı Bölgesinde 1 tümen ve 17 tugayın bulunması tehdidin derecesini ortaya koymaktadır. (183)

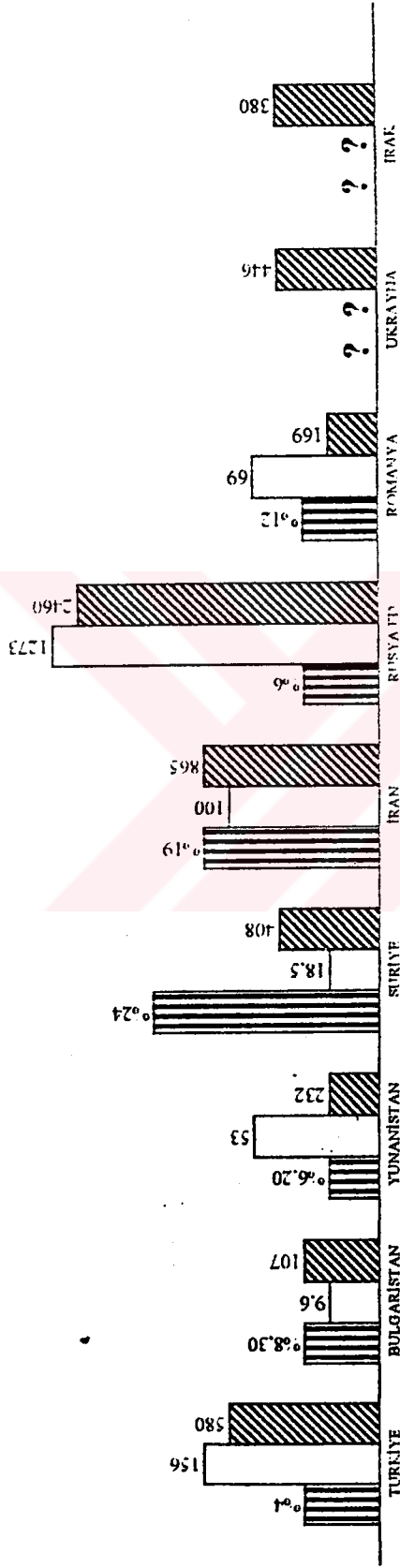
Karadeniz Donanmasının Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Gürcistan arasındaki paylaşımı nedeniyle, 350 kadar muharip uçak da Karadeniz Donanmasına transfer edilmiştir. (184)

Askerî güç dengesi ile ilgili olarak önemli bir konu da bu ülkelerin mevcut ekonomik güçleridir. Türkiye ve komşularının ekonomik ve askerî güçleri Tablo-5 de olduğu gibidir.

(183) Ibid s.4.

(184) Ibid s.6.

TABLO : 5
TÜRKİYE VE KOMŞULARININ EKONOMİK VE ASKERİ GÜÇLERİ

■ 1992 YILI SAVUNMA HARCAMALARININ GİSMİ İÇİNDEKİ PAYI

□ 1992 YILI ABD. DOLARI CİNSİNDEN GİSMİ (MİLYAR \$)

▨ 1992 YILI SİLAHLI KUVVETLER PERSONEL MİKTARI (1000)

Not: Rakamlar Tahminidir.

Kaynak : Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 031155)

1.3.2. Türkiye ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarında Ulaşılan Boyutlar.

Türkiye, sıcak ihtilafların yoğun olduğu bir bölgede bulunmanın meydana getirdiği hassasiyet nedeniyle, bütün komşuları ile çok dikkatli bir siyasi strateji yürütmek ve barıştan itibaren millî savunma imkânlarını güçlü bulundurmaya zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk, savunma harcamalarının yüksek seviyelere ulaşmasına sebep olmaktadır. Bir NATO üyesi devlet olarak elde ettiği avantajlar ve üstlendiği yükümlülükler vardır. Ancak, Kıbrıs sorunu dolayısıyla uygulanan bir ambargo tecrübesini yaşamış ve ek külfetlere katlanmıştır. Bunun yanında bütün çevresel ihtilaflar yanında son on yıl içinde Türkiye aleyhine hızla tırmandırılmış olan uluslararası terörizmle mücadele için, devletin refahından önemli ölçüde vazgeçme pahasına, savunma harcamalarına büyük ölçüde kaynak tahsis etmektedir.

Bloklararası silahlanma yarışının ve soğuk savaşın sona ermesi ile savunma harcamalarında önemli azalmalar olacağı beklentisi Türkiye açısından gerçekleşmemiştir. Bazı Batı Avrupa devletlerinin savunma harcamalarında kısıntıya gitmelerini mümkün kılan siyasi değişimler Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlardaki belirsizlikleri artırdığından Türkiye'nin aynı yönde adımlar atması mümkün görülmemektedir.

Nitekim, uluslararası alanda çalışma yapan kuruluşların yayımladıkları raporlar da bu görüşleri doğrular niteliktedir. Bu kuruluşlardan biri olan SIPRI (185) verilerine göre Türkiye, 1991-1995 döneminde ikili anlaşmalar ve mal mübadeleleri dışında 8 milyar 96 milyon dolarlık ağır silah ithalatı yaparak dünya ülkeleri arasında ilk sırayı

(185) SIPRI : Stockholm International Peace Research Institute; Merkezi İsveç'in Stockholm kentinde bulunan Uluslararası Barış Çalışmaları Enstitüsü. Silahlarda sağlanan gelişmeler, silah transferleri ve üretimi, askeri harcamalar, kimyasal ve biyolojik silahlar, Avrupa Savunması, nükleer teknoloji, silahlara konulan asur silahlar ve silahsızlanma gibi konularda bilgi toplayan, analiz eden, çeşitli uluslardan bir çok bilim adamının çalıştığı tarafsız çalıştığı tarafsız bir kuruluştur.

almıştır. (186) Son verilere göre en çok silah alan ülkeler ve bu silahlara yapılan toplam harcamalar Tablo-6'da gösterilmiştir.

TABLO - 6

EN ÇOK SİLAH SATIN ALAN ÜLKELER (1991-1995)

Milyon - Dolar

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1991-1995 TOPLAM
Türkiye	954	1.640	2.288	2.089	1.125	8.096
Mısır	1.234	1.274	1.191	1.884	1.555	7.138
S. Arabistan	1.208	1.080	2.534	1.309	961	7.092
Japonya	2.386	1.608	1.260	829	799	6.882
Yunanistan	559	2.632	891	1.185	489	5.756
Hindistan	1.799	1.419	724	445	770	5.158
Çin	188	1.154	1.180	529	1.696	4.747
İsrail	1.309	1.097	585	976	327	4.293
Tayvan	562	503	1.074	1.110	980	4.228
Almanya	929	1.186	1.136	613	181	4.045
DİĞER	14.691	12.415	11.881	11.873	13.914	63.198
TOPLAM	25.819	24.532	24.744	22.842	22.797	120.733

Kaynak : SIPRI - Yearbook 1996 - Armaments, Disarmament and International Security

(186) SIPRI'nin rakamlarına bütün hava silahları, zırh araç ve tanklar, deniz kuvvetlerinin kullandığı kalibresi 100 mm'den üstündeki toplar, 100 tondan az olmamak kaydıyla torpido, füze ve 100 mm'den büyük kalibreli silahlarla donatılmış gemiler, tüm güdümlü füzeler, radar kontrol cihazları ve uzaktan kumanda sistemleri dahildir. Buna karşılık, hafif silahlar ve silah dışı askeri donanımlar SIPRI'nin rakamlarına dahil değildir.

Dünyanın güvenlik açısından en karışık bölgeleri arasında yer alan Ortadoğunun, silah ticaret hacminin yaklaşık dörtte birine alıcı olduğu görülmektedir. SIPRI verilerine göre Körfez Savaşı'nı da içine alan 1989-1993 döneminde Türkiye ile bölgedeki İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Bahreyn, İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan'ın silah ithalatı için toplam 34 milyar 602 milyon dolar harcadıkları hesaplanmaktadır. Körfez Savaşı sonrası Irak'ın silah piyasalarından çekilmiş olmasına rağmen 1991-1995 döneminde Ortadoğu ülkelerinin toplam 25 milyar 968 milyon dolarlık alım yaparak bir önceki döneme göre silahlanma harcamalarını artırdıkları gözlenmektedir. (Bkz.: Tablo-7)

Türkiye Savunma Sanayii Müsteşarlığı değerlendirmeleri de özellikle 1990'lı yıllardaki savunma harcamalarına dikkat çekmektedir. (187) Buna göre 1990 yılında 3.3 milyar dolar seviyesinde bulunan Türkiye savunma harcamalarına karşılık, çok daha küçük bir alanı korumak durumunda olan Yunanistan'ın 3 milyar dolar, Irak'ın 9 milyar dolar, İran'ın ise 5 milyar dolar (İran'ın 1992 yılı savunma harcamalarının 14.5 milyar doları bulduğu ve bundan sonraki 5 yıl için 50 milyar dolar ayırdığı da ifade edilmektedir.) (188) harcama tahsisi yapmaları, Türkiye açısından savunmaya ayrılan kaynakların artırılması yönündeki baskıların önemini ortaya koymaktadır.

(187) Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 1991 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 1992.

(188) İran'ın özellikle son beş yıl (1991-1995) içinde yaptığı yıllık alımları (yaklaşık 2,8 milyar dolar) SIPRI'nin dünya sıralamasında 16ncı sırada yer aldığı görülmektedir. Buna karşın illegal yoldan elde edilen silahlar ve ikli anlaşmalar ve mal mübadeleleri ile yapılan silah alımları bu rakama dahil değildir. İran'ın dağılan SSCB'nden illegal yollarla nükleer teknoloji elde ettiği, Hindistan'la da bu konuda iş birliğine gittiği beri sürdürülmektedir.

TABLO - 7

ORTADOĞU'DA SİLAH İTHALATI (1991-1995)

ÜLKELER	İTHALAT (Milyon Dolar)
<i>Türkiye</i>	8.096
<i>Mısır</i>	7.138
<i>S. Arabistan</i>	7.092
<i>İsrail</i>	4.293
<i>Kuveyt</i>	3.363
<i>İran</i>	2.790
<i>B.A. Emirlikleri</i>	1.782
<i>Suriye</i>	908
<i>Bahreyn</i>	506
TOPLAM	35.968

2. TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA HARCAMALARININ KAYNAKLARI

Türkiye'deki savunma harcamaları önemli ölçüde bütçe kaynaklarına dayanmaktadır. (189) Ancak bu harcamalar yalnız Millî Savunma Bakanlığı bütçe imkânları ile sınırlı değildir. Savunma harcamalarını daha geniş kapsamda görmek ve boyutları da bu çerçevede araştırmak gerekir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerinden

(189) T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993) Ankara, Eylül 1993, s.17., DPT Eski Müsteşarı İhan Kesici'nin açıklaması (Ali Rıza Kardüz, "Toplam Savunma Harcamaları 300 Trilyon Liranın Altında", Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 1994, S.9'dan naklen), Çubukcu s.120.

oluşan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile ilgili harcamalar yanında, sefer zamanında T.S.K. bünyesine giren fakat, barışta İçişleri Bakanlığına bağlı olan Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamaları, ayrıca, MSB. Bütçesi dışında, ödemeleri Hazine tarafından yapılan FMS borç geri ödemeleri (190) ile bazı silah sistemlerinin alımı için temin edilen ve devlet borcu niteliğinde bulunan firma kredi ödemelerini de savunma harcamaları kapsamında değerlendirmek gerekir.

Savunma harcamalarının bir başka boyutu ise, Dış Askerî Yardım kapsamındaki ABD Güvenlik Yardımları ile Almanya'nın Askerî Dilim Yardımlarıdır. Bu yardımların da Türkiye savunma harcamaları içinde önemli bir yeri vardır.

Bütçe imkanları ve Askerî Yardımlar dışında yasal düzenlemeler ile savunma harcamalarında dolaylı veya dolaysız olarak kullanılabilen diğer kaynaklar başlığı altında toplanan kaynaklar da mevcuttur. Bunlar, Vakıf Gelirleri, Dövizli ve Bedelli Askerlik Gelirleri, Silahlı Kuvvetlerdeki fazla Mal ve Hizmet Satışından Elde Edilen Gelirler, Devlet Borcu Niteliğinde Bulunan Firma Kredileri, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Fonları'dır.

2.1. Bütçe Kaynakları

2.1.1. Millî Savunma Bakanlığı Ödenekleri

Millî Savunma Bakanlığı, kendisi ile ilgili kanunda (191) belirlenmiş görevlerini, Genelkurmay Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği ve beraberliği içerisinde yürütmektedir. MSB'nin görevleri,

(190) FMS: Foreign Military Service.

(191) M.S.B.'nin görev ve teşkilatına ilişkin hükümler 31 Temmuz 1990 tarih ve 1325 Sayılı Kanunda gösterilmiştir.

a. Millî Savunma görevlerinin siyasi, hukukî, sosyal, mali ve bütçe hizmetlerini,

b. Silahlı Kuvvetlerin, Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ona programlarına göre;

(1) Barışta ve savaşta asker alma hizmetlerini,

(2) Silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki hizmetlerini

(3) Harp Sanayii hizmetlerini,

(4) Sağlık ve veteriner hizmetlerini,

(5) İnşaat, Emlâk İskan ve Enfranstrüktür Hizmetlerini,

c. Mali ve mal hesap teftiş hizmetlerini,

yürütmek olarak belirlenmiştir.

Savaşı gerektirebilecek durum ve savaş halinde vatan bağımsızlığı ve yurt savunması gibi kritik durumlarda tahsis edilen kamu fonlarının bu gaye için nasıl harcanacağı bazı kurallara bağlanmıştır. Bu kurallar da Anayasa ile 1050 Sayılı Genel Muhasebe Kanununun 58 nci maddesi ile hükme bağlanmıştır. (192) Bu maddenin

Genel seferberlik ve savaş ilanı durumunda Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinde mevcut ödenekler, bu Bakanlık ile daireler için hükmen birleştirilir ve genel toplamı aşmamak üzere ihtiyaca göre bu ödeneklerden bölüm ve maddelere bakılmaksızın harcama yapılabilir

şeklindeki birinci cümlesinin “Genel Seferberlik veya savaş ilanı durumu” deyimini Anayasada “Savaşı gerektirebilecek durum ve savaş hali” olarak tanımlanmaktadır. Vatanın bağımsızlığı ve yurdumuzun savunulması söz konusu olduğu zaman, Millî

(192) Madde 58: “Genel seferberlik ve savaş ilanı durumunda Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinde mevcut ödenekler bu Bakanlık ile daireler için hükmen birleştirilir ve genel toplamı aşmamak üzere ihtiyaca göre bu ödeneklerden bölüm ve maddelere bakılmaksızın harcama yapılabilir. Bu halde yapılan harcama tahakkukuna göre bölümlerine kaydolunur. En az bir tünemin ya da ona eşit deniz gücünün devletçe seferi duruma getirilmesinde o tüneme veya deniz gücüne gönderilmiş bulunan ödenekler de aynı şekilde kullanılabilir. Ancak bütçelerin genel toplamı içinde yetinilmesi mümkün olmadığı ve hemen ödenek alınmasına olanak bulunmadığı takdirde, ilk fırsatta ödenek alınmak üzere bütçelere konulmuş ödenekler genel toplamın %15'e kadar aşılabilir. Seferberliği ilan olunan kol'alara ait askerler, hayvanlar ve malzemenin tertip yerlerine gönderilmeleri ve beslenmeleri için gerekli paralar mal sandıklarınca avans olarak mütevellilere verilir en çok bir ay içinde yollanacak ödeme emirleri üzerine ödeneğine aktarılıp mahsup edilir.”

Savunma Bakanlığının barış zamanı bütçesi derhal savaş bütçesi haline dönüşür. Bu maksatla da, K.K.K.lığı Bütçesi, Dz.K.K.lığı Bütçesi, Hv.K.K.lığı Bütçesi, Harita Genel Md.lüğü Bütçesi bugün için M.S.B. Bütçesi olarak birleştirilmişlerdir.

Bütçenin hazırlanması, planlanıp programlanması, tasarı halinde düzenlenmesi safhaları yukarıda bahsedilen 4 ünite tarafından yapılmakta, takdim safhasında M.S.B.lığı tarafından birleştirilip yasalastırılmaktadır. Uygulama safhasında da M.S.B. lığı Bütçesi adı altındaki bütçe bu 4 üniteye tekrar dağıtılmaktadır. 58 nci madde hükmünde yer alan “Bu Bakanlık ile daireler için hükmen birleştirilir” deyiminden de maksadın M.S.B.lığı bütçesi dışında kalan Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçelerinin M.S.B.lığı Bütçesi ile birleştirileceği şeklinde anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir. (193) Bu iki ünite ile birlikte Genelkurmay Başkanlığı emrinde Türk Silahlı Kuvvetleri gücü ortaya çıkmaktadır.

58 nci maddenin dördüncü cümlesindeki “Ancak bütçelerin genel toplamı içinde yetinilmesi mümkün olmadığı ve hemen ödenek alınmasına olanak bulunmadığı takdirde ilk fırsatta ödenek alınmak üzere bu bütçeler konulmuş ödenekler genel toplamı %15’e kadar aşılabilir” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, birleştirilmiş “toplam ödenek” yetmediği takdirde ve ek ödenek alınması imkanı bulunmadığı takdirde, birleştirilmiş toplam ödeneğin %15’i kadar aşılarak harcama yapılabilecektir. %15’lik bir ödenek aşımı askerî harekât için büyük bir kolaylık olarak görülmektedir.

2.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Ödenekleri

Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diğer Kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren, silahlı ve askerî bir güvenlik kuvvetidir. 2803 ve 6815 sayılı Kanunlar ile

(193) MİT Savunma Bakanlığı, “İta Amirliği Mali Yetki ve Sorumlulukları”, Ankara, 1982, s.20.

Jandarma Genel Komutanlığı Teşkilatının ana görevleri belirtilmiş olmakla beraber, adli, mülkî ve askerî olarak özetlenebilecek hemen her konuya ilişkin bir çok görevleri de üstlenmiş bulunmaktadır.

Barış şartlarındaki bu görevlere ek olarak Jandarma, savaş halinde Genelkurmay Başkanlığıca verilen sefer görevi doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak yurt savunmasında yerini almakta. savaş şartları için barış zamanında zorunlu hazırlıkları yapmaktadır. Yurt çapında genel emniyet ve asayiş tesis ve idamenin yanısıra devletin bölünmez bütünlüğüne karşı dış güçler tarafından desteklenen organize bölücü teröre karşı da mücadele etmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı, tek mali kaynağı olan Devlet Bütçesinden kendisine tahsis edilen ödeneklerle en yüksek marjinal faydaya ulaşacak şekilde teşkilatın modernizasyonu ve geliştirilmesi çalışmalarını sürdürmektedir. (194) Bütçenin önemli kalemlerinden biri olan Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesine de Bütçenin temel ilkeleri ve uygulamaları doğrultusunda, ödenek tahsis edilmekte ve bunlar, ilgili kanunlar çerçevesinde harcanmaktadır.

2.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri

Sahil Güvenlik Komutanlığı 2692 Sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile teşkil edilmiş genel bütçeli bir kuruluştur.

(194) T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kont.Gn.Md., "Savunma ve Güvenlik Hizmetleri" s.251.

Barışta görev ve hizmet yönünden İçişleri Bakanlığına bağlı olan, olağanüstü durumlarda Genelkurmay Başkanının talebi üzerine, bir kısmı ya da tümü ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Komutası veya emrine giren Sahil Güvenlik Komutanlığı 4 ast Deniz Komutanlığı, Deniz Hava Grup Komutanlığı, 3 Onarım Destek Komutanlığı, İkmal Destek Komutanlığı, Eğitim Merkezi Komutanlığı, Botlar ve Deniz Hava unsurları ile görevlerini yerine getirmektedir. Sahil Güvenlik Komutanlığı “bütün sahillerimiz, Karasularımız” ile iç sularımız olan Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları Liman ve körfezlerinin güvenliğini sağlamak, ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca hükümler haklarına sahip olduğumuz denizlerde bu hak ve yetkilerin Deniz Kuvvetleri genel sorumluluğu dışında kalanların kullanılması, deniz yolu ile yapılan kaçakçılığın önlenmesi ve izlenmesi ile görevlidir. Harpte yurt savunmasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı emrinde yapılacak plan görevleri kapsamında Deniz Kuvvetleri tatbikatlarına katılmaktadır.

Zamanımızın olduğu gibi geleceğin de en önemli konularından biri belki de birincisi “Çevre Korumacılığı” olarak gösterilmektedir. Çevre korumacılığının en önemli alanlarından biri olan denizlerin korunması da, dünyadaki diğer Sahil Güvenlik Komutanlıklarının olduğu gibi Türkiye’de de Sahil Güvenlik Komutanlığının en önemli görevlerinden biri haline gelmiştir. Nitekim, 2872 Sayılı Çevre Kanunu gereğince deniz kirliliğinin önlenmesi bu Komutanlığın görevleri arasına girmiştir.

2.1.4 Reorganizasyon - Modernizasyon (RE-MO) Ödenekleri

1950’lerden itibaren ABD’den sağlanan hibe şeklindeki askerî yardımların 1970’lerde giderek azalması ve Kıbrıs Barış Harekatından sonra konulan silah ambargosu nedeniyle tamamen kesilmesi, silahlı kuvvetleri kendi malî kaynakları ile silah ve malzeme tedarikine yöneltmiş ve bu konuda yeni tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yeniden Teşkilatlanması,

Silah Araç ve Gereçlerinin Yenileştirilmesi Amacıyla Millî Savunma Bakanlığına Gelecek Yıllara Geçici Yüklenmelere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkında 27.6.1992 tarih ve 1601 Sayılı Kanun, yayım tarihi olan 8 Temmuz 1972'den itibaren yürürlüğe konulmuştur.

Bu kanun 1973 yılından itibaren 10 yıl süre ile her yıl 1.6 milyar TL olmak üzere 16 milyar TL'lık yıllara sarfi taahhüde girme yetkisi vermekte idi. Daha sonra 2.6.1975 tarih ve 1904 Sayılı Kanunla, 1973-1978 yılları arasında değişik miktarlarda 23.7 milyar TL (Bakanlar Kurulu Kararı ile % 50 oranında artırılabilme imkanı ile birlikte)'lık bir ödenek planı öngörülmüş ve MSB'nın 470-Savunma Alım ve Giderleri harcama kalemindeki ödenekler de bu kanun kapsamına alınmıştır. 24.6.1976 tarih ve 2020 sayılı Kanunla yapılan değişiklikte de ödenek planı 1973-1979 yılları için 37.2 milyar TL'na yükseltilmek suretiyle değiştirilmiş ve gerek bu kanunda gerekse 470 harcama kaleminde belirtilen ödeneklerden harcanmayan kısımların ertesi yıllara devri imkanı getirilmiştir. 1601 Sayılı Kanun ve değişikliklerinin uygulama süresi 1979 yılında sona ermesi öngörülmüş olmakla birlikte 1993 yılına kadar, yıllık Bütçe Kanunları ile kanunun yürürlük süresi uzatılmıştır. (195)

Benzer şekilde gelecek yıllara sarfi taahhüde girişme yetkisi 23 KASIM 1972 tarih ve 1632 sayılı Kanunla Jandarma Genel Komutanlığı için de öngörülmüştür.

RE-MO programına yönelik kanunlarla yapılan değişikliklerin diğer bir özelliği, silahlı kuvvetlere önemli ölçüde bütçe dışı kaynak sağlanmasıdır. Gelecek yıllara devredilebilmeleri öngörülen bu ödeneklerle yapılacak alım, yapım ve hizmetler 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu

(195) *Ibid.*, s.141.

(O zamanki adıyla 2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu) hükümlerine tabi tutulmuştur.

RE-MO ödeneklerinde ve özellikle MSB bütçesinin 470 ayrıntı kodunda bütçeleştirilen ödeneklerin ilgili yıl içinde kullanılmayıp devredilmesi ve devredilen ödeneklerin de trilyonlar mertebesine ulaşması durumu karşısında yeni bir tasarı hazırlanıp 1992 yılı içinde TBMM'ne sunulmuş ve söz konusu tasarı 2 Temmuz 1992 tarih ve 3833 sayılı "Türk Silahlı Kuvvetleri Stratejik Hedef Planı (SHP)'nın Gerçekleştirilmesi Maksadıyla Gelecek Yıllara Sarf Taahhütlere Girişme Yetkişi Verilmesi Hakkında Kanun" adı altında yasalaşmış ve 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önceki uygulamalar, bütçenin "yıllık olma" prensibi ile bütçe tekniğine uygun bulunmamakla eleştirilmektedir. (196) Zira önceki uygulama ile bir bütçe yılı içinde kullanılmayan ödeneklerin izleyen yıllara devredilmesi imkanının sağlanması bütçenin yıllık olma prensibini zedelemekte. diğer taraftan bu konuların doğrudan bütçe kanunları ile düzenleme altına alınması bütçe tekniğine uygun düşmemektedir. 3833 Sayılı Kanunla getirilen düzenleme ile, sadece ve bir defaya mahsus olmak üzere 1992 mali yılına ödenek devri yapılarak, sonraki yıllar için ihtiyaç duyulan ödeneklerin ait olduğu yılın bütçesinde yer alması sağlanmış, bu durumda ödeneklerin ertesi yıla devri söz konusu olmadığından, bütçenin yıllık olma ilkesi de gerçekleşmiş ve bütçe tekniğine de uygun bir düzenleme yapılmıştır.

Bu kanun savunma harcamalarını gerçekleştiren unsurları da belirtmektedir. Öncelikle kanun Türk Silahlı Kuvvetlerinin tümünü kapsamaktadır. Daha önce bütçe

(196) 3833 Sayılı Kanun tasarılarının TBMM'ne sunulmasında kanunun hazırlanma nedenlerinin izah edildiği gerekçede dile getirilmiştir.

kanunlarında yer verilen MSB., Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT)'nin ihtiyacı olan petrol ve petrol ürünlerinin dış alımları ve bunlardan yurt içinde üretilenlerin tesliminin her türlü vergi (KDV hariç) resim, harç, zam ve ardiye ücretlerinden müstesna tutulması uygulanmasının bundan böyle 3833 sayılı Kanun gereğince yapılacağı esasın getirilmesi, söz konusu kuruluşların ödenek ve harcamalarının savunma harcamalarının toplamını oluşturduğunu göstermektedir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için ihtiyaç duyulan silah sistemlerini bir yıllık süre içinde tedarik etmenin mümkün olmaması ve bu sistemlerin satın alınmasının 5-10 yıllık bir zaman dilimini kapsamaması dolayısıyla Stratejik Hedef Planında belirlenmiş projelerin toplam maliyetleri ve tedarik süreleri dikkate alınarak ilgisine göre Millî Savunma Bakanlığına, Jandarma Genel Komutanlığı için de İçişleri Bakanlığına Bakanlar Kurulu Kararı alınmak suretiyle gelecek yıllara sarf taahhütlere girişme yetkisi verilmektedir. Böylelikle, daha önceki uygulamada doğrudan Genelkurmay Bakanlığınca kararlaştırılıp tespit edilen Stratejik Hedef Planları, Bakanlar Kurulu Kararına bağlanması esası getirilmiştir. Buna göre Kanununun 2 nci maddesiyle SHP'nda yer alan projelerin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla MSB ve Jandarma Genel Komutanlığı her cari malî yıl bütçelerinin ilgili tertiplerine yeterli ödeneğin konulması öngörülmüştür. (197)

Bu durumda savunma harcamalarına yön veren ve Planlama, Programlama, Bütçeleme ve Uygulama Sistemi (PPBUS) içinde yer alan ana planları incelemek faydalı olacaktır.

(197) 3833 Sayılı Kanun ve Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Savunma ve Güvenlik...", s.145.

2.1.4.1 Ödeneklerin Tahsis Şekilleri ve Planlama, Programlama Bütçeleme Sistemi (PPBS)'nin İşleyiş Tarzı

Bu sistem, Türk Silahlı Kuvvetlerinin “Kuvvet yapısının teşkili, çağın gereklerine göre geliştirilmesi, harbe hazırlık düzeyinin yükseltilmesi, işletme, bakım ve sefer stoklarıyla idamesi, inşaat ve alt yapı faaliyetlerinin yönlendirilmesi” gibi amaçlarla ayrılmış millî ve dış kaynakların etkin, ekonomik ve zamanında kullanılmasını ve kontrolünü sağlayan, bir yatırım, idame, işletme ve malî amaçlı yönetim sistemi olup kapsamı itibarıyla tüm kuvvetleri, kuvvetlerin tüm karargah, birlik ve kurumlarını ilgilendirir. (198)

PPBS Faaliyetleri 4 safhada gerçekleştirilmektedir.

1 nci Safha : Türkiye'nin Millî Askerî Stratejisinin oluşturulması.

2 nci Safha : PPBS'de, harbe hazırlık durumu, kuvvet ihtiyaçları, muhtemel kaynakların değerlendirilmesi, TSK'nin on yıllık dönemine rehber olacak Planlama Programlama Direktifi (PPD)'nin hazırlanması.

3 ncü Safha : PPBS'de Stratejik Hedef Planı (SHP), TSK İnsangücü Planı, Seferberlik Planı ve Mali Planın hazırlanması,

4 ncü Safha : On Yıllık Tedarik Programları (OYTEP) hazırlanır. SHP'deki Modernizasyon planı, OYTEP'e Ana Silah Teçhizat Programı teklifi olarak, Harekatı İdame Planı ise, Sefer Stokları ve İdame-İşletme programı teklifi olarak sisteme dahil edilir.

(198) Bu konu ile ilgili değerlendirmeler, TSK Planlama, Programlama Bütçeleme Yönergesi MY 369-1 (A)'dan sağlanmıştır.

2.1.4.2.PPBS'nin Unsurları

2.1.4.2.1.TÜMAS *

Türk Silahlı Kuvvetlerinin "takip edeceği milli askerî stratejileri, bu askerî stratejileri gerçekleştirecek kuvvet yapısının, kuvvet yapısının oluşturulmasındaki kuvvet özellikleri, hareket planlarının temel esaslarını ortaya koyan ana doküman olup PPBS'nin ilk hareket noktasını oluşturur.

TÜMAS, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Bu dokümanın hazırlanmasında, Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan ve hükümet tarafından onaylanan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, Genelkurmay Başkanlığı tarafından, Dış İşleri Bakanlığının değerlendirmelerini de dikkate alarak hazırlanan Politik Askerî Durum Değerlendirmesi (PADD), Uzun Vadeli Stratejik Değerlendirme, Tehdit Değerlendirmesi, Politik Değerlendirme, Uzun Vadeli Planlama Rehberi, Komutanlık Görüşleri gözönüne alınmaktadır.

TÜMAS, genellikle her 2 yılda bir hazırlanan "Harekat Planlama Direktifi ile Konsept (199) ve Kuvvet İhtiyaçlarının Belirlenmesi" ile ilgili çalışmalara rehberlik etmektedir.

2.1.4.2.2. Planlamalar

T.S.K.'nın 4 temel planı vardır. Bunlar, Stratejik Hedef Planı (SHP), TSK İnsangücü Planı, Seferberlik Planı ve Malî Plandır.

(*) TÜMAS : Türkiye Millî Askerî Stratejisi

(199) Konsept, düşünce demektir. Buradaki anlamı ise, TÜMAS'a ait değerlendirme rehberlerinin, plan tatbikatlarının, harp oyunlarının ortaya çıkardığı dersler ve alınması gereken önlemler ile yıllık harbe hazırlık değerlendirmelerinde ortaya çıkan sonuçlardır. (Bkz.: Lojistik-4, Harekat İdarî ve Lojistik Yönetim Okul K.ığı Yayını, Hv.Tek.Ok.K.ığı Basımevi, Gaztemir-İzmir, 1995, Bölüm-3 s.6).

2.1.4.2.2.1.Stratejik Hedef Planı (SHP)

Bu plan, TSK'nın 10 yıllık dönemde (orta vade), kuvvet yapısı, modernizasyon, harbe hazırlık, hareketi idame, inşaat altyapı, hedef ve faaliyetlerini ortaya koyan; 20 yıllık dönemde (uzun vade) ise gerçekleştirilecek hedeflerini belirten temel planlarından birisidir. TSK PPBS Yönergesi esaslarına göre düzenlenmekte olup, iki yılda bir revize edilerek yayınlanır. Yayınlanan SHP, kapsadığı dönemin ilk iki yıllık süresi için TSK Program/Bütçe çalışmalarına esas oluşturur.

SHP'nın kapsadığı işler 3833 sayılı Gelecek Yıllara Sarı Taahhütlere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkındaki Kanunla bağlantılıdır. Bu nedenle TSK PPBS Yönergesinin bu kanunla uygunluk göstermesi bir gerekliliktir. (200)

SHP, kendi içinde yukarıda belirtilen 5 konuda hazırlanmış planlar halinde olup, diğer 3 planı da yönlendirir.

2.1.4.2.2.2.T.S.K. İnsangücü Planı

Bu plan, SHP tabanlı bir insangücü planlanmasıdır. 6 yıllık dönemler halinde hazırlanmakta ve 2 yılda bir revize edilmektedir.

2.1.4.2.2.3.Seferberlik Planları

Bu planlar, personel ve lojistik seferberlik planı olarak ayrı ayrı hazırlanmakta ve her yıl kuvvet teklifleri hazırlama aşamasında yenilenirler. Kuvvet tekliflerine seferberlik ihtiyaçları (insan-malzeme) da dahil edilmektedir.

(200) BBL.Mali Kont.Gen.Md.lüğü, "Savunma ve Güvenlik...", s.146.

2.1.4.2.4.Mali Plan

T.S.K.'nın SHP'yi destekleyecek malî kaynaklarının tahsisine esas kriter ve miktarları ortaya koyan bir plan olup, kuvvetler bazında modernizasyon, seferî stok, idame-işletme gibi fonksiyonel harcama gruplarına tahsisleri gösterir. Plan, SHP ile birlikte yayımlanmakta ve yukarıda belirtilen faaliyetler kuvvetler bazında da Genelkurmay Başkanlığı tarafından eş zamanlı ve koordineli olarak yürütülmektedir.

2.1.4.2.3.Programlama

OYTEP'in hazırlanma safhasıdır. Programlama safhasında, planlama ile belirlenen hedeflerin kaynaklar bazında, nasıl gerçekleştirileceği bir zaman boyutu üzerinde projelendirilir. Kaynakların 10 yıllık dönem içinde, yıl-yıl nereye ve hangi miktarda tahsis edileceği programlanır.

Program teklifleri, SHP'de son şeklini alan kuvvet hedeflerinin orta ve uzun vadede, ne zaman, ne miktarda ve hangi kaynaktan karşılanacağını öneren tekliflerdir. Bu taslak program, Ana Silah Teçhizat, Malzeme, Araç ve Gereç; Sefer Stokları, İdame-İşletme-Bakım, İnşaat olmak üzere 4 ana bölümden oluşur. Taslak kuvvet program teklifleri Genelkurmay Başkanlığı incelemesinden sonra nihai taslak haline gelir. Onaylandıktan sonra OYTEP oluşur. OYTEP çift sayılı yıllarda hazırlanır.

2.1.4.2.4.Bütçeleme ve Uygulama Esasları

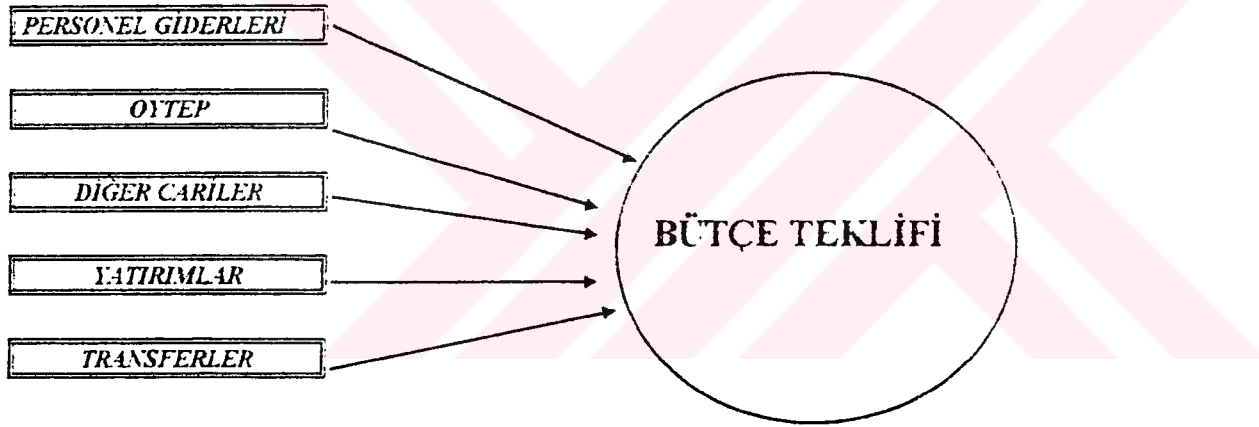
Bütçeleme, vazifenin yerine getirilebilmesi için gelecek yıl, nereye, ne maksatla, ne kadar kaynak aktarılacağını planlanmasıdır. (201) Bütçeleme Faaliyetleri, MSB'nda yapılan Bütçe ön hazırlıkları ile Bütçe Direktiflerinin yayımlanmasından

(201) Hv.K.K.hgı Planlama, Programlama, Bütçeleme ve Uygulama Sistemi Yönergesi (PPBUS), Temmuz 1994, s.6-9.

Bütçe Kanununun yürürlüğe girmesine kadar olan safhayı, Bütçe uygulamaları ise ödeneklerin Maliye Bakanlığınca belirli oranlarda serbest bırakılması ve Bütçe Uygulama Direktiflerinin yayımlanmasından. Kesin Hesap çizelgelerinin çıkartılmasına kadar olan safhayı kapsamaktadır.

a. Bütçe hazırlıkları MSB.lığı, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvetler tarafından eş zamanlı ve müşterek olarak yürütülür. Bu faaliyetlerin esasını (girdilerini) bütçe teklif ve masraf planları oluşturmaktadır. Bütçe teklifi, "Personel Giderleri, OYTEP Giderleri, Diğer Cariler, Yatırımlar ve Transferler" olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Şekil-1 Bu bölümleri kısaca değerlendirmek faydalı olacaktır.

ŞEKİL - 1
PERSONEL TEKLİFİ GİRDİLERİ

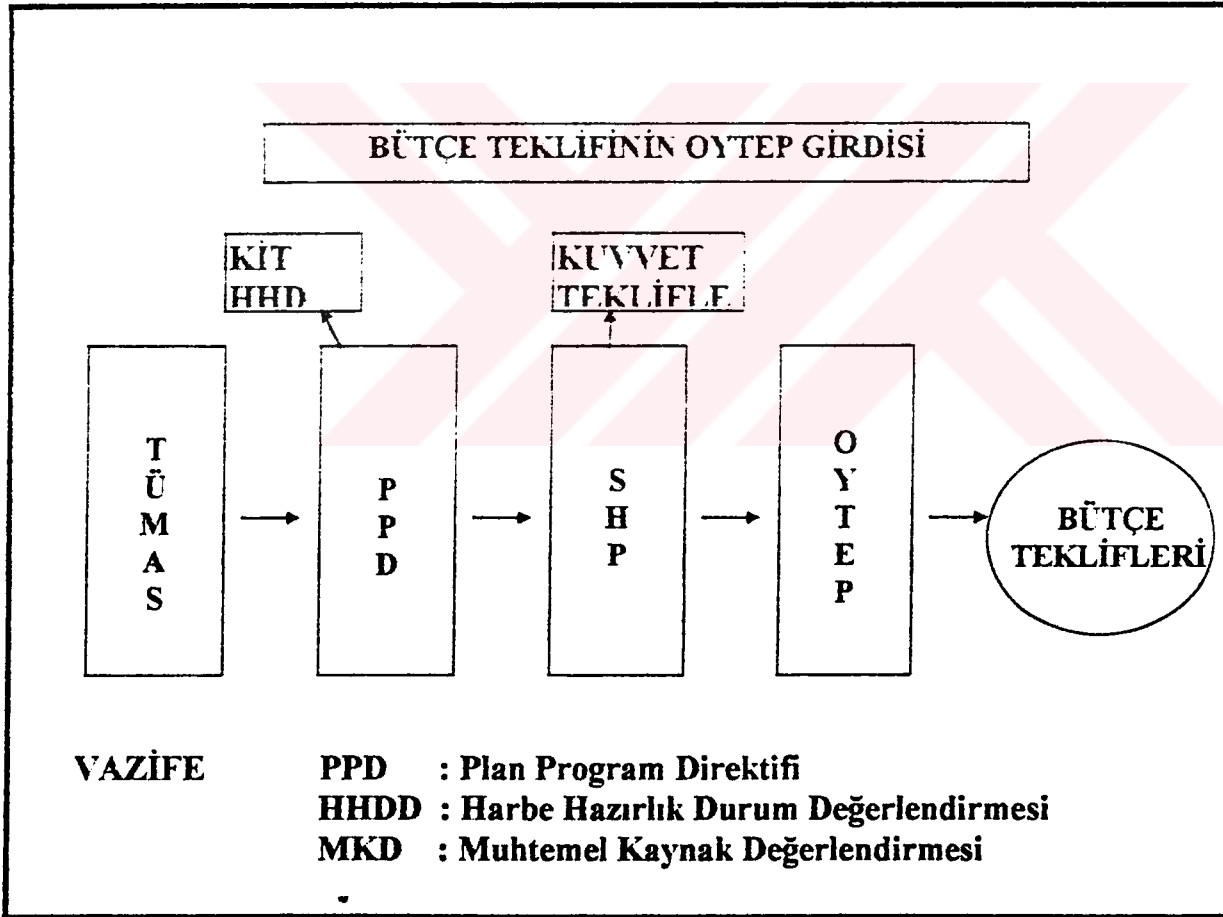
Personel Giderleri : 100'lü Ayrıntı Kodları ile gösterilmekte olup, Fiili Kadro Çalışmaları ile Özlük Haklarını (maaş, ödenti, tazminat yardım ve ücretleri) içerir.

b. OYTEP Giderleri : 470, 610 ve 620 Ayrıntı Kodları ile gösterilir. OYTEP'in ilgili yol diliminde yer alan "Ana Silah Teçhizat Projeleri, Sefer Stok

Projeleri, İdame-İşletme Projeleri” ilgili birimler tarafından Bütçe Hazırlama Direktif. Maliyet-Fayda Analizi, İdame ve İşletme Politikası yönleriyle değerlendirilir. (Bkz.Şekil-2)

c. Diğer Carî Giderler : Bu tip giderlere ilişkin ayrıntı kodlarından, Mal ve Malzeme alımları ile ilgili 360, 370, 410, 420, 430, 450, 460, 490, 510, 520, 530, 590 ayrıntı kalemleri.

ŞEKİL - 2

Hizmet alımları ile ilgili (Müşavir, firma ve kişilere yapılacak ödemeler, ulaştırma, Taşıma, kiralar, tarifeye bağlı ödemeler gibi) “310, 320, 330, 340, 350, 380, 390, 440, 480 ve 200 ayrıntı kalemlerinden oluşur.

Yatırımlar : 700’lü Ayrıntı Kodları ile ifade edilen yapı, tesis, altyapı giderleridir. MSB.lığı tarafından, merkezî olarak planlanır, bütçelenir ve sarf edilir.

Transferler : 900’lü Ayrıntı kodları ile ifade edilen bu tip giderler personele veya kurum ve kuruluşlara (yurtiçi-yurtdışı) borç ya da katkı paylarıdır. Savunma harcamaları ile giderler arasında önemli bir yer tuttuğu ifade edilmekte olan “Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Giderleri” Maliye Bakanlığının “Diğer Mali Transferlerle İlgili Ödemeler” başlıklı 08 Alt Program kodlu, 358 faal-proje nolu 900 harcama kaleminden karşılanmaktadır. Bu harcamalar da transfer harcaması niteliğindedir. (202) Maliye Bakanlığı bütçesindeki “900 transferler” programı ise özelliği olan devletin genel nitelikteki transfer hizmetlerini içerir. (203)

d. Bütçe Uygulaması : TBMM’de kabul edilip, Resmî Gazetede yayımlanmasını müteakip, bütçenin uygulanmasına başlanır. Uygulama, ödeneklerin Maliye Bakanlığı tarafından serbest bırakılmasından sonra bunların harcama birimlerine dağıtımının yapılmasıyla başlatılır. Bu uygulamalar, MSB için aşağıdaki şekilde tasnif edilebilir.

(1) Bütçe Masraf Planının Uygulaması (BMP)

(a) Merkezî Alımlar

(202) Maliye Bakanlığı Bütçesi.

(203) Bütçe Sınıflandırmasında üç standart hizmet programı geliştirilmiş ve bütün kuruluşlarda beraberliği sağlamak üzere uygulanmıştır. Bunlar “101 Genel Yönetim, 102 Destek Hizmetleri ve 900 Hizmet Programlarına Dağıtılmayan Transferlerdir.”, Çoşkun, s.153.

- (b) Birlik ve kurumlarca gerçekleştirilecek Mahalli alımlar
- (c) Komutanlık Yedek Ödenekleri

(2) Tedarik Faaliyetlerinin Yürütülmesi

- (a) Yurtiçi tedarik
- (b) Yurtdışı tedarik

- (aa) İhale
- (bb) Ataşe avans ve kredisi
- (cc) Dış askeri yardım ve kredileri

(3) Ödeme Emirlerinin Kesilmesi ve Kontenjan Değişiklikleri

(4) Döviz İşlemleri

2.1.5. Ek Kaynak İşlemleri

TSK Birlik ve Kurumlarının tabii afetler ve yangın gibi felaketler dışında ek ödenek isteğinde bulunmamaları esas olmakla beraber, kaynak planlaması yapılmamış, ancak, acil ve zorunlu olarak karşılanması gereken bu gibi durumlarda “ek ödenek” talebinde bulunulur.

Bilindiği gibi yürütme organının yapacağı mali işlemler için bütçe kanunları ile saptanan harcama yetkisi sınırı ilke olarak aşılamaz. Bununla beraber uygulamanın gereklerini karşılamak üzere bu prensipleri için 1050 Sayılı Kanunun 48 nci maddesinin Maliye Bakanına tanıdığı sınırsız yetkidir. Genel seferberlik ve savaş durumlarında savunma ödeneklerinin % 15 'ine kadar aşılabileceğini belirten 58 nci

madde ve ödeneğin % 50'sine kadar yükleme yapılabileceği yetkisini veren 50 nci madde hükümleri yetki sınır ilkesinin istisnası sayılabilir.

Bütçeyle ayrılan ödeneğin yetmemesi ve aktarma yapma (204) olanağının bulunmaması halinde ödenek eklenmesi ya ek ödenek veya olağanüstü ödenek verilmesi yollarıyla olmaktadır. 1050 sayılı Kanunun 36 nci maddesine göre, tertibi bütçede mevcut olup, yetersizliği dolayısıyla alınan ilave ödeneye "ek ödenek", bütçenin hazırlanıp yasalaşması sırasında düşünülmendiği için tertip açılarak ödenek konmamış bir hizmetin yıl içinde ortaya çıkmasıyla hem hizmet tertibini hem de ödeneği malî yılda ve kanunla alınabilir.

Bunların dışında "Bütçe Kanunlarından belirtilecek bazı hizmet ve amaçlar için genel ve katma bütçelere gerektiğinde aktarma yapılmak üzere Maliye Bakanlığı Bütçesinin ilgili tertiplerinde yedek ödenek bulundurulabilir." hükmüyle tanımlanan "yedek ödenekler" söz konusudur. 1050 Sayılı Kanunun 37 nci maddesi ve 24 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile yeniden düzenlenen yukarıdaki hüküm gereği "Bu ödeneklerden aktarma yapmaya Maliye Bakanı yetkili" kılınmıştır. Yedek ödeneklerin bir özelliği de, yedek ödenekten aktarma yapılan tertiplerden, başka tertiplere aktarma yapılamamasıdır.

Diğer bir imkân da "Düşünülmeyen Giderler Ödeneği"dir. 1050 Sayılı Kanunun 59 ncu maddesinin 24 sayılı KHK ile yeniden düzenlenen bu maddesine göre "Maliye Bakanlığı Bütçesinin düşünülmeyen giderler karşılığı tertibinde yer alan ödenekten, bütçenin hazırlanması sırasında öngörülmeyen ve bütçede tertipleri bulunmayan ancak

(204) 1050 Sayılı Muhasebe-1 Umumiye Kanununun 56 nci maddesine 1979 yılında çıkarılan 24 sayılı K.H.K. ile eklenen hükme göre "Bütçeler ve bölümler arasında ödenek aktarması yasa ile olur. ancak, harcamalarda tasarrufu sağlamak, dengeli ve etkili bir bütçe politikasını gerçekleştirmek üzere bu tür aktarmaları yapmaya ve yeni tertipler açmaya bütçe kanunlarıyla Maliye Bakanı yetkili kılınabilir. bölüm içi aktarmalar maliye bakanının izni ile yapılır."

yerine getirilmesi zorunluluğu Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan olağanüstü hizmet ve giderleri karşılamak amacıyla ilgili kuruluşun hizmet programlarında gerekli tertipleri açarak aktarma yapmaya ve bu tertiplerden yapılacak ödemelerin esaslarını gerektiğinde saptamaya Maliye Bakanı yetkilidir.”

Yedek ödenek ve olağanüstü giderler ödeneği gerek bütçe tekniğine gerek hizmetlerin uygulanmasında ödenek aktarması dolayısıyla ortaya çıkabilecek sorunları veya engelleri azaltabilmek için düşünülmüş ve uygulanan önlemlerdir. Çünkü yasayla ödenek aktarma gereği ortaya çıktığı zaman, parlamentonun çalışmaz halde veya tatilde bulunması veya kanunî işlemlerin yapılmasının uzun süre alması gibi nedenler hizmetin yürütülmesini aksatabilmektedir. (205)

Bütçe yılı içinde alınan “ek ve olağanüstü” ödeneklerle bütçe kanununun ya da özel kanunların verdiği yetkiler uyarınca Maliye Bakanınca başlangıç ödeneklerinde eklenen harcama yetkileri de “A” cetvelinde ayrı sütunda ya da sütunlarda gösterilir.

TSK'nin birlik ve kurumları da ek ödenek isteklerini, mevcut kaynaklarla karşılanıp karşılanamayacağı açısından değerlendirir ve bu değerlendirmede ihtiyacın, “SHP’de olup olmadığı, OYTEP’te olup olmadığı, Yeterli kaynak bulunup bulunmadığı, kaynak ihtiyacı, kaynağın karşılanabileceği seçenekler” kriterlerini dikkate alır ve kaynak ihtiyacının karşılanabileceği muhtemel temin yerlerini belirtir. Bunlar,

a. Genelkurmay Yedek/Özel ödeneklerinden talep edilmesi

b. Komutan yedeği, döner sermaye gelirleri, kamp veya kantin gelirlerinden karşılanması

(205) 26.10.1988 tarih ve 3483 Sayılı “26.5.1927 tarihli ve 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanunun bir maddesinin yürürlükten kaldırılmasına ilişkin, 27.2.1979 tarihli ve 24 sayılı K.H.K. nın değiştirilerek kabulüne dair kanun” ile yukarıda sözü edilen 37, 56 ve 59 ncu maddeler, 24 sayılı K.H.K. hükümleri paralelinde kanunlaştırılmıştır.

- c. Proje değişikliği yapılması
- d. Gelecek yıl bütçelemeesi
- e. Gelecek planlama dönemine ertelenmesidir.

Ek kaynak karşılama yerleri ise “Ek Ödenek İstenmesi”, “Proje, Faaliyet Alanı, Ayrıntı Kodu (A/K) ve Harcama Kalemi Değişiklikleri Dış Kaynak Kullanımı ve Diğer Kaynakların kullanılması” şeklindedir. Diğer kaynaklar “Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), TSK Güçlendirme Vakıf Gelirleri, Devlet Firma Kredileri, Döner Sermaye Gelirleri Genelkurmay Yedek/Özel Ödenekleri, Kamp/Kantin Gelirleri, Off- set Gelirleridir. (206)

2.1.6.Özel ve Devirli Ödenekler

Çeşitli özel kanunlar elde edilen bazı gelirler, Türk Silahlı Kuvvetlerinin acil ihtiyaçlarında kullanılmaktadır. Bu gelirler cari yıl bütçe gelirleri içinde yer almakta, ancak hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır. Bu gelirlerden harcanmayan miktarlar ertesi malî yıla devredilebilmektedir. (207)

Özel gelirli ödeneklerin başlıcaları, “Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Gelirler, Askerî Arazilerin Satışından Elde Edilen Gelirler, İhtiyaç Fazlası ve Hurda Durumdaki Muhtelif Mal ve Hizmet Satışlarından Elde Edilen Gelirler, Dövizli Askerlik Hizmetlerinden Elde Edilen Gelirler”dir. Yukarıdaki tanım gereği bu, özel gelirli ödenekler hangi hizmete tahsis edilmişse ödenek kaydı işlemi yapılarak o alanda harcanmaktadır. Örneğin, Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Gelirler. 203 sayılı Kanun gereğince, MSB, Harita Genel Komutanlığı adına T.C.

(206) HKY 369-1, s.6-17 ve 6-18.

(207) Bütçe Malî Kont.Gn.Md.İhtil, “Savunma ve Güvenlik...”, s.147.

Merkez Bankasına yatırılmakta ve tamamen bu Komutanlığın ihtiyacına tahsis edilmektedir.

Özel gelirli ödenekler bütçenin “genellik” ilkesine uygun düşmemektedir. Bilindiği gibi devletin bütün gelirlerinin hazineye girmesi ilkesinde de uyulması gereken kendi içinde iki ilke vardır. 1) Gelirlerin gayri safi usule göre toplanması ve bütçeye işlenmesi, 2) Gelirlerin belli giderlere tahsis edilmemesi. Genellik ilkesini oluşturan gayri safi ve tahsis edilmeme yöntemlerinin yarar ve sakıncalarının olduğu bir gerçektir. (208) Tahsis usulüyle gelir tahsisi yapılan kuruluşun' daha iyi hizmet edeceği, daha çok sorumluluk yükleneceği, o kuruluşun malî serbestlik içinde hizmetini daha yararlı yapacağı, devletin mali kaynak bakımından güç durumda olduğu zaman gelirin tahsis edildiği önemli (askerî hizmetler gibi) hizmetlerinin karşılanma kolaylığının olduğu gibi yararları öne sürülürken, buna karşılık tahsis usulüyle denetimin zayıflayarak israf ve suistimalin artacağı, kuruluşlar arasında böyle bir ayrımın yapılmasının ayrıcalık yapılmayan kuruluşların hizmet etme gücünü azaltacağı gibi sakıncalar ileri sürülmektedir. (209) Bugüne kadar gerçekleştirilen işlemler ve faaliyetler dikkate alındığında devletin ve milletin adeta göz bebeği olan Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili ödenek ve harcamaların pek fazla eleştiriye uğramadığı, hatta eleştirisinin bile hoş karşılanmadığı görülmektedir. Devletin bekâsı için vazgeçilmez önemi haiz bulunan Türk Ordusu için yapılan harcamaların tartışılması bir yana, ileride daha ayrıntılı açıklanacağı gibi her vakit sürmekte olan ve adeta sürekli bir gelir haline geçen gönüllü bağışlarla halkın kendi ordusunun harcamalarına her an katkıda bulunma azim ve kararında olduğu bir vakiadır. Bu psikolojik durumdan alınan cesaretle olsa gerek, askerî ihtiyaçların karşılanmasında bir an olsun zafiyete meydan verilmemesi açısından, bütçe ilkelerine uygunluk zorlanmış bile olsa bu tahsislere yer verilmektedir.

(208) Gölşay Coşkun, “Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi”, Turhan Kitabevi, 4 ncü Baskı, Ankara, 1994, s.46.

(209) İbid., s.47.

Bu değerlendirmeler ışığında, özel ve devirli ödeneklerin kaydı, tahsisi ve kullanılması ile ilgili açıklamalara geçebiliriz.

2.1.6.1.Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Gelirler

Harita Genel Komutanlığının kuruluşu ile ilgili 657 sayılı Kanunun bazı maddelerini değiştirerek, bu kanuna 3 madde ile 1 geçici madde ekleyen 2 OCAK 1961 tarih ve 203 Sayılı Kanun gereğince Kanunda sayılan kuruluşlarca (210) alımı yapılacak haritaların karşılığı Türk Lirası, TC Merkez Bankasındaki ilgili hesaba ve MSB. Harita Genel Komutanlığı adına yatırılır. Bu meblağlar Maliye Bakanlığınca da MSB bütçesinde açılan ilgili tertibe ödenek kaydedilir.

Kullanımı tamamen Harita Genel Komutanlığı'na ait olan bu ödenek, Komutanlığın harita yapımı ile ilgili her türlü araç, gereç, yedek parça vb. giderlerinin karşılanması için Harita Genel Komutanlığınca yapılacak talebin MSB tarafından onaylanmasıyla tahsis edilir. Bu kaynak, Harita Genel Komutanlığı adına Merkezde MSB.1 Sayılı Merkez Saymanlığınca ödenmek üzere MSB Maliye Dairesi Başkanlığınca ödeme emrine bağlanarak kullanılmaktadır. (211)

2.1.6.2.Askerî Arazilerin Satışından Elde Edilen Gelirler

189 Sayılı Kanun gereğince “Askerî Arazilerin Satışından Elde Edilen Gelirler”, planlamaya esas olabilecek düzenli ve sürekli bir kaynak olmadığından aniden ortaya çıkan, ödeneği olmayan ve ivedilik arz eden inşaat ve onarım hizmetlerinde kullanılmaktadır.

(210) Bu yasa gereğince Harita Genel Komutanlığı; “Yurdun savunması için lüzumlu bütün harita ve planların, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile işbirliği yaparak bu müdürlük için lüzumlu haritaların, Bütün bakanlıklar ile diğer resmî dairelerin lüzum göstereceği haritaların”, Bakanlıklararası Harita İşlerini Koordinasyon ve Planlama Kuruluşunun tesbit ettiği kalite, zaman ve miktarlarda alım ve basımı ile yükümlüdür.

(211) Bütçe Malî Kont. Kont.Gn.Md.lüğü, “Savunma ve Güvenlik...” .148.

MSB.lıgınca kullanılan gayri menkullerden hizmet için lüzumu kalmayanların satılmasından elde edilen Türk Lirası, MSB bütçesine özel ödenek kaydettirilmek üzere merkez ve taşradaki saymanlıklara yatırılır. MSB.1 Sayılı Merkez Saymanlık Müdürlüğü, yatırılan bu meblağları, Bütçe Kanuna bağlı (B) işaretli cetvele gelir, MSB bütçesinin ilgili tertibine özel ödenek kaydettirmek üzere Maliye Bakanlığına bildirir. Maliye Bakanlığı, bu geliri MSB bütçesinin ilgili tertibine özel ödenek kaydettiğini MSB'na bildirir. Yıl içinde harcanmayan ödenek miktarlarını ertesi yıl bütçesinin ilgili tertibine devren ödenek kaydetmeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.

Bu ödenek MSB'nca gerekli görülen veya Genelkurmay Başkanlığınca önerilen ihtiyaçlar dikkate alınarak MSB'nun onayı alınmak suretiyle ilgili kuvvet veya birimlere MSB Maliye Dairesi Başkanlığınca tahsis edilir.

Kaydı yapılan ödenek, Askerî Birlik ve Kurumlar için gerekli döşeme, demirbaş, bina eklentileri ile arazi, arsa, bina satın alınması veya kamulaştırılması, mevcutların esaslı onarımı, genişletilmesi ve iyileştirilmesi ile acil silah, araç, gereç vb. ihtiyaçların karşılanması ve MSB.lıgınca lüzumu kalmayan gayri menkullerin satış işlemlerinin gerektirdiği her türlü masraflar için kullanılmaktadır. (212)

2.1.6.3.İhtiyaç Fazlası ve Hurda Durumundaki Muhtelif Mal ve Hizmet Satışlarından Elde Edilen Gelirler

30.8.1985 tarih ve 3212 Sayılı Kanun gereği elde edilen ödenekler iki şekilde kaynak sağlamaktadır. Birincisi "Yurt içinden Türk Lirası Cinsinden Elde Edilen Ödenek", İkincisi ise Yurtiçinden ve Yurtdışından ABD Doları Olarak Elde Edilen Döviz Kaynağı" dır. Bu ödeneklerin elde edilmesini sağlayan faaliyetler, TSK tarafından üretilen veya çeşitli yollarla temin edilen ve ihtiyaç fazlası bulunan her

(212) İbtid., s.150.

cins ve sınıf ikmal maddeleri, bunlardan HEK (213) durumunda olan veya hurdaya ayrılan mal ve hizmetler ve yabancı askerî personele verilen eğitimden elde edilen gelirlerle ilgilidir. Bu gelirlerin ; 1) MSB bütçesinin ilgili tertibine özel ödenek kaydedilmesi veya 2) TC Merkez Bankasındaki ilgili döviz hesabına ABD Doları olarak yatırılması söz konusu kaynakları sağlamaktır.

2.1.6.3.1.Yurtiçinden Türk Lirası Cinsinden Elde Edilen Ödenek

3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edilen Türk Lirası kaynak "3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edilmiştir" ibaresiyle MSB bütçesine özel ödenek kaydedilmek üzere Merkezde 1 Sayılı Merkez Saymanlık Müdürlüğüne yatırılır. Maliye Bakanlığı da bu kaynağı MSB bütçesinin ilgili tertibe özel ödenek kaydedilir. Ödenek tahsisi. Genelkurmay Başkanlığının yapılan talepleri ilke öncelik ve ana programlara uygunluğu açısından değerlendirmesinden sonra uygun görülenler için MSB'nca yapılır. Elde edilen ödenek, 3212 Sayılı Kanunun amaçlarına uygun olarak TSK'nin modernizasyonu için gerekli harç, silah, araç ve gereçlerinin alımında ve TSK'nin öncelikle SHP'larındaki projeler için kullanılmaktadır.

2.1.6.3.2.Yurtiçinden ve Yurtdışından ABD Doları Olarak Elde Edilen Döviz

3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetler sonucu yurtiçinden ve yurtdışından elde edilen döviz, ABD Doları cinsinden, T.C. Merkez Bankası Ankara Kambiyo Şube Müdürlüğü nezdinde MSB adına açılmış bulunan döviz hesabına yine "3212 Sayılı Kanun kapsamına giren faaliyetlerden elde edildiğine" ilişkin bir ibareyle kayıt edilir. Maliye Bakanlığınca da MSB bütçesinin özel ödeneklerle ilgili tertibine özel ödenek olarak kayıt edilir.

(213) HEK : Hurda, Enkaz ve Kühne (Servis dışı bırakılmış) kelimelerinin baş harflerinden oluşan ve bu üç anlamı ifade eden bir kelime. (Hava Kuvvetleri İkmal Yönergesi HKY 45-1).

Bu ödenekler de Genelkurmay Başkanlığının “Ön tahsis” yazısı üzerine MSB’lığınca, bu belgede belirtilen miktar ve esaslar çerçevesinde hazırlanan “Döviz Tahsis Talimatı” ile tahsis edilir. Bu ödenekler Türk Silahlı Kuvvetlerinin aniden ortaya çıkan ve yurtdışından sağlanan her türlü silah, araç, gereç, mühimmat ve mühimmat aksamının tedariki için kullanılmaktadır.

2.1.6.4.Dövizli Askerlikten Elde Edilen Gelirler

Dövizli askerlikten elde edilen ödenegin kullanılmasıyla ilgili esaslar 27 HAZİRAN 1984 tarih ve 3031 Sayılı Kanun ile bu kanunda değişiklik yapılması hakkında 25 EKİM 1988 tarih ve 3478 Sayılı Kanun ve bu konuda çıkarılmış yönetmelik ile düzenlenmiştir. Bu kanunlar, “oturma ve çalışma iznine sahip olarak en az bir yıl yabancı ülkede işçi, işveren sıfatıyla veya herhangi bir meslek ve sanatı icra etmek üzere bulunan, 1111 Sayılı Askerlik Kanunu ile 1076 Sayılı Yedek subay ve Yedek Askerî Memurlar Kanununa tabi yükümlülerin askerlik işlemlerindeki başvuru, ödeme şekli koşulları ve süreleri, eğitim tatbikat ve olağanüstü hallerde göreve çağırma esasları, özlük hakları vb. işlemlerdeki esas ve usuller ile bu konudaki mülki ve askerî sorumlulukları belirlenmektedir.

Yurtdışında çalışan askerlik yükümlülerinin ödedikleri dövizler, T.C. Merkez Bankası Ankara Kambiyo Şubesi nezdinde açılan MSB.lığı özel hesabına alarak kaydedilmesi referansı ile T.C. Merkez Bankasının yurtdışındaki muhabiri olan bankalardan biri nezdindeki hesaba yatırılarak, MSB Maliye Dairesi Başkanlığına bildirilir.

Bu ödenekler de diğer özel ödeneklerin tahsis edilmesinde izlenen usulle tahsis edilerek, TSK’lerinin silah, mühimmat, mühimmat aksamı, teçhizat, araç ve gereç ihtiyaçları ile yurt savunmasına destek sağlayan yatırımları karşılamak üzere kullanılmaktadır.

2.1.6.5. Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarından Alınan Kira veya Ücret Tutarları ile Türkiye’de Yerleşik Erken İhbar Radar Mevzilerinin Bakım, PTT Devre Kiralarının Elde Edilen Gelirlerle Yabancı Menşeli Taşıtların Satışından Elde Edilen Gelirler

Bu işlerden elde edilen gelirlerin ödenek kaydı ile harcanmayan kısımların ertesi yıla devri her yıl Genel Bütçe Kanununda yer almaktadır. Maliye Bakanı, aynı amaçla kullanılmak üzere bir yandan bütçeye gelir, diğer yandan yukarıda yazılı kuruluş bütçelerinin sonunda açılacak özel tertiplere ödenek kaydetmeye ve bu suretle ödenek kaydolun miktardan yılı içinde harcanmayan kısımları ertesi yıla devretmeye yetkilidir. (214)

Yabancı menşeli taşıtların satışı 237 Sayılı Taşıtlar Kanunu hükümlerine tabi olmaksızın gerçekleştirilmektedir. Genel bütçeli dairelerle katma bütçeli idareler, Taşıtlar Kanuna ekli 1 sayılı cetvelde belirtilenlerin (Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı hariç) emir ve zatlara verilmeler ile 2 sayılı cetvelin 1 ve 2 no: sırasında yer alanlar dışında her ne suretle olursa olsun yabancı menşeli binek ve station-wagon cinsi taşıtlar edinmemekte ve kullanamamaktadırlar. Belirtilen istisnalar dışında her ne şekilde edinilmiş olursa olsun mevcut yabancı menşeli binek ve station-wagon cinsi taşıtlar yukarıda da ifade edildiği gibi Taşıtlar Kanunu hükümlerine tabi olmaksızın satılır. Maliye Bakanı, bu taşıtların yıl içinde satışından elde edilecek gelirler ile önceki yıllara bu şekilde elde edilmiş ancak, gelir ve ödenek kaydı yapılmamış olan miktarları genel bütçeli dairelerde genel bütçeye, katma bütçeli idarelerde ilgili kuruluş bütçesine bir taraftan gelir, diğer taraftan karşılıklarını yerli üretim taşıtlar edinmek üzere ilgili daire veya idare bütçelerine özel ödenek kaydetmeye veya gelir ve ödenek kaydı yapılmış olup da harcanmayan miktarları amacı doğrultusunda kullanılmak üzere devren gelir ve ödenek kaydetmeye yetkilidir. (215)

(214) TSK’nde öğrenim ve eğitim gören yabancı uyruklu subay, astsubay veya erlere yapılan masraflar karşılığında ilgili devletlerce ödenecek miktarlar da bu gelirler arasındadır.

(215) Bu maddenin uygulanmasında yerli muhteva oranı %40’ın altında olan taşıtlar yabancı menşeli sayılmaktadır.

Son yıllarda özel ve devirli ödeneklerden elde edilen gelirler toplu olarak Tablo-8'de, Millî Savunma Bakanlığının bütçesindeki gelirli ve gelirsiz ödeneklerin gelişimi ise Tablo-9'da gösterilmiştir.

TABLO - 8

ÖZEL ÖDENEKLERDEN SAĞLANAN TOPLAM GELİR

(Milyon TL.)

FAALİYET PROJE VE ACIKLAMA	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
ARİTA ALIM E YAPIM DERLERİ	1.192	2.281	4.066	4.610	6.936	---	---	---	---	---
9 SAYILI ANUNA İNADEN MULAŞTIR A INS.HIZ.	6.599	6.099	14.965	26.001	18.615	---	---	---	---	---
12 Y.KANUN REGİ TSK İÇ. GLŞ. LİRLERİ	7.114	12.666	20.927	19.577	32.177	---	---	---	---	---
TOPLAM	14.906	21.048	39.959	50.190	57.729	---	---	---	---	---
2 Y.KANUN REGİ ELDE İLEN DÖVİZ 3D DO. ARJ)	13.524.1	15.075.3	14.649.6	34.835.6	35.820.6	---	---	---	---	---

Not: 1988-1992 yılları için MSB, "Savunma Politikası ve TSK (Beyaz Kitap 93) s.33 ve s.39.

1993 ve sonrası yıllara ait değerler elde edilememiştir.

TABLO - 9
MSB BÜTÇESİNDEKİ GELİRLİ VE GELİRSİZ ÖDENEKLERİN GELİŞİMİ

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
ÖZEL ÖDENEKLER												
A)												
Gelirli Özel Ödenek (MSB)	43.701	65.266	80.015	122.096	201.859	278.102	246.532	551.808	--	--	--	--
Kons. Gelirli Ödenek	67.505	111.498	154.140	238.797	393.738	704.073	833.813	1.164.159	--	--	--	--
Pay %	64.7	58.5	51.2	51.1	51.2	--	--	474	--	--	--	--
B)												
Gelirsiz Özel Ödenek (MSB)												
Re-mo	80.643	9.727	4.023	4.583	1.842	13.657	215.710	178	--	--	--	--
470 Devri	148.455	308.543	241.951	93.165	274.307	233.271	457.433	699.692	--	--	--	--
TOPLAM	229.098	318.270	245.974	97.748	271.307	233.271	457.433	699.692	--	--	--	--
Konsolide Gelirsiz Ödenek	993.172	1.300.351	1.844.307	1.336.927	2.774.477	2.102.718	4.805.474	7.841.120	--	--	--	--
Pay	23.1	24.5	13.3	7.3	9.9	11.1	9.5	8.9	--	--	--	--

KAYNAK : Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü "Savunma ve Güvenlik..." s.158'den.
Not:1993 ve sonrası yılları değerleri alınmamıştır.

TABLO - 10

SAVUNMAYA YÖNELİK VERGİ VE BENZERİ YÜKÜMLÜLÜKLER

Vergi veya Yükümlülük	Dayandığı Kanunun Tarihi Numarası	Yayın Tarihi	Yürürlük Tarihi	Yürürlükten Kaldıran Kanun ve Kaldırıldığı Tarih
Harp Kazançları Vergisi	14 Kanunu evvel 1335 tarihli Kararname	--	--	1.6.1928
Askerî Ulaştırma Yükümlüğü Kanunu	18 NİSAN 1338 223	--	--	1923
Ekâlîfe Millîye	7-8 AĞU 1338 tarihli Başkomutanlık Emirleri	--	Emir tarihi	--
İstisna İstisnâsı Askerîye Vergisi	21 TEM 1337 139	--	1337	14 Kanunu evvel 1340 398
İstisnâsı Askerîye Vergisi	2 MAY 1338 228	--	1.3.1338	1 KASIM 1339
Askerlik Mükellefiyeti	21 HAZ 1927 1111	17.7.1927	17.7.1927	1945
Bedelî Nakdi	21 HAZ 1927 1111	17.7.1927	17.7.1927	1928
Harç Resmî	28 MAY 1934 2459	30.5.1934	1.6.1934	1.2.1964, 488
Ev. Kı. ve Yardım Vergisi	25 ARA 1935 2892	2.1.1936	1 Kanunusani 1936	3.6.1949, 5421
Ekâlî Mad. Alınan İstisnâsı Vergisi	28 MAY 1934 2460	30.5.1934	1.6.1934	27.3.1965, 1137 1.4.1969
Harç Müdafaa Pulu	28 MAY 1934 2456	30.5.1934	30.5.1934 10.8.1964	1.7.1964, 488
Harç Alınan İstisnâsı Vergisi	17 MAY 1940 3828	27.5.1940	27.5.1940	--
Harç Alınan İstisnâsı Vergisi	29 MAY 1941 4040	31.5.1941	1.6.1941	13.2.1956, 6802 1.3.1957
Harç Savunma Vergisi	29 MAY 1941 4040	31.5.1941	1.6.1941	29.7.1970, 1319 1.3.1971
Harç Savunma Vergisi	29 MAY 1941 4040	31.5.1941	1.6.1941	23.1.1946, 4839 26.1.1948
Harç Vergisi	11 KAS 1942 4305	12.11.1942	12.11.1942	15.3.1944, 4530 17.3.1944
Harç Mahsulleri Vergisi	26 NİS 1944 4553	28.4.1944	28.4.1944	23.12.1945, 4840 1.1.1946
Savunma Sanayiini Destekleme	7 KAS 1985 3238	13.11.1985	13.11.1985	
Harç Tüketim Vergisi Payı	7 KAS 1984 3074	20.11.1984	20.11.1984	

Yayın : Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü "Savunma ve Güvenlik..", s.182-183'den naklen.

2.1.7.Savunma Harcamalarının Finansmanı İçin Alınan Vergiler

Türk Silahlı Kuvvetlerini yeterli ödeneği ayırarak güçlü tutmanın önemli araçlarından biri de bazı yeni vergiler koymak ya da bazı vergi kanunlarında düzenlemeler yapmak olmuştur. Kurtuluş Savaşı dönemi de dahil olmak üzere Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan savunma amaçlı vergi düzenlemeleri Tablo-10'da topluca gösterilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının bitimiyle özellikle savaş giderlerinin finansmanı için getirilen münzam veriler uygulamadan kaldırılmış, ancak tekel maddeleri ile binalardan alınan savunma vergileri, sırasıyla 1969 ve 1971 yıllarına kadar sürdürülmüştür. 1949'dan itibaren vergi sistemi yeniden düzenlenerek gelir, tüketim ve servet vergilerinde reformlar yapılarak, harbin finansmanı yerine ülke ekonomisinin geliştirilmesini amaçlayan vergi düzenlemelerine gidilmiştir. (216)

Tez konusu için belirlenmiş olan 3 ncü Beş Yıllık Plan dönemi başlangıcı (1973)'ndan günümüze kadar getirilen en önemli düzenleme ise savunma yatırımlarının finansmanını sağlamak üzere Savunmaya Sanayiini Destekleme Fonu'nun oluşturulmasıdır.

Savunma Sanayiini Destekleme Fonu ayrıca incelendiğinden, 1924-1970 döneminde savunmaya yönelik olarak uygulanan vergilerden elden edilen gelirlerin bütçe ve vergi getirilerinin mukayesesi, bir fikir edinilebilmesi amacıyla Tablo-11'de sunulmuştur.

(216) TABLO- 11'de belirtilen savunmaya yönelik vergilerle ilgili daha geniş açıklamalar için bkz. Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Savunma ve Güvenlik...", s.165-191.

TABLO - 11

**SAVUNMAYA YÖNELİK VERGİ GELİRLERİNİN BÜTÇE VE
VERGİ GELİRLERİ İLE MUKAYESESİ
(1924 - 1970)**

YILI	BÜTÇE	VERGİ	SAVUNMAYA ÖNELİK	PAY (%)	PAY
	GELİRLERİ	GELİRLERİ	VERGİ GELİRLERİ	3/1	(%)
	(1)	(2)	(3)		3/2
1924	146.5	121.4	1.9	1.3	1.6
1925	185.8	145.2	3.2	1.7	2.2
1926	201.1	157.2	4.6	2.3	2.9
1927	233.5	171.5	3.7	1.6	2.2
1928	251.1	187.0	1.9	0.8	1.0
1929	267.8	189.4	1.2	0.4	0.6
1930	254.0	171.7	0.8	0.3	0.5
1931	214.6	141.3	0.5	0.2	0.4
1932	235.5	162.3	1.3	0.6	0.8
1933	231.9	156.5	1.2	0.5	0.8
1934	278.5	174.7	0.5	2.3	3.7
1935	316.5	183.8	8.1	2.6	4.4
1936	320.0	219.0	12.1	3.8	5.5
1937	378.4	244.2	13.6	3.6	5.6
1938	394.9	243.8	14.6	3.7	6.0
1939	478.1	240.7	15.6	3.3	6.5
1940	665.7	272.0	26.6	4.0	9.8
1941	778.5	250.3	52.0	6.7	14.1
1942	1218.5	751.0	370.6	30.4	49.3
1943	1300.8	839.8	242.4	18.6	28.9
1944	1309.9	853.0	198.5	15.2	23.3
1945	812.1	580.0	156.3	19.2	26.9
1946	1323.6	884.3	140.0	10.6	15.8
1947	1979.6	1161.6	144.6	7.3	12.4
1948	1821.5	1160.6	161.2	8.8	13.9
1949	2064.7	1399.4	181.9	8.8	13.0
1950	1841.3	1242.1	247.8	13.5	20.0
1951	2116.3	1271.5	108.4	5.2	8.6
1952	2703.6	1588.3	117.2	4.3	7.4
1953	2543.4	1853.3	141.6	5.6	7.6
1954	2608.5	2094.8	148.3	5.7	7.1
1955	3399.4	2481.7	193.6	5.7	7.8
1956	3572.8	2815.5	212.6	6.0	7.1
1957	4337.5	3271.4	220.8	5.1	6.7
1958	5267.8	3868.7	273.3	5.2	7.1
1959	7154.6	5376.2	281.3	3.9	5.2
1960	7749.0	5541.0	307.8	4.0	5.6
1961	11632.6	6563.8	447.1	3.8	6.8
1962	9844.6	6934.2	441.9	4.5	6.4
1963	12609.0	8424.0	557.4	4.4	6.6
1964	13690.0	9292.0	580.8	4.2	6.3
1965	14803.1	10294.6	637.7	4.3	6.2
1966	18135.9	12464.1	649.2	3.6	5.2
1967	21784.9	14882.4	890.0	4.1	6.0
1968	22669.1	16239.5	795.1	3.5	4.9
1969	25115.1	19114.0	220.6	0.9	1.2
1970	34918.8	23002.9	259.3	0.7	1.1

Kaynak : Bütçe Mali Kontrol Genel Müd., "Savunma ve Güvenlik...", s.192'den naklen

2.2.Dış Kaynaklar

Savunma hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla gerekli olan uçak, gemi, silah, malzeme, araç, gereç ve yedek parçaların yabancı ülkelerden temini maksadıyla ihtiyaç duyulan dövizin tamamı millî imkânlarımızla karşılanamamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında yabancı ülkelerden yapılan askerî ve ekonomik yardımlardan geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Bu yardımlar esas itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Almanya tarafından sağlanmaktadır. Bu yardımlara Kanada'dan sağlanan yardımlar da ilâve edilebilir. Ayrıca, asıl büyük pay sahipleri NATO ülkelerinden oluşan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) da zaman zaman proje ve program kredilerinden oluşan ekonomik yardımlarda bulunmaktadır.

2.2.1.ABD Askerî Yardımları

Türkiye'ye sağlanan dış askerî yardımlar daha çok ABD ağırlıklı olmuştur. 1974 Mart'ında geliştirilmiş olan "Truman Doktrini" ile başlatılan güvenlik yardımlarının gerekçesi Sovyetler Birliği'nin yayılma ve genişlemesinin önlenmesidir. Türkiye'nin NATO ittifakına katılması bu yardımlar için yeni bir gerekçe daha olmuştur. Ancak, 1974 Kıbrıs Harekatı nedeniyle ABD'nce silah ambargosu konulmuş ve 1975-1978 yılları arasında söz konusu güvenlik yardımları durdurulmuştur. Ambargo 1979 yılında kaldırılmış ve ABD yardımı 29.3.1980 tarihinde imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) ile yeniden başlatılmıştır. ABD yardımları; Hibe, FMS*, Ödünç Verme ve Kiralama Yöntemleri ile sağlanan yardımlardan oluşmaktadır.

2.2.1.1.Hibe Yardımlar

Bu yardımlar başlangıçta GRANT AID, 1980 tarihli SEİA anlaşmasından sonra da Military Assistance Program (MAP) olarak adlandırılmıştır. Hibe yardımları 1950-1971 arasındaki dönemde yaklaşık 3 milyar dolar civarında ve Truman Doktrini

çerçevesinde ABD askeri malzeme fazlasından TSK'nin ihtiyacı ölçüsünde malzeme seçimi şeklinde gerçekleşmiştir. 1972-1991 yılları arasında ise ABD'den sağlanan yardım miktarı yaklaşık 66 milyar dolar düzeyinde olup, bunun %41'ini hibe yardımları oluşturmaktadır. (217) ABD'nden sağlanan yardım miktarı son on yıl içinde yıllık yaklaşık 500 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu yardımların % 75'i hibe şeklindedir. (218)

2.2.1.2.FMS Kredileri

Bu krediler niteliği itibarıyla borç olup, faiz ve anapara geri ödemeleri 1 MART 1981 tarihine kadar MSB'nca yapılmış, bu tarihten sonra Hazine Müsteşarlığı tarafından devlet borcu olarak üstlenilmiştir. FMS kredi koşulları ABD yönetim ve Kongresi'nce günün koşulları, kredi verilen ülke ile askeri-politik ilişkiler, kredi verilen ülkenin ekonomik durumu (özellikle dış ödemeler dengesi durumu) gözönüne alınarak saptanmaktadır. (219)

Nitekim, Amerikan askeri yardımının 1950-1970 döneminde tamamen hibe şeklinde gerçekleştiğini, 1972 yılından itibaren ise FMS kredilerinin ağırlık kazandığını Tablo-12'den de izleyebiliriz.

(217) Bütçe Mali Kont.Gn.Md., "Savunma ve Güvenlik..." s.139.

(218) Usner, s.29 ve Military Technologyın The World Defence Almanac, No: 1/97 s.159.

(219) Bütçe Mali Kont.Gn.Md. "Savunma ve Güvenlik..." s.140.

TABLO - 12
ABD'DEN SAĞLANAN ASKERİ YARDIMLAR
(Milyon Dolar)

DÖNEMLER	HİBE	FMS KREDİSİ
1951 - 1960	1579.5	---
1961 - 1970	1147.0	---
1971 - 1980	290.6	987.6
1981 - 1986	727.0	2452.3
1987 - 1992*	---	3050.6
1993 - 1997 **	---	2500.0
T O P L A M	3744.1	8990.5

Kaynak : 1951-1986 verileri için: Genelkurmay Bşk.İhş. Özel İhş. (Çubukçu, s.128'den).

* 1987-1992 verileri için: Usiner, s.29'dan.

** 1993-1997 verileri için Military Technology, The World Defence Almanac, No:1/97, s.159.

Tablodan da görüldüğü gibi özellikle 1980'den sonra artan FMS kredilerinden 1985 ve 1986 yıllarında alınan 595 milyon dolarlık kısmının "uygun koşullu" (%5 faizli, 5 yılı ödemesiz olmak üzere 12 yıl vadeli) dur. 1972-73'deki 35 milyon dolarlık kısmı hariç, piyasa koşulludur. 1976-77'de alınan 250 milyon dolar için %15 faiz, 1.5 yılı ödemesiz 10 yıl vade söz konusu iken, 1979-1986 arasında alınan 2.2 milyar dolarlık kısım için %11.8 faiz ve birinci 5-10 yıl ödemesiz dönem, 10-30 yıl vade söz konusudur. 1987 yılı için FMS kredileri talebi toplamı 555 milyon dolar olup, bunun 345 milyon doları düşük faizli (%5), 210 milyon doları ise piyasa faizli (%11.8)'dir. (220) Clinton yönetiminin 1994 yılı için Kongreye sunduğu tasarıda 450 milyon

dolarlık bir yardım öngörölmüş ve bu yardımın da borç yani FMS kredisi şeklinde yapılması kararlaştırılmıştır. Nitekim, bundan sonra 1997 yılına kadar alınan yardımlar yıllık 500'er milyon dolarlık FMS kredileridir. (221)

2.2.1.3.Ödünç Verme ve Kiralama Yöntemleri

Bu yöntemde ABD'den bazı ana silah, malzeme ve teçhizat sağlanması söz konusu olmaktadır. SEIA anlaşmasının III' ncü maddesi gereğince, ABD Hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne, karşılıklı mutabık kalınacak programlara uygun olarak, savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitim sağlamak için elinden gelen her türlü çabayı göstereceği karar altına alınmıştır. (222) Uluslararası Askerî Eğitim ve Öğretim Programı (İMET), Barış Muhafaza Teşkilatı Programı (PKO), Ekonomik Destek Fonu (ESF) bu kapsamda değerlendirilebilecek yardım programlarıdır.

2.2.2.Alman Askerî Yardımları

Alman yardımları NATO Savunma Yardımı ya da Periyodik Yardım (Dilim Yardımları), Büyük Paket Yardımları, Özel Teçhizatlandırma Yardımı ve Alman Silah Tekniği ve Tedarik Dairesi (Bundeşamt Für Wehrtechnik und Beschaffung:BWb) Yardımı olmak üzere dört ana başlık altında incelenebilir. (223)

(221) Military Technology, ... No:1/97, s.159.

(222) TC Hükümeti ve ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının II nci ve III nci Maddelerine Uygun olarak Savunma ve Ekonomi Alanında İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma, madde III (Bkz.:1 Şubat 1981 tarih ve 17238 sayılı Resmî Gazete.)

(223) Nevzat AYAZ, "MSB Faaliyetlerindeki Son Gelişmeler ve Türkiye'nin Savunması, Savunma ve Havacılık Dergisi, cilt:7 No:4, Temmuz/Ağustos 1993, s.20 ve Lojistik-1, Harekat İdarı ve Lojistik Okulu Ders Kitabı, Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi, Gaziantep, 1995, Bölüm 4, s.3.

2.2.2.1.Periyodik Yardımlar (Dilim Yardımlar)

Bu yardımlar NATO Savunma Yardımları kapsamında Türkiye ile Almanya arasında 2 Mayıs 1964 tarihinde yapılan bir anlaşma gereği, dilimler halinde Türkiye'ye yapılan bir hibe yardımudur. 18 Aylık dilimleri kapsayan bu yardım, son olarak 36 aylık dilimler halinde uygulanmakta olup, her bir dilim 260 milyon DM. tutarında hibe yardımı öngörmektedir. Yapılan yardımın % 80'i ile yeni sistemlerin, geri kalan % 20'si ile de Almanya'nın önerdiği kullanılmış malzemeler alınmaktadır. (224) Ancak, 26 Kasım 1992 tarihinde Almanya'da anlaşması imzalanmış son dilim yardımının da 1995 yılında sona ermesi öngörülmüştür. (225)

2.2.2.2.Büyük Paket Yardımları

Paket Yardım programı. Alman Silahlı Kuvvetlerinin topluca envanterinden çıkardığı malzemeden TSK'ne önerilenler arasından seçilen, ekonomik ömrünü tamamlamamış malzemeyi içermektedir. Hibe şeklinde olan bu paket yardım kapsamında 1990 yılına kadar üç büyük yardım almıştır. (226) Böylelikle bir çok silah, mühimmat, araç ve teçhizatın envantere alınması sağlanmıştır. (227) I nci ve II nci Büyük Paket yardımlarıyla sağlanan malzemelerin parasal değeri yaklaşık 1.5 milyon DM' dir. Üçüncü Büyük Paket yardım dolayısıyla 85 adet Leopard UA-1 Tankı, 350 adet M-113 Zırhlı Muharebe aracı, 10 adet Makas Köprü tankı, 20 adet tank kurtarıcı, 20 adet M-48 dozer bu aklı tank sağlanmıştır.

(224) Lojistik-1, Bölüm:4, s.3.

(225) Ayaz, s.20.

(226) Lojistik-1, Bölüm: 4, s.3.

(227) Ayaz, . s.20.

2.2.2.3.Özel Teçhizatlandırma Yardımları

Özellikle Afganistan ve Irak-İran olayları nedeniyle Türkiye'nin bölgede artan stratejik önemi paralelinde 1980 yılından itibaren Almanya'nın Türkiye'ye hibe şeklinde yaptığı, özel teçhizatlandırma yardımları da önem arz etmektedir. Bu yardımlar iki kez yapılmış olup, birincisi, 1980 yılında başlayıp, 1984 yılında sona ermiştir. İkincisi ise 1988-1991 yılları arasında yapılmıştır. (228)

2.2.2.4.Alman Silah Tekniği ve Tedarik Dairesi (BWB) Yardımı

1972 yılında iki ülke arasında yapılan bir anlaşmaya göre Türkiye tarafından Almanya piyasasından askerî malzeme tedarik edilmek istendiğinde doğrudan BWB Başkanlığına başvurulmaktadır. İstenilen malzeme BWB tarafından Alman yasa ve usullerine göre ve Alman Silahlı Kuvvetlerine alınan fiyatlar üzerinden TSK için de alınır. Almanya'dan tedarik edilen malzeme deniz yolu ile veya Türkiye'nin tercih ettiği bir yolla nakledilir. Örneğin Hava Kuvvetlerinin Almanya'dan tedarik ettiği malzemelerin büyük bir kısmını C-160 uçak parçaları oluşturmaktadır. Ayrıca diğer yedek parçalar, işletme, bakım ve onarım malzemeleri ile eğitim alımı da yapılmaktadır. (229)

Alman yardımları 1964-1985 yılları arasında 4.6 milyar marklık (DM) ekonomik ve 2.8 milyar marklık da askerî yardım şeklinde gerçekleştirilmiştir. (230) Bir başka kaynağa göre de Almanya'nın 1964-1993 yılları arasında yaptığı toplam askerî yardım 1.908 milyar marktır. (231) Alman askerî yardımı yıllık 130 milyon mark (86 milyon ABD Doları)dır. Bu yardımların hepsi bağış şeklindedir.

(228) Ibid, s.20.

(229) Lojistik-1 Bölüm: 4, s.3.

(230) Çubukçu, s.128.

(231) Uslner, a.g.m. s.30, MSB.İşg "Beyaz Kitap", s.51.

2.2.3.Kanada Askerî Yardımları

Kanada'nın yarı resmi tedarik teşkilatı olan CCC (Canadian Comercial Corperation), TSK'ne Alman BWB teşkilatı benzeri yardımda bulunmaktadır. Kanada Ticarî İşbirliği Yardım Programı olarak bilinen bu kanaldan T-33, MK-111 ve CF-104 uçaklarına destek sağlamaktadır. 1986 yılında başlayan yardım dolayısıyla 1989 yılına kadar 50.470.000 Kanada Dolarlık yardım alınmıştır. 1 Nisan 1990 tarihinden itibaren her yıl 3 milyon Kanada Doları olmak üzere 3 yıl uzatılmıştır.

2.2.4.NATO Bakım ve İkmal Örgütü (NAMSA) Desteği

1957 yılında ABD ve F. Almanya'nın ABD askerî yardımlarının birleştirilmesini ve Avrupa'da bir malzeme merkezi tesis edilmesini teklif etmeleri üzerine, söz konusu teklif 1958 yılında NATO Konseyi'nde görüşülmüş ve onaylanarak yürürlüğe girmiştir. (232) NATO Bakım ve İkmal Organizasyonu (NAMSO)'nun icra kolu olan NATO Bakım ve İkmal Acentesi (NAMSA)'nın müşterilerine karşı olan yükümlülükleri NAMSA Yönetim Kurulu tarafından yerine getirilmektedir. Bu kurul İzlanda hariç, üye 15 ülkenin bireysel çıkarlarını gözetmekle yükümlüdür. (233)

Ülkeler tarafından ayrı ayrı planlanan Lojistik fonksiyonların müşterek ve daha organize bir hale getirilmesi NATO Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu lojistik desteğin en az maliyetle, etkin bir şekilde artırılması NAMSA'nın hedefi olarak ifade edilmektedir. Bu maksatla NATO ülkelerinin envanterindeki ikmal maddelerinin tedariki, mevcut teçhizatın bakım ve onarımı ile çeşitli sistem ve malzemelerle ilgili teknik destek konusundaki istek ve ihtiyaçlar birleştirilerek merkezileştirilmektedir. (234)

(232) Oktay Alınak -Mustafa Erçin, "Türk Sanayinin NATO İkmal ve Bakım Teşkilatı (NAMSA)'na Entegrasyonu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995, sayı 343, s.51.

(233) NATO, Sixteen Nations, "NATO Bakım ve İkmal Acentası (NATO İçin Lojistik)" çev.İrfan Paksoy, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ekim 1996, sayı 350, s.41 vd.

(234) Alınak-Erçin, s.51.

Kuruluş yıllarında F-84, F-86 ve C-119 uçaklarının yedek parçalarını tedarik etmekle sınırlı bir görevi olan NAMSA, 1972’de 15, 1975’te 18, 1987’den itibaren de 20’den fazla silah ve destek sistemini desteklemektedir. (235) Türkiye, NAMSA’ dan büyük miktarda teçhizat satın alan, buna karşılık NAMSA’ ya çok az malzeme satan bir ülkedir. NAMSA kurallarına göre Türk firmaları, NAMSA ihalelerinde en düşük fiyatı teklif eden bir başka ülkenin firmasından %30 daha fazla teklif etmiş olması durumunda eğer, fiyatını o ülkenin teklif ettiği fiyata indirirse alım Türk firmasından yapılabilmektedir. Buna rağmen NAMSA’ dan 1993 yılında 23 adet bakım/onarım ihalesi için teklif mektubu alan Türk firmaları 3 teklife olumlu cevap vermişler, 1994 yılı itibarıyla de 1 bakım/onarım ihalesi kazanabilmişlerdir. Benzer şekilde ikmal maddeleri ihaleleri için 154 teklif mektubu alan Türk firmaları bunlardan 41’ini cevaplandırmış ve cevaplandırılan bu ihalelerden 12 adedi Türk firmalarında kalmıştır. (236)

NAMSA, tedarik faaliyetlerinde açık rekabet sistemini (Competitive Bidding) uygulamaktadır. Bazı hallerde FMS kredisi ile bazı hallerde “tek kaynak (sole source)”tan alım yapılabilmektedir. Tedarik faaliyetlerinde, isteklerin birleştirilmesi, rekabet ortamının sağlanması ve dengeleme hususlarına önem verilmektedir. Malzemenin NATO standartlarında, yüksek kalitede uygun fiyatta ve zamanda tedarik edilmesi esastır. (237)

2.2.5.Uluslararası Kuruluşlardan Alınan Yardımlar

Askerî yardım programı kapsamında 1985 yılına kadar Uluslararası Para Fonu

(235) NATO’s Sixteen Nations..., s.46 ve desteklenen silah ve sistemler, Hawk, Lance, Tow, Drone, FH_70, Nike, MLRS, Patriot MK-46 Torpeda, Stinger, C-130 Hercules vd.dir. Ibid s.43.

(236) Olumluveya olumsuz, teklif mektuplarına cevap vermediği takdirde cevap vermeyen firmalar NAMSA kayıtlarından silinmektedir. Türk firmaları 13 bakım/onarım ihalesi ve 76 adet ikmal maddeleri ihalesi ile ilgili teklif mektuplarına hiç cevap vermemişlerdir. (Alınak-Erçin s.52-53.

(237) Tedarik süresi 01-03 öncelikli ihtiyaçlar için asgari 30 gün, 04-15 öncelikli ihtiyaçlar için ise asgari 120 gündür. (Lojistik-1, Bölüm:4, s.4).

(IMF)'ndan 1.4 milyar dolar, Dünya Bankasından ise 3.1 milyar dolar kredi alınmıştır. (238) Ayrıca, Savunma Sanayii Müsteşarlığı için 1997 yılında 1 milyar dolar, F-16 programı için 500 milyon dolar kredi sağlanmıştır. Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Türk Savunma Fonuna 1993-1998 dönemi için 2.5 milyar dolar katkı sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Birleşik Devletler de, 1997 yılı için 175 milyon dolarlık bir askerî yardımla katkıda bulunmuştur. (239)

2.3. Diğer Kaynaklar

2.3.1. TSK Güçlendirme Vakıfları Gelirleri

TSK bünyesinde harp sanayii alanında kaynak sağlamaya yönelik vakıf oluşturma çabaları 1970'li yıllarda başlanılmıştır. Harp sanayii alanında dışa bağımlılığı en aza indirmek ve jeopolitik konumu gereği TSK'ni güçlü tutmak zorunluluğu sebebiyle Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları kurulmuş, bilahare kuvvet ayırımı kaldırılarak, bu üç vakfın mal varlıkları 17.6.1987 tarih ve 3388 sayılı kanun ile Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) adı altında birleştirilerek 26 Eylül 1987 tarihinden itibaren faaliyete geçmiştir. (240)

Vakıf gelirleri, mal varlığından veya faaliyetlerinden elde edilecek her türlü gelirler ile amaca uygun bağış, mal, vasîyet ve yardımlar, nakdî, aynî menkul ve gayri menkul olmak üzere iktisadî değeri olan hak ve teberrulardan oluşmaktadır. Vakıf Kuruluş Kanunu ve Vakıf Senedi, Vakıf gelirlerinin %80'ini transfer harcamalarına, başka bir deyişle Silahlı Kuvvetlere harcanmasını, geri kalan %20'nin ise Vakfa gelir getirici yatırımlara ve idarî harcamalara tahsis etmektedir.(241) Kuvvet Vakıflarının kuruluş tarihlerinden itibaren TSK Güçlendirme Vakfına devirlerine kadar kuvvetlere yaptıkları yardımlar Tablo-13'de gösterilmiştir.

(238) Çubukçu, s.128.

(239) *Military Technology*, 1996/97. S.159.

(240) Gürhan Pakar, "TSKGV ve Türkiye'de Savunma Sanayinin Dördüncü Boyutu", *Savunma ve Havacılık Dergisi*, Cilt7, No:4, Temmuz/Ağustos 1993, s.66 ve Büt.Mali Kont.Gn. Md. "Savunma ve Güvenlik..." s.128 vd.

(241) *Ibid.*, s.67.

TABLO - 13

KUVVET VAKIFLARININ BİRLEŞMEDEN ÖNCEKİ YARDIMLARI

VAKIFLAR	KURULUŞ YILI	SAĞLADIĞI KAYNAK(Milyon TL)
Hv.K.G.V.	1970	67.490
Dz.K.G.V.	1972	2.445
K.K.G.V.	1974	2.239
TOPLAM		72.174

Kaynak : Büt.Mali Kont.Gn.Md."Savunma ve Güvenlik..." s.129

Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay 2 nci Başkanı, MSB Müsteşarı ve Savunma Sanayii Müsteşarından oluşan Vakıf Mütevelli Heyeti aynı zamanda Vakfın "Karar Organı" dır. Vakfın bütçesi yapılırken bütçenin % 80'ini teşkil eden miktar Genelkurmay Başkanlığına planlama ve projelendirme maksadıyla bildirilir ve burada yapılan tahsis neticesinde Kuvvet Komutanlıkları projelere dayalı olarak bu fonlardan yararlandırılırlar. Vakfın kuruluş tarihindeki geliri 47 milyar TL iken bu meblağın 1993 yılı itibarıyla 240 milyar TL'na ulaştığı ifade edilirken (242) başka bir kaynağa göre TSKGV'nın Silahlı Kuvvetlere yaptığı kaynak tahsisi ise Tablo-14'deki gibidir.

TABLO - 14

TSKGV'NİN SİLAHLI KUVVETLERE YAPTIĞI KAYNAK TAHSİSİ

KUVVETLER	Tahsis Edilen Kaynak	
	26.9.1987 - 31.12.1992	(Milyon TL.)
K.K.K.	66.927	
Dz.K.K.	43.677	
Hv.K.K.	62.264	
Jn.G.K.	15.690	
Yedek Ödenek	11.450	
İştirakler	71.467	
TOPLAM	271.475	

Kaynak : Büt.Mali Kont.Gn.Md."Savunma ve Güvenlik..." s.131

Vakıf, ağırlıklı olarak ortaklığını üstlendiği yani hissesinin % 50'nin üzerinde olduğu dört kuruluşa (ki bunlar, Aselsan A.Ş., Havelsan A.Ş., Aspilsan A.Ş., İşbir A.Ş.dir.) ve bunlardan ayrı olarak 14 kuruluşa daha ortaklığı vardır. Bu kuruluşlar içinde F-16 uçaklarını üreten TAI, bu uçakların motorlarını üreten TEI, Roketsan A.Ş., Mercedes Benz Türk A.Ş., Netaş A.Ş. gibi önemli kuruluşlar da mevcuttur. TSKGV'nin kuruluşundan 1993 yılına kadar gerçekleştirilen yatırımlarının ise 356 milyar TL'na ulaştığı ifade edilmektedir. (243)

(243) Ibid, s.67.

2.3.2.NATO Müşterek Enfrastrüktür Fonlarından Sağlanan Ödenekler

NATO Enfrastrüktür (altyapı) kavramı özetle, askerî kuvvetleri desteklemek için gerekli olan sabit veya bazı durumlarda mobil binalar, kolaylıklar, teçhizat ve tesisleri kapsamaktadır. (244)

NATO askerî hareket planlarının gerçekleştirilmesi ve gelişen durumlar karşısında ihtiyaç hasıl olan bazı tesislerin üye ülkelerin topraklarında inşası nasil olmuş, ancak, tesislerin yapılacağı ülkenin bu tesisi yapıp idame ettirmeye ekonomik gücü yetmeyebileceği gözönüne alınarak yapılan anlaşmalarla "NATO Müşterek Enfrastrüktür Programı" geliştirilmiştir. Bu programların yıllık uygulamalarına "dilim" denilmiştir. Türkiye 1953 yılında IV ncü dilim programı ile NATO Enfrastrüktür Hizmetleri içine girmiştir. NATO'da Enfrastrüktür İhtiyacları 1985 yılına kadar 5'er yıllık planlar halinde hazırlanırken bu yıldan itibaren 1985-1990 ve müteakip yıllar için 6 yıllık planlar halinde hazırlanmaya başlanmıştır. Bu dönem gruplarındaki ihtiyaçlar dikkate alınarak bir bütçe (tavan) hazırlanmakta ve bu bütçeye ülkeler katılma oranlarına göre iştirak etmektedirler. (245) Son olarak 1990 yılından ve 44 ncü dilimden itibaren 3'er yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır. (246)

Ülkelerin NATO Enfrastrüktür programına yapmış oldukları katkı payları ve projelerin uygulanması için tahsis edilen kaynak, "Altyapı Hesap Birimi (AHB) olarak tanımlan. n itibarı bir para birimi ile ifade edilmektedir. (247) Bu itibarı para biriminin değeri üye ülkelerin para birimleri karşısında her altı ayda bir belirlenmektedir.

(244) İzzettin Gürdal, "NATO Altyapı Programında Meydana Gelen Değişiklikler ve Programın Geleceği", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Temmuz 1996, sayı: 349, s.10.

(245) LOJİSTİK-1, Bölüm 4, s.4, Gürdal s.10 vd., Behzat Özel, "NATO Altyapı Faaliyetleri ve Hava Alanları Projeleri" Briefing metni, MSB.NATO Enf.Dairesi Bşk.lığı, Mart 1990, s.1/1.

(246) LOJİSTİK-1, Bölüm:4, s.4 ve Gürdal, a.g.d., s.11.

(247) 1996 yılının ikinci üç aylık döneminde 1 AHB=296.462 TL'dir.

Türkiye'deki yüksek enflasyon ve inşaat maliyetlerindeki artışlar nedeniyle. TL/AHB paritesinin her üç ayda bir tespit edilmesi NATO'da kabul edilmiştir.

Bir tesisin NATO Enfrastrüktür fonlarından gerçekleştirilebilmesi için. Tablo-15'deki kategorilerinden birinde yer alması gerekmektedir.

TABLO - 15

NATO ENFRASTRÜKTÜR KATEGORİLERİ

KODU	TESİS
AF	HAVA ALANLARI
NB	DENİZ ÜSLERİ
PL	POL (AKARYAKIT BORU HATLARI VE DEPOLARI)
COOM	MUHABERE TESİSLERİ
NA	SEYRÜSEFER YARDIMCILARI
WI	İHBAR SİSTEMLERİ
ASW	DENİZALTI VE SU ÜSTÜ İKAZ TESİSLERİ
WHQ	HARP KARARGAHLARI
TI	EĞİTİM TESİSLERİ
SSM	KARADAN KARAYA FÜZE TESİSLERİ
SA.M	KARADAN HAVAYA FÜZE TESİSLERİ
AS	MÜHİMMAT DEPOLAMA TESİSLERİ
FSTS	İLERİ DEPOLAMA TESİSLERİ
RS	HARİCİ TAKVİYE DESTEK TESİSLERİ
VA	MUHTELİF TESİSLER

Kaynak : 1995 Basınh yeni ACE Direktifi 85-1 (Gördal. a.g.d. s.10'dan).

NATO Enf.'in "Dilim Uygulama Safhası" olarak bilinen birinci safhası, önemli altyapı ihtiyaçlarının karşılanmış olduğu gerekçesi ile birlikte dünyada meydana gelen değişiklikler nedeniyle 1993 yılında 44 ncü dilim programı ile sona ermiştir. NATO Enf. Projeleri için alınan NATO katkısı ve Türkiye'nin NATO Enf. Fonuna yaptığı katkı ile faydalanma oranlarını 1975-1988 dönemi itibarıyla Tablo-16'dan izleyebiliriz.

TABLO - 16

**NATO ENF. PROJELERİ İÇİN ALINAN NATO KATKISI VE TÜRKİYE'NİN
NATO ENF. FONUNA YAPTIĞI KATKI İLE FAYDALANMA ORANLARI
(1975 - 1988)**

YILLAR	NATO'dan GELEN	MİLLİ KATKI (2)	FAYDALANMA ORANI (1+2/2)
1975	12.669.315	1.237.532	11.23
1976	5.351.000	1.124.213	6.64
1977	5.584.121	1.130.917	5.93
1978	6.947.000	978.986	8.09
1979	9.828.000	878.270	12.19
1980	6.168.000	1.403.817	5.39
1981	18.869.783	1.823.775	11.34
1982	22.761.000	2.114.165	11.76
1983	36.651.000	2.390.665	16.33
1984	22.592.591	2.137.629	11.14
1985	29.630.291	2.219.362	14.35
1986	38.215.329	2.414.582	16.82
1987	59.248.947	2.487.463	24.81
1988	79.544.000	3.330.995	24.87
TOPLAM	354.060.000 AHB	25.672.411.AHB	

Kaynak : Özel, a.g.m. EK-17'den naklen.

Bu tablodaki verilere göre NATO'ya ödediğimiz miktarın NATO'dan aldığımıza oranı, genel ortalama olarak 1'e 14'tür. 1993 yılı 44 ncü dilim programına kadar ise 62 milyon AHB katkı payına karşılık 952 milyon AHB karşılığında altyapı tesisi sağlanmıştır. (248) Bu durumda yukarıdaki oran 1'e karşı 15.3'e yükseltilmiştir. Bir başka ifadeyle NATO Enf.e yaptığımız katkının 15.3 kat fazlası NATO'dan elde edilmiştir.

Türkiye'nin NATO Enf. Programına katılımından bu yana alt yapı fonlarından faydalanma oranlarının diğer üye ülkelerle mukayesesi ise Tablo-17'dedir.

TABLO - 17

AVRUPA MÜTTEFİK K.LIĞI SEVİYESİNDE		GÜNEY BÖLGESİ İCERSİNDE	
Ülke	Faydalanma Oranı	Ülke	Faydalanma Oranı
Türkiye	% 16	Türkiye	% 48
Yunanistan	% 7	Yunanistan	% 21
İtalya	% 10	İtalya	% 32
Almanya	% 21.5		

Kaynak : Gürdal, a.g.d., s.11'den.

TSK'nin Kuvvetlere göre NATO Enf.den faydalanma oranları Hava Kuvvetlerinin % 37.2, Deniz Kuvvetlerinin % 6.8, Kara Kuvvetlerinin % 14 ve müşterek ise % 44.6'dır. (249)

(248) Gürdal, a.g.d., s.11, MSB.hj "Servanma ve TSK, Beyaz Kitap...", s.50.

(249) Özel, s.EK-16.

Varşova Paktının dağılması ve Sovyetler Birliğinin çöküşü ile birlikte NATO kuvvet yapısı ve stratejisinde meydana gelen değişiklikler üzerine, NATO Enfe katkılarını azaltmışlardır. Bu gelişmelerden sonra dilim uygulaması yerine “yetenek paketleri” ismiyle tanımlanan yeni bir uygulama başlatılmıştır. Bugüne kadar ülkemizi doğrudan ilgilendiren ve Türkiye'nin ihtiyaçlarının da yer aldığı 15 yetenek paketi NATO makamlarına sunulmuş olup, uygulamanın 1996 yılı içinde başlatılması öngörülmüştür. Yetenek paketleri sistemine geçilmesiyle birlikte NATO Enfrastürktür olarak bilinen programın ismi de “NATO Güvenlik Yatırım Programı” olarak değiştirilmiştir.

Ülkelerin NATO müşterek fonuna yaptıkları katkı paylarında 1989 yılından itibaren tedrici bir azalma başlamıştır. Dilim uygulamaları döneminde her dilim için SHAPE* (Avrupa Müttefik Kuvvetler Kılığı Karargahı) seviyesinden yıllık olarak 400-450 milyon AHB planlanırken, yetenek paketleri uygulamasıyla birlikte planlama tavanları da yarı yarıya azalmıştır. 1996-2001 yılları planlaması Tablo-18'de gösterilmiştir.

TABLO - 18
NATO GÜVENLİK YATIRIM PROGRAMI
PLANLAMA TAVANLARI

YILLAR	PLANLAMA TAVANI (AHB)
1996	174.5
1997	191.6
1998	212.0
1999	214.5
2000	227.0
2001	204.5

Kaynak : Gürdal, a.g.d. s.12'den naklen

(*) SHAPE : “Supreme Headquarters Allied Power in Europe” Mons-Belçika'da konuşludur.

Ülkemize ilişkin müşterek enfrastrüktür fonu, Merkez Bankası nezdinde açılmıştır. NATO Enfrastrüktür Fonundan tahsil olunacak paralar bir taraftan MSB bütçesinde açılacak özel bir tertibe ödenek kaydedilerek Hazine avanslarına veya müesseseler kaynaklarından bu işlere harcanan paralara mahsup veya genel bütçedeki tertibe nakledilmektedir. (250)

Enfrastrüktür programlarının gerektirdiği harcamalar sadece müşterek Enf. Fonundan karşılanmamaktadır. Bunun yanında,

- a. Enfrastrüktürün gerektirdiği her türlü masraflar karşılığı olarak bütçeye konulan ödenek.
- b. Bakanlar Kurulunca inşa ve tesis işleri için görevlendirilen Devlet daire ve müesseseleri ile İDT ve KİK'ların ayırabilecekleri paralar.
- c. Hazinece bu maksatlar için verilecek avanslar.
- d. TSKGV'nın bu maksatla ayıracağı paralar
- e. Müttefik devletlerin bu maksat için tahsis edecekleri fonlar da enfrastrüktürün gerektirdiği harcamalar arasında yer almaktadır (251)

Müşterek Enfrastrüktür fonlarının büyük bir kısmı Merkez Bankasına döviz olarak, geri kalan kısmı da döviz karşılığı TL. olarak girmekte ve milli ekonomiye bu yolla da katkıda bulunmaktadır.

2.3.3.Savunma Sanayii Destekleme Fonu

Kamu özel fonlarının Türkiye'de büyük bir önem kazandığı, özellikle 1984 sonrasında kamu maliyesinin ve ekonominin dengelerini kuvvetle etkileyebilecek bir

(250) BİT.Mali Kont.Ga.Md., "Savunma ve Güvenlik...", s.138.

(251) Ibid, s.138.

öneme yükseldiği gözlenmektedir. Ancak bu durum, devlet bütçe sisteminde fon uygulamasını ve içerdiği ilkelerin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu fonlar içerisinde en tanınmış olanlarından birisi de “Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF)” dur. Bu fonun kurulması savunma harcamalarının ekonomik etkilerinin tartışılmasını da gündeme getirmiştir.

Genel olarak fon sisteminin ve bu sistemin ana vasfı olan “varidat tahsisi” ilkesinin geçmişte olduğu gibi bugün de yeniden rağbet görmesinin siyasî ve ekonomik sebepleri olduğu aşikârdır. Günlük ekonomik, malî gereksinimlerin bir eseri olarak ortaya çıkan kısa vadeli çözümler olarak görülen fonlar bilimsel platformlarda uygun görülmemekte ve titiz eleştirilere sebep olmaktadır. (252) Ancak bu olguların ortaya çıkma nedenlerinin de araştırılması gerekmektedir. SSDF’nu ve bu fon kanalıyla gerçekleştirilmek istenenleri de bu anlayışla değerlendirmek gerekir.

Önceki kısımlarda da vurgulandığı gibi, bütün komşuları ile çok dikkatli bir siyasî ve askerî strateji yürütülmesini gerekli kılan jeopolitik bir konuma sahip olan Türkiye, dünyanın en hassas bölgelerinden birisinde bulunmakta ve bir NATO üyesi ülke olarak da elde ettiği avantajlar ve üstlendiği yükümlülükler vardır. Ancak Kıbrıs sorunu dolayısıyla uygulanan bir ambargo tecrübesini yaşamış ve ek külfetlere katlanmıştır. Bunların yanında bloklararası silahlanma yarışının ve soğuk savaşın sona ermesi ile savunma harcamalarında da önemli azalmaların olacağı beklentileri ülkemiz açısından gerçekleşmemiştir. Askerî yardım programlarında görülen azalma eğilimi de dikkate alındığında Silahlı Kuvvetlerimizin modernizasyonu ve savunma sanayii faaliyetleri için giderek artan oranlarda kaynak tahsisine ihtiyaç duyulacağı aşikârdır.

(252) Oğuz Oyan-Ali Rıza Aydın, İstikrar Ekonomisinden Fon Ekonomisine, Teori Yayınları, İnci Baskı, Başarı Matbaası, Ankara 1987. Oğuz Oyan, “Türkiye’de Kamu Fonlarının Gelişimi ve Özellikleri” İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzikinci Seri, 1988/1989, İ.Ü. Yayın No:3659, 1990, s.95-102. Bora Ocakcıoğlu, Fon Sistemi ve Kaynak Dağılımı Etkinliği, İ.Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzbirinci Seri, 1985/1986, İ.Ü. yayım No:3469, 1987, s.71-82. Hasan Ali Türktaşlan, Klasik Kamu Gelirleri İle Fon Gelirlerinin Mukayesesi ve Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Bu Açıdan Değerlendirilmesi, S.S.M.Yayın, No:16, Ankara, 1994.

Ancak halihazır ekonomik yapı içerisinde, özellikle MSB bütçe imkanlarının ve dış askeri yardımların kısa ve uzun vadede bugünkü düzeyinden daha fazla olamayacağı değerlendirilmektedir.

Bu nedenlerle modern bir savunma sanayii kurabilmek ve bu alanda dış piyasalara açılabilme, dışa bağımlılığı azaltabilmek için gerekli olan finansman sorununa genel bütçe dışında, değişik kaynaklara dayanan istikrarlı bir finansman modeli içerisinde çözüm amaçlanmış ve 3238 sayılı Kanununun 12 nci maddesi ile TC Merkez Bankası nezdinde, Savunma Sanayii Müsteşarlığı emrinde SSDF kurulmuştur.

SSDF'nun gelir ve giderleri tanıtılmaya çalışılırken, öneminden dolayı bu fonun kaynak dağılımı, etkinliği ve vergilendirme sınırları ile ilgisi de araştırmamıza dahil edilecektir.

2.3.3.1.Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelir ve Giderleri

2.3.3.1.1.SSDF Gelirleri

SSDF'nun ana gelirleri 3238 Sayılı Kanununun 12 nci maddesinde sayılmıştır. Mükellefiyet, beyan, ödeme yeri ve zamanı ile ilgili hükümler de 13 ncü maddede yer almıştır. SSDF ana gelirlerinin kaynak, miktar ve oranları SSDF'nun kuruluşu 1985 yılından bu yana değişiklikler göstermiştir. SSDF ana gelirlerini ve nakit akışlarını incelemeye önce halen geçerliliğini koruyan kaynakların miktar ve oranlarını incelemek yararlı olacaktır. (Bkz: Tablo-19)

TABLO - 19

SAVUNMA SANAYİ DESTEKLEME FONU GELİRLERİ

S/N	KAYNAKLAR	UYGULANAN ORANLAR	TESBİT TARİHİ	UYGULANABİLİR ÜST LİMİTLER
1.	HER TÜRLÜ ALKOLLÜ İÇKİ VE TÜTÜN MAMULLERİ SATIŞINDAN (Pazarlamas: Firmaya Teslim Fiyatı Üzerinden)	% 5	1995	%20 (BKK)
2.	GELİR VE KURUMLAR VERGİSİ ÜZERİNDEN VERGİDEN AYRI OLARAK (Ücret Geliri Hariç)	% 5	1993	% 8 (BKK)
3.	AKARYAKIT TÜKETİM VERGİSİ HASILATININ	% 3.571	1996	BKK
4.	MİLLİ PIYANGO SAFİ HASILATI	% 95	1992	KANUN
5.	MÜŞTEREK BAHİS SAFİ HASILATI At Yarışı Müş.Bn.Hasilatının Spor-Toto Hasilatının Spor-Loto Hasilatının	% 10 % 1.8 % 3.6	1986 1993 1993	BKK BKK BKK
6.	TALİH OYUNLARI GAYRİ SAFİ HASILATININ	% 15	1985 (KANUN)	%25 BKK
7.	BEDELLİ ASKERLİK (3802 s.Kanun / 33.Md.)	5000-15000 DM	1992	KANUN
8.	HAFİF SİLAH İTHALAT, SATIŞ GELİRİ NET HASILATI	% 80	1990	YÖNETMELİK
9.	DİĞER KAYNAKLAR Genel Bütçeden Aktarma MSB Bütçesinden Aktarma Fon Mal Varlığı Gelirleri Bağış ve Yardımlar Diğer Fonlardan Aktarma			

Kaynak : SSM (31.5.1996 itibarıyla son durumu göstermektedir.)

SSDF'nun mal varlığı gelirini, fon gelirlerinin kullanılmayan kısmının 15.10.1986 tarih ve 68/11104 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden "Hazine Bonusu" satın alınması veya kamu bankalarına yatırılması suretiyle sağlanan "Faiz" gelirleri oluşturmaktadır. Bunun yanında Fon'dan verilen avans ve kredilerin faizleri, dövize endeksli avansların kur farkları ile revalüasyon gelirleri de bu kalemdedir. SSDF gelirlerinin kaynaklar açısından dağılımı ve TL. bazında yıllar itibarıyla mukayesesi Tablo-20'de gösterilmiştir.

TABLO - 20

SAVUNMA SANAYİ DESTEKLEME FONU NAKİT GİRİŞ TABLOSU

NAKİT GİRİŞ- LERİ GELİRLER	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*
1.Genel Bütçeden	0.0	0.0	0.0	22.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
2.Alkol-Tütün M.	47.4	57.8	89.5	186.4	203.5	35.7	336.6	536.6	1.105.6	1.518.2	11.000
3.TSKGV Kesintis.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
4.Millî Prvange	1.0	20.5	22.0	49.4	157.4	324.1	546.0	833.7	1.043.7	1.696.3	2.522.1
5.Müşterek Bahis	4.7	13.4	24.0	41.4	66.5	16.1	165.4	251.3	543.4	1.616.9	2.500.0
6.Diğer Fon Aktar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	500.0	170.0	0.0	0.0
7.Akaryakıt Tük.V.	61.3	71.5	155.2	255.1	469.8	104.7	1.995.1	2.102.8	2.957.1	4.652.9	10.600.0
8.Gelir-Kur. Vergisi	44.2	72.5	96.9	280.5	796.4	103.1	2.470.3	2.479.3	2.477.3	5.275.7	21.100.0
9.MSB Bütçesinden	0.0	0.0	3.0	12.3	0.0	0.0	0.0	749.7	1.957.5	7.455.3	5.659.0
10.Talih Oyunları	2.7	5.3	5.5	1.8	3.8	1.7	40.7	29.7	44.4	112.1	300
11.Fon Mal Varlığı	18.2	115.7	254.3	58.6	660.8	488.3	1.049.8	777.1	807.8	556.4	750
12.Bedelli Askerlik	0.1	3.9	17.4	20.1	9.7	2.3	238.9	513.6	-4.7	2.6	0.0
13.Bağış ve Yardım	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
14.Hafif Sil Satışları	0.0	0.0	0.0	0.0	2.8	22.5	43.5	136.1	274.6	560.2	1.000.0
15.Diğer Gelirler	0.0	0.1	1.8	0.0	0.0	3.1	11.8	21.0	147.2	544.1	100.0
TOPLAM	179.5	360.8	669.3	1.453.8	2.350.8	1.103.5	6.896.2	8.930.8	13.523.8	28.391.5	55.731
DIĞ. NAKİT GİR											
16.Kredi Geri Dön.	0.0	0.0	8.1	9.4	15.2	39.6	49.3	96.2	40.7	10.7	104.0
17.Alınan Krediler	0.0	0.0	0.0	0.0	90.6	452.6	245.6	513.5	3.938.1	16.007.6	28.516.0
GENEL TOPLAM	149.5	360.8	677.4	1.463.2	2.456.6	1.595.7	7.191.1	9.540.6	17.502.6	44.409.8	84.351.0

Kaynak : SSM

(*) 1996 Yılı Verileri Gerçekleşme Tahminleridir

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere. 1986 yılından itibaren 1991 yılına kadar sürekli artış gösteren SSDF gelirlerinde, 1991 yılında önemli miktarda bir azalma görülmektedir. Bu azalmanın nedeni, Maliye ve Gümrük Bakanlığı tarafından SSDF adına tahsil edilen gelirlerin büyük bir bölümünün SSDF'na aktarılmamasıdır. 1991 yılında tahakkuk ettiği halde tahsil edilemeyen SSDF gelirleri ise Tablo-21'de gösterilmiştir.

TABLO - 21

TAHSİL EDİLEMEYEN SSDF GELİRLERİ (1991 Yılı İtibarıyla)
" (Milyon TL.)

GELİR TÜRÜ	TAHAKKUK	TAHSİL	BAKIYE
Alkol Tütün M. Geliri	391.8	35.8	86.8
Müşterek Bahis Geliri	76.3	16.1	60.2
Akaryakıt Tüketim V. Geliri	888.8	104.7	784.1
Gelir ve Kurumlar V. Geliri	922.4	103.1	819.3
Talih Oyunları Geliri	24.1	1.7	22.4
T O P L A M	2.303.4	261.4	2.042.0

Kaynak : SSM, 1991 Yılı Faaliyet Raporu, 1992, s.43

2.3.3.1.2.SSDF Giderleri

SSDF'ndan yapılacak harcamaların Savunma Sanayii İcra Komitesi kararları doğrultusunda olması esastır. (253) Bu da avans, kredi, sermaye iştiraki, proje bedeli, hazır alım bedeli şeklinde olmaktadır. SSDF çıkışlarının, yıllar itibarıyla dökümü ve önceki yıllara mukayesesi Tablo-22'de gösterilmiştir.

(253) Savunma Sanayii İcra Komitesi, Başbakan'ın Başkanlığında Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanından oluşur. Komitenin Sekretarya hizmetleri, Savunma Sanayii Müsteşarlığı yapmaktadır.

TABLO - 22
SSDF ÇIKIŞLARI (Carî Fiyatlarla Milyar TL.)

SSDF ÇIKIŞLARI	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996*
1.Gen. Büt.Aktarma	--	--	280.4	353.3	813.7	384.1	3.225.0	1.868.4	0.0	0.0	0.0
2.Projelere Ödeme	15.5	32.2	7.3	171.6	1.014.4	1.606.0	3.396.3	5.144.4	11.593.3	30.750.6	45.083.4
3.Hazır Sil.Araç	--	27.4	3.3	80.3	197.6	150.3	410.1	2.060.5	3.621.9	7.072.2	21.777
4.Kamulaş.Altı.Y.	--	--	80.4	4.8	75.3	312.5	168.4	21.8	2.0	35.6	10
5.Sermaya Katılımı	23.8	9.2	3.5	1.1	0.1	1.1	2.0	0.5	0.4	202.1	10
6.Araş-Gel.(ARGE)	--	--	0.9	1.3	9.6	29.0	12.0	30.9	42.5	101.1	97.1
7.KOSGEB Fonuna	--	--	--	--	17.1	16.2	29.0	300.2	478.6	302.3	0
8.Kredi Anapara Öd.	--	--	--	--	--	32.9	79.6	114.8	508.4	2.926.9	29.068.1
9.Avans ve Kredi Öd.	--	--	--	21.5	58.6	0.0	2.5	30.7	74.6	10.4	745.1
10.Müşavirlik Hiz.	--	--	--	0.6	0.5	4.8	17.8	62.2	76.5	109.0	254
11.Diğer Ödemeler	1.2	0.5	2.1	2.8	5.4	14.7	91.5	35.5	69.0	2.158.9	4.985.0
T O P L A M	40.5	69.3	378.0	615.8	2.133.8	2.551.7	7.434.1	9.669.9	27.661.1	43.661	92.901

Kaynak : SSM

Görülmektedir ki, 1990 yılına (dahil) kadar, gelirleriyle, giderlerini karşılayabilen SSDF, 1991 yılından itibaren giderlerini karşılayamaz hale gelmiştir. Proje oluşumlarının zaman alması, bu yıla kadar karar verilmesini geciktirmiş, bu nedenle büyük çapta harcamalara gidilememiştir. Bunun yanında SSDF'nden Genel Bütçeye aktarımların önemli miktarlara ulaşması, Gelir ve Kurumlar Vergisinin tahakkuk eden gelirlerinin tahsil edilmesi de önemli faktörler olarak görülmektedir.

2.3.3.2.Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun Ekonomideki Yeri

1984 sonrasında kamu maliyesinin ve ekonominin dengelerini kuvvetle etkileyecek bir öneme yükselen fonların gelirlerinin bütçe (konsolide) vergi gelirlerinin 1986'da %54'ü, 1987'de %58'i boyutlarına varması ve sonraki yıllar için de artış eğilimini devam ettirmesi vergi sisteminin işlerliği ve kamu ekonomisinin sağlıklı yönetilebilmesi açısından dikkatleri üzerine çekmiştir.

Fonların ekonomideki etkileri, vergi yükü ile toplam vergi yükü arasında büyüyen açıklar, kamu gelirleri yükü ve toplam kamu harcamaları yükü açısından tartışılmaktadır. (254) Fonlar içinde önemli bir yer tutan SSDF ile ilgili veriler ise Tablo-23'de gösterilmiştir.

TABLO - 23

SSDF VERGİ GELİRLERİ BÜTÇE GELİRLERİ VE GSMH

Milyar TL. Cari Fiyatlar

YILLAR	SSDF GELİRLERİ	K.BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ	¼(%)	K.BÜTÇE TOP.GELİRLERİ	1/3(%)	GSMH	¼(%)	2/4(%)	¼(%)
1986	179.5	5.750.0	3.1	6.750.0	2.6	39.370.0	0.45	14.6	17.1
1987	360.8	8.860.0	4.0	10.120.0	3.5	58.565.0	0.61	15.1	17.5
1988	677.4	15.100.0	4.5	18.429.5	5.0	100.582.0	0.67	15.0	18.5
1989	1.463.2	24.370.0	6.0	28.450.0	5.0	170.412.0	0.85	14.3	16.7
1990	2.456.0	45.650.0	5.0	55.860.0	4.5	287.250.0	0.85	15.2	18.7
1991	1.595.7	69.950.0	2.5	84.130.0	1.9	439.637.0	0.36	15.9	19.7
1992	7.191.1	141.602.0	5.1	178.070.0	4.0	1.104.000.0	0.65	12.8	16.1
1993	9.540.0	164.273.0	3.6	357.333.0	2.7	1.997.000.0	0.47	13.2	17.5
1994	17.502.0	587.760.0	3.0	751.614.0	2.5	3.888.000.0	0.45	15.0	19.3
1995	44.409.8	1.084.350.5	4.1	1.409.250.5	5.1	7.855.000.0	0.50	15.8	18.0
1996*	84.351.0	2.248.420.0	5.8	1.738.148.0	5.1	14.777.000.0	0.57	15.2	18.5
1997**				6.255.000.0		25.360.000.0**			

Kaynak : Vergi ve Bütçe Gelişimleri ile GSMH verileri, Maliye ve Gümrük B.lığı "Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurumu Bsl.hg. Yayını" Bütçe Başlangıç Ödenekleri ve Gelir Tahminleri (1990-1991), Yayın No:199/320'den alınmıştır. 1992-1996 rakamları ise Büt.Kanunları ve Bütçe Uygulama Sonuçları (1992-1996) Bütçe Mali Kont.Gn.Md.Yayını Mart 1997'den alınmıştır.

(*) 1996 verileri gerçekleşme tahminidir.

(**) 1997 verileri Bütçe Kanunu Program Hedefleridir.

Tablo-23'den de görüleceği üzere SSDF'nun gerek vergi gelirleri, gerekse konsolide bütçe gelirleri içindeki payı önemli bir büyüklüktedir. Öyle ki, eğer 1991 yılında Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın SSDF adına tahsil edip, SSDF'na aktarmadığı 2.042 milyar TL., SSDF gelirlerine ilave edilmiş olsaydı SSDF gelirlerinin içindeki payı % 5.2 konsolide bütçe gelirlerindeki payı % 4.3, GSMH'daki payı yine % 0.8 civarında bulunacaktı. Ayrıca, Genel Bütçeden ve MSB bütçesinden aktarılması gereken ancak SSDF'na aktarılmayan SSDF gelirlerinin de bulunduğunu gözönüne alırsak bu oranların daha da büyüyeceği açıktır.

(254) Blz 252 Nolu dipnottaki kaynaklar.

SSDF gelirlerinin kaynakları incelendiğinde ise yeni gelir kaynaklarının yaratılmadığı, büyük bir bölümünün mevcut vergi gelirleri ve diğer kamu gelirlerinin dönüştürülmesinden elde edildiği görülmektedir.

2.3.3.3.SSDF'nun Kaynak Dağılımı Etkinliği Açısından Önemi

Fon sistemi, "varidar tahsis" adı verilen ve belirli devlet gelirlerinin belirli devlet giderlerine ayrılması anlamına gelen bir usulün uygulanmasıdır. (255) Bu uygulamanın karşıtı ise "adem-i tahsis" yani tahsis yokluğudur. Bu durumda belirli bir devlet geliri, belirli bir devlet giderine ayrılamaz. Birbirine karşıtı olan bu bütçe teknikleri temelde siyasî ve iktisadî etkinlik açısından değerlendirilmektedir. Konuya siyasî açıdan bakıldığında, "parlamentonun bütçe hakkını kullanma derecesi" ile ilişkilendirilen soru: "tüketici veya vergi mükelleflerinin tercihlerinin ne derecede bütçe tercihlerinde gerçekleştiği" konusu ile ilgili olan "iktisadî etkinlik" ile de ilgili görülmektedir.

Özellikle J.Buchanan'ın "Kamusal Seçim" modeliyle ortaya konan "tie-in (bağıntı etkisi)", iktisadî etkinlik konusunu açıklamada yardımcı bir faktör olacaktır. (256) Buna göre, fon sisteminde kamu malı, bağıntı etkisi olmadan, vasıtasız sağlanabilmektedir. Genel bütçe sisteminde ise bir kamu malını diğerlerinden bağıntısız sağlamak mümkün değildir. Yani genel bütçe sisteminde oylama yapılıp kamusal mal tedarik edilirken, o kamusal malın bağıntılı olduğu başka maldan da istenmediği halde tedarik etme sonucu doğmaktadır. (Örneğin, ülkemizde belirli bir grup kamu personelinin aylıkları düzenlenirken, mutlaka başka gruplarla bağımlı olarak hareket etme zorunluluğu olduğu bilinmektedir.)

(255) Ocakroğlu, s.72.

(256) Ibid, s.73.

Bütçeler hazırlanırken harcama kalemleri arasındaki oranların yaklaşık muhafaza edilmelerinin sebebi bunların bireysel olarak değerlendirilmemeleridir. Zaten program-bütçe uygulama girişimlerinin asıl sebebinin de bu bağıntıyı kırmak ve her harcamayı kendi başına değerlendirmek olduğu ifade edilmektedir. "Sıfır esaslı bütçe" sistemi de bu amaçla önerilmektedir. Bu değerlendirmelerin ışığında fon sisteminin ortaya çıkardığı sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz. (257)

a. Fon sisteminde kaynak dağılımı etkinliği sağlanmaktadır. Bağintı etkisi yokluğu nedeniyle belirli bir alana tahsis yapmak gerekmemektedir. Bu durumda tasarruf da yapılabilmektedir.

b. Fon sisteminde talep esnekliği düşük olan mal ve hizmetler avantaj sağlamakta, esnekliği yüksek olanlar ise dezavantajlı bir duruma düşmektedirler. Yani kişilerin öncelikle tercih edecekleri, maliyetleri yüksekse bile vazgeçemeyecekleri mal ve hizmetlerin (vol. su, kanalizasyon gibi) talep esnekliği düşükken, bunun tersi olup, tercih sıralamasında sonlarda gelenler ise eğitim, sağlık, kültür, sanat gibi talep esnekliği yüksek olan mal ve hizmetler olmaktadır.

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde karşılaşılan bu anlayışın tüketicinin bilinçsizliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu durumda hem tüketici tercihlerinin esas alınması gerektiği, hem de bu tercihlerin yanlı olabileceğinin ileri sürülmesi tartışılması gereken bir çelişki olarak vurgulanmaktadır.

Savunma harcamaları ve bu harcamaları finanse etmek, modern bir savunma sanayii kurabilmek için oluşturulan SSDF ile ilgili değerlendirmeler bütün bunlardan farklı görülmeli ve kişisel beklentilerin üstünde olmalıdır. Zira, devletin egemenlik iddialarının diğer devletlerin egemenlik iddialarına ve müdahalelerine karşı korunması amacıyla yerine getirilmekte olan savunma hizmeti, savunulan egemenlik alanında yaşayan herkesin istesin ya da istemesin yararlanacağı barış ortamının ve toplumdaki

(257) Ocaknoçju, s.77.

ekonomik ilişkilerin kurulmasının temel gereklerinden biri olan salt bir ortak tüketim hizmetidir.

Ülkemiz de modern ve gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşmak, refah seviyesini yükseltmek, çağdaş uygarlık düzeyine çıkmak için mevcut kaynaklarını en iyi şekilde kullanmak durumundadır. Bu açıdan, tüketim karakteri ağır basan savunma harcamalarının “fırsat maliyeti” de yüksektir. (258) Savunma harcamaların tüketim karakterinden kurtarmak için milli sanayi savunma sanayiinin ihtiyaçlarına göre reorganize ve entegre etmek, yönlendirmek, teknoloji katkısı ve transferini gerçekleştirmek, teşebbüsleri teşvik etmek gibi amaçlara bir arada önce ulaşabilmek için sağlıklı ve düzenli bir gelir akışına sahip, bütçe dışında özel bir fon iktisadi etkinlik açısından gerekli olmaktadır.

2.3.3.4.SSDF ve Vergilendirme Sınırları

Diğer fonlar gibi SSDF kaynaklarının büyük bir bölümü Genel Bütçenin vergi ve vergi dışı normal gelirlerinden oluşmaktadır. Buna rağmen fon gelirlerinin kamusal kaynakların sınırlarını genişletebileceği de düşünülmektedir. Bu durumun vergi sistemini vergi disiplini açısından olumsuz etkileyeceği, vergi gayretinin (tax compliance) azalmasına yol açabileceği öne sürülmektedir.

Özellikle “ödeme iktidarı”, ilkesi çerçevesi içinde salınan vergilerde belli sınırlardan sonra vergi mükelleflerinde direnç ve vergiden kaçınma olgusunun oluşacağı görüşü hakimdir. Devletin elde ettiği gelir, vergiler yoluyla toplandığı zaman GSMH'nın belirli bir oranını aştığı takdirde (259) artık vergileme sınırlarına ulaşıldığından vergi yükünün artırılması engellenebilecektir. Ancak fayda esasına göre alınan vergilerde bu durumun değişebileceği de savunulmaktadır. (260) Eğer, belli bir sınırdan sonra dirençle karşılanan “ödeme iktidarı” esasınca alınan vergiler yarar ve

(258) Çubukçu, s.119.

(259) Drucker, s.75.

(260) Ocakçıoğlu, s.80.

karşılık esasına göre alınacak vergilerle tamamlanabilirse bu sınırlar genişleyebilecektir. Karşılık esasının geçerli olabilmesi için mutlaka somut bir karşılık gerekli görülmekte, kamu ekonomisi ve fayda-maliyet tekniği analiz aracı olan “Fiktif talep fonksiyonu” nun aksettireceği soyut değerlendirme yeterli bulunmaktadır.

Bu değerlendirmelere göre ödeme iktidarı esasına göre alınan vergiler “Fayda” esasına göre alınan vergilerle tamamlanmış olursa global vergileme sınırları genişleyebilecektir. Bu şekilde tasarlanan bir tamamlayıcı fon sisteminin bunu sağlayabileceği, ancak; tahsisin altında var olan ve tahakkuk eden vergilerden yapılması halinde bu sonucun geçerli olamayacağı gözönüne alınmalıdır. (261)

SSDF açısından konuyu değerlendirdiğimizde, ülkemizde milli bütünlük ve bağımsızlık duygularının son derece gelişmiş olmasının sonucu var olan toplumsal psikoloji, savunma gücünü artırıcı ve bu yönde atılabilecek samimi ve inandırıcı adımları destekleyebilecektir. Zaten daha önce kurulmuş bulunan T.S.K. Güçlendirme Vakıfları'na yapılan bağış ve yardımlar da bunun en acil delilleridir.

(261) *Ibid*, s.81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1973 – 1998 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA HARCAMALARININ
KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI
AÇISINDAN ANALİZİ

TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI AÇISINDAN ANALİZİ

1. GİRİŞ

Bu bölüme kadar savunma harcamalarını, gereklilik ve kamu hizmetinin nitelikleri yönünden incelemeye çalışmış, ikinci bölümde ise Türkiye'nin savunma harcamalarını etkileyen faktörleri ve bu harcamaların kaynaklarını tanıtmayı amaçlamıştık. Bunu yaparken de savunma harcamalarını mümkün olabilen en geniş şekliyle tanımlayabilmeyi ve bu tanımdan yola çıkarak bu harcamaların ekonomimize getirdiği yükü ya da kazançları daha gerçekçi olarak tespit etmeyi umuyorduk. Ancak genel baz istatistiklerin dışında arzulanan tanımlar içinde ve istenen ayrıntıda veri bulmak mümkün olamamıştır. Özellikle harcamaların fonksiyonel bölümünü ifade eden kuvvetler, askerî amaçlar, daireler itibarıyla harcama düzeyleri ile KİT statüsünde olup askerî amaçlara yönelik üretimde bulunan iş yerleri, askerî enfrastüktür harcamaları, RE-MO ödenekleri, NAMSAN'a ilişkin veriler, alınan dış krediler ve bunlara ilişkin anapara ve faiz giderleri gibi bilgiler elde edilememiştir. Buna rağmen yine de mevcut verilerden global büyüklükler hakkında bir fikir edinmek mümkün olabilecektir.

Bu bölümde yapacağımız analizde, savunma harcamaları düzeyini biz de konsolide bütçenin idarî-fonksiyonel ayrımında yer aldığı şekliyle Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve (1985 yılından itibaren) Sahil Güvenlik Komutanlığının harcamalarının toplamı olarak kullanarak (262) konsolide bütçe içinde önemli bir paya sahip olan savunma harcamalarının gelişimini inceleyeceğiz. Bu amaçla savunma harcamalarının öncelikle kamu harcamalarının fonksiyonel

(262) Simsek , "Üçüncü Dünya Ülkelerinde..." s.301-324 ve Simsek , " Türkiye'de Savunma Harcamalarının Sivil..." s.1-15, B.Candemir, "Military Expenditures and Economic Performance A Survey Of Literature and Case Of Turkey," ODTÜ Gelişme Dergisi,357-396'da, Türkiye'nin askerî harcamaları ulusal arası kuruluşların verilerine dayanılarak incelenmektedir. B.Ataç ve E.Ataç " Türkiye'de 1963-1991 Döneminde Personel Eğitim Sağlık ve Savunma Harcamalarının Analizi" IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Ç.Ü.İTBF, Maliye Dergisi, s.15-50'deki değerlendirme, sadece Milli Savunma Bakanlığı verilerine, Şenelen, "Kamu Harcamalarının Ölçülmesi..." s.1-20 ve Ayteğül Mutlu, Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Değerlendirilmesi (1981-1995) gibi çalışmalarda değerlendirilmeler ise Konsolide Bütçe kapsamına dayanmaktadır.

sınıflandırılması, sonra ekonomik kriterlere göre sınıflandırılmasını esas alarak inceleyeceğiz. İncelemede Ülkemizde 1973-1998 döneminde konsolide bütçe harcamalarının zaman serisi analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu dönemde konsolide bütçe harcamalarındaki yapısal değişiklikleri ortaya koyabilmek için bu kısımda, fonksiyonlara yapılan harcamalarda meydana gelen değişikliklerin incelenmesi üzerinde durulmuştur. İncelemede konsolide bütçe harcamaları ve bu harcamaları oluşturan fonksiyonların oransal gelişimi, gelir esnekliği ve büyüme oranları belirlenmeye çalışılmıştır. Böyle bir yöntemi benimsemekteki amacımız, savunma harcamalarını diğer fonksiyonlara yapılan harcamalarla karşılaştırarak konsolide bütçe harcamaları içerisinde savunma harcamalarının yerini ve gelişimini ortaya koyabilmektir.

2. FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI İÇİNDE SAVUNMA HARCAMALARININ YERİ VE GELİŞİMİ

Henüz fonksiyonel sınıflandırmaya geçilememiş (263) olmasına karşın, kamu faaliyetlerinin belirli fonksiyonlar itibarıyla sınıflandırılıp ekonomik gelişme sürecinde ne tür hizmetlere ağırlık verildiği konusunda gerek siyasi otoritelere gerekse kamuoyuna bilgi verilmesi hususu önemini muhafaza etmektedir. Kamu hizmetlerinin sınıflandırılmasında, idarelerin belirli fonksiyonlar itibarıyla gruplandırılması yoluna gidilmektedir. Bütçe gereçlerinde genel hizmetler, ekonomik hizmetler, sosyal hizmetler ve devlet borçları şeklinde dört grupta ele alınan sınıflandırma çalışmalarının, klasik bütçe sisteminin uygulandığı dönemlerde de yapılmış olması konunun önemini vurgulamaktadır.

Biz de bu çalışmamızda, hemen hemen her ülkede ve uluslararası kuruluşların raporlarında (264) başlı başına bir fonksiyon olarak yer alan savunma hizmetini, diğer hizmet unsurları ile birlikte daha anlamlı ve ayrıntılı bir sınıflandırma içinde

(263) Bu konu, 1973 Mali Yılı Program Bütçe Hazırlama Rehberinde de dile getirilerek "...temel hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için hükümet faaliyetlerinin tümünü gösteren fonksiyonel sınıflandırmaya, ilerideki aşamada varılması düşünülmüştür" denilmesine rağmen, henüz bu tür bir sınıflandırma gerçekleştirilememiştir. Bütçe ve Mali Kont.Ga.Md., "Program Bütçe Sisteminde Genel Bir Bakış, Ankara, 1972.

(264) IMF, A.Manuel On Government Finance Statistics, (Droft, Juni:1974).

değerlendirmeyi amaçladık. Zira savunma harcamalarında gelişmelerin kesin nedenleri ne olursa olsun savunma harcamaları, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de kamu maliyesinin temel sorunlarından birini oluşturmakta ve yakın gelecekte özellikle Türkiye için önemini daha da artıracakı değerlendirilmektedir.

Sınıflandırmada Genel Bütçeli Kuruluşlarla Katma Bütçeli İdarelerin asli faaliyetleri esas alınmış ve kamu hizmetleri on iki grupta toplanmıştır. Buna göre:

Genel Hizmetler : TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Başbakanlık ve bağlı kuruluşlar, DPT, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları, Danıştay, DİE, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Gn.Md., Devlet Meteoroloji İşleri Gn.Md., İç İşleri Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (tekel Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletme Müdürlüğü, 1984 yılından önceki verilere dahil edilmiştir.

Savunma : Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve 1985 yılından itibaren Sahil Güvenlik Komutanlığı.

Adalet-Emniyet : Yargıtay, Adalet Bakanlığı, Emniyet Müdürlüğü.

Köy-Tarım-Orman : Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Toprak ve Tarım Reform Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü (Devlet Üretim Çiftliği Genel Müdürlüğü 1984 yılından önceki veriler dahil edilmiştir.)

Madencilik : Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.

Su İşleri : Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.

Karayolları : Karayolları Genel Müdürlüğü.

Bayındırlık : Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.

Eğitim : Millî Eğitim Bakanlığı, YÖK ve Üniversiteler.

Sağlık : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü.

Sosyal Güvenlik : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

Kültür-Turizm : Kültür ve Turizm Bakanlıkları.(265)

Belirlenen dönemde kamu hizmetlerinin gelişiminin incelenmesi, kamu sektörüne GSMH' dan ayrılan kaynakların gelişimine bağlıdır. Böylece, kamu sektörünün ekonomi içerisindeki büyüklüğü belirlenirken aynı zamanda kaynak tahsis yönünde kamu hizmetleri arasındaki öncelikler de ortaya çıkmaktadır. (266) Dolayısıyla bu dönem içerisinde savunma hizmetlerine GSMH' dan ve konsolide bütçeden ayrılan kaynakların birleşimi ve gelişimi de incelenebilecektir. Böylelikle savunma hizmetlerini diğer kamu hizmetleri ile karşılaştırabilmek ve savunma hizmetlerinin konsolide bütçe harcamaları içerisindeki yerini belirlemek mümkün olabilecektir.

Bu amaçla konsolide bütçe ve savunma harcamalarının incelenmesini üç ana başlık altında topladık; Birincisinde fonksiyonların GSMH ve konsolide bütçe harcamalarına olan oranları ele alınarak oransal gelişim incelenmeye çalışıldı. İkincisinde belirlediğimiz fonksiyonların harcamalarındaki değişikliklerle GSMH'daki değişiklikler arasındaki kesin ilişkiyi saptamak ve gelire ilişkili olarak her bir fonksiyonun payındaki nispi büyüme oranlarını karşılaştırabilmek için fonksiyonların gelir esneklikleri (elâstikiyet) hesaplandı. Üçüncüsünde ise nüfus boyutu incelemeye eklenerek kişi başına gerçek konsolide bütçe harcaması ve kişi başına gerçek fonksiyonel harcamaların zamansal büyüme oranları hesaplanarak karşılaştırmalar yapıldı.

(265) Türk Bütçe Sisteminde fonksiyonel sınıflandırma bu tarzda yapılmamakta beraber analizlerde fonksiyonlar genellikle bu şekilde sınıflandırılmaktadır.

(266) Richard A.Musgrave Kamu Maliyesi Teorisi, Mc Graw Hill, Kagakuşa, 1958, çev. Orhan Şener, Marmara Üniversitesi Yayın No:452, İstanbul s.VI.

2.1. Oransal Analiz.

Kamu harcamaları aynı zamanda kamu sektörünün ekonomik faaliyetler içindeki nispi konumu, yani kamu sektörünün büyüklüğünü değerlendirmede de sıklıkla başvurulan bir değişkendir. Kamu harcamalarının optimum düzeyine ilişkin net bir göstergenin bulunmaması nedeniyle uluslararası boyutta da kamu harcamalarının zaman içindeki seyrine ilişkin çözümlenmelerde çok çeşitli oranlar kullanılmaktadır.

Bu oranlardan birisi de askerî harcamaların tanımlanması ve ölçülmesi ile ilgilidir. Bu amaçla en çok kullanılan yöntem, bir ülkenin askerî harcamalarını, o ülkenin GSMH ve GSYİH'si ile bölmektir. Savunma harcamalarının ekonomik yükü, potansiyel sivil kullanımlardan savunmaya ayrılan kaynakların niceliği ve niteliği ile ölçülmektedir. Fırsat maliyetlerinin tam olarak ortaya koymak güç olduğu için, savunma harcamalarının GSMH'ya oranı, savunma harcamalarının ekonomik yükünü göstermede yaygın bir kullanım yeri bulmuştur. (267) Savunma yükünün ölçülmesinde kullanılan diğer yöntemler ise hükümetin toplam bütçesinin bir yüzdesi olarak askerî harcamalar, askerî harcamaların belli bir dönemdeki değişme miktarı veya değişme oranı, askerî harcamaların çok sayıda yılları kapsayan kümülatif değerleri, kişi başına askerî harcamalar ve bir ülkenin toplam nüfusunun bir yüzdesi olarak askerî personelin sayısı gibi yöntemlerdir. (268)

Savunma yükünün ölçümünde, askerî harcama (AH)/GSMH oranının kullanılması, bazı sorunlar oluşturmaktadır. Bu sorunlardan birincisi ülkelerarası karşılaştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Bu karşılaştırmalarda ülkelerin ekonomilerinin büyüklükleriyle, mevcut atıl kapasitelerinin de gözönüne alınması gerekir. (269) İkincisi, (AH)/GSMH oranı bazen yanıltıcı olabilmektedir. Örneğin bir ülkenin iki yıllık askerî harcamaları her yıl 10' ar trilyon TL' dan toplam 20 trilyon ve GSMH' sı

(267) U.S. ACDA. Military Expenditures, Arms Transfers and Other Statistics, 1972-1982, (April 1984), s.4.

(268) Ibid, s.6 vd. ile (Garriordz and Paul F.Diehl "Measuring Military Allocations: A Comparison of Different Approaches. "The Journal of conflict resolution, vol.30, no:3 September 1986, ss.557-566 (zlkreden Meammer Şimşek "Askerî Harcamaların Ekonomik Etkileri", Sil.Kuv.Dergisi, sayı 338, Ekim 1993, s.15.

(269) Ibid.s.15-16. Örneğin, Uganda, Romanya ve ABD gibi ülkeler için tespit edilen %5'lik bir AH/GSMH oranı Uganda ve Romanya için daha ağır bir savunma yükünü ifade eder.

da ilk yıl 200 trilyon TL' dan ikinci yıl 220 trilyon TL 'dan çıkmış olsun. Askeri harcamaların gerçek değeri iki yıl sonunda değişmemesine rağmen savunma yükü ilk yıl yüzde 5' ten, ikinci yıl yüzde 4.5' e düşmüştür. Buna göre savunma yükündeki bir değişme, ya AH'daki bir değişmeden ya da GSMH'daki bir değişmeden meydana gelmiş olabilir.

Türkiye için konsolide bütçe verileriyle yapıgımız oran hesaplarında payda konsolide bütçe ve GSMH büyüklükleri kullanılarak askerî harcamaların ve diğer fonksiyonların payları araştırılmıştır. Bu amaçla öncelikle araştırma dönemine bağlı olarak ve yıllar itibarıyla savunma harcamaların cari fiyatlarla konsolide bütçe ve GSMH ile olan oransal ilişkisi Tablo-24 ve grafik gösterimi Şekil:3'de sabit fiyatlarla gelişimi ise Tablo-25' de gösterilmiştir. (270) Bunların yanında savunma konularında çalışmalarında ihmal edilmeleler. (271) SSDF'nun katkısı ile savunma harcamalarının gelişimi Tablo-26'da grafik gösterimleri Şekil:4 ve Şekil:5'de gösterilmiştir.

Tablo-24' ün incelenmesiyle görüleceği üzere, kesir savunma harcamalarının GSMH' dan aldığı pay, 1973-1998 dönemi için ortalama olarak % 2.97'dir. (Sözle edilen oran GSMH'nın yeni seri itibarıyla oranıdır. Eski seri ile değerlendirildiğinde 1973-1995 dönemi itibarıyla bu oran ortalama %3.86' dır.) Dönem içindeki en yüksek pay 1976 yılına ait olup %4.4' tür. (Eski seri ile %5.7) En düşük oran ise %2.0 ile 1988 yılına aittir. Savunma harcamalarındaki azalma trendi özellikle 1975 yılında bozulmuş (272) ve 1981 yılına kadar yıllık paylar genel ortalamasının üzerinde bulunmuştur. 1983 yılındaki % 2.9'luk pay hariç, 1991 yılına kadar GSMH'daki payı tekrar azalma eğilimine giren savunma harcamalarının, 1992 yılından itibaren genel ortalamaya yakın paylar almaya başladığı, hatta 1997 yılı bütçe tasarısındaki ödenekler dikkate alındığında bu payın % 3.1' e yükseldiği görülmektedir.

(270) Mutlak düzeyler yerine oran kullanılarak enflasyon etkisi ile nüfus etkisi arındırılmış olmaktadır. Kamu harcamalarının düzeyini seyirinin sabit fiyatlarla tanımlanmış olması durumunda ise fiyat indeksi önem kazanmaktadır. (Bkz. Şencen s.2).

(271) Şencen s.2

(272) Bıçak, s.36. zira Türkiye'nin silah donanımının modernizasyonu konusu esas olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının ardından yaşanan amborgu ile gündeme gelmiştir. 1985 yılında SSM'nin kurulması ve SSDF'nun oluşturulmasıyla kurumsallaştırılan modernizasyon programı ile birlikte gereken silahların yurtiçinde kurulacak olan yeni sanayilerden ve uluslar arası piyasadan sağlanması yolu benimsenmiştir.

Savunma harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının ise 1986 yılından itibaren belirgin şekilde azaldığı, hatta konsolide bütçe harcamalarının (GSMH) ya oranındaki artışlarına karşın savunma harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının bazı yıllar itibarıyla artış göstermesiyle birlikte genel olarak azalma eğilimini sürdürdüğü gözlenmektedir.

Ancak bu durumun savunma harcamalarında gerçel bir azalmayı ifade ettiği şüphelidir. Zira konsolide bütçenin idari fonksiyonel ayrımında yer aldığı şekliyle savunma harcamaları MSB, Jandarma Genel Komutanlığı ve 1985 yılından itibaren Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Bu harcamalara, 1986 yılından itibaren savunma bütçesine bütçe dışında katkı yapmakta olan SSDF'nin harcamaları dahil değildir.

İlgili bölümde değindiğimiz gibi, SSDF Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyon programının finansmanı sürekli kılmak için kurulmuştur. SSDF'nden 1988-1993 döneminde genel bütçeye belli miktarda aktarma yapılmıştır. (Bkz. Tablo-22) Bu değerlendirme ışığında Tablo-26 ve grafik gösterimi olan Grafik-5'te savunma harcamalarına SSDF harcamalarının eklendiği duruma göre değerler bulunmaktadır. Görüldüğü gibi eğilim benzer de olsa 1986 yılından başlayarak SSDF katkısı ile savunma harcamalarının düzeyi daha da yükselmektedir. Örneğin savunma harcamaları / konsolide bütçe oranının değeri 1990 yılında % 13.2 iken, SSDF katkısı ile % 15.1'e, 1995 yılında ise bu oran % 11.9 iken SSDF katkısı ile 14.4'e yükselmektedir. Benzer yükselmeleri savunma harcamaları / GSMH oranlarında da görmek mümkündür. Örneğin 1990 yılında bu oran % 2.3 iken SSDF katkısı ile % 3.2'ye yükselmektedir.

Tablo-25'teki savunma harcamalarının sabit fiyatlarla gelişiminde ise 1973-1989 yılları arasında konsolide bütçe harcamalarındaki reel artış ve azalışlara bağlı olarak savunma harcamalarında da reel artış ve azalışlar görülmektedir. Bununla birlikte özellikle 1989 yılından itibaren savunma harcamalarının sabit fiyatlarla da (konsolide bütçe harcamalarındaki artışlara bağlı olarak) arttığı görülmektedir. Bu

artışlardaki önemli payı, bu tarihte personel maaş ve ücretlerinde yapılan yüksek orandaki artışların oluşturduğu değerlendirilmektedir. Ekonomik ayırım itibarıyla yapılan incelemeden de (Bkz. Tablo 41) 1993 yılına kadar Personel harcamalarındaki (Savunma Hizmetinin) yüksek payını, 1994 yılından itibaren Diğer Cariler lehine değiştiği gözlemlenmektedir.

Savunma hizmetlerinin diğer kamu hizmetleri ile karşılaştırılması amacıyla bu hizmetlerin yıllar itibarıyla cari ve sabit fiyatlarla gelişimi sırasıyla Tablo-27 ve Tablo-28'de, bu hizmetlere ait harcamaların cari ve sabit fiyatlarla yıllık artış oranları Tablo-29'da, planlı dönemler itibarıyla artış oranları ise Tablo-30'da gösterilmiştir. Savunma harcamaları ve diğer fonksiyonların konsolide bütçe ve GSMH içindeki payları Tablo-31'de, bu harcamaların planlı dönemler itibarıyla ortalama payları Tablo-32'de, kişi başına fonksiyonel harcamaları ise Tablo-33'de verilmiştir.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre cari fiyatlarla yapılan değerlendirmede, araştırma dönemi içinde her bir fonksiyona yapılan toplam harcamalara göre savunma harcamaları genel hizmetler ve eğitime yapılan harcamalardan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. (Bkz. Tablo-27) Bu durum sabit fiyatlarda yapılan değerlendirmede de açıkça görülmektedir. 1989 yılına kadar konsolide bütçeden (genel hizmetler hariç olmak üzere) cari ve sabit fiyatlarla en yüksek harcamaları gerçekleştiren savunma hizmeti (1978 yılı hariç, bu yılda eğitim harcamaları en yüksek düzeyde gerçekleştirilmiştir.), 1989 yılından sonra eğitim harcamalarının gerisine düşmüştür. Bunun önemli bir nedeni ise, yukarıda ifade edildiği gibi, bu yılda personel maaş ve ücretlerinde yapılan büyük orandaki artışlardır. Dolayısıyla, kamuda mevcut memur sayısının yaklaşık yarısını elinde bulunduran Milli Eğitim Bakanlığına aktarılan ödenekler de bu bakanlığın harcamalarında büyük oranda artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca 1982 yılından itibaren, konsolide bütçe memur kadrolarında başlayan sürekli artışların (özellikle öğretmen kadrolarında) da bu harcamaların artışında etkili olmuştur. Nitekim Ekonomik ayırma göre harcamaların incelendiği Tablo-39 ve Tablo-40'da Milli Eğitim Bakanlığı harcamalarının çok büyük bir oranda personel harcamalarından oluştuğu görülmektedir. 1997 yılından itibaren, Türk Silahlı

Kuvvetlerinin modernizasyon programının etkisiyle harcamaların yönü tekrar savunma hizmeti lehine dönmüştür. (Bu harcamalara SSDF dahil değildir.) (Bkz. Tablo-28)

Fonksiyonların yıllık artış oranlarına göre değerlendirilmesinde ise savunma harcamaları genel ortalamalar itibarıyla cari fiyatlarla artış oranına % 61.54'lük oranıyla altıncı, sabit fiyatlarla artış oranında ise % 6.16'lık oranıyla sekizinci sırada yer almaktadır. Konsolide bütçe harcamalarının genel artış ortalamasının da (Cari fiyatlarla % 65.53 - sabit fiyatlarla % 7.71) gerisinde kalmaktadır. (Bkz. Tablo-29)

Fonksiyonların artış oranlarını, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (3BYKP) döneminden başlayarak planlı dönemler itibarıyla incelediğimizde ise durum şöyledir. Savunma harcamaları diğer planlı dönemlere göre sabit fiyatlarla en yüksek artış ortalamasına sahip olduğu 3.BYKP döneminde, Bayındırlık, Kültür-Turizm, Karayolları, Köy-Tarım Orman ve Adalet-Emniyet hizmetlerine yapılan harcamaların gerisinde ve altıncı sırada yer almaktadır. 1978 ara dönemi ile 4.BYKP ve 5.BYKP döneminde reel artış oranları negatif olan savunma harcamaları, 1984 ara döneminde % 28.63'lük artış oranıyla, bu orana en yakın Sosyal Güvenlik harcamalarındaki % 26.49'lük artış oranının önünde ilk sırada yer almaktadır. 6.BYKP dönemindeki % 9.57'lik artış oranıyla dokuzuncu sırada yer alan savunma harcamaları, 7.BYKP dönemi içinde yer alan 1995-1998 yılları ortalaması itibarıyla hem cari hem de sabit fiyatlarla (Cari: % 97.16, Sabit: % 10.07) genel hizmetler hariç olmak üzere en yüksek artış oranlarına sahiptir. (Bkz.: Tablo-30) Kıbrıs Barış Harekati ve akabindeki ABD silah ambargosunun yaşandığı 3.BYKP döneminde dahi, altıncı sırada artış oranına sahip olan savunma harcamalarının 7.BYKP döneminde en yüksek artış oranına ulaşmasının önemli bir nedeni, SSCB'nin dağılması neticesinde Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlarda meydana gelen siyasal değişimlerin ve daha çok NATO ittifakının, Varşova Pakti'nin dağılmasından sonra kendisine belirlemeye çalıştığı yeni konseptin, yeterince belirgin olmaması neticesinde, Türkiye'nin yeni tehdit değerlendirmesi ile oluşturduğu silah modernizasyonu kapsamındaki askeri harcamalardır.

Fonksiyonların konsolide bütçe ve GSMH içindeki paylarını incelediğimizde, 1973-1998 dönemi genel ortalamaları itibarıyla savunma harcamaları, konsolide bütçe içindeki % 14.61 ve GSMH içindeki % 2.85'lik oranlarla (Genel hizmetler hariç) en yüksek paya sahiptir. Türkiye'nin savunma harcamalarının ekonomik yükü (GSMH içindeki payı) yüksek bulunmakla beraber yine de, Türkiye'nin çevresinde yer alan ülkelerinkinden düşüktür. (Bkz. Tablo-5) Ayrıca SIPRI verileri de (1996 yılı itibarıyla) Rusya'nın % 6.6, İsrail'in % 3.46, Suriye'nin % 3.98, Bulgaristan'ın % 2.81 (Bulgaristan'ın savunma yükünü, SSCB'nin dağılmasından sonra düşmüş olduğu ekonomik çöküntüye rağmen bu düzeyi muhafaza etmesi de anlamlıdır. Oysa 1992 yılındaki verilere göre bu oran % 3.3'tür. (Bkz. Tablo-5) ve Yunanistan'ın % 2.46'lık paylarının Türkiye'nin % 2.38'lik payından yüksek olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca Ortadoğu bölgesi olarak İsrail'in % 11.06 ve Mısır'ın % 4.6'lık savunma yükleri ile de kıyaslamak mümkündür. Savunma harcamalarının konsolide bütçedeki % 13.7 ve GSMH'deki % 2.70'lik paylarıyla Eğitim Harcamaları % 5.22 ve % 1.00'lik paylarıyla Köy-Tarım-Orman % 5.08 ve % 0.98'lik paylarıyla Su İşleri % 3.93 ve % 0.77'lik paylarıyla Adalet-Emniyet ile bu hizmete yakın oranlarıyla Karayollarına yapılan harcamalar izlemektedir. (Bkz. Tablo-31) Planlı dönemler ortalamalarına göre harcamalar ise Tablo-32'de gösterilmiştir. Savunma harcamalarının 3.BYKP döneminden 7.BYKP dönemine kadar konsolide bütçe içinde payının % 19.42' den % 11.02' ye; GSMH içindeki payında % 3.66' dan % 2.12' ye gerilemesi, Türkiye'nin askeri harcamalarını öne çıkarmasını gerektiren yukarıdaki değerlendirmelere rağmen, yine de, savunmasına, ancak bütçesinin ve milli imkanlarının elverdiği ölçüde kaynak aktarabildiğini göstermektedir.

Bunun yanında ülkenin içinde bulunduğu huzur ve güven ortamının bütçe ödeneklerinin daha uygun bir şekilde tahsisine nasıl imkan sağladığını, 1980 öncesi anarşik ortamın yaşandığı yıllar ve askeri yönetimin bulunduğu yıllar ile kıyaslayarak görmek de mümkündür. Şöyle ki, 1978 yılından 1980 (dahil) kadar olan dönemde, Genel Hizmetler ve Savunma harcamaları hariç olmak üzere konsolide bütçenin diğer hizmet kalemlerine (fonksiyonlarına) tahsis edilen ödeneklerde hissedilir derecede azalma söz konusudur. İlgili yıllarda mevcut yüksek enflasyon oranları dikkate

alındığında, sözkonusu bütçe ödeneklerinde bir önceki yıla göre meydana gelmiş bulunan çok düşük nispi artışların da (Madencilik, Bayındırlık ve Karayolları hizmetleri gibi) çok anlamlı olduğu söylenemez.12 Eylül 1980 Askeri İhtilalinden sonraki ilk yılda (1981' de) tüm fonksiyonların konsolide bütçe içindeki paylarında düşüş gözlenirken: bir yıl sonra 1982' de Genel hizmetler ve Bayındırlık hariç diğer fonksiyonların herbirinin payında artış sağlanmıştır. Bu yılda, Savunma harcamaları payında yaklaşık yüzde 30'lu bir gelişme sağlanırken, Adalet-Emniyet Hizmetlerinde % 8.6, Sağlık Hizmetlerinde % 63, Eğitim Hizmetlerinde ise % 56'lık bir iyileşme gerçekleşmiştir. Aynı gelişmeleri Karayolları (% 24), Su İşleri (% 36), Köy-Tarım-Orman (% 40), Kültür-Turizm (% 78) hizmetlerinde de görmek mümkündür. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde, terörle mücadelenin yok denecek kadar azalmış olması, konsolide bütçe memur kadrolarında büyük bir artış olmaması (Maliye Bakanlığı: 1995 Mali Yılı Gerekesi" ne göre, konsolide bütçe memur kadroları 1981 yılında bir önceki yıla göre % 0.1 oranında düşerken, 1982 yılında % 0.6 oranında artmıştır.), ayrıca bu yıllarda enflasyonda meydana gelen hissedilir düşüşler de dikkate alındığında: fonksiyonların konsolide bütçe içindeki paylarında meydana gelmiş bulunan artışlarda huzur ve güvenin etkisinin gözardı edilemeyeceği aşıkardır. Nitekim ekonomik ayırım itibarıyla sabit fiyatlarla düzenlenen Tablo-40'da da görüldüğü gibi sözkonusu yıllarda her bir fonksiyona tahsis edilen ödeneklerde yatırım harcamalarındaki artış bu durumu teyit eder mahiyettedir. Fonksiyonlara tahsis edilen ödeneklerde, yatırım harcamalarındaki artış, bu durumu teyit eder mahiyettedir.

Ayrıca, 1981 yılında GSMH içindeki payı % 2.52 olan konsolide bütçe'nin 1982 yılındaki payının % 18.1' e gerilemesi konsolide bütçeye bağlı harcamaların (ki bunlar kesin harcamalardır) savurganlıktan kurtarıldığını; kamu kaynaklarının kullanımında tasarrufun sağlandığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Bu tasarrufun her bir hizmet grubundaki (fonksiyonlardaki) ödenek ve harcama artışına rağmen gerçekleşmesi, bu tasarrufun kaynağının Genel hizmetlere ait harcamalardaki kısıntıların olduğunu göstermektedir. (konsolide bütçe içindeki payı % 32.69' dan % 24.74'e düşürülmüştür)

Türkiye'deki savunma harcamalarının düzeyini ve önemini, ülkede ekonomik istikrarsızlığın had safhaya ulaştığı dönemlerde de muhafaza ettirdiği ve bu yıllarda uygulamaya koyulan ekonomik istikrar tedbirlerinden en az etkilenen harcamalar olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin, ekonominin bozulan dengelerini yeniden kurmak amacıyla alınan 5 NİSAN 1994 kararları çerçevesinde uygulanan 1994 Mali Yılı Bütçesinde, 5 NİSAN kararlarından en az etkilenen harcamaların savunma hizmetlerine ait olduğu görülmektedir. Öyle ki, konsolide bütçe payları itibarıyla 1992 yılına göre 1993 yılında Genel hizmetler haricinde (Bayındırlık ve Madencilik hizmetlerindeki çok düşük orandaki artışlar ihmal edilmek kaydıyla), savunma dahil tüm fonksiyonların paylarında gerçekleşen düşme eğilimi, 1994 yılında da (Genel hizmetler ve Savunma hariç olmak üzere) sürmüştür. 5 Nisan kararları dolayısıyla tüm fonksiyonların bütçe paylarında hissedilir bir düşme sözkonusu olurken, Savunma harcamalarının payı % 10.92' den % 11.94'e, Genel hizmetlerin payı % 48.2' den % 55.32' ye yükselmiştir. (Bkz. Tablo-31) Personel harcamaları itibarıyla, tüm fonksiyonların paylarında düşüşlerin gözlendiği bu yılda, Savunma harcamalarının artışında Diğer carilerin, Genel Hizmetlerin harcamalarında ise transfer harcamalarının etkisi olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo-41) 5 Nisan kararlarına rağmen, bu harcamalardaki artışa yol açan önemli bir faktör de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sürdürülen terörle mücadeledir. Bu durum, devletin güvenliğine yönelik bir tehdit karşısında ekonomik önceliklerin, önceliğini kaybettiğini göstermektedir.

Kamu harcamalarında ortaya çıkan artışları belirlemek ve bu artışlarda etkisi olabilecek sebeplerin etkilerini gidermek için kullanılan ölçüm şekillerinden birisi de "kişi başına" değerlendirmedir. Zira, kamu harcamalarındaki artışlarda önemli etkisi olan unsurlardan birisi de nüfus artışlarıdır. Nüfus artışlarının etkisi ise kişi başına değer olarak ortadan kaldırılır. Buna göre kişi başına harcamalar itibarıyla değerlendirildiğinde, kişi başına savunma harcamalarının 1976 yılında ulaştığı en yüksek miktar (271-9 Bin TL) itibarıyla, 1977 yılından itibaren 1988 yılına kadar azalma olduğu, 1989 yılından itibaren düzenli şekilde yükselerek 1996 yılında 1976 yılındaki miktara ulaştığı ve sonraki yıllarda da artışını sürdürdüğü görülmektedir. (Bkz. Tablo-33) 1973-1998 dönemi boyunca nüfus sürekli artarken kişi

başına savunma harcamalarındaki sözkonusu azalış ve artışlar, salt bir kamu mali olarak savunma harcamalarının nüfusa ve nüfus artışına bağlı olmadan gelişimini sürdürdüğünü göstermektedir. Zira Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı kurumlarında mevcut personel sayısı sözkonusu dönem boyunca azalış göstermesine rağmen, harcama miktarlarında meydana gelen artışlarda, mevcut personelin ücretlerinde yapılan artışların ve Diğer cari harcamalarda oluşan artışların etkili olduğu görülmektedir. Bkz. Tablo-40 ve 41. Diğer cari harcamalarındaki artışlarda ise satın alınan silah, teçhizat, araç ve gereçlerin fiyatlarındaki yükselmelerin etkili olabileceği aşıkardır. ABD silah ambargosunun yaşandığı yıllarda Diğer carilerde yüksek paylar (Tablo-41) özellikle dikkat çekicidir. Bu değerlendirmeye göre Savunma harcamalarındaki artışlarda, ülke nüfusu değil, savunular, ülkenin mevcut genişliği ve bu amaçla hazır bekletilen ya da silah altında bulundurulacak personel miktarı belirleyici olmaktadır.

Diğer fonksiyonların kişi başına harcamaları ile karşılaştırıldığında, Genel hizmetlerden sonra, 1974 ve 1978 yılları hariç, 1989 yılına kadar en yüksek kişi başına harcama düzeyine sahip olan savunma hizmeti, sözkonusu yıllar ve 1989 yılından itibaren Eğitim hizmetinin gerisinde kalmaktadır. (Bkz. Tablo-33). Bunun yanında Adalet-Emniyet, Sağlık ve Sosyal-Güvenlik gibi kamusal hizmetlerdeki kişi başına harcamalarda özellikle 1989 yılından itibaren meydana gelen artışlar da (nüfusun artışına rağmen) dikkat çekicidir. Zira, nitelikleri Savunma hizmetinden farklı olan bu hizmetler daha çok nüfusa ve nüfus yoğunluğunun bulunduğu bölgelere göre gelişim göstermektedirler. Başka bir ifadeyle, nüfus artışları, kişi başına harcama miktarlarını da büyütmektedir. Örneğin, Eğitim hizmetlerinde personel harcamalarının yüksekliği önem arz etmektedir. Zira, ilk, orta, lise ve yükseköğretimde bulunan öğrenci sayısı arttıkça ihtiyaç duyulacak öğretmen ve öğretim elemanı sayısı da artmaktadır. Türkiye'deki ilkokullarda mevcut öğrenci sayısı 1970 yılında, 4.831.000 iken 1995 yılında 6.895.000' e yükselmiştir. Öğretmen sayısı ise aynı yıllar itibarıyla 125.756' dan 323.600' e yükselmiştir. Ortaokuldaki öğrenci sayısı 1970 yılında 701.000 iken 1995'te 2.666.000' e, öğretmen sayısı da 22.613' den 62.068' e ; liseler ise Genel ve Mesleki-Teknik liseler itibarıyla, Genel liselerdeki öğrenci sayısı 1970 yılında

215.000 iken 1995 yılında 1.127.000' e. öğretmen sayısı da 8.661' den 65.800' e. Mesleki ve Teknik liselerdeki öğrenci sayısı aynı yıllar itibarıyla 217.000' den 898.000' e, öğretmen sayısı da 15.132' den 64.700' e ; Yükseköğretimdeki öğrenci sayısı ise 1970 yılında 147.000' den 1995 yılında 1.107.000' e.öğretim elemanı sayısı da 8295' den 49.195' e yükselmiştir. Doğal olarak bu öğrenci-öğretmen sayılarına uygun okullaşma düzeyinin de sağlanması gerekir. Bu arada 1970 - 1995 yılları itibarıyla okullaşma oranları, ilkökullarda % 102-% 104,4; ortaokullarda % 31,7-% 65, lise ve dengi okullarda % 17,7 - % 55 ; yükseköğretimde ise % 6,8 - % 26,7 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka tespit olarak Fakülte ve Yüksekokul sayısı 1970 yılında 146 iken 1995 yılında 903' e yükselmiştir. Yükseköğretim Yurtları Yatak Kapasitesi (YURTKUR olarak) ise 1970 yılında 5182 iken, 1995 yılında 152.016' ya çıkarılmıştır. Yine 1970 yılında 576 olan Kütüphane sayısı, 1995 yılında 1156' ya çıkarılmıştır.

Benzer göstergeleri Sağlık Hizmetleri açısından da ifade etmek faydalı olacaktır. Örneğin, hastane yatağı sayısı 1970 yılında 87.154 iken 1995 yılında 154.060' a çıkarılmış ancak aynı yıllar itibarıyla yatal başına nüfus 409' dan 404' e gerilemiştir. Hekim sayısı 13.843' den 67.000' e çıkarken doktor başına nüfus 2572' den 928' e çekilmiştir. Yine aynı yıllar itibarıyla Sağlık Ocağı sayısı 851' den 4802' ye, Sağlık Evi sayısı 2231' den 11894' e çıkarken ; Hemşire sayısı 8796' dan 67.600' e ; Ebe sayısı 11.321' den 41.400' e ; Sağlık memuru ve Sağlık teknisyeni sayısı da 9954' den 42.900' e yükselmiştir. (273)

Sadece bu örnekler dahi, nüfus artışının kamu harcamalarını yalnız görünüşte değil, gerçek olarak da artırdığını göstermektedir.

(273) Eğitim ve Sağlık Hizmetleri ile ilgili göstergeler için Bkz.:Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995),DPT,Mart 1996, Ankara,s.134-141.

2.2. Gelir Esnekliği Analizi

Fonksiyonlara yapılan harcamalardaki değişikliklerle GSMH' daki değişiklikler arası kesin ilişkiyi saptamak ve gelirle ilişki olarak her bir fonksiyonun payındaki nispi büyüme oranlarını karşılaştırabilmek için fonksiyonların gelir esnekliklerinin hesaplanması gerekir. Diğer bir deyişle, toplam kamu harcamalarının gelir esnekliği veya her bir fonksiyona ait harcamalarının gelir esnekliği, GSMH' de % i değişikliği olduğu zaman, ele alınan fonksiyona yapılan harcamadaki değişikliği yüzde olarak ölçmektedir. Biz de zaman serileri ve aşağıdaki logaritmik eşitliği kullanarak konsolide bütçeyi oluşturan fonksiyonların esneklik değerlerini tahmine çalıştık.

$$\text{Log } E = a - b \text{ Log } Y$$

Bu eşitlikte "E" konsolide bütçe harcamalarını (toplam ya da fonksiyona yapılan), "Y", GSMH'yi göstermektedir. (274) Or. iki fonksiyon ve konsolide bütçe harcamaları için or. üç regresyon eşitliği hesaplanmış ve Tablo-34' de görüldüğü üzere regresyon eşitlikleri anlamlı sonuçlar vermiştir.

(274) Tümay Ertek, *Ekonometriye Giriş*, 4.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1987, s.109-110' da bu konu şöyle açıklanmaktadır:

$Y=F(x)$ için çift logaritmik kalıp, $\log Y = a + b \log x$ şeklinde yazılabilir. Orijinali $Y = a x^b$ şeklinde yazılabilen bu fonksiyonun logaritması alındığında:

"Log Y = log a + b log x" eşitliği bulunur. Burada $\log a = a$ olarak alınmıştır.

TABLO : 34

FONKSİYONEL HARCAMALARIN GELİR ESNEKLİKLERİ (275)

DEĞERLER	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	BAYINDIRLIK	KÖY-TARIM ORMAN	MADEN	SU İŞLERİ	KARA YOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
F	1.059	0.967	1.040	1.006	1.022	1.019	0.895	0.958	0.882	0.975	0.926	1.097	1.021
ta	-19.882	-25.708	-39.539	-21.760	-30.777	-48.316	-10.666	31.561	-26.077	-53.166	-30.012	-22.487	-18.822
tt	81.210	88.287	88.001	107.590	107.407	81.551	30.412	81.145	41.433	81.441	77.000	30.063	124.750

Ynma Tablo 27 ve 28'deki değerler kullanılarak taranmıştır hesaplanmıştır

Ülkemizde 1973-1998 dönemi itibarıyla toplam konsolide bütçe harcamalarının gelir esnekliğinin F' den büyük olduğu hesaplanmıştır. Diğer bir anlatımla GSMH' de % 1 değişiklik olduğu zaman toplam konsolide bütçe harcamalarında % F'den daha büyük bir değişiklik olmaktadır. Nitekim ülkemizde, anılan dönemde GSMH' de % 1 değişiklik olduğu zaman toplam konsolide bütçe harcamalarında % 1.021' lik bir değişiklik olmuştur. Bu değer kamu harcamalarındaki artışın, GSMH'daki artıştan daha fazla artığı konusundaki temel düşünceyi teyid eder mahiyettedir.

(275) Regresyon eşitlikleri şöyledir.

Genel Hizmetler	: Log E = - 1.244 + 1.059 log Y
Savunma	: Log E = - 1.384 + 0.967 log Y
Adalet-Emniyet	: Log E = - 2.296 + 1.04 log Y
Eğitim	: Log E = - 1.595 + 1.006 log Y
Sağlık	: Log E = - 2.288 + 1.022 log Y
Sosyal Güvenlik	: Log E = - 3.004 + 1.019 log Y
Bayındırlık	: Log E = - 1.861 + 0.895 log Y
Köy-Tarım-Orman	: Log E = - 1.788 + 0.958 log Y
Madencilik	: Log E = - 2.436 + 0.882 log Y
Su İşleri	: Log E = - 1.882 + 0.975 log Y
Karayolları	: Log E = - 1.772 + 0.926 log Y
Kültür-Turizm	: Log E = - 3.364 + 1.097 log Y
KONSOLİDE BÜTÇE	: Log E = - 0.758 + 1.021 log Y

Fonksiyonları teker teker ele aldığımızda, Genel Hizmetler, Adalet-Emniyet, Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Kültür-Turizm harcamalarının gelir esnekliklerinin 1'den büyük olduğu, bunları takip eden Su İşleri, Savunma, Karayolları, Bayındırlık ve Madencilik harcamalarının gelir esnekliklerinin ise 1'den küçük olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo-34) Bu değerler 1973-1998 dönemi itibarıyla Türkiye'de de, Wagner'in ifade ettiği gibi, GSMH arttığı zaman Genel Hizmetler, Adalet, Emniyet, Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Kültür gibi fonksiyonlara yapılan harcamaların arttığını, bunun yanında diğer fonksiyonların gelir esnekliklerinin de 1'e yakın olması, bu harcamalardaki artışın devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca, hızlı şehirleşme ve nüfus yoğunluğunun artması neticesinde, gerek kamu hizmetleri ve gerekse sosyo-ekonomik düzenlemeler için daha yüksek düzeyde kamu harcaması yapılması zorunluluğunun doğduğu da aşikardır.

2.3 Büyüme Oranı Analizi

Konsolide bütçe harcamaları üzerinde, tahmin edilen gelir esnekliğinin nüfusu değişken olarak kapsamadığı, bu öğenin bağımsız bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Gerçekte gelir esnekliği sadece konsolide bütçe harcamaları ile GSMH arasındaki ilişkiyi belirlediği için aynı dönemde iki ayrı ülkenin, nüfus artış oranları değişik olsa bile, harcama ve gelirlerindeki değişiklikler aynı olduğu zaman, ortaya çıkacak olan katsayı da aynı olacaktır. Fakat, ele alınan iki ülkenin ikisi de gelirlerinde meydana gelen aynı miktardaki artışları kamusal hizmetlere harcasalar bile kişi başına harcamalar değişiklik gösterebilir. (276)

Bu nedenle, kişi başına fonksiyonların ve toplam konsolide bütçe harcamalarının zaman içerisindeki büyüme oranı belirlenirken, nüfus boyutu da inceleme kapsamına alınacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde, nüfus artış oranının oldukça yüksek olduğu düşünülürse, bu tür incelemelerde nüfusun önemi daha iyi

(276) Senesen s.2.

ortaya çıkar (277) Gerçek kamu harcamalarının büyüme oranını bulabilmemiz için nüfusla birlikte kamu harcamalarını reel olarak ele almamız gerekecektir. Bunun için de carî fiyatlarla olan kamu harcamalarının uygun bir fiyat indeksi ile düzeltilmesi gerekmektedir. Bu amaçla biz de GSMH deflatörünü kullanarak bu değerleri deflete ettik.

Bu analizle çeşitli fonksiyonlara yapılan konsolide bütçe harcamalarının büyüme oranlarındaki benzerlik ya da farklılıklar ortaya çıkarılabilmektedir. Bu amaçla yapılan hesaplamalarda (278) elde edilen sonuçlar Tablo-35'te gösterilmiştir.

(277) Senesen s.9.

(278) Kisi başına konsolide bütçe harcamalarının ve fonksiyonların büyüme oranı şöyle nesaplanmıştır:

$$E/P_t = a (1+r)^t \dots\dots\dots(1)$$

E_t/P_t : t yılındaki kişi başına gerçel kamu harcaması

a : başlangıç dönemindeki E/P

t : yılların sayısı

r : birleşik büyüme oranı

1 nolu denklem logaritmik dönüşüm ile

$$\log E/P_t = \log a + t \log (1+r) \text{ olur} \dots\dots\dots(2)$$

$$\log a = A$$

$$\log (1+r) = B \text{ alındığında}$$

$$B = \frac{\log (E/P_t) - A}{t}$$

olarak bulunur ve bundan eşitlik (2) t'nin logaritmik tekrar

$$\log E/P_t = A + Bt \text{ yazılır} \dots\dots\dots(3)$$

$$B = \log (1+r) \text{ olduğunda} \dots\dots\dots(4)$$

$$\text{Antilog } B = 1+r \dots\dots\dots(5)$$

B bulununca büyüme oranı (r) elde edilir

$$r = \text{Antilog } B - 1 \dots\dots\dots(6)$$

3. EKONOMİK SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI İÇİNDE SAVUNMA HARCAMALARININ YERİ VE GELİŞİMİ

Önceki kısımda savunma harcamaları ve konsolide bütçenin diğer fonksiyonlarına ait harcamalar, cari ve sabit fiyatlarla gelişimleri, artış oranları, konsolide bütçe ve GSMH içindeki payları, oransal analiz, gelir esneklikleri ile büyüme oranları yönünden ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu değerlendirmeler esnasında, fonksiyonlara ait harcama tutarlarının, bu harcamalardaki artış ve azalışların ve bunlarda etkili olan sebepleri yeterince açıklayamadığı görülmüştür. Oysa, kamu harcamalarının genel ekonomi üzerindeki etkisini açıklamak için, harcamaları, kendisini oluşturan harcama kalemleri yönünden incelemek gerekir. Bu harcama kalemlerinin ne tür olması gerektiğini açıklayan en uygun tanımlama ise, harcamaların ekonomik kriterlere göre sınıflandırılmasıdır. Bu amaçla harcama kalemleri, personel, diğer cari, yatırım ve transfer harcamaları çerçevesinde belirlenmiş ve önceki kısımda yapıldığı gibi, savunma harcamalarının gösterdiği gelişim ve sonuçları, diğer fonksiyonlar ve konsolide bütçe harcama bileşimleri ile karşılaştırmalı olarak, oransal analiz, gelir esneklikleri ve büyüme oranı analizi yardımı ile incelenmeye çalışılmıştır.

3.1. Oransal Analiz

3.1.1. Savunma Harcamalarının Ekonomik Ayrıma Göre Oransal Analizi

Savunma harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre cari fiyatlarla (konsolide bütçe birlikte) gelişimi ve konsolide bütçe içindeki payları Tablo-36'da, buna göre çizilen grafik ise grafik gösterimi ise Şekil:6'da, sabit fiyatlarla gelişim ve payları ise Tablo-37'de, bu harcamalara ilave olarak GSMH ile birlikte yıllık artış oranları ise Tablo-38'de gösterilmiştir.

Savunma harcamalarının ekonomik ayrıma göre her bir harcama türünün, konsolide bütçenin ilgili harcama türündeki payları incelendiğinde, 1973-1998 dönemi genel ortalamaları itibarıyla en yüksek payın % 69.8 ile savunma diğer carilerine ait

olduğu personel harcamaları payının ise % 19.0 dolaylarında olduğu görülmektedir. Toplam cari harcamalardaki payı % 36.1 olan savunma harcamalarının, yatırım harcamaları payı %8.3, transfer harcamalarının payı ise % 0.7dir.(Bkz.Tablo-36 ve 37)

Bu dönemde, savunma harcamalarının çok büyük bir bölümünün cari harcamalardan oluştuğu görülmektedir. Savunma harcamaları içindeki payı % 97.47 olan toplam cari harcamaların, % 63.6'lık büyük bir bölümünü diğer cari harcamalar, % 33.9'lük bölümünü ise personel harcamaları oluşturmaktadır. Yine bu dönemde, yatırım harcamalarına % 1.37, transfer harcamalarına ise % 1.15 pay ayrılmıştır.

Savunma harcamalarının (özellikle 1986 yılından sonra) konsolide bütçe içindeki payının giderek azaldığı, ancak bu azalmanın harcama bileşimi itibarıyla aynı yönde olmadığı görülmektedir. Nitekim, savunma harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı % 20'den, 1998 yılı itibarıyla % 11'e, yatırım harcamaları aynı yıllar itibarıyla % 8.9'dan, % 1.8'e, transfer harcamaları % 0.8'den, % 0.1'e düşerken, cari harcamalarda durumun farklı ve artış yönünde olduğu görülmektedir. Örneğin, savunma personel harcamalarının, 1986 yılında sahip olduğu pay % 20 iken, 1991 yılında % 14'e düştüğü, bu yıldan sonra artmaya başladığı ve 1998 yılında % 17.4'lük bir düzeye ulaştığı, ancak yine de dönem ortalamasının (% 19) altında kaldığı görülmektedir. Daha çarpıcı gelişme ise savunma diğer carilerindedir. 1986'da sahip olduğu pay, % 79.4 olan savunma diğer carileri, bazı yıllardaki artış ve azalışları ile birlikte 1991 yılında % 63.9'luk bir düzeye gerilemiş, ancak daha sonraki yıllarda düzenli olarak artmaya başlamış ve 1998 yılında tekrar % 79.4'lük bir düzeye ulaşmış ve dönem ortalamasının da (% 69.8) üzerine çıkmıştır.(Bkz. Tablo-38 ve Şekil 7)

Yıllık artış oranları ile değerlendirildiğinde, dönem ortalaması olarak, savunma harcamalarının % 61.6'lık artış oranı ile konsolide bütçe artış oranının (% 65.12) gerisinde kaldığı; harcama türlerine göre ise farklılık gösterdiği izlenmektedir. Buna göre, savunma diğer carileri (% 67.2), toplam cariler (% 63.58) ve transfer harcamaları (% 118.4), konsolide bütçenin aynı harcama türlerinin artış oranlarından (sırasıyla % 63.38, % 62.68 ve % 72.2) daha yüksek iken; savunma personel harcamalarına ait % 62.85 ve yatırım harcamalarına ait % 51.1'lik dönem artış ortalamaları, konsolide

bütçenin aynı harcama türlerinin artış oranlarından (sırasıyla % 64.5 ve % 57.7) daha düşük olduğu görülmektedir. Bunların yanında, gerek savunma gerekse konsolide bütçenin her bir harcama türüne ait dönem ortalama artış oranları, GSMH'nin % 51.6'lık dönem artış ortalamasından (savunma yatırım harcamalarındaki % 51.1'lik artış ortalaması hariç) daha yüksektir.(Bkz. Tablo-38)

Savunma harcamaları bileşimlerinin konsolide bütçe harcamaları ve GSMH karşısındaki nispi büyüklüklerini bu şekilde belirlemek, savunma harcamalarının bazı yıllardaki artış ve azalışlarının sebeplerini yeterince açıklayamamaktadır. Zira, araştırma dönemini oluşturan yirmialtı yıllık süre içinde meydana gelen, önemli askeri, siyasi ve ekonomik gelişmeler gerek savunma harcamalarının gerekse konsolide bütçe diğer hizmet gruplarının harcamalarını değişik yönlerde etkilemektedir. Nitekim, bu dönemde Türkiye açısından çok önemli olan 1974 Kıbrıs Barış Harekati, ABD Silah ambargosu, 1980 askeri ihtilali, Varşova Paktı ve SSCE'nin dağılması, 24 OCAK 1980 ve 5 NİSAN 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin ilan: gibi olaylar gerçekleşmiştir. Bunların yanında özellikle 1984 yılından itibaren yoğunluk kazanarak PKK terörü ile büyük çapta askeri mücadele sürdürülmektedir. Doğal olarak bu gelişmeler karşısında siyasi ve ekonomik açıdan değişik dış ve iç politika tedbirleri uygulamaya konulmuş ve bu tedbirler karşısında, özellikle konsolide bütçe ve onu oluşturan hizmet grupları ile ilgili harcamalar ve harcama bileşimleri değişik duyarlılıklar göstermiştir. İşte bu duyarlılıkların (ki bir kısmı fonksiyonel harcamalar incelenirken değerlendirilmişti) savunma harcamaları ve harcama bileşimlerini nasıl etkilediğini, diğer hizmet gruplarının harcamaları ile karşılaştırarak incelemek daha faydalı olacaktır.

3.1.2. Personel Harcamaları İtibarıyla Karşılaştırma

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde konsolide bütçe personel harcamaları önemli bir yer tutmaktadır. Personel harcamaları ile ilgili ödeneklerin büyük bir bölümünü memur maaşları, tazminat ve ödüller ve işçi ücretleri gibi kalemler oluşturmaktadır. Örneğin, 1995 yılı itibarıyla, konsolide bütçe personel harcamaları, bütçeden % 29.5 pay alırken, bunun;

% 35.5'ini	aylıklar (maaşlar)
% 31.3'ünü	tazminat ve ödüller
% 16.5'ini	işçi ücretleri
% 2.4'ünü	sözleşmeli personel ücretleri
% 5.1'ini	tedavi yardımı ve cenaze giderleri
% 3.0'ını	sosyal yardımlar
% 3.2'sini	ek çalışma karşılıkları
% 3.2'sini	diğer

harcamalar oluşturmuştur. Personel harcamalarının bir özelliği de, bir önceki mali yıla göre azaltılması zor olan harcamalar olmasıdır. Zira, devlet yeni istihdam alanlarının oluşması konusunda özel sektörü harekete geçiremediği için, işsizliği azaltma konusunda kendi imkanlarını zorlamakta ve bu yüzden de devlet kadroları sürekli genişlemektedir. Nitekim, 1977 yılında sabit fiyatlarla 9.76 milyar TL düzeyinde olan konsolide bütçe harcamaları 1998 yılında 74.72 milyar TL'ine yükselmiştir. (Bkz. Tablo-40). Bununla beraber bu harcamaların konsolide bütçedeki payının gelişimi aynı yönde değildir. 1973 yılı itibarıyla % 31.56 olan personel harcamalarının payı, 1998 yılında % 21.05'e gerilemiştir. (Bkz. Tablo-41) Ancak, bu durum gerçek bir gerilemeyi göstermemektedir. Çünkü, özellikle 1989 yılından itibaren gerçekleştirilen memur-işçi maaş zamları, personel harcamalarının payını sürekli büyütülmüştür. Nitekim bu pay 1992 yılında % 48.99'a yükselmiş, 1993 yılından itibaren, önce % 34.95'e, sonraki yıllarda (1996 yılı hariç) ise % 21.05'e kadar gerilemiştir. Bu gerileme, borç faiz ödemeleri dolayısıyla transfer giderlerinin bütçe içindeki payının artması ve 1993 yılında bütçe harcamalarına dahil edilen fon harcamalarından kaynaklanmaktadır. (279) Personel harcamalarının, GSMH içindeki payları da diğer önemli bir göstergedir. Personel giderleri/GSMH oranı ise 1973 yılında % 4.86'dan 1989 yılında % 3.04'e gerilemiştir. 1990 yılı itibarıyla % 8.37'ye, 1992 yılında ise % 17.9'a yükselmiştir. Söz konusu oran bu yıla göre 1993 yılından itibaren gerilemiş ve 1997 yılında % 10.5'e düşmüştür. (Bkz. Tablo-42)

(279) Haldun Darıca, "1993 Yılı Bütçe Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ocak-Nisan 1995, Ankara, s.4.

Bu genel değerlendirme ışığında, savunma harcamalarında da, personel harcamalarının hem toplam, hem de cari harcamalar içindeki payının önemli ve büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Savunma personel harcamalarının, 1973'ten 1989 yılına kadar olan süreç içinde sabit fiyatlarla bazı yıllar artış ve azalışlarıyla birlikte 2 milyar TL. iken 1990 yılından itibaren 6 milyar TL.'na, özellikle 1993 yılında ise 13.36 milyar TL.'na yükselmiştir. Ancak 1994 yılında 1997 yılına kadar olan yıllar itibarıyla konsolide bütçe personel harcamalarındaki gerilemeye bağlı olarak savunma personel harcamaları 10.55 milyar TL.'na gerilemiş; 1998 yılındaki yükselmeye beraber tekrar 13 milyar TL.'na yükselmiştir. (Bkz. Tablo-40)

Savunma personel harcamalarındaki bu yükselmenin kaynağını, genel olarak memur ve işçi aylıklarında gerçekleştirilen yıllık artışlar olduğu (özellikle seçim dönemlerinde değerlendirilmektedir. Zira genel memur ve işçi sayısında sürekli artışlar kaydedilirken, Silahlı Kuvvetlerdeki personelde ise bir azalma söz konusudur. Örneğin, 1978 yılında 642.000 civarında olan personel sayısı, 1983 yılında 824.000'e yükselmiş, 1992 yılında da 580.000'e düşmüştür. ACDA gibi yabancı kuruluşlara göre ise bu miktar 450.000 dolayındadır. Bu mevcuttur, çok büyük bir bölümünü askerlik yükümlülüğü nedeniyle silah altına alınan "Erler" oluşturmaktadır. Son yıllarda ise silah modernizasyonuna bağlı olarak daha az sayıda personel ile daha etkin bir Silahlı Kuvvetler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Savunma personel harcamalarının, konsolide bütçe harcamaları içindeki payını, diğer fonksiyonların personel harcamaları ile karşılaştırdığımızda ise savunma personel harcamalarının, 1973-1998 dönemi boyunca Eğitim harcamalarından sonra, ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. (Bkz. Tablo-41) Savunma personel harcamalarının konsolide bütçe harcamaları içindeki payı, 1973 yılında % 8.48 iken, 1989 yılında % 3.40'a kadar düşmüş; 1989 yılı maaş zamlarının etkisiyle bu pay 1990 yılında % 4.56'ya yükselmiştir. Her yıl yapılan maaş zamlarının etkisiyle 1996 yılında bu oran % 8.58'e yükselmiştir. Ancak, 1997 ve 1998 yıllarında bu oran % 3.99 ve % 3.66'ya gerilemiştir. Bu gerilemenin, konsolide bütçe harcamalarına 1993 yılında ilave edilen bütçe dışı fonlar ile borç faizi ödemeleri dolayısıyla transfer

harcamalarının payının yükselmesinden kaynaklandığı dikkate alınmalıdır. Benzer gelişmeyi, GSMH içindeki paylarda da görmek mümkündür. (Bkz. Tablo-42)

Savunma personel harcamaları, konsolide bütçe payları itibarıyla eğitim harcamalarının gerisinde ikinci sırada kalmakla beraber, 1987 yılına kadar Adalet-Emniyet ve Sağlık fonksiyonlarının personel harcamaları paylarının toplamından yüksektir. Bu yıldan sonra, bu toplamın gerisinde kalmakla beraber bu fark (1996 yılındaki % 2.4'lük fark hariç) diğer yıllarda % 0.6 civarındadır. Savunma personel harcamalarının bu nispi yüksekliğinin kaynağının Silahlı Kuvvetler personeline değişik isimler altında ödenen ve diğer memur ve işçilere göre yüksek olarak belirlenen "Hizmet Tazminatları" olacağı değerlendirilmektedir.

Konsolide bütçe ve bir fonksiyonun personel harcamalarının yıllık artış oranları incelendiğinde, artış oranlarının yıldan yıla farklılıkla birlikte artış ve azalışlar görülmektedir. 1973-1998 dönemi itibarıyla ve dönem ortalaması olarak konsolide bütçe personel harcamaları cari fiyatlarla % 65.4, sabit fiyatlarla % 9.6 artış gösteriler savunma hizmeti cari fiyatlarla % 65.4'lük artış oranıyla dokuzuncu sırada yer almakta, sabit fiyatlarla ise konsolide bütçe personel harcamalarındaki artış oranının da altında % 7.0'lik artış oranıyla son sırada dikkati çekmektedir. Personel harcamalarındaki artış oranları planlı dönemler itibarıyla değerlendirildiğinde, savunma hizmetine ait personel harcamalarındaki en yüksek artış ortalamasının (cari % 112.96, sabit % 27.48) 6.BYKP döneminde gerçekleştiği, 7.BYKP dönemi içindeki 1995-1998 döneminde de cari fiyatlarla % 90.58, sabit fiyatlarla % 6.39'luk oranlarla önemini muhafaza ettiği görülmektedir. (Bkz. Tablo-43 ve Tablo-44)

3.1.3. Diğer Cari Harcamalar İtibarıyla Karşılaştırma

Cari harcamaların diğer kalemi olan diğer cari harcamalar, yolluklar, hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları, demirbaş alımları, ve diğer ödemelerden oluşur. Yakacak, kira, giyecek, yiyecek, kırtasiye vs. gibi harcamalar bu kalemden yapılır. Başka bir ifadeyle diğer cari harcamalar, devletin temel fonksiyonlarının

yürütülmesini sağlayan harcamalardır. Yine bir fikir vermesi açısından 1995 yılı konsolide bütçe diğer cari harcamalarının:

- % 5'ini yolluklar.
- % 11.4'ünü hizmet alımları.
- % 69.3'ünü tüketim malları ve malzeme alımları.
- % 14.2'sini de diğer.

harcamalar oluşturmaktadır. (280)

Diğer cari harcamalara tahsis edilen ödeneklerin cari ve sabit fiyatlarla gelişimini Tablo-39 ve Tablo-40' dan inceleyebiliriz. Buna göre cari fiyatlarla sürekli artış gösteren diğer cari harcamaların durumunu sabit fiyatlarla Tablo-40' de değerlendirerek daha sağlıklı bilgiler verecektir. 1973 yılından itibaren konsolide bütçe içindeki diğer cari harcamaların fonksiyonları toplamı olarak reel değerleriyle yıla yıla artış ve azalış kaydetmiş ancak 1990 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 3.5 kat artmış ve 1997 yılında ise 1990 yılındaki düzeyin (% 25.97) de üstüne çıkmıştır. 1998 yılında ise % 32.3'lük değeriyle dönem başına göre reel olarak yaklaşık 7 kat artış göstermiştir.

Daha önce de vurgulandığı gibi diğer cari harcamaların büyük bir bölümü askeri harcamalar olarak savunma harcamalarına tahsis edilmektedir. Tablo 41'deki verileri kullanarak yaptığımız hesaplamalarda, savunma diğer carilerinin konsolide bütçe diğer carileri içindeki payının 1973 yılında % 51.5'e, 1975 yılında ise % 69.2'ye ulaştığını görmekteyiz. Daha sonra 1978 yılında % 59.7'ye kadar gerileyen savunma diğer carileri payı, 1979 yılında tekrar yükselme eğilimine girmiş, 1981 yılında % 71.8'e ulaşmış ve bu düzey, 1989 yılına kadar % 68.3 ile % 72.95 arasında artış ve azalışlarla muhafaza edilmiştir. 1990 yılında % 38.7'ye gerileyen bu oran, 1991 yılında % 47.46'ya, 1992 yılında tekrar % 67.2'ye yükselmiştir. Sonraki yıllarda bu orandaki artış süreklilik kazanmış ve 1997 yılında % 80.2'lik bir düzeye erişmiştir.

(280) Halil Kurt, "1995 Yılı Bütçe Uygulama Sonuçları ile Karşılaştırılması", Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, sayı:121, Ocak,Nisan 1996, Ankara, s.32

Diğer carilerin savunma harcamalarında önemli bir pay almasının nedeni ise Milli Savunma Bakanlığı bütçesi içinde yer alan “470-Savunmanın Gerektirdiği Alım ve Giderler” kalemidir. Bu harcama kaleminden Bakanlık savunma hizmetlerine ilişkin hemen hemen tüm harcamalarını yapabilmektedir. Bu kalemin sadece Milli Savunma Bakanlığı bütçe ödeneklerine oranı 1981 yılında % 25.9, 1984-1987 yılları arasında ise % 37.99 ile % 32.6 oranları dahilindedir. 1988 yılında % 43'e yükselen bu oran, 1993 yılı başlangıç ödenekleri itibarıyla % 48 düzeyindedir. Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinde de yer alan bu kalemin Jandarma Genel Komutanlığı bütçesine oranı 1988 yılında % 18 iken, 1993 yılında % 30'a ulaşmıştır. Milli Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı bütçelerinde yer alan 470 kaleminde yapılan harcamaların toplamının toplam savunma harcamalarına oranı ise aynı yıllar itibarıyla ortalama % 20 dolaylarındadır. (28)

Dönem başında sabit fiyatlarla 2.63 milyar TL olan savunma diğer carileri 1998 yılında yaklaşık 10 kat artışla 25.26 milyar TL'ne ulaşmıştır. Savunma diğer carilerini Genel hizmetler, Eğitim ve Adalet-Emniyet hizmetlerinin diğer carileri takip etmektedir.

Her bir fonksiyona ait diğer carilerin konsolide bütçe diğer carileri içindeki paylarını incelediğimizde, en büyük payı yine savunma hizmetinin aldığını, örneğin 1973 yılında % 51.51'lik bir paya sahip olan savunma diğer carilerinin 1998 yılında % 78'li bir paya ulaştığını, diğer fonksiyonlara ait diğer carilerin ise dönem başı değerlerine göre paylarında azalma olduğunu, hatta konsolide bütçe diğer carilerinin konsolide bütçe toplamı içindeki payının özellikle 1992 yılından itibaren (% 7.91) (1996 yılı hariç % 16.38) belirgin şekilde azaldığını görmekteyiz. (Bkz Tablo-41) Ancak, konsolide bütçe diğer carilerinin 1995 ve 1998 yılındaki (% 8.31 ve %9.11'lik) değerlerine bakıldığında tekrar artış yönünde bir ivme kazandığı görülmektedir. Bu artışlarda da özellikle 1996 yılında, bir önceki yıla göre payını % 100 artıran savunma diğer carilerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira, konsolide bütçe diğer carilerinin

(28) Büt.Mali Kont.Gn.Md., “Savunma ve Güvenlik...”, s.138 ve devamındaki tablolar yardımıyla tarafımızdan hesaplanmıştır.

bir önceki yıla göre artış oranı % 97'dir. 1997 ve 1998 yıllarındaki paylarda görülen azalma ise, transfer harcamalarının payındaki (1996 yılına göre) % 207 ve % 235'lik artışların, konsolide bütçe harcamalarının toplamını artırmasından kaynaklanmaktadır. Savunma diğer cari harcamalarının hem sabit fiyatlarla harcama miktarında hem de konsolide bütçe diğer cari harcamaları içindeki payında meydana gelen artışların özellikle 1995 yılından itibaren, Türk Silahlı Kuvvetlerince uygulamaya konulan "Modernizasyon" çalışmalarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Fonksiyonlara ait diğer carîlerin ve konsolide bütçe diğer carîlerinin GSMH içindeki paylarındaki gelişimin de benzer şekilde olduğunu söyleyebiliriz. Konsolide bütçe diğer carîlerinin GSMH' daki payı sabit fiyatlarla 1981 yılında % 3.26'ya kadar yükselmiş olmasına karşın, bu yıldan sonra 1989 yılına kadar payı azalmış ve % 1.84'e kadar gerilemiştir. 1990 yılında yaklaşık 2 kat artarak payı ile % 3.83'e çıkmış, bundan sonra yıldan yıla artış ve azalışlarla GSMH' daki payı dönem sonunda % 4.73'e ulaşmış ve 1973 yılındaki payının üstüne çıkmıştır. Savunma hizmetine ait diğer carîlerin GSMH' daki payı, dönem başındaki % 1.18'lik değerinin sürekli üstünde bulunmuş ve dönem sonunda % 3.74'lük bir paya ulaşmıştır.(Bkz. Tablo-42)

Konsolide bütçe diğer carîleri ile bunu oluşturan fonksiyonlara ait diğer cari harcamalarının dönem içindeki yıllık artış oranları ve planlı dönemler itibarıyla ortalama artış oranları Tablo-45 ve Tablo-46'da düzenlenmiştir. Buna göre, konsolide bütçe diğer carîleri dönem içinde ortalama olarak cari fiyatlarla % 68.4, sabit fiyatlarla % 9.8 artarken savunma hizmeti, cari % 69.9, sabit % 11.3'lük bir artış göstermiştir. Cari fiyatlarla artış oranlarında Karayolları % 70.1, Sağlık % 1508, Kültür-Turizm % 77.7, Köy-Tarım-Orman % 57.14 ve Genel Hizmetler % 136.1'lik ortalamalarıyla dikkat çekmektedir. Bununla beraber sabit fiyatlarla ortalama artış oranlarında ise savunma harcamaları, Sağlık (% 1009), Genel Hizmetler (% 50.2), Kültür-Turizm (% 15.3) ve sosyal Güvenlik (% 12.7), Karayolları (% 11.6) harcamalarından sonra altıncı sıradadır. Bunları % 10.6'lık artış oranıyla eğitim harcamaları ve % 9.2'lik artış oranıyla Adalet-Emniyet harcamaları izlemektedir.

Planlı dönemler itibarıyla yapılan değerlendirmede ise savunma diğer carilerine ait en yüksek ortalama artış oranları (carî %81.65 ve sabit % 22.48) 4.BYKP döneminde, en düşük oranlar ise 1984 ara döneminde (carî % 39.82 ve sabit % 6.87) elde edilmiştir. 6.BYKP döneminde (carî % 75.63 ve sabit % 4)' lük oranlarla tekrar artmaya başlayan savunma carilerinin 7.BYKP döneminde (1995-1998) % 116.95'lik bir ortalama artış oranına, özellikle sabit fiyatlarla artış oranında % 21.12'lik oranla bir önceki dönemin 5 katına ulaştığı görülmektedir. 5.BYKP döneminde sabit fiyatlarla % 60.28'lik bir artış oranına sahip olan eğitim harcamaları, bu dönemde sağladığı üstünlüğü bir daha yakalayamamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatının gerçekleştirildiği ve akabinde ABD silah ambargosunun yaşandığı bu dönemde, 5.BYKP, sosyal dengenin kurulması amacıyla yeni bir ekonomik yaklaşım ve kalkınma stratejisi kabul ettiğinden, karma ekonomi sistemi çerçevesinde, sosyal reformlar ve sosyal adalet amacıyla devletin ekonomiyi müdahaleleri ve denetimlerine ağırlık verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda özellikle ortaokul, lise, fakülte, yüksekokul, kütüphane sayısı ve kütüphanelerdeki kitap miktarı ile yüksel, öğretim yurtları yata, kapasitelerinde artışlar gerçekleştirilmiş ve doğa olara, bunlarla ilgili hizmet alımları, tüketim maliyetleri ve malzeme alımları, diğer cari harcamalar kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle, Bayındırlık, Karayolları, Köy-Tarım-Orman ve Kültür-Turizm hizmetleri ile ilgili artışlar dikkat çekmektedir.

Ayrıca, 6.BYKP döneminde de Eğitim, Sağlık ve Milli Savunma sektörlerinde kamu yatırımlarının ağırlık kazanması, bu hizmetlerle ilgili diğer cari harcamaların yükselmesine katkıda bulunmuştur. Son dönemde ise sabit fiyatlarla Karayolları % 51.39, Kültür-Turizm % 15.57, Adalet-Emniyet % 13.02, Genel Hizmetler % 13.05'lik ortalama artış oranlarıyla dikkat çekmektedir. Bu dönemde sabit fiyatlarla en yüksek artış oranını (% 21.12) savunma diğer carilerinin almış olması (Karayolları hariç), kaynakların savunmaya daha çok tahsis edilmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

3.1.4. Toplam Carî Harcamalar İtibarıyla Karşılaştırma

Toplam carî harcamaların konsolide bütçe toplam carîleri içindeki payları incelendiğinde ise savunma toplam carîlerinin dönem itibarıyla en yüksek payı aldığı (1990-1994 yılları hariç, zira bu yıllarda eğitim toplam carî harcamaları sırasıyla % 26.57, % 29.38, % 25.48, % 32.65 ve % 29.49'lük oranlarla toplam carî harcamalardan en büyük payı almaktadır) dönem başındaki % 34.83'lük payını 1990 yılına kadar ortalama olarak % 40'lar düzeyinde seyrettiği, söz konusu yılda % 13'lük bir azalma ile % 24.90'a düştüğü ve Eğitim ve Genel Hizmetlere ait toplam carî harcamaların gerisinde kaldığı görülmektedir. 1995 yılında ulaştığı % 29.28'lik payı her yıl artarak 1998 yılında % 35.73'lük bir düzeye yükselmiştir. Aynı değerlendirme toplam carîlerini konsolide bütçe içindeki paylarıyla da yapılabilir. (Bkz. Tablo-41) Benzer gelişmeyi fonksiyonların GSMH içindeki paylarının gelişiminde de tespit etmek mümkündür. (Bkz. Tablo-42.)

Toplam carî harcamalarının yıllık artış oranları ve planlı dönemler itibarıyla ortalama artış oranları incelendiğinde savunma harcamaları carî fiyatlarla dönem ortalama artış oranları itibarıyla Genel Hizmetler (% 91.3), Su İşleri (% 85.9), Kültür-Turizm (% 75.3), Bayındırlık (% 71.5), Sosyal Güvenlik (% 69.8), Sağlık (% 69.2), Karayolları (% 69) ve Köy-Tarım-Orman (% 67.9) toplam carîlerinin gerisinde, % 66.1'lik artış ortalamasına sahip eğitim hizmetleri ile başabaş durumdadır. Sabit fiyatlarla ve dönem ortalama artış oranları ile değerlendirmede ise savunma harcamaları % 8.4'lük oranıyla sadece Madencilik (% 2.5) ve Eğitim (% 7.8) harcamalarının önünde, diğer fonksiyonların gerisinde onuncu sırada olduğu, ancak yine de konsolide bütçe toplam carîlerinin ortalama artış oranı (% 8.4) kadar arttığı görülmektedir.

Planlı dönemler itibarıyla toplam carî harcamaların ortalama artış oranları, fonksiyonlara göre değerlendirildiğinde savunma harcamalarının 3.BYKP dönemindeki % 35.59 ortalama artış oranının, ara dönemler (1978 ve 1984) hariç olmak üzere, diğer planlı dönemlere göre carî fiyatlarla en düşük değer olduğu

görülmektedir. 6.BYKP döneminde söz konusu oran % 87.17'ye. 7.BYKP döneminde ise % 104.9'a yükselmiştir. Bununla beraber, 6.BYKP dönemindeki ortalama artış oranlarına göre savunma harcamalarındaki artış diğer fonksiyonların hepsinin gerisindedir. 7.BYKP döneminde ise, savunma harcamalarındaki artış Su İşlerinin (% 190.8), Karayollarının (% 105) ortalama artış oranlarının altında, diğer fonksiyonların ise üstünde kalmaktadır. Sabit fiyatlarla ise 1978 ve 1984 ara dönemlerindeki azalmalar hariç tutulduğunda 3.ncü ve 4.BYKP'ndeki % 12.38 ve % 13.87'lik ortalama artış oranlarıdır. 5.BYKP döneminde % 0.79'a gerilediği, ancak 6.BYKP dönemindeki % 11.42'lik artış oranıyla artış eğilimine girdiği ve 7.BYKP döneminde de bu artışın (% 14.39) sürdürdüğü görülmektedir. Diğer fonksiyonlara göre değerlendirildiğinde ise 5.BYKP döneminde Kültür-Turizm (% 36.5), Bayındırlık (% 26.28) ve Karayollarının (% 12.53) gerisinde üçüncü sırada bulunan savunma toplam cari harcamaları, 4.BYKP döneminde Su İşleri (% 28.88), Karayollar (% 20.53), Bayındırlık (% 24.32), Madencilik (% 19.25) ve Köy-Tarım-Orman (% 18.32) harcamalarının gerisinde altıncı sıraya gerilemiştir. 5.BYKP döneminde % 0.79'luk artış oranı ile yedinci sıraya gerileyen savunma toplam carileri, 6.BYKP döneminde bütün fonksiyonların gerisinde kalmıştır. Ancak içinde bulunduğumuz 7.BYKP dönemi itibarıyla % 14.39'luk artış oranıyla sadece su işleri (% 62.23) ve Karayolları (% 14.43)'lük artış oranlarının gerisinde kalmakla beraber, üçüncü sıraya yükselmiştir. (Bkz. Tablo-48)

3.1.5. Yatırım Harcamaları İtibarıyla Karşılaştırma

Kaynak dağılımı açısından önemli olan yatırım harcamalarının seyri ise şöyledir. Konsolide bütçe yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı dönem başında % 46.29 iken, bu pay dönem sonunda (1998) % 6.73'e kadar gerilemiştir. (Bkz. Tablo-41) Bu gerilemenin değişik sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle bir kısım yatırımlar, konsolide bütçe dışında, fonlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca, transfer harcamaları ile personel giderlerinin bütçe içindeki paylarının artışı ve bazı yatırımların özel sektör vasıtasıyla yapılmasının teşvik edilmesi gibi nedenler yatırım harcamalarının payının azalmasına sebep olmuştur. Yatırım harcamalarında üzerinde

durulması gereken bir husus da toplam yatırım harcamalarının kendisini oluşturan kalemler arasındaki dağılımıdır. Buna göre, örneğin, 1995 yılı yatırım harcamalarının,

- % 68,8'ini yapı tesis ve onarım giderleri.
- % 7,4'ünü makine, teçhizat ve taşıt alımları.
- % 4,8'ini tüketim malı ve malzeme alımları.
- % 2,3'ünü hizmet alımları.
- % 16,7'sini diğer.

harcamalar oluşturmaktadır. (282)

Yatırım harcamalarının cari fiyatlarla gelişimi izlendiğinde, dönembası harcama miktarı olarak, sadece Genel Hizmetler ve Su İşleri harcamalarının gerisinde kalan savunma yatırım harcamalarının, 1976 ve 1977 yıllarında diğer fonksiyonlara göre en yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Sonraki yıllarda harcama miktarı olarak gittikçe gerileyen savunma harcamaları 1992-1994 yılları (dahil) arasında tüm fonksiyonların gerisinde on ikinci sırada kalmıştır. Ancak 1995 yılından itibaren harcama miktarı artmaya başlamış ve 1997-1998 yıllarında sekizinci sırada yer almıştır. (Bkz. Tablo-39) Bu durumu sabit fiyatlarla da tespit etmek mümkündür. (Bkz. Tablo-40)

Fonksiyonlara göre yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki paylarını sabit fiyatlarla değerlendirdiğimizde, savunma harcamalarının dönem başında % 1.06 olan payının, 1976'dan 1978 yılına kadar % 5.99 ile % 5.91 düzeyine ulaştığını ancak, 1979 yılından itibaren mevcut oranın gittikçe azalarak 1994 yılında en düşük değere (% 0.05) indiğini, bir sonraki yıldan itibaren tekrar artış istikametinde ivme kazandığını ifade edebiliriz. Savunma harcamalarının cari ve sabit fiyatlarla gelişimindeki değerlendirilmede yapılan sıralamanın nispi paylar itibarıyla da geçerli olduğunu tespit etmek mümkündür. (Bkz. Tablo-41) Savunma yatırım harcamalarının oransal düşüşündeki en önemli neden 1985 yılında kurulan Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve SSDF'dur. Savunmaya ilişkin yatırımların bu müsteşarlık ve SSDF

(282) Kurt, s.32.

aracılığı ile yapılması, bu sonuçta önemli rol oynamaktadır.

Kaynak dağılımı açısından daha anlamlı olan gösterge ise yatırım harcamalarının GSMH içindeki payıdır. Savunma yatırım harcamalarının dönem başındaki % 0.63'lük payı, 1977 yılında % 1.21'lik en yüksek orana ulaşmış ve bu yıldan sonra gittikçe azalarak, 1992 yılında % 0.02'ye kadar düşmüş ve 1995 yılına (dahil) kadar bu oranda kalmıştır. 1996 yılında % 0.04'e, 1997 yılında ise % 0.09'a yükselmiştir. Bu oran çok düşük görünse de, Sosyal Güvenlik (% 0.03), Bayındırlık (% 0.02) ve Madencilik (% 0.02) gibi fonksiyonların payından daha yüksektir. (Bkz. Tablo-42)

Yatırım harcamalarının yıllık artış oranlarına göre değerlendirilmesinde cari fiyatlarla dönem artış ortalaması savunma harcamalarında % 53.1, sabit fiyatlarla dönem artış ortalaması ise % 0.7'dir. Savunma yatırım harcamaları bu oranlarla diğer tüm fonksiyonların dönem artış ortalamalarından daha geride kalmıştır. Yıllık itibarıyla ise sadece 1991 yılındaki % 124'lük artış oranıyla ilk sırayla almıştır. Bu özelliği, sabit fiyatlarla artış oranında da % 45.09 geçerlidir. (Bkz. Tablo-49)

Planlı dönemler itibarıyla değerlendirildiğinde savunma yatırım harcamaları cari fiyatlarla 7.BYKP döneminde % 90.30'lük artış oranına ulaşmıştır. Bu artış oranına en yakın değer 6.BYKP dönemindeki % 84.54 ve 3.BYKP dönemindeki % 63.58'lik artış oranı ortalamalarıdır. Sabit fiyatlarla değerlendirildiğinde ise bu sıralama 3.BYKP dönemindeki % 36.05, 6.BYKP dönemindeki % 11.24 ve 7.BYKP dönemindeki % 6.24'lük artış ortalamaları şeklinde olmaktadır.

Diğer fonksiyonlarla karşılaştırıldığında savunma yatırım harcamaları (cari ve Sabit Fiyatlarla), 3.BYKP döneminde Madencilik ve Kültür-Turizm harcamalarının gerisinde üçüncü sırada 6.BYKP döneminde ise Sosyal Güvenlik, Bayındırlık, Genel Hizmetler, Karayolları ve Kültür-Turizm yatırım harcamalarındaki artış oranı ortalamalarının gerisinde altıncı sırada, 7.BYKP döneminde ise Adalet-Emniyet, Eğitim, Sağlık ve Genel Hizmetler artış oranı ortalamalarının gerisinde beşinci sırada yer almaktadır. (Bkz. Tablo-50)

3.1.6. Transfer Harcamaları İtibarıyla Karşılaştırma

Bütçe harcamaları içerisinde önemli bir pay da transfer harcamalarına ait bulunmaktadır. Araştırma dönemi başında konsolide bütçe içindeki payı % 7.41 olan konsolide bütçe transfer harcamalarının payı, 1997 yılında % 63.11'e yükselmiştir. (Bkz. Tablo-41) Özellikle 1995 yılındaki cari fiyatlarla % 191.2'lik artışla (Bkz. Tablo-51) konsolide bütçedeki payı da artırmaya başlayan konsolide bütçede transfer harcamalarını oluşturan kalemler ve bu kalemlerin bu harcamalar içindeki payları 1995 yılı itibarıyla şöyledir.

- % 59.2'sini iç ve dış borç faiz ödemeleri.
- % 4.7'sini K.I.T. transferleri.
- % 11.1'ini sosyal güvenlik konularına yapılan ödemeler.
- % 6.7'sini fon ödemeleri.
- % 1.2'sini 2978 sayılı kanuna göre yapılan vergi tadelileri.
- % 17.1'ini diğer transferler.

Transfer harcamalarındaki büyümenin nedenleri, borç faizleri, K.I.T. transferleri ve Emekli Sandığı'na yapılan ödemelerdeki artış ve 1993 yılında fonların bütçe içerisine alınmış olmasıdır. Özellikle 1993 yılından başlayarak, faiz ödemelerindeki artış oranı, konsolide bütçe harcamalarındaki artış oranının üstünde seyretmeye başlamıştır. (283) Konumuz açısından önemli olan ise transfer harcamalarının ne kadarının savunma harcamalarına tahsis edildiğidir. Zira, transfer harcamalarının büyük bir bölümünün savunma ya da güvenlik amaçlı tahsis edildiği görüşü hakimdir. Bu konuda yapılan bir değerlendirmede (284) "Bütçeye açıklıkla konulamayan savunma harcamaları ile terör harcamalarının ödeneklerinin, bütçedeki "transfer ödenekleri" kalemi içinde yer aldığı; 1994 yılı bütçesinde 400 trilyon lira olarak gözükken toplam transfer ödeneklerinin yaklaşık % 27'si ile % 30'unun, açık anlamıyla yaklaşık 120 trilyon lirasının bu fasıldan savunma ve terörle mücadele harcamalarına tahsis edildiği" ifade edilmektedir.

(283) Kurt, s.33.

(284) Ali Rıza Kardüz, "Toplam Savunma Harcamaları 300 Trilyon Liranın Altında", Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 1994, İstanbul, s.9.

Transfer harcamalarının toplam kamu harcamalarını artırarak en önemli unsur olduğu değerlendirilerek, transfer harcamaları dışındaki toplam kamu (ya da konsolide bütçe) harcamaları kullanılarak analizler yapılmaktadır. Ancak transfer harcamalarının büyük bir bölümünün savunma ya da güvenlik amaçlı tahsis edildiği dikkate alındığından, yaptığımız değerlendirmede transfer harcamaları, konsolide bütçe toplamından düşülmemiştir. Savunma transfer harcamaları yatırım harcamalarının aksine, dönem başındaki cari fiyatlarla 0.08 milyar liralık miktarıyla diğer fonksiyonlara göre sekizinci sırada yer alırken, bu sırası zaman içindeki yükseliş ve azalışlarla değişiklik göstermiştir. Örneğin 1989 ve 1990 yıllarında üçüncü sırada iken 1991 yılında yedinci, 1995 yılında Genel hizmetleri ardından ikinci sırada yer almıştır. Ancak 1997 yılında 11'nci sıraya gerilemiş, 1998 yılı itibarıyla da dokuzuncu sırada yer almıştır. (Bkz. Tablo-39 Sabit fiyatlarla yapılan analizde de bu tespitleri yapmaı mümkündür. Bkz. Tablo-40)

Fonksiyonlara ait transfer harcamalarının konsolide bütçe transfer harcamaları içindeki payları değerlendirildiğinde (Bkz. Tablo-41) en yüksek payı Genel hizmetlerin aldığı ve dönem başındaki % 50'lik payını özellikle 1977 yılından 1995 yılına kadar yaklaşık % 90-95 dolayında gerçekleştirdiğini görmekteyiz. 1996 yılında tekrar % 49.86'lık bir paya düşmesine rağmen son iki yıl içindeki payı tekrar sırasıyla % 96.11 ve % 97.86'lık oranlara ulaşmıştır. (285)

Savunma transfer harcamalarının dönem başındaki % 1.76'lık payı, bazı yıllar bu orandan fazla olmamak kaydıyla artışlar göstermesine karşın gittikçe azalmış ve 1994 yılında % 0.36'ya kadar düşmüştür. Bu yıldan sonra % 1.55'lik bir paya ve nihayet 1996 yılında % 4.24 oranla en yüksek paya ulaşan savunma transfer harcamalarının payı çok büyük bir oranda azalarak % 0.13 ve nihayet % 0.08'e gerilemiştir. Bu dönem içinde Eğitim hizmetine ilişkin transfer harcamalarının GSMH içindeki payı da benzer bir seyirle dönem başındaki % 0.02'lik bir orandan değişik yıllarda artış ve azalışlar kaydederek tekrar 1997 yılı itibarıyla tekrar % 0.02'lik paya

(285) Burada tespit edilen oranlar, Tablo-41'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

ulaşmıştır. Doğal olarak Genel Hizmetler: GSMH içindeki payının diğer fonksiyonlarla kıyaslanamayacak ölçüde yüksek olduğunu ifade etmek gerekir. (Bkz. Tablo-42) Bunun en önemli nedeni ise Maliye Bakanlığınca gerçekleştirilen transfer ödemeleridir.

Transfer harcamalarının cari ve sabit fiyatlarla yıllık artış oranları değerlendirildiğinde, savunma harcamalarının dönem ortalaması olarak cari fiyatlarda % 125, sabit fiyatlarda % 44 artışı tespit edilmiştir. (Bkz. Tablo-51 Yıllar itibarıyla 1977, 1982 ve 1995 yıllarında cari sabit fiyatlardaki bir önceki yıla göre savunma harcamalarındaki artışlar dikkat çekicidir. Dönem ortalamalarına göre konsolide bütçe transfer harcamaları cari fiyatlarda bir önceki yıla göre savunma harcamalarındaki artışlar dikkat çekicidir. Dönem ortalamalarına göre konsolide bütçe transfer harcamaları cari fiyatlarda % 106, sabit fiyatlarda % 40 artış gösterirken, en yüksek dönem artış ortalaması cari ve sabit fiyatlarda, Madencilik, hizmetlerine ait olmuştur. Bayındırlık, Sağlık ve Karayolları transfer harcamalarındaki dönem artış ortalamaları da dikkat çekicidir.

Transfer harcamalarının planlı dönemler itibarıyla ortalama artış oranları (Bkz. Tablo-52) incelendiğinde, Savunma harcamalarına ait en yüksek artış ortalaması 3.BYKP döneminde (cari fiyatlarda % 100 ve sabit fiyatlarda % 64) elde edilmiştir. Henüz içinde bulunduğumuz 7.BYKP döneminde ise dört yıllık artış ortalamasının cari fiyatlarda % 412, sabit fiyatlarda % 185 olması, Savunma harcamalarının son yıllardaki artış eğilimini teyit eder mahiyettedir. Savunma harcamalarının son dönem içindeki artış ortalamaları, konsolide bütçe transfer harcamalarının cari fiyatlarla artış ortalamasının yaklaşık iki kat üstünde, sabit fiyatlarla artış ortalamasının ise yaklaşık 75 puan üstündedir.

3.2. Gelir Esnekliği Analizi

Önceki kısımda konsolide bütçe ve bunu oluşturan her bir fonksiyonun gelir esneklikleri hesaplanmış ve elde edilen esneklik değerlerinin, Wagner Yasasını teyit

eder mahiyette olduğu vurgulanmıştır. Ancak, fonksiyonlara yapılan harcamaların kendilerini oluşturan harcama kalemleri ile aynı esneklik değerlerine sahip olmayabilir. Örneğin savunma bütçesi de personel, işletme ve bakım, tedarik, Araştırma-Geliştirme, vb. farklı niteliklerdeki harcama gruplarından meydana gelmektedir. Bu grupların her birinin ekonomi üzerindeki etkileri de birbirlerinden farklıdır. Bu durumda, ekonomik anlamda daha kapsamlı bilgilerin elde edilmesi için gerek savunma hizmeti, gerekse diğer fonksiyonların cari, yatırım ve transfer harcamalarının gelir esnekliklerinin hesaplanarak değerlendirilmeleri daha faydalı olacaktır.

Önceki kısımda benimsediğimiz yöntemle hesaplanan regresyon esneklikleri Tablo-56'da topluca gösterilmiştir. Savunma harcamalarına ait her bir harcama türü genelde anlamlı sonuçlar vermiştir. Buna göre araştırma dönemi sürecinde, ülkemizdeki savunma harcamalarının ekonomiyi sınıflandırılmasında yer alan harcama türlerinde toplam cari ve transfer harcamalarının gelir esnekliklerinin 1'den büyük olduğu (toplam cari 1.012 ve transfer 1.062), yapılar hesaplama sonucu ortaya çıkmıştır. Cari harcamalarla ilgili ilginç bir tespit ise savunma harcamalarının toplam miktarında en yüksek ve önemli bir paya sahip olan diğer cari harcamalarının gelir esnekliğinin 1'den düşük (0.989) bulunmasıdır. Personel harcamalarına ait (1.009) yüksek gelir esnekliği değeri ise bu harcama türünün savunma harcamaları için önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Konsolide bütçenin diğer fonksiyonlarıyla karşılaştırıldığında savunma toplam cari harcamaları diğer fonksiyonların gelir esnekliklerine göre ilk sırayı almaktadır. Bununla beraber personel harcamalarında son sıradadır. Diğer cari harcamalara göre ise Sosyal Güvenlik (1.049), Adalet-Emniyet (0.999), Sağlık (0.994) hizmetlerine ait gelir esnekliklerinin gerisinde dördüncü sıradadır.

Yatırım harcamalarının gelir esnekliklerine göre değerlendirilmesinde savunma yatırım harcamalarının diğer fonksiyonların gelir esnekliklerine göre son sırada yer aldığı görülmektedir. Yatırım harcamalarında Kültür-Turizm (yüzde 1.01), Madencilik

(% 1.0). Eğitim (% 0.95). Sosyal Güvenlik (% 0.94). Sağlık (% 0.92)'lik değişimleriyle dikkat çekmektedir.

Transfer harcamalarında gelir esneklikleri en yüksek olan hizmet harcamaları Genel Hizmetler (1.092), Bayındırlık (1.070), Savunma (1.062), Sağlık (1.065), Eğitim (1.041), Adalet-Emniyet (1.041) şeklindedir.

Bu değerlendirme de, toplam savunma harcamalarının gelir esnekliği değerinin (0.96), kendisini oluşturan harcama kalemlerinden farklı olduğunu göstermektedir. Savunma harcama bileşimlerinin farklı gelir esneklikleri, bu harcamaların yönünü ve amaçlarını da ortaya koyar mahiyettedir. Örneğin, savunma personel harcamalarının gelir esnekliğinin 1'den büyük olması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma program etkinliğini sağlanmasında ve savunma sistemini oluşturmada, insan faktörünün çok önemli bir fonksiyonu olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Zira askeri etkinliği en üst düzeye çıkartmak ve caydırıcı olabilmesi konusunda, Türkiye de 1973-1998 döneminde, diğer gelişen ülkelerde olduğu gibi her şeyden önce kendi insan kaynaklarına başvurarak savunma gücünü kuvvetlendirmeye çalışmakta ve "Zorunlu askerlik" ilkesi gereği daha çok sayıda vatandaşın silah altında bulundurmaktadır. Her ne kadar 1970-1980 dönemindeki personel miktarı ve bunlara yönelik harcamaları, savunma bütçesindeki ağırlığı devam etmektedir.

Personel harcamalarının bu ağırlığı yanında, savunma diğer carilerinin gelir esnekliğinin 1'e yakın değerinde olması, Türkiye'nin imkanlarının elverdiği ölçüde etkin bir askeri güç için, teknoloji yoğun bir savunma stratejisine yönelmekte olduğunu göstermektedir. Nitekim Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin yaklaşık yarısının silahlara yapılan ödemelerden oluştuğu, ayrıca SSDF'ndan yapılan harcamalarda silah alım payının, genel bütçeye aktarılan kısmın dışında kalan harcamaların % 82'si ile % 93'ü arasında değiştiğine ilişkin değerlendirmeler (286) ve yine MSB'nca başlatıldığı ilan edilen modernizasyon çalışmaları bu görüşü desteklemektedir.

Bunların yanında, savunma harcamaları içinde en yüksek pay, 1993 yılına kadar personeli harcamalarına ait iken, 1994 yılından itibaren diğer cariler lehine değişmeye başlaması da savunma stratejisinin yüzünü ortaya koyar mahiyettedir. Aynı zamanda Türkiye'nin savunma yükünün arttığına da işarettir.

Savunma harcamalarının diğer kalemlerinden transfer harcamalarının gelir esnekliğinin de 1'den büyük (1.062) olması, ve ilgili kısımda da ifade edildiği gibi, bu harcamaların bütçeye açıklıkla konulamayan savunma harcamaları ile terör harcamalarından ya da nitelikteki harcamalardan oluşması, harcamaların yönünün modernizasyon istikametinde olduğunu bir işaret olarak değerlendirilebilir. Çünkü özellikle terörle mücadele kapsamında yürütülen iç güvenlik hareketi gibi uygulamalar hem hesapta olmayan yeni harcamaları gerektirmekte hem de bu harekatta ihtiyaç duyulan yeni silah ve silah sistemlerinin tedarikini gündeme getirmektedir.

Transfer harcamalarının yalnızca söz konusu miktarda oluşmadığını, Maliye Bakanlığının "Diğer Mali Transferle İlgili Ödemeler" başlıklı harcama kalemlerinden (287) karşılanan sıkıyönetim ve olağanüstü hal giderleri ile personel, kurum ve kuruluşlarla (yurtiçi ve yurtdışı) borç ya da katkı paylarının da transfer harcaması olduğu dikkate alındığında savunmayla ilgili transfer harcamalarının gelir esnekliğinin daha yüksek bir değere ulaşacağı değerlendirilebilir.

Savunma yatırım harcamalarının gelir esnekliğinin 1'den küçük (0.566) olması da benzer şekilde mütalaa edilebilir. Zira, özellikle SSM ve SDF'nun oluşturulmasından sonra savunma ile ilgili yatırımların konsolide bütçe içindeki payı gittikçe azalmıştır. Ancak savunma yatırım harcamalarının ekonomik etkisi iki ayrı açıdan değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisine göre, yollar, köprüler, havaalanları vb. askeri sermaye harcamaları, alternatif sivil kullanım alanlarına da sahip olduğundan, bunlar, bir ülkenin ekonomik alt yapısının gelişmesine de yardım edebilir. (288) Diğer görüşün kaynağını ise, 1965-1973 yılları arasında gelişmekte olan

(287) Bkz. bu tezin " 2.1.4.2.4. Bütçeleme ve Uygulama Esasları " başlıklı kısmı, s.100

(288) Emile Benoit, *Defence and Economic Growth in Developing Countries*, Toronto and London, 1973, s.8-15 (Zikreden Eser, Şimşek, "Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri, Silah Kuvvetler Dergisi, Ankara, Ekim 1993, s.9.)

55 ülkenin analizine dayalı bir çalışmada (289) ulaşılan sonuç oluşturmaktadır. Buna göre askeri harcamaların tasarruf ve yatırımlar üzerindeki olumsuz etkisi, bu harcamaların modernizasyon ve teknolojik gelişme sayesinde, ekonomik büyüme oranı üzerinde meydana getirdiği olumlu etkileri daha fazladır. Bu değerlendirmeler ışığında, Türkiye'nin savunma yatırım harcamaları gelir esnekliğini, (konsolide bütçe itibarıyla) daha düşük bir değere indirgeyerek, bütçe kaynaklarının daha çok sivil kaynaklarla aktarımını sağlamaya çalışmakta olduğunu ifade edebiliriz. Nitekim savunma yatırım harcamalarının her birine ait gelir esneklik değerlerine göre son sırada yer alması bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

3.3. Büyüme Oranı Analizi

Savunma harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre büyüme oranlarını hesaplayabilmemiz için önce kişi başına gerçek cari harcamaları (Personel ve Diğer Cari harcamalar olarak), kişi başına gerçek transfer harcamalarının bulunması gerekir. Bu nedenle bu harcamalar üzerindeki fiyat ve nüfus etkileri düzeltildikten sonra yine önceki kısımda açıklanan yöntemle hesaplanır büyüme oranları ve bu oranlara göre Fonksiyonlara ait her bir harcama türünün büyüme düzeyleri hesaplanmıştır. Buna göre, Personel harcamalarına ait artış oranları Tablo-57, büyüme düzeyleri Tablo-57-A'da; Diğer cari harcamalarına ait büyüme oranları Tablo-58, büyüme düzeyleri Tablo 58-A' da ; Toplam cari harcamalara ait büyüme oranları Tablo-59, büyüme düzeyleri Tablo-59-A' da; Yatırım harcamalarına ait büyüme oranları Tablo-60, büyüme düzeyleri Tablo-60-A' da; Transfer harcamalarına ait büyüme oranları Tablo-61, büyüme düzeyleri ise Tablo-61-A' da gösterilmiştir.

Personel harcamaları itibarıyla Savunma harcamaları 1975,1976 ve 1980 yılları hariç olmak üzere 1989 yılına kadar dönem başına göre negatif büyüme oranlarına sahiptir. Bu yıldan itibaren % 2'lik pozitif büyüme oranına sahip olan savunma harcamaları 1998 yılı itibarıyla dönem başına göre % 4'lük büyüme oranına ulaşmıştır. Personel harcamaları itibarıyla Madencilik' ten sonra en düşük büyüme oranına

(289) Saadet Değer and Ran Smith, "Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries," *The Journal Of Conflict Resolution*, v.1.27, No.2, June 1983, s.335-353 (Zibeden Eser, Ibid, s.9)

Savunma harcamaları sahipken en yüksek büyüme oranları Kültür-Turizm (% 12), Bayındırlık ve Sosyal Güvenlik (% 8), Adalet-Emniyet, Sağlık, Köy-Tarım-Orman ve Su işlerine (% 7) aittir. Genel hizmetler, Eğitim ve Karayollarına ait personel harcamaları ise konsolide bütçe personel harcamaları (toplam itibarıyla) gibi % 6 büyüme oranına sahiptir. (Bkz. Tablo-57) Personel harcamalarının büyüme düzeyleri incelendiğinde Savunma hizmetinin dönem başına göre 2.8 kat büyüdüğü ve diğer fonksiyonların (Madencilik hariç gerisinde onbirinci sırada yer aldığını görmekteyiz. Konsolide bütçe personel harcamalarının 4,29 kat büyüdüğü bu dönemde Kültür-Turizm personel harcamalarının en yüksek büyüme düzeyine (19.75 kat) ulaşmış, sonraki en yüksek büyüme düzeylerinin Bayındırlık (7.4 kat), Sosyal Güvenlik (6.6 kat), Adalet-Emniyet (6.1 kat) personel harcamalarına ait olduğunu tespit etmekteyiz. Bkz. Tablo-57-A.

Diğer cari harcamalar itibarıyla büyüme oranları incelendiğinde (Tablo-58) dönem başına göre Madencilik harcamalarındaki -0.02'lik büyüme oranı dışında diğer fonksiyonlara ait büyüme oranlarının pozitif olarak 0.05 ile 0.07 arasında dengeli bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Dönem başına göre en büyük büyüme oranı 0.09 ile Kültür-Turizm harcamalarına aittir. Savunma harcamaları ise konsolide bütçe Diğer Cariler gibi 0.06'lık büyüme oranına sahiptir. Diğer Cari harcamalarının dönem başına göre büyüme düzeyleri ise (Tablo: 58-A) Savunma harcamalarında 4.32 kat konsolide bütçe itibarıyla ise 4.18 kattır. Savunma harcamalarında özellikle 1990 yılından itibaren düzenli bir büyüme görülmektedir. Bu büyüme düzeyleri konsolide bütçe diğer carilerin büyüme düzeylerinden de yüksektir. En yüksek büyüme düzeyi 10,15 kat ile Kültür- Turizm harcamalarına aittir. Bunu 6,44'lük büyüme düzeyi ile Bayındırlık : 5,72'lik büyüme düzeyi ile Adalet-Emniyet , Su İşleri (5,29 kat) ve Sosyal Güvenlik (5,19 kat) harcamalar takip etmektedir.

Toplam Cari harcamalar itibarıyla büyüme oranları (Tablo-59) değerlendirildiğinde, Savunma harcamalarının 0,07'lik oranla ilk sırada yer aldığını ve bunu Kültür-Turizm (0,06), Adalet-Emniyet (0,05) harcamalarının büyüme oranlarının izlediğini; Sağlık, Köy-Tarım-Orman, Su işleri, Madencilik toplam carilerinin büyüme oranlarının ise negatif değerler aldığını, konsolide bütçe toplam

carilerinin büyüme oranının ise 0.05 ile artış eğilimini devam ettirdiğini görmekteyiz. Bu büyüme oranları itibarıyla büyüme düzeyleri ise (Tablo-59-A) savunma harcamalarında 5.94 kat , Kültür-Turizm' de 4.39 kattır. konsolide bütçe toplam carileri de dönem başına göre 3,94 katlık büyüme düzeyi ile artış eğilimini devam ettirdiğini göstermektedir.

Yatırım harcamaları itibarıyla (Tablo-60) Savunma harcamalarının 1975-1986 dönemi hariç negatif büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Genel hizmetler, Adalet-Emniyet yatırım harcamalarının ise dönem içindeki tüm yıllar itibarıyla negatif, konsolide bütçe yatırım harcamalarının ise 1976 yılındaki 0.05'lik oranı ile 1990-1993 dönemi ve 1997-1998 yıllarındaki "0" büyüme oranları hariç diğer tüm yıllar negatif büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Eğitim harcamalarında ise 1986 yılından sonra yatırım harcamalarına artı büyüme oranlarını sürekli büyümekte olduğu ve dönem başı itibarıyla 0.07'lik bir büyüme oranını elde edildiği, bunun yanında Sağlık, Köy-Tarım-Orman (1994 yılı hariç), Madencilik, Su işleri (1973 yılı hariç), Kültür-Turizm (1973 yılı hariç) yatırım harcamalarının tüm yıllar itibarıyla büyüme oranlarını pozitif değer aldığı görülmektedir. Büyüme düzeylerine göre (Tablo-60-A) konsolide bütçe yatırım harcamalarının dönem başına göre gerilediği, fonksiyonlar itibarıyla ise Savunma, Genel hizmetler, Adalet-Emniyet, Bayındırlık , Köy-Tarım-Orman yatırım harcamalarında değişik düzeylerde gerileme, diğer fonksiyonlarda ise büyüme kaydedildiği görülmektedir. En yüksek büyüme düzeyi 5.2 kat ile Eğitim yatırım harcamalarındadır.

Transfer harcamalarında büyüme oranlarına bakıldığında (Tablo-61) gerek konsolide bütçe gerekse her bir fonksiyonun transfer harcamalarına ait büyüme oranları ve gelişimi diğer harcama türlerinininkinden farklılık arz etmektedir. Büyüme düzeylerindeki yükseklikler (Tablo-61-A) de bunu teyit eder doğrultudadır. Buna göre konsolide bütçe itibarıyla dönem başına göre transfer harcamaları 54.5 kat büyürken, fonksiyonlar itibarıyla büyüme düzeyleri Genel hizmetlerde 106.8, Bayındırlık harcamalarında 35.2, Kültür-Turizm' de 9.7, Sağlık harcamalarında 6.2 kattır. Büyüme düzeyi itibarıyla bu fonksiyonlardan sonra gelen savunma transfer harcamalarının dönem başına göre büyüme düzeyi 2.37 kattır.

SONUÇ

SONUÇ

Genel olarak savunma, bazen güvenlikte aynı anlamda, bazen de tamamen askeri anlamda kullanılmaktadır. Toplumun büyük bir kesimine göre savunma hâlâ yalnızca askeri bir özellik taşımaktadır. Oysa savunmada, milli varlığın, toprak olarak milletçe savunulması ve tehlikelerin topluca göğüslenmesi düşüncesi hakimdir. Bu durumda askerî güçün, savunmada çok önemli bir yer tuttuğu aşikardır.

Askerî gücün fiziki kuvvetleri olan Silahlı Kuvvetler, barış zamanında milli birliğin, kesin önemli bir unsuru, egemenliğin bekçisi, iç ve dış tehlikelere karşı hazırlıklı ve caydırıcı, barış, kanun ve düzenin korunmasında demokratik otoritenin yardımcıları olarak devletin varlığının idamesinde önemli rol oynar. Herhangi bir acil durumda ve doğa afetlerindeki yardımcıları ile sosyal hizmetlere büyük katkılar sağlar. Savaşta, kriz dönemlerinde ise bu güç, bağımsızlığın, toprak bütünlüğünün, can ve mal güvenliğinin ana garantisidir.

Bu değerlendirme, askerî gücün, milli güvenlik sisteminin bir alt sistem bileşeni olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu güç, diğer milli güç unsurları ile birlikte milli hedefleri ele geçirir veya korur. Milli güç, bir devletin maddi ve manevi tüm güçlerinin toplamını ifade eder ve aynı zamanda bir devletin, "Savaş gücü" anlamına gelir. Milli gücün, askerî güç dışında kalan politik, ekonomik, teknolojik vb. güçleri, askerî gücün de kaynağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla askerî güçle diğer güç unsurları arasında bir denge oluşturulması gerekli ve kaçınılmazdır. Zira, askerî (Silahlı Kuvvetler) güçteki zaafiyetler, milli güvenlikte büyük risklere neden olurken, askerî güçteki süratli ve dengesiz bir büyüme milli gücün diğer unsurlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu durumda savunma hizmeti ve buna yönelik harcamalar incelenirken, "askerî gücün" bir devlet açısından başlı başına bir realite, bir gereklilik ve ekonomik açıdan da bir veri olduğu kabul edilerek değerlendirilmelidir. Askerî gücü, ekonomik açıdan ön plana çıkaran husus; askerî gücün, milli gücün diğer unsurlarını, yani, politik,

ekonomik, teknolojik vb. güçlerin kaynaklarını milli hedefleri ele geçirecek veya koruyacak şekilde askeri imkan ve yeteneklere dönüştürebilme özelliğidir.

Askeri imkan ve yetenekler ise silah sistemleri, destek ve malzeme sistemleri, insan gücü gibi fiziki unsurlardan meydana gelmektedir. Askeri imkan ve kabiliyetlerin geliştirilmesine yönelik harcamalar ise, savunma harcamalarının esasını oluşturmaktadır. Bu nedenlerle askeri güç ve bu gücün bir devlet için önemi ve gerekliliği anlaşılmadan savunma hizmeti ve bu hizmete yapılan harcamaların gerekliliği yeterince anlaşılabilir.

Askeri gücün niteliği, savunma hizmetinin neler, bir kamusal hizmet olması gerektiğini de açıklamaktadır. Nitekim, kamu hizmetlerinin ekonomik analizinde etkisi olan, "arzın siyasi taleple düzenlenmesi, faydanın pazarlanamaması, aynı ürün biriminden ortaklaşa tüketim, hizmetten yararlananların birbirine tüketimce rakip olmamaları, hizmetin üretim ya da tüketiminde yasal zorunluluğa başvurulması" gibi temel nitelikler açısından değerlendirildiğinde, bu niteliklerin, savunma hizmeti için tümü ile geçerli olduğu teyit edilmektedir.

Savunma hizmeti ile ilgili esas sorun, savunma hizmetinin kamusal mal olma nitelikleri değil, savunma hizmeti dolayısıyla yapılan harcamaların düzeyinin, diğer hizmetlere nispeten daha yüksek bulunmasıdır. Hemen hemen her devlet için, ülkenin güvenliği söz konusu olduğunda tahsis edilemeyecek hiç bir kaynak yoktur. Bununla beraber, ülke kaynaklarının optimal ölçekte kullanılması esas kabul edilmektedir. Bu esas, savunma harcamalarının miktarının belirlenmesinde savunma ihtiyaçlarının çok iyi derecede tespit edilmesini zorunlu kılmaktadır. Savunma ihtiyaçları, ülkenin algıladığı tehditlere, iç ve bölgesel durumlara, askeri güç dengelerine, kolektif savunma yükümlülüklerine, AKKA gibi uluslararası antlaşmalarla belirlenen silah ve personel mevcutlarına ve diğer milli güvenlik unsurlarına göre saptanır. Bu değerlendirme neticesinde, ihtiyaç duyulan silah sistemleri ile destek malzeme sistemleri (uçak, tank, radar vb.) ve yeterli sayıda insan gücü sağlanarak, askeri kuvvet yapısı oluşturulur. Bu faaliyetler neticesinde savunma programlarının caydırma

ve savunma hizmet miktarları belirlendiğinde, bunun maliyetlerini dikkate alarak, ne miktar ödenek tahsisi edileceğinin takdir yetkisi siyasal karar organınınındır.

Günümüzde, askeri gücün uluslararası alandaki etkin rolü nedeniyle artık, asgari düzeydeki bir savunma sistemi ile yetiniimemekte ve ekonomik imkanların ei verdiği ölçüde etkin bir askeri güç bulundurulması esas alınmaktadır. Böyle bir güç de, teknoloji yoğun bir savunma stratejisini gerektirmektedir. Silahlar ve silah sistemlerinde ulaşılan ileri ve karmaşık teknolojiyi, bunları kullanacak olanların uzun bir meslek eğitiminden geçirilmesini zorunlu kıldığından, "ücretli" meslek ordusu" ilkesi doğmuştur. Bunun yanında, ekonomik nedenlerle silah sistemlerine gerekli parayı ayıramayan özellikle gelişmekte olan ülkeler, insan sayısı fazla ordularla denge kurmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Türk Silahlı Kuvvetlerinde er-erbaş sayısının genel nüfusa oranı % 1'e yakındır. Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bu oran, % 0.5'in altında bulunmaktadır.

Askeri gücün ekonomik gücün etkisi altında kalması, savunma ihtiyaçlarının önem derecesini tayin etmenin sanıldığından güç, zamana ve ortama göre değişkenlik gösterebilen bir husus olduğunu ortaya koymaktadır. Zira askeri güç dengesinin geliştirilmesinde er önemli bir unsur olan silah ve silah sistemleri, politil bir özellik kazanmakta ve bunları salt ekonomik bir mal olmaktan çıkartmakta ve farklı değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla silah tedarikinin sağlandığı piyasanın yapısı, talep eksikliği, maliyet ve fiyat oluşunu gibi özellikler de savunma harcamalarını artış yönünde önemli ölçüde etkilemektedir. Modern silah sistemlerinde yaşanan sürekli gelişme, silah geliştirme sürecinin kısaltılması ve silahın muharebedeki teknik performansının da dikkate alınmasını gerektirdiğinden askeri güç dengelerinde sürekli değişimler meydana gelmekte ve devletler bu değişimlerden kendi lehlerine üstünlük sağlamak gayesiyle askeri güçlerine yönelik harcamalarını artırmaktadırlar. Ayrıca, ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyi ile dünya ticaret hacmi içindeki payları da silah alım-satım sözleşmelerindeki fiyatları etkilemekte ve savunma harcamalarının düzeyini belirleyici bir rol oynamaktadır.

Sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle dünyanın en hassas bölgelerinden birinde bulunan Türkiye için savunma, milli varlığın bütünlüğü açısından hayati önem arz etmektedir. Zira Türkiye, sınırdaşı ülkeler dolayısıyla çevresel bir tehdit değerlendirilmesi yapmaktadır. Buna ilave olarak, Türkiye'nin bir Avrupa, Balkan, Akdeniz, Ortadoğu ve Kafkas ülkesi olması ve tarihsel geçmişı yönünden de bu bölgelerdeki olaylardan etkilenmesi ve veya bu olayları etkileyebilmesi, Türkiye'yi müstesna bir jeopolitik-jeostratejik önem düzeyine yükseltmektedir. Dolayısıyla Türkiye, bölgesel bir güç merkezi haline gelmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, Türkiye'nin savunma harcamaları da hızla artmaktadır.

Türkiye'nin savunma harcamalarının artışına neden olan önemli faktörlerden birisi, askeri güç dengesi açısından silahlı kuvvetlerinin modernizasyon ihtiyacıdır. Zira milli cabalara ve bazı sınırlı ve NATO katımlarına rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri, silah, araç ve gereç bakımından çağdaş silahlı kuvvetler yapısında genel olarak bulunmaktadır. Envanterindeki silah sistemleri, çoğunlukla İkinci Dünya Savaşı'ndan kalmış, NATO ülkeleri envanterinden çok önce çıkarılmış silah sistemleridir. Bu nedenle, silahların kontrolü ve silahsızlanma faaliyetlerinin, Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyon programları üzerindeki etkisi sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, bazı Batı Avrupa devletlerinin savunma harcamalarında kısıntıya gitmelerini mümkün kılan siyasi değişimler (Varşova Paketi'nin dağılması, silahlanma yarışı ve soğuk savaşın sona ermesi), Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'daki belirsizlikleri artırdığından, Türkiye'nin aynı yönde adımlar atması mümkün görülmemektedir.

Türkiye'nin savunma harcamalarının artışına etki eden önemli bir faktör de Türkiye'ye karşı uygulanan silah ambargolarıdır. 1974 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekati'nden hemen sonra ABD'nin Türkiye'ye askeri satışların durdurulması ile ilgili ambargo kararının, 1978'e kadar devam etmesi, ayrıca 1992 yılında Almanya'nın uyguladığı silah ambargosu, bunun yanında, 1974 yılından itibaren bozulan Türkiye ekonomisinin olumsuz etkileri ve her yıl artan silah fiyatları, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin modernizasyon programlarının uygulamalarını olumsuz yönde etkilemiş ve TSK'ne yeterli kaynak

tahsis edilememiştir. Dikkat çekici unsur ise Türkiye'ye silah ambargosu uygulayan iki ülkenin de NATO üyesi olmasıdır. Oysa, Türkiye, NATO gibi bir savunma pakuna üye olarak caydırıcılığını artırmayı, dolayısıyla uluslararası maliyet paylaşımı yoluyla savunma harcamalarında bir ölçüde tasarruf etmeyi amaçlamış, ancak yaşanan ambargo tecrübeleri, Türkiye'ye yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bunların en önemlisi ise Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nın kurulması ve bu Müsteşarlığın kullanımına tahsis edilmesi üzere oluşturulan Savunma Sanayi Desteği Fonu'dur.

Türkiye savunma harcamaları açısından önemli bir diğer kaynak ise NATO Müsterek Enfrastrüktür Fonlarıdır sağlanan ödeneklerdir. NATO Enf. Projeleri için alınan NATO katkısı ve Türkiye'nin NATO Enf. Fonuna yaptığı katkı ile faydalanma oranları karşılaştırıldığında, NATO'ya Türkiye tarafından ödenen miktarın NATO'dan aldığı pay oranını genel ortalama olarak %14 olduğu ifade edilmektedir. Bu değeri düşürmeye göre Türkiye'nin mali katkıları düzeyi olarak mütevazı denilebilecek boyutlarda ise de, ittifakın aktif savunma insan gücünü karşılama oranı, gelir ve harcama potansiyeli, kişi başına harcama miktarı ve refah endeksleri gibi ölçüler dikkate alındığında, Türkiye'nin NATO'ya potansiyelinin gerektirdiğinin üzerinde katkıda bulunduğu kanaati de yaygındır. Bu nedenle, dünyanın hassas bir bölgesinde bulunan Türkiye'nin, ihtiyaç duyduğu korunma şemsiyesinin bedelini fazlasıyla ödeyerek sağladığı söylenebilir. Nitekim, Körfez Savaşı ve sonrasında, müttefiklerine özellikle ABD'ne, mevcut üslerini kullandıran Türkiye'nin, ekonomik kayıplarının oldukça yüksek düzeyde bulunduğunu hemen hemen bütün yerli ve yabancı otoriteler kabul etmektedir. Türkiye'nin NATO içinde itibarlı bir ülke olarak vasıflandırılmasının ardında, katlandığı bu tip fedakarlıkların yer aldığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin, silah edinme düzeyinin, refah düzeyi ile uyumsuz olduğu iddiaları, savunmaya ayrılan kaynakları (verilere yansıdığı ölçüde) çözümlenmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çözümlenme için en uygun ölçüt, gerek savunma harcamalarına gerekse diğer hizmet türlerine ait harcamaları tanımlayan ve hangi düzeye kadar harcanabileceklerini gösteren "Konsolide Bütçe"dir. Son yıllarda artan

personel ve transfer giderleri yönünden kendisinden beklener fonksiyonlar yerine getirmekten çok uzak bir hale gelen konsolide bütçe, Türkiye'nin toplam kamu harcamalarının büyük bir bölümünü (yaklaşık %70'ini) açıklayabilecek önemde olduğundan, istenilen çözümlenmeye büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu katkının derecesinin belirlenmesi amacıyla savunma harcamalarının miktar ve bileşiminin, diğer fonksiyonlara yapılar harcamalarıyla karşılaştırılması olarak ve gerek fonksiyonel gerekse ekonomik ayırım itibarıyla, konsolide bütçe harcamaları ve GSMH içindeki payları, yıllık ve planlı kalkınma dönemleri itibarıyla ortalama artış oranları, cari ve sabit fiyatlarla incelenmiştir. Ayrıca, yine aynı kıstaslarla savunma harcamalarının ve kendisini oluşturan personel, diğer cari yatırım ve transfer harcamalarının, gelir esneklikleri ve büyüme oranları karşılaştırılması olarak üçüncü bölümde geniş olarak değerlendirilmiştir.

Neticte itibarıyla Türkiye açısından savunma harcamaları konusunda, ulaşılan sonuçları, Türkiye savunma harcamalarını artış yönünde etkileyen unsurları, konsolide bütçe harcamalarının fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırılmasına göre savunma harcamalarının önemi ve öneriler olmak üzere üç ana başlık altında sıralayabiliriz.

(I) Türkiye savunma harcamalarını artış yönünde etkileyen unsurlar :

a. Çevresel koşullar ve NATO ittifakı içerisinde kendine özgü sorunları olan Türkiye, ittifaka rağmen, kendi çıkarlarını koruyabilmek ve ulusal savunmasını sağlayabilmek amacıyla, giderek artan oranda ve kaçınılmaz olarak silahlanma zorunluluğu duymaktadır.

b. Savunma planlamasında, Türkiye'yi müttefiklerinden farklı kılan ve silahlanmaya önem vermesini gerektiren bir ön koşul da, Güneydoğu sınırları etrafındaki ve silahsızlanma kapsamı dışındaki ülkelerin mevcudiyetidir. Nitekim, bu çok önemli farkın bilincinde olan AKKUM'a iştirak eden ülkeler de, bu özel bölgenin bildirim dışı tutulmasını kabul etmişlerdir.

c. Bir başka çarpıcı nokta ise, Türkiye savunma harcamalarının NATO'nun savunma stratejisine uygun olarak bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Bu harcamalar bir yandan iç kaynaklarla karşılanırken, yetmeyen kısımda ABD, Almanya ve diğer NATO üyesi ülkelerden alınan silah-teçhizat gerek mali kapsamdaki yardımlar devreye sokulmaktadır. Ancak, sözkonusu devletler aracılığıyla gerek yardım niteliğinde alınan, gerekse satın alınan silahların, Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ve bölücü terör örgütüne karşı yapmış olduğu askerî mücadele esnasında kullanımına, yine bu devletlerin silah ambargosu uygulamak suretiyle müdahale etmeleri, Türkiye ve benzer konumdaki devletlerin silah üreticisi devletlere bağımlılığın ortaya koymaktadır.

ç. Savunma harcamalarının bir başka yönü de, Türkiye'nin NATO amaçları için dost ve müttefik devletlerin ordularının envanterden düşürdüğü silah, teçhizat, araç ve gereçleri satın almaya dayalı bir savunma politikasına adeta mahkum gibi bulunmasıdır. Bu durumdan kurtulmanın bir yolu olarak, savunma sanayinin kurulmasına yönelik teşebbüsleri (SSM ve SSDF), bu anlamda değerlendirmek gerekir. Ancak, elde edilen bulgulara ve tecrübelerle göre Türkiye gibi ülkeler, basit ve orta derecede kompleks silah sistemlerinin ve askerî malzemelerin üretimlerinde önemli gelişmeler sağlasalar dahi, silah sistemlerinin geliştirilmeleri ve üretimlerinin bu ülkelerin günümüzdeki ekonomik ve teknolojik kapasitelerinin çok üzerinde olduğu görülmektedir. Bunun yanında, ileri teknolojileri gerektiren silah sistemlerinin üretimine doğru gidildikçe, üretici ülkelerin sayısı azalmakta ve bu üretici ülkelerin geleneksel silah üreticisi ülkelere bağımlılıklarının arttığı gözlenmektedir. Böyle bir bağımlılık ise, silah üretiminden önce silah tedariki için dış kaynaklara olan bağımlılığın, silah üretimi için dış girdilere olan bağımlılık şekline dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bu da, silah tedarikinde kendi kendine yeterliliği hedef alan, uzun vadede silah alımı yönünden mevcut bağımlılığın asgariye indirmek suretiyle savunma harcamalarında bir ölçüde etkinliği sağlayarak, kontrolsüz artışları engelleyeceğini düşünen Türkiye'nin ihtiyatla hareket etmesi gerektiğini göstermektedir.

e. Savunma harcamalarının bir devletin sadece dışarıdan aldığı tehditlere bağlı olmadığını, iç tehditlerin ve bölgeye özgü etkilerin de önemli olduğunu göstermektedir.

f. Savunma harcamalarının kısıntıya uğratılmasının zor, ancak artırılmasının kolay olduğu değerlendirilmektedir.

(2) Konsolide bütçe harcamalarının fonksiyonel , ve ekonomik sınıflandırılmasına göre savunma harcamalarının önemi :

a. Savunma harcamalarına ilişkin veriler yeterince güvenilir olmadığı gibi verilerin elde edilmesinde de güçlükler yaşanmaktadır. Elde edilebilen verilerin diğer ülkelerin savunma harcamaları ile karşılaştırılmalarında tamamiyle farklılıkların doğurduğu güçlükler yaşanmaktadır. Bu nedenlerle bazı inceleme ve değerlendirmeler, sayısal verilerden çok teorik analizlere ve diğer ülkelerin savunma harcamalarına ilişkin uygulamalarında elde edilen deneysel kanıtlara dayandırılmaktadır.

b. Yapılar araştırmalarında, savunma harcamalarının sadece konsolide bütçe idari-fonksiyonel ayırımında yer aldığı şekliyle, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamalarından oluşmadığı, bu nedenle de, incelemede nihai olarak kullanılan savunma harcama miktarlarının gerçek miktarları yansıtmadığı değerlendirilmelidir. Özellikle harcamaların fonksiyonel bölümünü ifade eden kuvvetler, askeri amaçlar, daireler itibarıyla harcama düzeyleri ve KİT statüsünde olup, askeri amaçlara yönelik üretimde olan işyerleri askeri enfastrüktür harcamaların, RE-MO ödenekleri, NAMSA'ya ilişkin veriler, alınan dış krediler ve bunlara ilişkin anapara ve faiz giderleri gibi bilgiler elde edilememiştir. Bu harcamaların da ilgili yıl bütçesinden yapıldığı dikkate alındığında savunma harcamalarının konsolide bütçe ve GSMH içindeki paylarının daha yüksek olacağı açıktır.

c. Geçmiş dönemlere ilişkin harcamalarının tespiti ve izlenebilmesi amacıyla savunma harcamalarına ilişkin Mali Plan ve PPBS'nin işleyişi ile giderlere ilişkin ayrıntı kodları, Ek Kaynak İşlemleri, Özel ve devirli ödenekler gibi teknik bilgi ve açıklamalara da yer verilmiştir.

d. Türkiye savunma harcamalarında önemli bir kalemi de SSDF'dür. Özellikle bütçenin imkanlarını ve dış askerî yardımların, kısa ve orta vadede 1995 yılı ve sonrasındaki düzeyinde, daha fazla olamayacağı değerlendirildiğinde, modern bir savunma sanayii kurabilmek ve bu alanda dış piyasalara açılabilmesi için gerekli olan finansman sorununa, genel bütçe dışında değişik kaynaklara dayanarak istikrarlı bir finansman içinde çözüm amaçlanmış ve SSDF oluşturulmuştur. Ancak SSDF gelirlerinin kaynakları incelendiğinde, yeni gelir kaynaklarının yaratılmadığı, büyük bir bölümünün mevcut vergi gelirleri ve diğer kamu gelirlerinin dönüştürülmesinden elde edildiği görülmektedir. Öte yandan, özellikle vergi gelirlerinin arttırılması artık çok zorlaşmış bir döneme ulaşan günümüz ekonomilerinde fon sistemi, vergi yükünü olumsuz etkileyeceği ileri sürülerek eleştirilmektedir. Bunun yanında, fon sisteminin, J.Buchanan'ın "kamusal seçim" modeliyle ortaya koyduğu "bağıntı etkisi"nin bulunmaması nedeniyle kaynak dağılımı etkinliğini sağlayabildiği ve başka bir alana tahsis yapması gerekmemesinden dolayı tasarruf da sağlayabileceği ileri sürülmektedir.

e. Savunma harcamaları ile ilgili olarak özellikle dış yardımlar kapsamında alınan yardımların, gerçekte kredi borcu olduğu ve bu kredilerin miktarı ve faiz oranları ile geri ödeme süreleri gibi bilgilere ancak genel boyutlarıyla yaklaşılabilir. Zira, bu bilgiler açık kaynaklarda yer almamakta, ancak Milli Savunma Bakanlarının bütçe görüşmelerinde veya özel mülakatlarda açıklamış olduğu sayısal değerlendirmelerle sınırlı kalmaktadır. Terörle mücadele kapsamında harcanan miktarların, hangi kaynaktan ve nasıl karşılandığı, hangi harcama kaleminden veya hangi Bakanlığın ödeneklerinden ne kadar miktarda karşılandığı gibi sorular da açıkça cevaplandırılmamaktadır. Ayrıca savunmaya ayrılan fonlardan yapılan katkılar ve dış kredi ile sağlanan imkanlar, o yılın bütçesinde görülmemektedir. Dolayısıyla devletin

açıklaması gereken rakamların bulunamamasından dolayı beyanatta ve kişisel açıklamalarda ortaya konulan rakamlarla yapılacak yorumların yeterince sağlıklı olamayacağı değerlendirilmelidir.

f. Türkiye'nin savunma harcamalarının son yirmi altı yıllık dönemde oransal olarak pek önemli bir gelişme göstermediği görülmektedir. Reel olarak artış gösteren savunma harcamaları konsolide bütçenin bir oranı olarak ele alındığında başlıca dört dönemde incelenebilir. Bunlardan birincisi, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve bunun sonrasındaki birkaç yıla rastlayan dönemdir. Bu dönemde Türkiye, özellikle Kıbrıs sorunu nedeniyle Yunanistan'la gerginlik yaşamış ayrıca ABD'nin silah ambargosu yüzünden harcamalarını daha da artırmalı zorunda kalmıştır. İkinci olarak savunma harcamaları, 1980 sonrası dönemde artış göstermiştir. Bilindiği gibi bu dönemde bir asker ihtilali yapılmış ayrıca Yunanistan'la devam eden kırsal ve terörist mücadele savunma harcamalarının artışında etkili olmuştur. Asker hükümetin yerini sivil hükümete bırakması, yurt içinde genel olarak sağlanan huzur ortamının etkisi ve 1988 yılında itibaren SSDF'nin katkısı ile nispeten gerileyen savunma harcamaları 1989-1992 döneminde önceki yıllara göre az da olsa artış göstermiştir. 1993 yılında en düşük değerlerinden birine (% 10.9) gerileyen savunma harcamalarının özellikle son yıllarda artış yönünde bir ivme kazandığı görülmektedir. Savunma harcamalarının konsolide bütçe içindeki payının düşük görülmesinin bir nedeni de, 1994 yılına kadar konsolide bütçe dışında tutulan fonların, bu yıldan itibaren konsolide bütçeye dahil edilmesi ve transfer harcamalarındaki yüksek düzeylerdeki artışlarla birlikte konsolide bütçe harcamalarının büyümesidir.

g. Türkiye'deki savunma harcamalarının bütçe daraltmalarına karşıda duyarsız olduğu söylenebilir. Örneğin 5 Nisan 1994 kararları dolayısıyla Genel hizmetler ve savunmaya ilişkin harcamalar dışında tüm hizmet gruplarının bütçe paylarında düşmeler söz konusu iken savunma harcamalarının payı % 10.92'den % 11.94'e, Genel hizmetlerin payı % 48.2'den % 55.3'e yükselmiştir. Personel harcamalarının tüm fonksiyonların payında düştüğünün gözlemlendiği bu yılda, savunma harcamalarının artışında, diğer carilerin, Genel hizmetlerin harcamalarında

ise transfer harcamalarının etkili olduğu anlaşılmaktadır. (Genel hizmetlerin transfer harcamalarının yükselmesinde ise Maliye Bakanlığına ait transfer harcamaları etkili olmaktadır. Bu harcamaların ne kadarının bölücü terörle mücadeleye tahsis edildiği ya da savunma amaçlı olduğu öğrenilememiştir. Benzer durumları siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı 1978-1980 (dahil) döneminde de görmek mümkündür.

i. Savunma harcamaları ile ilgili olarak önemli bir özellik de genel seferberlik ve savaş durumlarında savunma ödeneklerinin % 15'ine kadar aşılabileceği ve ödenğin % 50'sine kadar gelecek yıllara sari borçlanması yetkisine ilişkin hükümlerdir. Bütçe Kanunu'nun yetki sınır ilkesinin istinası olmasıdır. Özellikle % 15'lik ödenek aşımı askerî hareket için büyük kolaylık olarak görülmektedir.

Siyasi istikrarın sağlandığı, huzur ve güven ortamının yerleştiği dönemlerde ise savunma harcamalarını yanında konsolide bütçenin diğer fonksiyonlarına da daha fazla kaynak tahsis edildiği görülmektedir. Örneğin, 1982 yılında savunma harcamaları payında % 30'luk bir gelişme sağlanırken, Adalet-Emniyet hizmetlerinin payında % 8, Sağlık hizmetlerinde % 65, Eğitim hizmetlerinde ise % 56'lık bir iyileşme gerçekleşmiştir. Ayrıca, bütün fonksiyonlara tahsis edilen yatırım ödenekleri ve harcamalarındaki artışlar da bu durumu teyit etmektedir. Bu değerlendirmeye ilave olarak, bir ülkenin kalkınmasının salt ekonomik faaliyetlerle gerçekleştirilebilmesinin imkansız olduğu söylenebilir. Nitekim "askeri faaliyetlerin çok önemli olduğu ve savunma sektörünün ekonomik ve sosyal değişimde bütüncül bir rol oynadığı, bu nedenle de kalkınmanın ancak bu rolün iyi anlaşılmasıyla başarılabileceği" ifade edilmektedir. (290)

i. Türkiye'deki savunma harcamalarının gelir esnekliğinin 1'den küçük olduğu (0.96), bununla beraber, bu fonksiyona yapılan harcamaların, kendisini oluşturan harcama kalemleriyle aynı esneklik değerlerine sahip olmadığı, nitekim savunma personel harcamaları ile savunma transfer harcamalarına ilişkin gelir

(290) Mary Kalder "The Military In Development", World Development, Vol.4, No.6, (1976), ss.459-482 (zikreden eser: Şimşek, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii s.206.)

esnekliklerinin 1'den büyük (sırasıyla 1.009 ve 1.662), savunma diğer carileri ile savunma yatırım harcamalarına ilişkin gelir esnekliklerinin ise 1'den küçük (sırasıyla 0.989 ve 0.566) olduğu tespit edilmiştir. Savunma harcamalarına ilişkin gelir esnekliğini konsolide bütçenin diğer fonksiyonları ile karşılaştırarak değerlendirdiğimizde, savunma harcamalarının Türkiye için yüksek bir önem ifade ettiğini, buna rağmen yine de bütçe imkanlarının elverdiği ölçüde, savunma kaynak tahsis edildiğini söyleyebiliriz. Nitekim savunma harcamalarının oluşturan kalemler itibarıyla değerlendirildiğinde, personel harcamaları gelir esnekliğinin 1'den büyük olması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin savunma programının etkinliğini sağlanmasında ve savunma sisteminin oluşturulmasında insan faktörünün hala çok önemli bir rol oynadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bunun yanında, savunma diğer carilerinin gelir esnekliğinin de çok yakın (0.989 olması, Türkiye'nin daha etkin bir askeri güç için teknoloji ve yoğun bir savunma stratejisine yönelmekte olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca, savunma transfer harcamaları, gelir esnekliğinin de 1'den yüksek bulunması bu görüşü desteklemektedir.

3. Savunma harcamaları ve bileşimlerinin de büyüme oranlarında aynı yönde değerlendirilebilir. 1998 yılında, dönem başına göre iki kat büyümüş olan savunma harcamaları, personel harcamaları itibarıyla %4'lük büyüme oranı ile dönem başına göre 2.8 kat, diğer cari harcamaları itibarıyla ise %6'lık büyüme oranı ile 4.8 kat büyümüştür. Savunma diğer carilerindeki bu yüksek büyüme, Türk Silahlı Kuvvetlerinin silah modernizasyonu yönündeki istek ve gayretlerini göstermektedir.

(3) Öneriler :

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için önümüzdeki 25-30 yılda doğrudan silah ve silah sistemlerine ve bunlara ilişkin destek malzeme sistemlerine tahsis edilmesi planlanan parasal kaynakların düzeyi (yaklaşık 150 milyar dolar), Türkiye'nin savunma harcamalarının gelecekte azalacağına ilişkin bir beklenti ortaya çıkarmamaktadır. Dolayısıyla gelecekte savunma harcamaları konsolide bütçe içindeki ağırlığını daha çok hissettirecektir. Bu ağırlık, finansman sorununu da gündeme getireceğinden sorunun çözümü için kamu yönetiminin gerek kamu hizmetleri gerekse maliye politikası yoluyla bu konuya daha çok önem vermesini zorunlu kılacaktır. Zira

uygulamada, hükümetlerin savunma harcamalarını, hükümetin diğer hizmetlerine ilişkin bütçelerden kısmak veya vergileri artırmak yerine, açık finansman yoluyla veya kamu borçlanması ile finanse etmeyi tercih ettikleri görülmektedir.

Bir başka noktada fonksiyonel sınıflandırma ile ilgilidir. Fonksiyonel sınıflandırma, devlet harcamalarının hangi hizmetler yöneldiğini göstermekte ancak, bu harcamaların ekonomî etkileri konusundaki analizler için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle fonksiyonel sınıflandırmanın, ekonomî sınıflandırma ile birlikte kullanılması, konsolide bütçe harcamaları analizi için daha elverişli veriler alınmasını mümkün kılmakta ancak, bu veriler de yeterince açıklayıcı bulunmamaktadır. Konsolide bütçe içinde önemli bir paya sahip olan savunma harcamalarının, özellikle ekonomî ayırım itibarıyla her bir harcama kaleminin ekonomî üzerindeki etkileri çok iyi araştırılmalıdır. Tablo-02'de de görüleceği üzere, NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşların, askerî harcamaların tanımlama farklılıkları da olsa, savunma bütçesini, personel, işletme ve bakım, araştırma-geliştirme, tedarik gibi farklı niteliklerdeki harcama gruplarını meydana getirmektedir. Bu grupların her birinin, ekonomî üzerindeki etkileri de birbirinden farklı olacaktır. Bu etkilerin araştırılması esnasında bazı konularda dikkatli davranılmalıdır. Bu konuları şöyle sıralayabiliriz:

a. Savunma harcamaları konusundaki mevcut araştırmaların sonuçları günümüzde de tutarlı olmaktan uzaktır. Sonuçlardaki farklılıkların, araştırmanın dayandığı veri kaynaklarının, ülke örneklerinin, araştırma tasarımlarının veya yöntemlerinin farklı olmasından kaynaklandığı dikkate alınmalıdır. Zira, savunma harcamaları ile ilgili veri serileri hazırlayıp yayınlayan tanınmış kuruluşlar (US ACDA, SIPRI gibi), yayınlarında farklı tanımları, tahmin yöntemlerini ve rapor kaynaklarını kullanmaktadırlar. Bu nedenle araştırmacılar bu farklı kaynakların hazırladığı veri serilerinden, çok farklı analitik sonuçlar elde edebilmektedirler.

b. Askerî güce yapılan yatırımla savunma harcamaları arasında iyi bir tanımlama yapılmalıdır.

c. Bu uyarıların ışığında savunma harcamalarındaki belirli bir artış veya azalışın, özel tasarruflar, yatırım, işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyümedeki

değişmeleri nasıl etkilediğini. Türkiye açısından ortaya koyacak araştırmalara ağırlık verilmelidir.

d. Ayrıca savunmanın bedelini kimlerin ödediğini belirlenmesine yönelik araştırmalara da önem verilmelidir. Bu amaçla vergi sonuçlarıyla ücret ve fiyat değişmeleri ile ilgili veriler incelenmelidir. Zira artan savunma harcamaları genellikle artan vergileme ve acil finansman yöntemleri ya da karışımıyla finanse edilmektedir. Bu durumda, vergi oranları, vergi artışlarına haksız olarak katılan meslek grupları hakkında bilgi verirken, vergi artışları ile yeterince gelir sağlanamaması durumunda uygulanan açık finansman yönteminin normal olarak ekonomide enflasyon üreteceği dükkate alındığında, ücret ve fiyat verileri de reel gelirleri ortalama tüketime göre enflasyonist baskılara daha fazla maruz kalan grupları gösterecektir.

e. Bu ve buna benzer araştırmalarla kamusal hizmetlerin ve harcamaların gerçek anlamda değerlendirilmesi yapılarak kamuoyuna açıklayıcı bilgiler sunulabilir.

Sonuç olarak, Türkiye için yapılan değerlendirmelerde, en bunalım dönemlerde dahi savunma harcamalarına ancak yine de bütçenin elverdiği ölçüde kaynak tahsis edildiği dükkate alınmalıdır. Bu durumda Türkiye için, artık önemli olan savunma harcamalarının gerekli olup olmadığı tartışması değil, yapılan harcamaların daha verimli olarak kullanılmasına yönelik tedbirlerin ortaya çıkarılması olmalıdır. “Barış sağlandığı ve silahsızlanmaya gidildiği ölçüde savunma harcamaları azaltılarak kaynaklar ulusların refahını artırıcı giderlerde kullanılabilir.” gibi bir görüşün Türkiye için ihtiyatla değerlendirilmesi gerekir. Zira, “İddia sahibi olmayan hiçbir milletin ya da devletin yaşayamadığı bir coğrafya” da bulunan Türkiye için, barış ve istikrar içinde bulunmak ancak zamanın gerektirdiği teknolojik imkanlarla teçhiz edilen ve yeterli bir personel gücü ile takviye edilen, gelişen ve değişen durum ve şartlara her an intibak edebilecek, kuvvetli ve caydırıcı bir ordu bulundurmakla mümkün olabilir. Bu durumda savunma harcamalarının, varlığını idame ettirmek isteyen bir ülke için gerekli ve vazgeçilmez olduğu göz önünde bulundurularak, kamu harcamalarının belirlenmesinde veri olarak kabul edilmesi gerektiği değerlendirilmelidir.

EKLER

TABLÖLAR

YILLARA GÖRE SAVUNMA HARCAMALARININ KONSOLİDE RÜTÇE VE GSMH İÇİNDEKİ PAYI VE GELİŞİMİ (CARI FİYATLARLA MİLYAR TL)

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE KES.HAR.		G S M H		SAVUNMA HARCAMALARI KES.HAR.	KONS.RÜT. / GSMH %		SAVUNMA/GSMH %		SAVUNMA/ KONS.RÜT. %
	71,0	96,3	ESKİ	YENİ		ESKİ	YENİ	ESKİ	YENİ	
1973	71,0	96,3	309,8	399,1	12,4	22,0	17,8	4,0	3,1	17,5
1974	96,3	124,2	427,1	537,7	14,0	22,5	17,9	3,5	2,8	15,5
1975	124,2	170,8	535,8	690,9	28,4	23,2	19,0	5,3	4,1	22,9
1976	170,8	251,6	675,0	868,1	38,6	25,3	19,7	5,7	4,4	22,6
1977	251,6	361,0	872,9	1108,3	43,0	28,0	22,7	4,0	3,0	17,1
1978	361,0	639,2	1290,7	1646,0	52,8	38,0	21,9	4,1	3,2	14,6
1979	639,2	1148,2	2199,5	2876,5	69,5	39,1	22,2	4,5	3,5	15,6
1980	1148,2	1577,6	4435,2	5303,0	208,4	25,0	21,7	4,7	3,0	18,1
1981	1577,6	1694,4	6553,6	8022,7	251,2	24,1	19,7	3,8	3,1	15,0
1982	1694,4	2976,1	8735,0	10811,9	324,0	19,1	16,0	3,7	3,1	19,2
1983	2976,1	4217,2	11551,9	13933,0	403,1	26,8	21,1	3,5	2,9	13,5
1984	4217,2	6015,3	18374,8	22167,7	78,5	21,0	19,0	4,2	3,5	18,5
1985	6015,3	8306,7	27796,8	35350,3	82,0	21,6	13,0	3,0	2,4	13,8
1986	8306,7	12836,6	39369,5	51184,8	123,8	21,1	15,2	3,1	2,4	14,0
1987	12836,6	21503,8	58564,8	75019,4	162,3	21,0	13,1	2,8	2,2	12,7
1988	21503,8	39048,3	100583,2	129175,1	200,4	21,1	13,6	2,5	2,0	11,8
1989	39048,3	68855,0	170412,4	230369,9	292,2	22,0	17,2	3,0	2,2	13,1
1990	68855,0	132205,1	287254,2	397177,5	410,3	21,0	17,2	3,2	2,3	13,2
1991	132205,1	225398,2	458680,0	634392,8	507,4	20,8	20,8	3,5	2,5	12,2
1992	225398,2	490438,0	797939,0	1103604,9	606,0	28,2	20,1	3,8	2,8	13,5
1993	490438,0	902453,6	1443945,0	1997322,6	636,0	31,0	21,6	3,7	2,7	10,9
1994	902453,6	1724193,8	2821845,0	3887902,9	1073,6	32,0	22,2	3,8	2,8	11,9
1995	1724193,8	3955888,0	4338507,0	7661667,0	2053,7	30,7	22,6	4,7	2,7	11,0
1996	3955888,0	6255000,0	15054361,0	15054361,0	2931,0	26,3	26,3	2,7	2,7	10,1
1997	6255000,0	14793000,0	25360000,0	25360000,0	293,7	24,7	24,7	2,7	2,7	12,7
1998	14793000,0	1101864,3	460906,9	2267827,3	1622404,0	25,0	20,1	3,9	3,0	11,0
ORTALAMA	1101864,3	460906,9	2267827,3	125191,8	125191,8	25,0	20,1	3,9	3,0	14,8

Kaynaklar :

- Büt. Mali Kont. Gn. Md., "Bütçe Baslang. Ç. Ödemeleri ve Gelir Tahminleri (10.30.1001)"
- Büt. Mali Kont. Gn. Md., "Kesin Hesap Kanunları (1975-1991)"
- DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995)
- Büt. Mali Kont. Gn. Md., "Bütçe Kanunları ve Bütçe Uygulama Sonuçları (1992-1998)"

Not :

- 1992-1996 yılları ait veriler kesin harcamalar göstermektedir
- 1997 ve 1998 yılları ait veriler ilgili yılların Bütçe Tasarımlarından alınmıştır

TABLO 25

YILLARA GÖRE SAVUNMA HARCAMALARININ KONSOLİDE BÜTÇE VE GSMH İÇİNDEKİ PAYI VE GELİŞİMİ (SABİT FİYATLARLA MİLYAR TL)

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE	GSMH ESK	SAVUNMA HARC	KONS.BÜT./GSMH % ESK	SAVUNMA /GSMH % ESK	SAVUNMA KONS.BÜT.%
1973	35.9	156.5	6.3	22.9	4.0	17.5
1974	37.9	166.0	6.9	22.5	3.5	16.5
1975	42.0	181.4	9.6	23.2	5.3	22.9
1976	49.5	195.8	11.2	23.3	5.7	22.6
1977	53.6	200.4	10.0	23.8	4.8	17.1
1978	53.5	209.2	8.6	23.0	4.1	14.6
1979	60.5	208.3	9.4	25.1	4.5	16.6
1980	53.4	206.1	9.7	25.9	4.7	16.1
1981	51.7	214.6	8.2	24.1	3.8	15.9
1982	43.6	224.7	8.4	19.4	3.7	19.2
1983	59.7	231.9	8.1	25.8	3.5	13.5
1984	58.4	245.7	10.4	23.0	4.2	18.5
1985	58.9	258.2	7.7	21.6	3.0	13.8
1986	58.9	279.1	8.8	21.1	3.1	14.9
1987	61.8	300.0	8.3	21.9	2.8	12.7
1988	60.8	311.9	7.8	21.4	2.8	11.8
1989	72.8	317.8	9.8	22.9	3.0	13.1
1990	77.2	322.2	10.2	24.0	3.2	13.2
1991	96.0	330.2	11.7	23.8	3.5	13.2
1992	104.5	369.9	14.1	23.2	3.8	13.5
1993	139.8	411.6	16.0	34.0	3.7	10.9
1994	124.1	388.0	14.8	32.0	3.8	11.9
1995	132.2	302.5	15.7	35.7	4.7	11.9
1996	169.4	0.0	17.1			10.1
1997	145.6	0.0	19.0			12.7
1998	197.6	0.0	21.7			11.0

Kaynak : Tablo 24'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 26

**SSDF + SAVUNMA HARCAMALARI (SH)'NIN KONS.BÜTÇE VE
GSMH İÇİNDEKİ PAYI (CARİ FİYATLARLA MİLYAR TL)**

YILLAR	SSDF+SH	SSDF+SH KONS.BÜT. %	SSDF+SH GSMH %
1986	1275.3	15.4	2.5
1987	1696.6	13.2	2.3
1988	2027.0	12.2	2.1
1989	5359.7	10.7	2.3
1990	10430.3	15.1	2.6
1991	18242.0	13.8	2.9
1992	34718.0	16.4	3.1
1993	61362.5	12.5	3.1
1994	135385.5	15.0	3.5
1995	248802.4	14.4	3.2
1996	490344.0	12.5	3.0

Kaynak: Tablo 21 ve Tablo 24'e göre tahminimizden hesaplanmıştır.

FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE RÜTCE HARCAMALARI (CARI FİYATLARA MİLLİYAR TL.)

YILLAR	SİYASAL										KÜLTÜR			TOPLAM
	GENEL	SAĞLIK	EĞİTİM	EMNİYET	ADALET	BAĞIRLILIK	ORMAN	MADEHİÇLİK	SULUŞLARI	KARAYOLLARI	TURİZM	BÜTÇE		
1973	29,6	12,4	2,3	10,7	2,6	0,5	1,5	0,8	0,6	4,1	2,8	0,2	71,0	
1974	39,8	14,9	3,2	15,3	3,4	0,7	2,4	0,5	0,0	4,8	4,1	0,3	96,3	
1975	37,6	28,4	5,1	21,3	5,0	0,0	2,4	0,5	1,4	6,1	6,8	0,7	124,2	
1976	54,6	38,6	6,1	24,4	5,3	1,1	3,3	1,2	1,6	8,1	10,6	0,8	170,8	
1977	94,7	43,0	9,2	36,9	7,5	1,5	10,5	1,3	2,2	12,5	14,0	1,4	251,6	
1978	141,2	52,8	13,5	55,5	14,6	0,1	14,2	2,0	2,8	12,5	21,5	2,3	361,0	
1979	283,2	99,5	22,8	90,9	25,8	3,3	16,0	2,5	5,1	26,0	26,3	4,1	639,2	
1980	480,4	208,4	39,0	152,9	41,3	5,1	47,5	6,8	12,0	49,3	50,7	5,9	1149,2	
1981	661,0	251,2	50,9	193,2	38,0	6,3	33,0	9,0	0,7	101,6	89,0	9,4	1577,6	
1982	475,6	324,9	85,3	285,0	59,6	11,8	62,2	13,5	11,6	131,5	105,2	16,2	1691,4	
1983	1492,6	403,1	94,3	341,3	70,5	11,0	81,5	13,0	14,0	156,3	127,0	18,4	2976,1	
1984	1857,1	778,5	142,1	477,4	101,2	22,6	109,7	10,3	20,4	218,8	203,5	26,7	4217,2	
1985	2829,7	832,9	207,3	673,3	148,5	31,3	140,0	1,0	31,1	422,1	285,7	27,7	6015,3	
1986	3492,8	1234,8	309,5	961,2	218,1	55,7	140,0	1,0	33,1	561,3	408,3	41,4	8306,7	
1987	6105,2	1627,3	500,3	1572,9	367,7	86,8	200,1	13,5	42,3	622,3	509,8	64,4	12836,6	
1988	11806,6	2528,4	796,5	1795,3	632,8	136,2	300,0	69,1	106,7	1544,8	674,8	105,7	21503,8	
1989	17836,7	5097,2	1747,4	6035,5	1482,3	268,4	538,8	199,1	149,7	2510,6	1134,5	236,1	30048,3	
1990	27833,4	9110,3	3483,5	12843,0	3213,3	697,3	1017,8	3004,0	232,8	3824,2	2108,5	596,8	68855,0	
1991	53703,9	16074,5	9830,3	22873,5	5221,7	1137,3	1716,3	6398,6	580,7	7147,0	4241,1	959,6	132205,1	
1992	86606,1	30506,0	12048,1	44379,1	10500,0	1679,0	3000,2	10000,5	951,4	11224,1	6008,5	1904,8	225398,2	
1993	236470,7	53561,0	22082,1	81163,4	19113,0	2645,6	9227,8	2622,1	2136,7	19570,9	14225,0	3609,7	490438,0	
1994	499435,0	107225,6	37113,8	120697,7	31537,5	7562,7	11264,0	39082,2	2669,5	25337,1	20629,4	5739,1	692453,6	
1995	993528,1	205133,7	68434,4	210301,3	57275,0	10299,5	1722,0	6201,8	3305,6	53014,1	37630,9	9357,5	1724193,8	
1996	2470957,0	400441,0	138569,0	435533,0	117090,0	18733,0	44668,0	10010,0	8171,0	111463,0	82105,0	17593,0	3055888,0	
1997	3734635,6	793454,6	229221,3	705763,4	204938,7	27067,1	32463,0	10006,5	20512,8	176770,9	124566,2	24900,9	6255000,0	
1998	9689568,6	1625404,0	461922,1	1628609,9	391459,5	69338,0	207302,7	21426,7	21426,7	281137,0	213479,5	60192,5	14793000,0	
TOPLAM	17840456,8	3254988	985739	3274908	843673	129619,2	189512,4	722090,4	60603,6	700821,9	509610,5	136475,6	29618471	

Kaynak : Tablo 24' deki kaynaklara göre tarafımızdan derlenmiştir.

FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMAI ARI SARI İYALARI
(MİLYAR TL) (1988)

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	PAZIRI DİREK	KÖY İŞLERİ BÜYÜK	MADEN	ŞİŞİ İŞLERİ	KASA YATIRIM	KÜLTÜR TURLUM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	15.000	6.200	1.200	5.400	1.300	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	1.000	0.100	36.700
1974	15.000	5.800	1.300	6.000	1.300	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	1.000	0.100	37.000
1975	11.600	9.600	1.700	8.000	1.700	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	41.800
1976	13.300	11.200	1.800	7.100	1.500	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	46.000
1977	21.300	10.000	2.100	8.600	1.700	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	57.800
1978	23.000	8.500	2.900	9.900	2.400	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	61.500
1979	26.200	9.400	2.200	8.600	2.400	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	59.000
1980	28.300	9.700	1.700	7.100	1.900	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	50.000
1981	29.000	8.200	1.600	6.300	1.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	58.700
1982	18.800	8.400	2.200	7.400	1.500	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	50.700
1983	34.200	8.100	1.900	6.850	1.400	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	63.000
1984	31.900	7.700	1.900	6.400	1.350	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	60.600
1985	34.400	7.800	1.900	6.200	1.400	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	63.500
1986	34.400	8.800	2.200	6.800	1.600	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	69.500
1987	41.700	8.400	2.500	8.000	1.900	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	77.000
1988	45.000	7.800	2.500	5.500	2.000	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	75.000
1989	43.300	9.600	3.300	11.200	2.700	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	83.100
1990	42.700	10.300	3.900	14.400	3.600	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	88.000
1991	56.700	11.700	4.900	16.600	3.800	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	111.400
1992	40.300	14.100	5.500	20.500	4.800	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	104.200
1993	40.900	15.200	6.200	23.100	5.400	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	112.700
1994	68.600	14.800	5.100	16.500	4.300	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	123.500
1995	76.100	15.700	5.200	16.100	4.300	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	131.700
1996	105.784	17.143	5.932	18.646	5.013	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	169.200
1997	89.300	18.973	5.481	16.876	4.900	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	149.500
1998	129.407	21.708	6.169	21.751	5.228	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	197.560
TOPLAM	1116.191	284.824	83.382	289.822	70.591	12.690	12.110	100.100	6.595	67.492	3.014	11.823	2.192.010

Kaynak : Tablo 27'ye göre tarafımızdan hesaplanmıştır

FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMASI ARI YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GEBELİ MİHNEÇİLER		SAVUNMA		ADALET EMPLİYETİ		EĞİTİM		SAĞLIK		KONUT		KÜLTÜR VE TURİZM		MÜHÜR		DİĞERLER		TOPLAM		
	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	
1974	34,46	5,37	20,18	-8,35	30,13	8,33	47,68	11,11	36,00	0,00	20,00	0,00	17,00	0,00	11,00	0,00	33,33	0,00	11,00	0,00	100,00
1975	5,53	21,02	80,80	82,71	59,74	30,77	30,22	20,00	47,68	0,00	37,00	0,00	37,00	0,00	19,35	0,00	100,00	0,00	30,6	0,00	100,00
1976	45,21	8,06	35,92	16,67	19,41	5,88	14,55	1,36	6,00	0,00	14,00	0,00	32,00	0,00	14,39	0,00	69,00	0,00	72,33	0,00	100,00
1977	73,44	50,69	11,40	-10,71	50,67	10,07	51,29	21,13	41,81	0,00	14,00	0,00	54,00	0,00	13,00	0,00	37,00	0,00	47,91	0,00	100,00
1978	49,10	7,98	22,79	-14,00	48,74	4,76	50,41	4,46	41,31	0,00	14,00	0,00	34,00	0,00	41,29	0,00	34,00	0,00	31,43	0,00	100,00
1979	100,57	14,25	88,45	9,30	88,09	0,00	83,78	-4,44	6,00	0,00	14,00	0,00	40,00	0,00	38,82	0,00	40,00	0,00	29,08	0,00	100,00
1980	69,93	15,21	109,45	3,19	71,05	-18,18	88,21	17,44	31,29	0,00	14,00	0,00	80,00	0,00	40,00	0,00	40,00	0,00	29,08	0,00	100,00
1981	37,59	62,23	20,54	-15,46	30,51	-5,56	28,38	11,27	4,54	0,00	14,00	0,00	110,00	0,00	40,00	0,00	40,00	0,00	31,30	0,00	100,00
1982	-28,05	50,00	28,34	2,44	87,59	29,41	47,52	15,87	15,00	0,00	14,00	0,00	30,43	0,00	33,51	0,00	33,51	0,00	7,40	0,00	100,00
1983	213,84	58,59	24,07	-3,57	10,55	-13,84	19,75	5,48	0,00	0,00	14,00	0,00	18,00	0,00	41	0,00	13,76	0,00	25,81	0,00	100,00
1984	24,42	10,80	93,13	28,40	50,89	0,00	30,88	7,25	4,00	0,00	14,00	0,00	30,60	0,00	40,14	0,00	40,14	0,00	41,30	0,00	100,00
1985	52,37	19,92	6,99	-25,95	45,88	0,00	41,14	1,58	48,24	0,00	14,00	0,00	17,00	0,00	33,51	0,00	33,51	0,00	40,81	0,00	100,00
1986	29,43	19,22	48,25	14,29	48,70	15,78	42,85	7,84	48,82	0,00	14,00	0,00	23,43	0,00	41	0,00	41	0,00	78,16	0,00	100,00
1987	74,79	25,00	31,79	-5,08	81,85	19,18	43,44	10,12	8,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	10,34	0,00	10,34	0,00	61,61	0,00	100,00
1988	97,70	17,10	55,44	-8,02	58,20	3,85	14,14	32,10	23,10	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1989	51,07	9,37	101,52	21,78	119,30	32,00	238,18	105,85	116,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1990	58,05	8,65	78,73	7,37	88,05	18,18	112,79	27,43	116,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1991	92,85	27,40	76,44	14,71	182,20	82,05	78,16	15,28	82,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1992	61,27	2,30	89,78	20,51	22,59	-21,13	84,02	24,10	101,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1993	173,04	68,09	75,58	8,51	83,29	12,50	82,80	12,14	85,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1994	111,20	1,89	101,13	-3,27	88,07	-18,05	88,71	28,14	85,00	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1995	68,93	19,92	90,42	8,08	84,30	1,86	74,24	9,01	81,31	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1996	148,71	36,85	95,21	8,92	102,49	13,46	107,10	15,53	104,40	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1997	51,14	15,00	68,15	11,11	85,42	-8,78	82,05	8,14	81,31	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
1998	155,45	44,80	104,85	14,21	101,52	12,73	130	15	81,01	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00
ORT	71,83	12,41	91,54	6,12	83,83	8,25	83,55	7,68	82,30	0,00	14,00	0,00	41,00	0,00	41,33	0,00	41,33	0,00	61,61	0,00	100,00

Kaynak: Tablo 27 ve 28'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TARİH: 2010

FONKSİYONEL HARCAMALARIN PLANI İPÖNEMLER İİİRABİYİ A ORTALAMA ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMİİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		GÜVENLİK		PAZARLAMA		TİCARET		MADENCİLİK		KULPİLEME		TARIMSALARI		KÜLTÜR TURİZM		KONPOLİTİK		
	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT	CARI SABİT
1973-1977 3.BYKP.	36,90	12,84	39,52	15,58	42,23	15,41	37,00	12,71	32,64	8,00	31,78	0,00	27,00	44,84	0,00	0,00	0,00	26,24	14,58	32,80	0,10	53,18	26,43	68,15	37,50	37,26	12,87
1978 Ara Dön.	49,10	7,98	22,79	-14,00	46,74	4,76	50,41	4,85	94,87	41,10	10,00	0,00	25,24	4,11	0,00	0,00	0,00	22,73	20,00	40,00	0,10	44,20	0,00	64,28	33,33	43,48	1,71
1979-1983 4.BYKP	78,72	14,01	54,37	-0,82	49,72	-1,59	45,12	-4,56	40,50	8,74	41,87	3,30	59,26	3,90	0,00	0,00	0,00	43,26	0,23	50,30	1,00	45,00	5,01	53,48	1,67	55,44	1,60
1984 Ara Dön.	24,42	-10,80	83,13	28,40	50,89	0,00	39,88	-7,25	43,55	0,00	80,02	50,00	62,24	10,50	0,00	0,00	0,00	46,21	0,00	39,88	0,10	60,24	0,00	45,11	0,00	41,20	-2,22
1985-1989 5.BYKP	59,01	6,69	48,80	-0,32	67,08	12,43	79,55	19,77	73,71	15,81	63,33	11,60	32,49	10,40	0,00	0,00	0,00	51,13	3,23	64,40	11,20	41,77	4,40	59,26	1,67	56,87	4,08
1990-1994 6.BYKP	98,80	18,66	84,33	9,57	81,08	14,51	83,30	10,16	85,48	10,50	80,55	10,20	82,27	13,64	0,00	0,00	0,00	80,00	10,00	80,00	3,51	80,08	0,82	82,11	18,04	98,00	12,48
1995-1999 7.BYKP	114,56	19,77	97,18	10,08	89,45	5,34	93,54	8,09	88,02	5,00	81,20	4,00	64,20	7,20	0,00	0,00	0,00	81,26	1,67	81,21	0,00	80,62	1,68	80,40	0,45	103,78	13,77

Kaynak : Tablo 29'a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

**FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE HARCAMALARIN KONSOLİDE BÜTÇE VE GSMİ İÇİNDEKİ PAYLARI
(%) CARİ FİYATLARLA G. GSMİK; KONSOLİDE BÜTÇE**

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMNİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		GÜVENLİK		BAŞKİLEMLER		YOL. TAARIF. GEMAR		MADURULUK		SULİŞTÜR		KAPASİTELERİ		KÜLTÜR TURİZM		KONSOLİDE BÜTÇE			
	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G	K	G
1973	41,69	7,42	17,46	3,11	3,24	0,58	15,07	2,68	3,52	0,67	0,70	0,13	2,11	0,36	5,75	0,66	0,66	0,66	0,15	5,77	1,07	3,94	0,70	0,28	0,67	17,8	0,67	
1974	41,33	7,40	15,47	2,77	3,32	0,60	15,89	2,85	3,53	0,63	0,73	0,13	2,10	0,36	5,73	1,31	0,66	0,66	0,17	4,66	0,66	4,26	0,76	0,31	0,66	17,9	0,66	
1975	30,52	5,44	23,05	4,11	4,14	0,74	17,29	3,08	4,06	0,77	0,73	0,13	1,66	0,36	5,69	1,31	0,66	0,66	0,20	4,66	0,66	5,59	0,66	0,57	0,16	17,8	0,16	
1976	33,62	6,29	23,77	4,45	3,76	0,70	15,02	2,81	3,26	0,61	0,66	0,13	1,74	0,36	5,73	1,31	0,66	0,66	0,18	4,66	0,66	6,57	1,22	0,49	0,66	18,7	0,66	
1977	38,14	8,54	17,32	3,88	3,71	0,83	14,86	3,33	3,07	0,66	0,66	0,13	4,33	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,20	5,04	1,13	6,00	1,31	0,56	0,13	22,4	0,13	
1978	39,05	8,58	14,60	3,21	3,73	0,82	15,35	3,37	4,04	0,66	0,66	0,13	3,63	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,23	4,81	1,06	5,95	1,31	0,64	0,13	22,0	0,13	
1979	44,73	9,85	15,71	3,46	3,60	0,79	14,36	3,16	4,07	0,66	0,66	0,13	3,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,18	4,26	0,66	4,15	0,66	0,65	0,13	22,0	0,13	
1980	41,86	9,06	18,16	3,93	3,40	0,74	13,32	2,88	3,60	0,76	0,41	0,16	3,76	0,36	5,33	1,13	0,66	0,66	0,26	4,21	0,66	4,12	0,66	0,51	0,13	21,6	0,13	
1981	32,69	8,24	12,42	3,13	2,52	0,63	9,55	2,41	1,91	0,46	0,31	0,66	3,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,12	5,02	1,13	4,46	1,11	0,46	0,13	25,2	0,13	
1982	24,74	4,48	16,90	3,06	4,44	0,80	14,83	2,69	3,10	0,66	0,41	0,66	3,33	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,11	6,81	1,13	5,47	0,66	0,84	0,13	18,1	0,13	
1983	51,21	10,71	13,83	2,89	3,24	0,68	11,71	2,45	2,42	0,61	0,41	0,66	3,33	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,10	5,36	1,13	4,36	0,66	0,63	0,13	20,9	0,13	
1984	43,41	8,38	18,20	3,51	3,32	0,64	11,16	2,15	2,37	0,46	0,53	0,16	3,71	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,09	5,11	0,66	4,76	0,66	0,62	0,13	19,3	0,13	
1985	43,58	8,00	12,83	2,36	3,19	0,59	10,38	1,91	2,29	0,43	0,53	0,16	3,71	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,07	6,67	1,13	4,46	0,66	0,43	0,16	18,4	0,16	
1986	42,02	6,82	14,86	2,41	3,72	0,60	11,56	1,88	2,62	0,43	0,66	0,13	3,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	6,04	1,13	4,01	0,66	0,50	0,16	16,2	0,16	
1987	47,73	8,14	12,72	2,17	3,91	0,67	12,30	2,10	2,87	0,46	0,66	0,13	3,16	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	7,61	1,13	3,92	0,66	0,50	0,16	17,1	0,16	
1988	55,05	9,14	11,79	1,96	3,71	0,62	8,37	1,39	2,95	0,46	0,61	0,13	1,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	7,36	1,13	3,15	0,66	0,46	0,16	16,6	0,16	
1989	45,89	7,74	13,11	2,21	4,50	0,76	15,53	2,62	3,81	0,63	0,66	0,13	1,46	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	6,17	1,06	2,92	0,66	0,61	0,16	16,9	0,16	
1990	40,72	7,01	13,33	2,29	5,10	0,88	18,79	3,23	4,70	0,61	1,01	0,13	1,46	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	5,59	0,66	3,06	0,66	0,87	0,16	17,2	0,16	
1991	40,56	8,47	12,14	2,53	7,42	1,55	17,28	3,61	3,94	0,62	0,66	0,16	1,36	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	5,46	1,13	3,26	0,66	0,72	0,16	20,9	0,16	
1992	38,42	7,85	13,53	2,76	5,35	1,09	19,69	4,02	4,66	0,65	0,66	0,16	1,73	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	5,26	1,06	3,16	0,66	0,85	0,16	20,4	0,16	
1993	48,22	11,84	10,92	2,68	4,50	1,11	16,55	4,06	3,90	0,66	0,72	0,16	1,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,06	3,66	0,66	2,96	0,66	0,74	0,16	24,6	0,16	
1994	55,34	12,85	11,94	2,77	4,11	0,95	13,37	3,10	3,49	0,81	0,59	0,13	1,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,07	2,81	0,66	2,26	0,66	0,64	0,16	23,2	0,16	
1995	57,62	12,97	11,90	2,68	3,97	0,89	12,20	2,74	3,32	0,77	0,66	0,13	1,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,04	3,13	0,66	2,18	0,66	0,54	0,16	22,5	0,16	
1996	62,46	16,40	10,12	2,66	3,50	0,92	11,01	2,89	2,96	0,76	0,47	0,13	1,13	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,21	2,81	0,66	2,06	0,66	0,44	0,16	26,3	0,16	
1997	59,71	14,73	12,69	3,13	3,66	0,90	11,28	2,78	3,28	0,81	0,46	0,13	0,66	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,23	2,81	0,66	1,96	0,66	0,56	0,16	24,7	0,16	
1998	65,50		10,66		3,12		11,01		2,65		0,46		0,36		5,66	1,31	0,66	0,66	0,13	1,96		1,11		0,81				
ORT.	44,8	8,71	14,6	2,85	3,93	0,77	13,7		3,32	0,67	0,61	0,13	3,13	0,36	5,66	1,31	0,66	0,66	0,11	5,06	0,66	3,66	0,66	0,57	0,16	20,7	0,16	

Kaynak: Tablo 24'teki verilerden yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

YILLARA VE EKONOMİK AYRIMA GÖRE SAYIŞMA BAŞI ARAŞTIRMA VE İZLENİLERİ KONSOLİDE RÜTÇE BAŞI ANCIĞ ÖDENEKLERİ (CİMDEKİ PAYI VE CEMİ İŞİMLİ CEMİ İYİTİMLERİ) (MİLYAR TL)

YILLAR	KONSOLİDE RÜTÇE HARCAMALARI					SAYIŞMA BAŞI ARAŞTIRMA VE İZLENİLERİ KONSOLİDE RÜTÇE BAŞI ANCIĞ ÖDENEKLERİ (CİMDEKİ PAYI VE CEMİ İŞİMLİ CEMİ İYİTİMLERİ) (MİLYAR TL)										
	(1) PERSONEL	(2) D CARİ TOP.CARİ	(1+2)	(4) YATIRIM TRANSFER	(5) TOPLAM	(7) PERSONEL	(8) D CARİ	(9) YATIRIM	(10) İŞİMLİ	(11) İYİTİMLER	(12) TOPLAM	(13) CİMDEKİ PAYI	(14) CEMİ İYİTİMLERİ	(15) TOPLAM	(16) CİMDEKİ PAYI (%)	(17) CİMDEKİ PAYI (%)
1973	19,3	9	28,3	15,4	18,5	51	15	166	13	666	1500	15,8	15,8	15,8	0,1	19,7
1974	23,5	14,4	87,9	20,8	24,4	49	7	110	29	611	1491	19,6	21,4	13,5	0,5	17,8
1975	29,6	18,4	48	28,9	28	66	13,6	10,3	33	220	220	29,6	29,6	11,8	0,8	21,8
1976	46,1	23,2	69,3	46,5	34,4	113	15,6	12,1	6,3	265	265	46,1	46,1	10,8	0,7	24,3
1977	43,3	35,9	79,2	75,8	66,4	117	20,4	13,1	13,3	463	463	43,3	43,3	17,7	1,3	20,0
1978	52,5	41,3	93,8	79,3	88,4	131	25,9	13,6	11,9	639	639	52,5	52,5	10,0	1,0	21,0
1979	115	54,8	169,8	112,8	117,9	209	33,1	13,9	15,1	700	700	115	115	13,7	0,5	17,7
1980	233	80,1	313,1	189,3	229,1	413	60,3	11,6	13,6	11	1399	233	233	17,7	0,5	17,7
1981	403,1	261,7	664,8	367,9	480,1	825	109	13,6	13,6	1,6	3153	403,1	403,1	8,9	0,3	21,0
1982	444,7	319,9	764,6	421,7	564,5	813	135,7	13,6	13,6	5,3	2633	444,7	444,7	10,2	0,0	20,2
1983	593,6	444,9	1038,5	609,1	780,7	1210	181,1	13,6	13,6	3,3	4010	593,6	593,6	14,8	0,0	20,2
1984	830,1	613,6	1443,7	817	971,2	1393	183,3	13,6	13,6	8,9	6153	830,1	830,1	13,5	0,0	20,2
1985	1174,1	906,5	2080,6	1098,6	1829,5	1921	259,6	13,6	13,6	11,7	5923	1174,1	1174,1	19,8	0,6	19,1
1986	1423,7	1285,8	2709,5	1293,6	3248,1	2669	301,3	13,6	13,6	13,3	1439	1423,7	1423,7	14,2	0,8	20,2
1987	2073,1	1680,8	3753,9	1819,0	5477,1	3857	1391	13,6	13,6	19,1	1939	2073,1	2073,1	10,5	0,0	20,2
1988	4340	2548,5	6888,5	3275,1	10769,4	7165	1977	13,6	13,6	13,3	2601	4340	4340	14,4	0,5	12,9
1989	6996,1	3763,2	10759,3	4692,7	17491,5	11393	3813	13,6	13,6	13,6	4330	6996,1	6996,1	16,6	0,5	13,2
1990	19699,5	6948,1	26947,6	8836,7	28616,1	33398	6109	13,6	13,6	13,4	8799	19699,5	19699,5	16,3	0,7	13,7
1991	33663,1	11814,2	45277,3	13457,8	42530,2	47117	12392	13,6	13,6	16,7	12790	33663,1	33663,1	14,9	0,7	12,6
1992*	80000	20321,2	100321,2	26891	80955,6	12179	14191	13,6	13,6	13,6	23890	80000	80000	15,3	0,8	13,4
1993	142000	34726,2	176726,2	46225,6	174227,1	20000	21404	13,6	13,6	13,6	43995	142000	142000	16,3	0,6	12,5
1994	264979	67908	332887	84575	401378	3109	19176	13,6	13,6	13,4	9191	264979	264979	15,9	0,2	11,4
1995	468705	123911	580616	86009	665295	72939	11070	13,6	13,6	11,0	18429	468705	468705	16,9	1,7	13,8
1996*	743013	302737,3	1045750,3	238695	2226543,4	13999	21199	13,6	13,6	11,3	33979	743013	743013	17,0	0,5	11,0
1997**	1490000	699750	2199750	524900	3670650	20000	52000	13,6	13,6	13,6	79395	1490000	1490000	16,5	0,1	12,7
1998**	3126000	1370000	4496000	1000000	9090000	61000	100000	13,6	13,6	11,1	162999	3126000	3126000	17,1	0,1	11,0
GN.TOP	6374200,4	2560018	8934218,4	2043184,4	16570111,6	10000000	3110000	13,6	13,6	13,6	319000	6374200,4	6374200,4	16,9	0,7	16,8

Kaynak : Tablo 24'deki kayıtlara göre tarafımızdan hesaplanmıştır

YILLARA VE EKONOMİK AYIRIMA GÖRE SAVUNMA BAŞI ALTIŞIÇ ÖDENİĞİ ERİNİN KONSOLİDE RÜTÇE BAŞLANGIÇ ÖDENİĞİ İÇİNDEKİ PAYI VE BİTİŞİMİ (CARİ FİYATLARLA MİLYAR TL)

YILLAR	KONSOLİDE BUTÇE HARCAMALARI					ZAVURULAN ÖDENİMLERİNİN										RÜTÇE PAYLARI (%)			
	(1)	(2)	(1+2)	(4)	(5)	(1+2+4+5)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(12/A)		
	PERSONEL D CARİ	TOP. CARİ	TOP. CARİ	YATIRIM TRANSFER	YATIRIM TRANSFER	TOPLAM	PERSONEL D CARİ	TOP. CARİ	YATIRIM TRANSFER	YATIRIM TRANSFER	TOPLAM	PERSONEL D CARİ	TOP. CARİ	YATIRIM TRANSFER	YATIRIM TRANSFER	TOPLAM			
1973	9,7	4,5	14,3	7,8	9,3	31,4	2,6	2,1	1,3	1,3	0,0	8,3	7,6	4,5	4,5	15,6	0,4	19,7	
1974	9,2	5,7	14,9	8,2	9,6	32,7	1,9	2,9	1,1	1,1	0,0	5,9	5,9	3,5	3,5	13,5	0,5	17,8	
1975	10,0	6,2	16,2	9,8	9,5	36,5	2,2	3,3	2,2	2,2	0,1	7,7	7,7	4,0	4,0	11,8	0,8	21,8	
1976	13,4	6,7	20,1	13,5	10,0	43,6	3,2	4,6	3,2	3,2	0,1	10,2	10,2	5,0	5,0	14,8	0,7	24,3	
1977	10,1	8,4	18,5	17,7	15,5	51,7	2,7	4,8	3,1	3,1	0,1	10,9	10,9	6,5	6,5	17,7	1,1	20,9	
1978	8,5	6,7	15,2	12,9	14,3	43,4	2,0	3,1	2,0	2,0	0,1	8,9	8,9	5,1	5,1	14,0	1,0	20,9	
1979	10,9	5,2	16,1	10,7	11,2	37,0	2,0	3,1	1,5	1,5	0,1	6,7	6,7	3,9	3,9	13,7	0,5	17,7	
1980	10,8	3,7	14,6	8,8	10,6	31,0	2,1	3,1	1,4	1,4	0,1	6,0	6,0	3,9	3,9	12,7	0,5	17,7	
1981	13,2	8,6	21,8	11,7	15,7	40,7	2,8	6,2	6,0	6,0	1,3	10,7	10,7	4,1	4,1	11,2	0,3	21,0	
1982	11,4	8,2	19,7	10,8	14,5	45,0	2,1	5,8	3,0	3,0	1,1	9,1	9,1	4,1	4,1	9,8	0,9	20,2	
1983	11,9	8,9	20,8	12,2	15,7	48,7	2,4	6,1	3,6	3,6	1,2	9,6	9,6	4,1	4,1	9,5	0,9	20,2	
1984	11,1	8,2	19,3	10,9	13,0	42,2	2,0	5,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1985	10,9	8,4	19,3	10,2	17,0	45,7	1,9	6,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1986	10,6	9,1	19,2	9,2	23,0	51,1	2,0	5,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1987	10,6	8,8	19,2	9,3	28,1	56,7	2,0	6,0	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1988	13,4	7,9	21,3	10,0	33,3	61,6	2,2	5,9	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1989	13,0	7,0	20,1	8,7	32,6	61,1	2,1	5,7	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1990	22,4	7,8	30,2	9,9	32,1	72,3	3,6	5,9	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1991	24,5	8,4	32,9	9,8	30,9	73,0	3,4	6,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1992	37,1	9,4	46,5	12,5	37,4	96,7	5,6	6,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1993	40,5	9,9	50,4	13,2	49,7	113,7	6,6	7,0	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1994	36,4	9,3	45,8	11,6	55,2	112,0	5,8	6,9	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1995	35,0	9,5	44,5	6,5	51,0	102,0	5,0	7,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1996	31,8	13,0	44,8	10,2	95,3	140,3	6,1	10,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1997	35,6	16,0	51,6	12,5	85,4	140,6	5,0	13,7	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
1998	41,7	17,8	59,5	13,4	124,7	167,0	7,1	14,1	3,0	3,0	0,9	8,0	8,0	3,0	3,0	8,0	0,9	20,0	
TOPLAM	493,5	223,2	716,7	281,9	844,5	1811,7	87,8	120,0	51,7	51,7	1,6	10,6	10,6	5,1	5,1	10,6	1,8	11,0	
ORTALAMA	19,0	8,6	27,6	10,8	32,5	70,0	3,1	4,3	2,7	2,7	0,5	6,5	6,5	2,3	2,3	6,5	0,7	16,8	

Kaynak: Tablo 36'ya göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 38

EKONOMİK AYIRIMA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE VE SAVIŞIMA HARCAMASI ADI İLE GSMH'İNİN YILLIK ARTIŞ ORANI ARI

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE											ESKİ GSMH	YENİ GSMH
	(1)	(2)	(1+2)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)		
	PERSONE D.CARI	TOP.CARI	YATIRIM	TRANSFER	TOTAM	PERSONE D.CARI	TOP.CARI	YATIRIM	TRANSFER	TOTAM	ESKİ GSMH	YENİ GSMH	
1974	21,76	60,00	33,92	35,06	31,99	3,65	63,34	31,35	16,83	37,70	20,79	34,7	
1975	25,96	27,78	26,65	39,04	14,75	33,00	60,33	61,31	21,43	100,00	51,00	28,7	
1976	55,74	26,09	44,38	60,00	22,06	60,70	41,35	120,00	0,00	0,00	60,00	25,00	
1977	-6,07	54,74	14,29	63,01	63,03	1,46	30,33	10,30	40,00	254,17	20,00	27,6	
1978	21,25	15,04	18,43	4,62	33,13	3,45	30,1	10,00	1,00	0,53	15,00	40,5	
1979	119,05	32,69	81,02	42,24	33,32	11,00	1,1	43,00	1,53	30,64	30,00	74,7	
1980	102,51	46,17	84,39	67,82	61,30	11,00	1,1	72,31	117,53	103,20	101,00	84,3	
1981	73,00	226,72	112,33	89,06	100,56	100,11	100,11	100,11	20,00	45,45	141,00	51,2	
1982	10,32	22,24	15,01	17,83	17,79	10,00	10,00	10,00	1,1	20,00	10,00	20,2	
1983	33,48	39,07	35,82	44,44	30,30	40,04	30,00	30,00	30,47	40,00	30,00	31,2	
1984	39,84	37,92	39,02	34,13	24,30	10,00	30,00	31,11	13,10	30,00	30,00	59,1	
1985	41,44	47,73	44,12	34,47	60,30	30,00	40,00	40,00	35,00	30,00	40,00	59,4	
1986	21,26	41,84	30,23	17,75	77,43	41,30	20,00	20,00	30,42	104,20	51,42	44,7	
1987	45,61	30,72	38,55	40,68	69,73	35,07	31,00	30,00	19,00	44,97	31,00	46,5	
1988	109,35	51,62	83,50	77,22	66,61	61,03	60,00	60,00	60,51	31,00	41,47	72,1	
1989	61,20	47,66	56,19	45,20	63,47	70,1	60,00	60,00	60,11	61,01	60,10	78,3	
1990	185,87	84,63	150,46	88,71	63,00	100,00	100,00	100,00	89,77	112,00	60,00	72,41	
1991	69,32	67,16	68,02	52,29	40,00	45,03	43,00	43,00	124,01	40,00	41,00	59,7	
1992	137,65	74,97	121,57	99,82	60,61	150,20	110,15	110,15	104,20	110,00	73,00	73,0	
1993	77,50	70,89	76,16	71,90	116,01	60,00	60,00	60,00	48,80	60,41	78,17	80,0	
1994	86,60	96,55	88,36	82,96	130,39	80,23	100,11	101,00	56,40	30,52	88,40	0,4	
1995	72,36	82,47	74,42	0,51	65,75	83,15	80,00	80,00	77,00	100,00	67,17	67,0	
1996	62,69	144,32	80,11	180,79	204,67	60,00	100,00	100,00	110,00	0,00	100,00	66,6	
1997	100,53	121,23	106,53	119,78	60,17	60,00	110,00	100,00	131,01	20,38	100,00	66,3	
1998	109,73	96,58	106,27	90,62	161,50	101,10	100,11	100,10	41,01	50,74	100,00	100,00	
GN ORT.	64,50	63,38	62,68	57,72	72,21	20,62	20,31	20,31	51,10	119,11	61,00	51,00	

Kaynak : Tablo 36'ya göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

EKONOMİK - FONKSİYONEL AYIRIMA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI
CARI FİYATLARLA (MİLYAR TL.)

KONOMİK AYIRIM	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYETİ	EĞİTİM	SAGLIK	SOSYA- GUVENLİK	BAYINDIRLIK	KON-TARIM ORMAN	MADENCİLİK	SUISLER	KARAYOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
ERSONEL	2.4	5.2	1.1	6.7	1.98	0.1	0.1	1.02	0.02	0.21	0.42	0.03	19.35
CAR	1.24	4.7	0.4	1.2	0.75	0.06	0.02	0.37	0.04	0.02	0.27	0.05	9.07
DP.CAR	3.64	9.9	2	7.5	2.11	0.10	0.12	1.34	0.06	0.32	0.72	0.08	26.42
ATIRIM	12.14	2.5	1	2.14	0.3	0.22	1.38	2.02	1	3.41	2.12	0.09	26.42
RANSFER	2.27	0.01	0.12	0.6	0.14	0.12	0.02	0.2	0.52	0.22	0.07	0.05	4.54
ERSONEL	2.91	4.91	2.01	8.01	1.02	0.12	0.02	1.21	0.02	0.21	0.41	0.06	20.44
CAR	2.23	7.01	0.62	2.31	0.71	0.03	0.04	0.61	0.03	0.01	0.41	0.1	14.428
DP.CAR	5.21	11	2.64	11.21	2.1	0.21	0.21	1.91	0.021	0.21	0.82	0.16	37.856
ATIRIM	1.52	2.81	0.52	3.34	0.53	0.22	1.72	3.34	0.021	4.01	2.61	0.04	22.731
RANSFER	19.67	0.11	0.07	0.67	0.01	0.22	0.2	1.01	0.022	0.47	0.53	0.12	23.6926
ERSONEL	4.71	6.61	2.42	10.61	0.27	0.14	0.01	1.71	0.011	1.21	0.61	0.24	24.449
CAR	1.11	12.61	0.47	1.71	0.77	0.1	0.01	0.41	0.011	0.01	0.51	0.01	16.257
DP.CAR	6.1	13.21	2.81	12.4	1.04	0.24	0.24	2.34	0.01	1.07	1.4	0.46	47.6
ATIRIM	1.01	0.37	1.54	4.37	1.61	0.31	1.41	3.47	0.91	3.51	3.1	1.15	21.656
RANSFER	25.47	1.01	1.77	1.07	1	0.22	1.77	2.71	1.07	1.51	0.6	0.23	31.607
ERSONEL	5.7	7.7	2.7	16.1	0.27	0.17	0.21	2.27	0.021	1.3	0.74	0.22	41.521
CAR	1.61	15.61	0.57	2.01	0.61	0.16	0.14	0.71	0.003	0.61	0.71	0.21	22.166
DP.CAR	6.71	27.14	5.27	18.61	4.11	0.33	0.41	3.33	0.032	0.31	1.1	0.5	61.532
ATIRIM	3.08	9.16	0.61	5.61	1.12	0.55	3.33	7.91	0.004	1.2	6.56	0.31	46.454
RANSFER	31.03	0.24	0.21	1.3	0.11	0.49	0.06	1.1	1.616	1.01	0.75	0.34	38.3161
ERSONEL	6.61	11.71	3.01	11.61	1.41	0.2	1.4	2.71	0.01	1.61	0.61	0.22	43.29
CAR	1.21	22.31	0.67	1.27	1.07	0.21	0.1	1.01	0.02	0.67	1.5	0.11	36.9
DP.CAR	6.91	32.11	6.81	19.61	4.41	0.41	0.41	3.71	0.01	1.37	2.4	0.33	71.16
ATIRIM	5.81	13.41	1.81	9.21	4.1	1.11	3.21	10.71	0.11	12.41	9.91	0.31	71.82
RANSFER	63.77	0.81	0.4	1.51	1.11	0.3	1.1	1.41	0.01	0.1	0.01	0.23	71.24
ERSONEL	6.91	12.01	3.24	16.61	1.41	0.27	0.1	2.91	0.01	0.31	0.61	0.22	41.461
CAR	5.01	25.61	1.01	3.6	1.07	0.1	0.07	1.01	0.01	0.07	1.0	0.36	41.21
DP.CAR	12.01	37.91	7.51	23.4	5.47	0.37	1.51	3.41	0.04	1.1	2.6	1.11	61.74
ATIRIM	4.7	13.81	1.01	7.47	1.4	1.47	1.9	3.91	1.71	17.8	1.3	0.75	71.26
RANSFER	63.6	1.51	0.7	2.07	1.07	1.67	0.51	2.1	0.01	0.9	1.1	0.14	71.31
ERSONEL	10.9	20.7	7.47	36.9	1.71	1.51	1.1	1.71	0.01	1.4	1.4	0.33	41.77
CAR	3.47	34.1	1.3	4.91	1.8	0.37	0.3	1.01	1.01	1.01	1.17	0.37	31.77
DP.CAR	16.41	54.91	11.4	44.61	14.01	0.3	1	6.01	0.14	1.9	3.6	0.46	101.17
ATIRIM	4.71	13.34	1.77	13.61	1.6	2.01	12.0	1.91	0.4	20.4	12.1	0.27	112.4
RANSFER	110.6	1.54	0.54	1.17	0.27	1.17	1.2	1.27	0.01	0.1	0.07	0.27	112.4
ERSONEL	24.91	44.21	21	67.1	22.71	1.91	1.2	12.9	1.71	1.71	1.3	0.33	201.91
CAR	6.31	60.34	4.11	6.37	4.22	0.41	0.1	1.51	0.01	0.11	0.3	0.26	81.06
DP.CAR	35.3	64.61	21.11	93.6	26.9	1.41	1.4	14.11	0.27	1.6	1.17	0.76	110.17
ATIRIM	12.71	30.41	4.51	17.81	13.4	1.71	10.37	21.71	1.31	3.11	17.0	1.17	136.07
RANSFER	249.06	1.01	1.47	3.61	0.47	1.71	1.07	3.61	0.007	1.11	1.3	0.37	249.97
ERSONEL	46.64	65.54	39.27	131.11	31	1.1	4.07	25.07	0.21	4.01	15.7	2.59	401.12
CAR	10.97	181	10.37	14.77	4.51	0.7	0.47	0.24	0.04	0.27	17.41	2.61	291.64
DP.CAR	59.97	270.51	49.64	150.91	45.51	2.0	4.41	32.21	0.2	4.77	34.07	3.4	644.76
ATIRIM	30.51	40.27	11.91	30.61	1.11	0.37	21.51	51.41	1.81	9.77	41.61	1.72	377.91
RANSFER	451.15	6.07	1.47	3.67	0.47	1.51	1.27	1.77	0.01	10.01	1.4	4	451.05
ERSONEL	52.01	67.1	41.61	171.11	21.41	1.01	3.11	33.31	0.21	3.3	17.1	1.71	444.61
CAR	17.61	225.51	16.81	19.1	11.71	0.61	0.44	6.71	0.01	1.4	16.7	1.74	319.91
DP.CAR	69.69	306.61	56.47	196.04	41.24	2.53	9.57	37.1	0.34	4.91	37	4.44	704.56
ATIRIM	26.6	41.33	26.61	36.71	6.13	3.14	37.1	66.53	6.41	103.51	52.24	6.09	421.72
RANSFER	569.84	5.24	2.82	7.6	0.67	2.48	4.4	3.56	0.01	9.6	0.25	5.4	618.41
ERSONEL	80.43	121.87	66.35	279.64	43.36	3.13	12.51	52.16	0.42	5.43	21.83	4.43	693.59
CAR	25.47	304.12	23.81	30.96	18.23	1.02	0.56	9.56	0.11	1	27.5	2.5	444.54
DP.CAR	105.9	425.99	92.16	310.6	61.62	4.15	13.07	61.72	0.53	6.43	45.33	6.93	1131.43
ATIRIM	46.47	57.66	42.45	55.49	12.1	4.36	53.04	97.47	12.7	146	73.06	8.27	636.07
RANSFER	773.16	7.32	7.27	16.49	2.16	4.4	6.06	2.31	0.06	16.76	7.59	6.82	852.44
ERSONEL	76.46	146.09	82.95	323.21	74.22	6.25	14.53	66.09	0.48	6.85	22.4	5.58	830.11
CAR	58.56	425.23	29.71	43.06	0.09	5.6	0.8	11.87	0.15	1.25	34	3.24	613.56
DP.CAR	138.02	571.32	112.66	386.27	74.31	13.85	15.33	77.96	0.63	8.1	56.4	6.62	1443.67
ATIRIM	64.65	65.19	59.68	75.73	17.54	6.64	71.09	129.52	16.37	201	96.35	9.3	817.06
RANSFER	903.11	8.82	44.47	17.74	0.84	5.22	0.99	4.54	0.06	21.34	9.34	7.89	1024.36
ERSONEL	132.6	198.13	125.52	436.46	85.46	13.54	21.07	96.91	0.72	15	39	6.46	1174.89
CAR	60.97	658.81	39.13	49.6	32.16	6.86	1.17	13.44	0.23	1.98	36	4.12	906.47
DP.CAR	193.57	856.94	164.65	488.08	117.62	20.4	22.24	110.35	0.95	16.86	77	12.58	2081.62
ATIRIM	82.54	88.73	70.88	99.75	21.39	7.22	92.25	178.1	21.43	311.5	105.5	9.53	1086.86
RANSFER	2205.17	11.75	5.48	30.31	40.09	8.28	9.87	8.36	0.98	30.6	9.1	12.22	2372.21
ERSONEL	177.5	286.8	152.7	578	110.8	16.7	24.7	128.2	0.73	17.2	46	11	1550.13
CAR	85.8	1021	56.8	74.9	46.4	8.9	1.6	17.53	0.31	2.5	74.8	6.6	1397.14
DP.CAR	263.3	1307.8	209.5	652.9	157	25.6	26.3	145.73	1.04	19.7	120.8	17.6	2947.27
ATIRIM	119.9	116.6	95.3	136.8	38	10.4	104	218.6	27.56	374	150.1	13.2	1424.28
RANSFER	2643.9	26.3	7.8	50.1	5.3	12.6	8.9	81.5	0.55	37	14	15.1	2903.05
ERSONEL	266	395.7	260.5	641.1	180.4	18.3	30.6	167.8	0.7	21	48.2	14.7	2250
CAR	116.4	1338.1	70.7	106.5	61.7	12.7	1.8	20.9	0.54	3.2	94	8.4	1835.64
DP.CAR	382.4	1733.8	331.2	952.6	242.1	31	32.4	186.7	1.24	24.2	142.2	24.1	4085.64
ATIRIM	268.9	131.1	117.5	215.4	55.5	18.4	30.5	347.3	42.2	517.4	202.2	20.3	1966.7
RANSFER	4741	38.1	8.9	82.5	10.7	17.8	2.5	12.6	0.2	47.2	18.3	16.2	4998
ERSONEL	533.5	719.5	493.9	1640	345.8	34.4	57	317.8	1.4	50	117.7	29	4340
CAR	221.3	1877.1	103.5	183.6	112.8	22.4	2.6	30.2	0.9	5	110	15.4	2694.8
DP.CAR	754.8	2596.6	597.4	1833.6	458.6	56.8	59.8	348	2.3	55	227.7	44.4	7034.8
ATIRIM	441.7	43.7	126.5	479.9	95.7	37	55.8	574.5	65.7	1196.3	314.3	36.6	3470.7
RANSFER	10030	49.4	19.8	96.8	15.4	27	2.6	16.8	0.6	52.1	27.6	33.4	10376.3

TABLO : 39 (DEVAMI)

EKONOMİK-FONKSİYONEL AYIRIMA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALAR
CARİ FİYATLARLA (MİLYAR TL)

EKONOMİK AYIRIM	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYETİ	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	BAYINDIRLIK	KOY-TARIM ORMAN	MADENCİLİK	SU İŞLERİ	KARA YOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
PERSONEL	924.86	1120.32	802.56	2650.4	576.36	52.85	81.02	494.29	2.4	79	169	45.56	6999.11
D.CAR	311.41	3057.14	159.36	299.61	171.22	39.12	9.8	44.84	1.56	79	140.89	24.38	4243.82
TOP.CAR	1236.26	4177.46	961.92	2950.01	742.57	86.01	64.62	539.13	4	89.9	309.88	70.64	11244.93
YATIRIM	576.62	79.9	146.66	879.87	123.8	57.9	70	674.42	132.29	1799	576.99	67.95	6227.69
TRANSFER	15762.85	83.57	58.67	190.62	67.89	51.39	2.9	41.99	2.79	890	37.19	49.67	16400.9
PERSONEL	2450.54	3230.81	1670.89	8409.61	1755.29	158.81	169.87	12677.5	8.01	161.41	357.87	129.21	19989.51
D.CAR	6963.31	5216.8	309.11	608.09	397.44	82.42	8.02	69.86	3.92	129	189.04	56.32	13529.62
TOP.CAR	9413.86	8447.71	2180.0	9017.7	2185.72	251.3	173.89	1356.4	71.94	182.89	546.87	182.53	35923.13
YATIRIM	914.39	189.5	350.97	1588.05	429.61	114.89	155.09	1652.89	249	2829.29	120	161.28	8914.36
TRANSFER	25777.19	204.39	62.89	411.19	76.89	79.22	11.89	65.29	1.19	140.39	69.4	179.27	37124.69
PERSONEL	3845.9	4774.7	927.9	14279.7	509.7	27.9	949.9	2409.9	70.9	309.9	59.9	249.9	39999.9
D.CAR	5084.9	6474.7	919.9	699.9	4260.9	120.9	1.9	69.9	2.9	19.9	249.9	89.9	17999.9
TOP.CAR	6950.9	13139.9	4109.9	16174.9	7979.9	399.9	354.9	2499.9	73.9	329.9	299.9	394.9	31449.9
YATIRIM	1291.9	322.9	59.9	2191.9	460.9	102.9	229.9	2679.9	307.9	3309.9	199.9	269.9	13449.9
TRANSFER	38451.9	289.7	399.7	1292.9	154.9	164.9	29.7	54.9	329.9	367.9	192.9	29.9	42999.9
PERSONEL	4397.4	15899.9	962.9	35599.9	6549.9	79.9	1127.9	7309.9	399.9	949.9	1999.9	70.2	126279.9
D.CAR	1880.16	13961.7	1220.6	1910.9	850.2	319.9	18.9	179	5.6	192.6	369.9	19.9	29997.09
TOP.CAR	45197.56	29555.2	11042.6	37309.9	9498.8	1048.9	1146.2	7480.4	36.1	679	2609.9	84.1	146442.69
YATIRIM	1467.7	142.9	529.2	5019.9	814.9	389.7	2650.9	6039.9	919	9919.9	4369.9	479.9	32719.1
TRANSFER	71665.9	607.9	479.9	2091.9	269.9	6.9	100.9	359.9	1.9	891.7	309.9	59.9	7979.1
PERSONEL	2197.7	26229.9	17712.9	64199.9	19199.9	1899.9	2091.9	19469.9	69.9	1949.9	3999.9	107.9	17994.9
D.CAR	3269.9	26299.9	2019.9	9309.9	2977.9	529.9	34.9	307.9	19.9	89	619.9	247.9	3697.9
TOP.CAR	24624.9	51959.9	19924.9	67620.9	17411.7	1899.9	2079.9	10779.9	62.9	199	4597.9	1929.9	207762.9
YATIRIM	24129.9	2607.9	974.9	6247.9	129.9	74.9	4112.9	10369.9	1699.9	1801.9	6807.9	91.9	54569.9
TRANSFER	210969.9	1912.9	1192.9	4979.9	489.9	8407.9	3539.9	1061.9	979.9	1369.9	829.9	1100.9	321424.9
PERSONEL	39199.9	48999.9	509.1	96999.9	29494.6	2919.6	2999.9	17799.9	1.47	2919.4	6999.9	1094.9	37999.49
D.CAR	5909.9	91999.9	4199.9	67999.9	4799.9	919	61.9	919	19.9	149	61.9	69.49	14999.9
TOP.CAR	45599.9	109999.9	9499.9	109999.9	29799.9	3774.9	2991.6	19219.9	9.9	369	6999.9	299.9	347999.9
YATIRIM	19199.9	799.9	1049.9	10999.9	1949.9	1949.9	509.4	14109.4	39999.9	29999.9	19999.9	199.9	107999.9
TRANSFER	456007.9	1919.9	107.9	66999.9	479.9	1199.9	322.8	1669.9	369.9	1999.9	79.9	129.49	47979.19
PERSONEL	59189.2	8999.47	5021.19	18979	49117.9	386.4	6079.9	89009.9	49.9	1799.9	1049.9	3979.9	60199.29
D.CAR	10139.04	94444.17	8922.6	11424.9	9139.61	1819.9	149.9	89.79	29.79	119.9	1670.2	619.9	149944.07
TOP.CAR	68329.31	189407.64	69129.97	179229	99354.01	5679.9	6077.51	40969.9	179.14	1799.19	17719.19	4297.9	649444.69
YATIRIM	8559.9	829.19	1907.2	21599.9	2740.8	2092.9	6699.9	10169.9	28.4	24709.2	14809.19	2099.9	10299.79
TRANSFER	911497.0	15097.97	1741.19	11041.9	1149.89	2691.87	4581.79	6361.67	289	4997.9	5091.19	8997.47	979999.07
PERSONEL	11990	10297.9	11479.9	8094	9434.9	779	1099.9	7079	307	3949	2919	3099	94779.9
D.CAR	2094.9	21945.9	1669.9	2299.9	1679.9	369	28	1679	5	29	799	1749	210919.9
TOP.CAR	14399.9	36219.9	11140.9	36499	110089	10989	1060.9	7459	309	2979	3979	6140	1293699.9
YATIRIM	16409	9159	4724	69757	5029	2979	15309	24919	59	7934	4099	91679	269144
TRANSFER	178429	15169	2449	99550	1679	4489	18924	10699	7419	5439	7639	5390	367629
PERSONEL	18470.9	24560.9	17784.9	81909.9	14639	10199	1547.9	10099	47	9709	3979	1149	149009.9
D.CAR	44879	890209	29469	38009	12054	3569	359	3009	11	34	1170	4910	691760
TOP.CAR	229579	779009	199359	697009	158097	16749	15629	103029	59	9749	11679	16449	2169769
YATIRIM	73047.8	12959.9	20369	12079	21759.4	4969	21629	599507	1439	10959	6909	1799.9	314909
TRANSFER	3421744	4569.9	10411.9	27964.9	23020.9	7520.9	18411.9	4299.4	17444.4	9769.9	3991.9	1021.9	379999.9
PERSONEL	362307.9	94369.9	37964.9	10719.9	309029	14979.9	3099	210519	109	75479	74929	21919	9119009
D.CAR	89780	1096300	58900	76439	22600	6450	70	599	209	609	17600	8900	1312609
TOP.CAR	472127.9	1599989	432640	1152629	326229	31423.9	31.9	216469	1209	76079	106429	30719	4477600
YATIRIM	103326.9	18259	24829	420579	32613	12240	1.09	73736	1040	199629	103050	11118	1000000
TRANSFER	9170351.3	7179	4455.1	55406.2	32861.5	14860	28669	7101.7	18175.7	11439	400.9	18369.9	937061.5

K : Tablo 24tek; kaynaklara göre taralıımızdan derlenmiştir.

TABLE 40

EKONOMİK-FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI
SABİT FİYATLARLA (MİLYAR TL)

YILAR	EKONOMİK FONKSİYONEL	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYETİ	EĞİTİM	SAGLIK	SSYA. GUVENLİ	BAYINDIRLIK	KONUT ORMA	MADENLİK	SUJSİLER	KARAYOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	PERSONEL	1.27	2.63	0.81	3.34	0.85	0.05	0.06	0.02	0.01	0.16	0.20	0.02	8.79
	D.CAR	0.63	2.37	0.20	0.61	0.38	0.03	0.01	0.16	0.02	0.02	0.14	0.01	4.60
	TOP CAR	1.94	5.00	1.01	3.95	1.07	0.08	0.07	0.18	0.03	0.18	0.38	0.03	14.39
	YATIRIM	6.13	1.26	1.01	1.01	0.15	0.12	0.70	0.06	0.00	1.73	1.07	0.07	14.36
1974	PERSONEL	1.17	1.81	0.77	3.51	0.73	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.15	0.01	8.25
	D.CAR	0.63	2.77	0.24	0.84	0.31	0.01	0.02	0.07	0.01	0.01	0.17	0.01	6.68
	TOP CAR	1.80	4.58	1.01	4.35	1.04	0.06	0.13	0.08	0.02	0.02	0.32	0.02	14.93
	YATIRIM	0.61	1.11	0.21	1.31	0.21	0.05	0.63	0.31	0.00	1.61	1.04	0.01	11.18
1975	PERSONEL	1.35	2.27	0.81	3.61	0.77	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.04
	D.CAR	0.41	4.21	0.11	0.51	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.11	0.01	8.18
	TOP CAR	1.76	6.48	0.92	4.12	0.98	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.32	0.02	18.22
	YATIRIM	0.59	1.11	0.11	1.47	0.21	0.01	0.51	0.31	0.01	1.81	1.01	0.01	11.71
1976	PERSONEL	1.21	1.71	0.81	3.51	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.11	0.01	9.11
	D.CAR	0.47	4.67	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.21	0.01	8.72
	TOP CAR	1.68	6.38	0.92	4.12	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.32	0.02	17.83
	YATIRIM	0.84	2.61	0.11	1.61	0.31	0.01	0.81	0.21	0.01	2.31	1.81	0.01	11.46
1977	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1978	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1979	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1980	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1981	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1982	PERSONEL	1.51	2.71	0.81	3.71	0.71	0.05	0.11	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	10.09
	D.CAR	0.51	4.71	0.11	0.61	0.21	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.31	0.01	9.35
	TOP CAR	2.02	7.42	0.92	4.32	0.92	0.06	0.12	0.12	0.02	0.02	0.52	0.02	19.44
	YATIRIM	0.51	1.11	0.11	1.41	0.21	0.01	0.81	0.21	0.01	2.61	2.01	0.01	11.67
1983	PERSONEL	1.61	2.43	0.81	3.61	0.61	0.06	0.21	0.01	0.01	0.11	0.44	0.01	10.92
	D.CAR	0.51	6.10	0.46	0.62	0.37	0.02	0.01	0.19	0.00	0.02	0.55	0.05	8.93
	TOP CAR	2.12	8.55	1.27	4.23	0.98	0.08	0.26	0.24	0.01	0.13	0.99	0.14	19.85
	YATIRIM	0.96	1.16	0.85	1.11	0.24	0.06	1.06	1.86	0.25	2.83	1.47	0.17	11.23
1984	PERSONEL	1.06	1.66	1.11	4.32	0.86	0.11	0.16	0.86	0.01	0.06	0.30	0.01	11.10
	D.CAR	0.76	5.66	0.40	0.56	0.00	0.07	0.01	0.16	0.00	0.02	0.45	0.04	8.20
	TOP CAR	1.82	7.32	1.51	4.88	0.86	0.18	0.20	1.04	0.01	0.11	0.75	0.12	19.30
	YATIRIM	0.86	0.87	0.80	1.01	0.23	0.12	0.85	1.73	0.25	2.69	1.29	0.12	10.92
1985	PERSONEL	1.26	1.84	1.17	4.07	0.79	0.13	0.20	0.80	0.01	0.14	0.36	0.06	10.91
	D.CAR	0.57	6.12	0.36	0.46	0.30	0.06	0.01	0.12	0.00	0.02	0.35	0.04	8.42
	TOP CAR	1.80	7.96	1.53	4.53	1.09	0.19	0.21	1.02	0.01	0.16	0.72	0.12	19.33
	YATIRIM	0.77	0.82	0.66	0.93	0.20	0.07	0.86	1.65	0.20	2.89	0.88	0.09	10.11
1986	PERSONEL	1.26	2.03	1.06	4.10	0.78	0.12	0.18	0.91	0.01	0.12	0.33	0.06	10.99
	D.CAR	0.61	7.24	0.40	0.53	0.33	0.06	0.01	0.12	0.00	0.02	0.53	0.05	9.91
	TOP CAR	1.87	9.27	1.49	4.63	1.11	0.18	0.19	1.03	0.01	0.14	0.86	0.12	20.90
	YATIRIM	0.85	0.83	0.68	0.97	0.27	0.07	0.74	1.55	0.20	2.65	1.06	0.09	9.96
1987	PERSONEL	1.36	2.03	1.33	4.33	0.92	0.06	0.16	0.86	0.00	0.11	0.25	0.06	11.53
	D.CAR	0.60	6.85	0.36	0.55	0.32	0.07	0.01	0.11	0.00	0.02	0.48	0.05	9.40
	TOP CAR	1.96	8.88	1.70	4.88	1.24	0.16	0.17	0.97	0.01	0.12	0.73	0.12	20.93
	YATIRIM	1.36	0.87	0.60	1.10	0.28	0.09	0.16	1.78	0.22	2.65	1.04	0.10	10.07
1988	PERSONEL	1.65	2.22	1.53	5.07	1.07	0.11	0.16	0.86	0.00	0.15	0.36	0.06	13.42
	D.CAR	0.68	5.80	0.32	0.60	0.35	0.07	0.01	0.09	0.00	0.02	0.34	0.05	8.33
	TOP CAR	2.33	8.03	1.85	5.67	1.42	0.18	0.18	1.08	0.01	0.17	0.70	0.14	21.75
	YATIRIM	1.37	0.14	0.39	1.48	0.30	0.11	0.17	1.78	0.20	3.70	0.97	0.12	10.73
1989	PERSONEL	1.65	2.22	1.53	5.07	1.07	0.11	0.16	0.86	0.00	0.15	0.36	0.06	13.42
	D.CAR	0.68	5.80	0.32	0.60	0.35	0.07	0.01	0.09	0.00	0.02	0.34	0.05	8.33
	TOP CAR	2.33	8.03	1.85	5.67	1.42	0.18	0.18	1.08	0.01	0.17	0.70	0.14	21.75
	YATIRIM	1.37	0.14	0.39	1.48	0.30	0.11	0.17	1.78	0.20	3.70	0.97	0.12	10.73
1990	PERSONEL	1.65	2.22	1.53	5.07	1.07	0.11	0.16	0.86	0.00	0.15	0.36	0.06	13.42
	D.CAR	0.68	5.80	0.32	0.60	0.35	0.07	0.01	0.09	0.00	0.02	0.34	0.05	8.33
	TOP CAR	2.33	8.03	1.85	5.67	1.42	0.18	0.18	1.08	0.01	0.17	0.70	0.14	21.75
	YATIRIM	1.37	0.14	0.39	1.48	0.30	0.11	0.17	1.78	0.20	3.70	0.97	0.12	10.73

TABLO : 40 (DEVAMI)

EKONOMİK-FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI
SABİT FİYATLARLA (MİLYAR TL)

012348516

YILLAR	EKONOMİK AYIRIM	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYETİ	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	BAYINDIRLIK	KOYUTARIM ORMAN	MADENCİLİK	SU İŞLERİ	KARAYOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1986	PERSONEL	1.70	2.09	1.50	4.84	1.07	0.10	0.15	0.92	0.00	0.14	0.07	0.09	19.05
	D.CAR	0.56	5.70	0.29	0.56	0.32	0.06	0.01	0.08	0.00	0.01	0.25	0.05	7.92
	TOP CAR	2.31	7.79	1.78	5.40	1.39	0.16	0.16	1.00	0.00	0.16	0.56	0.13	20.97
	YATIRIM	1.08	0.14	0.27	1.63	0.20	0.11	0.14	1.63	0.20	0.20	1.07	0.13	9.86
1990	PERSONEL	29.40	0.16	0.17	0.36	0.07	0.10	0.00	0.00	0.00	0.16	0.07	0.00	30.59
	D.CAR	4.57	6.03	3.45	15.62	3.27	0.30	0.37	2.41	0.00	0.34	0.67	0.24	37.30
	TOP CAR	12.95	6.73	0.56	11.10	0.74	0.17	0.07	0.10	0.00	0.02	0.35	0.17	26.67
	YATIRIM	17.56	15.76	4.07	16.67	4.01	0.47	0.32	2.53	0.00	0.36	1.00	0.33	63.27
1997	PERSONEL	1.71	0.26	0.66	2.95	0.75	0.27	0.25	3.08	0.49	0.27	0.25	0.36	10.91
	D.CAR	48.08	0.36	0.17	0.77	0.14	0.15	0.00	0.16	0.00	0.27	0.10	0.30	50.59
	TOP CAR	4.97	6.29	4.06	15.94	3.47	0.3	0.38	2.69	0.07	0.30	0.60	0.27	37.76
	YATIRIM	3.46	9.45	0.56	1.07	4.87	0.14	0.07	0.11	0.00	0.00	0.27	0.10	19.95
1991	PERSONEL	7.77	14.74	4.67	16.92	6.27	0.45	0.41	2.67	0.00	0.36	0.90	0.39	57.70
	D.CAR	1.44	0.39	0.69	1.41	0.60	0.16	0.20	3.07	1.41	0.77	1.78	0.30	13.09
	TOP CAR	40.11	0.80	0.47	1.31	0.17	0.0	0.07	0.6	0.31	0.41	1.10	0.30	47.50
	YATIRIM	0.74	11.60	7.11	27.61	0.20	0.0	0.0	0.1	0.0	0.6	1.47	0.1	1.55
1992	PERSONEL	1.07	9.60	0.81	1.24	0.07	0.27	0.07	0.10	0.00	0.00	0.27	0.17	14.79
	D.CAR	32.80	21.47	6.00	27.11	6.60	0.74	0.60	3.40	0.00	0.71	1.68	0.61	100.56
	TOP CAR	1.07	0.10	0.38	0.80	0.57	0.20	1.90	4.56	0.69	7.00	3.17	0.34	23.77
	YATIRIM	50.20	0.56	0.36	1.46	0.27	0.36	0.07	0.26	0.00	0.60	0.17	0.43	50.79
1993	PERSONEL	9.90	13.36	6.21	26.74	7.01	0.82	0.95	6.24	0.02	0.71	1.63	0.59	79.19
	D.CAR	1.57	10.68	1.09	1.59	1.06	0.24	0.00	0.14	0.07	0.00	0.29	0.17	16.66
	TOP CAR	11.47	24.04	6.24	17.31	6.07	0.86	0.95	6.38	0.07	0.74	2.11	0.71	90.85
	YATIRIM	1.10	0.14	0.40	1.80	0.67	0.36	1.9	4.62	0.07	0.71	4.10	0.43	23.29
1994	PERSONEL	67.74	0.67	0.55	1.07	0.20	1.4	1.6	0.51	0.17	0.60	0.31	0.57	101.47
	D.CAR	13.69	13.80	6.73	27.51	7.28	0.6	0.80	6.00	0.00	0.70	1.67	0.56	77.64
	TOP CAR	1.50	14.78	1.15	1.64	1.20	0.20	0.0	0.11	0.00	0.00	0.20	0.10	21.15
	YATIRIM	12.40	26.67	9.67	25.11	6.40	0.80	0.67	6.07	0.07	0.74	1.67	0.77	90.86
1995	PERSONEL	4.30	0.10	0.51	1.50	0.57	0.51	1.4	4.20	1.6	0.64	0.81	0.30	30.56
	D.CAR	100.59	0.45	0.0	1.67	0.10	0.34	1.00	1.69	0.07	0.54	1.27	0.57	103.91
	TOP CAR	0.0	12.30	7.77	21.9	0.0	0.3	1.0	1.07	0.0	1.6	0.1	0.3	1.70
	YATIRIM	1.30	12.67	1.2	1.77	1.1	0.0	1.0	1.0	0.0	0.0	0.27	0.07	17.74
1996	PERSONEL	3.40	26.00	6.9	14.67	7.30	1.7	1.5	1.50	0.0	0.07	1.4	0.57	6.00
	D.CAR	1.10	1.11	0.20	1.90	0.6	1.20	0.07	4.0	1.04	4.30	1.00	0.29	14.16
	TOP CAR	125.34	2.00	0.24	1.50	0.10	0.3	0.6	0.70	0.39	0.69	0.65	1.20	134.11
	YATIRIM	0.0	10.4	0.70	20.4	2.0	0.9	0.7	0.59	0.0	1.00	2.07	1.4	74.65
1997	PERSONEL	1.67	16.60	1.20	1.74	1.07	0.20	0.00	1.14	0.07	0.00	0.56	0.10	23.82
	D.CAR	10.87	23.20	10.07	27.07	1.4	0.87	0.8	1.70	0.0	0.04	0.56	0.00	90.41
	TOP CAR	1.40	0.24	0.34	4.20	1.34	1.00	1.14	1.9	0.00	0.00	0.14	0.24	15.56
	YATIRIM	13.69	1.10	0.10	7.60	1.10	1.0	1.40	0.10	0.07	0.40	0.56	0.40	27.43
1998	PERSONEL	7.9	11.60	7.60	20.20	6.20	1.00	1.60	4.20	0.00	1.60	1.40	1.40	61.79
	D.CAR	1.90	22.70	0.60	1.60	0.50	0.10	0.07	0.14	0.00	0.07	0.50	0.07	28.07
	TOP CAR	9.80	30.20	6.40	20.80	6.70	0.67	0.60	4.40	0.00	1.60	2.20	0.60	62.46
	YATIRIM	6.10	0.50	0.67	6.77	1.00	0.07	0.00	1.40	0.10	0.50	2.90	0.37	21.46
1999	PERSONEL	140.80	0.20	1.40	1.20	0.90	0.00	0.80	1.10	0.70	0.40	0.17	0.40	152.86
	D.CAR	9.14	10.00	6.90	24.70	7.20	0.60	0.70	6.00	0.00	1.60	1.60	1.40	74.72
	TOP CAR	0.15	20.20	1.40	1.80	0.50	0.10	0.00	0.14	0.00	0.00	0.60	0.20	30.34
	YATIRIM	11.20	30.20	11.30	27.50	7.80	0.70	0.70	6.16	0.00	1.50	1.50	0.70	107.07
2000	PERSONEL	1.47	0.44	0.50	10.00	0.70	0.20	0.0	1.70	0.00	4.70	1.40	0.27	20.91
	D.CAR	219.26	0.17	0.17	1.30	0.70	0.30	0.60	0.17	0.40	0.07	0.10	0.40	224.07
	TOP CAR	0.15	20.20	1.40	1.80	0.50	0.10	0.00	0.14	0.00	0.00	0.60	0.20	30.34
	YATIRIM	1.47	0.44	0.50	10.00	0.70	0.20	0.0	1.70	0.00	4.70	1.40	0.27	20.91

Kaynak : Tablo 39 a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO : 41

EKONOMİK AYIRIMA GÖRE FONKSİYONEL HARCAMALARIN KONSOLİDE BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYLAR:
SABİT FİYATLARLA (%)

YILLAR	EkONOMİK AYIRIM	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET	EGİTİM	SAGLIK	SOSYAL GUVENLIK	BAYINDIRLIK İSLEMLERİ	KÖY-TAR MADENCİLİK	KARAYOL	KÜLTÜR	TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	PERSONEL	3.90	6.46	2.61	10.86	2.22	0.16	0.16	1.64	0.00	0.51	0.74	31.56
	D.CAR.	2.02	7.84	0.64	1.97	1.23	0.10	0.03	0.52	0.02	0.06	0.45	14.83
	TOP.CAR.	5.82	16.12	3.22	12.80	3.45	0.26	0.22	2.19	0.10	0.61	1.19	46.29
	YATIRIM	15.76	4.05	3.25	3.46	0.46	0.35	2.26	3.40	0.00	5.56	3.45	46.29
	TRANSFER	3.71	0.12	0.15	1.03	0.22	0.22	0.00	0.22	0.90	0.40	0.10	7.41
1974	PERSONEL	3.62	6.01	2.41	10.84	2.41	0.16	0.35	1.51	0.00	0.20	0.55	28.46
	D.CAR.	2.71	8.50	0.71	2.85	0.92	0.10	0.05	0.81	0.00	0.04	0.52	17.32
	TOP.CAR.	6.33	14.51	3.12	13.71	3.40	0.26	0.44	2.32	0.00	0.30	1.10	45.66
	YATIRIM	1.85	3.41	0.60	4.00	0.64	0.21	2.05	4.00	0.00	4.91	3.22	25.24
	TRANSFER	25.65	0.20	0.08	1.11	0.01	0.30	0.22	1.20	0.10	0.51	0.64	21.72
1975	PERSONEL	3.78	8.41	2.22	9.81	2.06	0.16	0.30	1.64	0.00	0.21	0.78	27.34
	D.CAR.	1.10	11.80	0.40	1.81	0.71	0.05	0.06	0.40	0.00	0.04	0.22	16.83
	TOP.CAR.	4.81	13.71	2.61	11.40	2.80	0.22	0.36	2.01	0.00	0.25	1.00	44.11
	YATIRIM	0.91	3.41	0.51	4.11	0.61	0.51	2.31	5.01	0.01	1.10	3.61	26.61
	TRANSFER	24.40	0.10	0.10	1.01	0.01	0.20	0.10	0.50	0.00	0.50	0.50	25.20
1976	PERSONEL	1.30	7.30	2.11	14.10	1.11	0.11	0.11	1.61	0.00	0.20	0.50	26.50
	D.CAR.	1.00	10.40	0.51	1.34	0.50	0.10	0.00	0.50	0.00	0.00	0.50	15.10
	TOP.CAR.	4.30	17.70	2.61	12.11	2.60	0.22	0.31	2.11	0.00	0.20	1.00	44.70
	YATIRIM	2.01	5.90	0.40	3.60	0.70	0.30	2.10	5.10	0.00	5.30	4.20	30.32
	TRANSFER	20.24	0.10	0.10	0.85	0.07	0.22	0.05	0.72	1.05	0.98	0.49	24.99
1977	PERSONEL	2.91	0.22	2.22	5.10	1.51	0.06	0.20	1.21	0.00	0.14	0.40	18.22
	D.CAR.	1.00	9.00	0.30	3.61	0.40	0.00	0.00	0.40	0.00	0.00	0.60	15.94
	TOP.CAR.	3.91	14.20	2.50	8.71	1.90	0.10	0.20	1.60	0.00	0.10	1.01	35.16
	YATIRIM	2.51	5.90	0.60	4.11	0.60	0.50	2.21	5.82	0.90	5.51	4.40	33.67
	TRANSFER	28.21	0.30	0.10	0.60	0.00	0.20	0.10	0.60	0.00	0.30	0.00	31.18
1978	PERSONEL	2.60	4.40	1.90	7.01	1.01	0.00	0.10	1.01	0.00	0.10	0.30	19.56
	D.CAR.	1.90	5.00	0.80	1.40	0.70	0.10	0.00	0.40	0.00	0.00	0.70	16.12
	TOP.CAR.	4.50	14.10	2.60	8.71	2.04	0.10	0.22	1.41	0.00	0.10	1.10	35.60
	YATIRIM	1.70	5.90	0.40	2.70	1.60	0.50	2.10	3.60	1.40	6.41	3.50	26.50
	TRANSFER	24.10	0.10	0.10	1.70	0.00	0.20	0.10	0.90	0.00	0.20	0.10	34.70
1979	PERSONEL	1.80	2.10	2.00	1.70	2.70	0.10	0.10	1.50	0.00	0.30	0.10	24.20
	D.CAR.	0.80	0.30	0.00	1.20	1.70	0.00	0.00	0.30	0.00	0.00	1.00	11.46
	TOP.CAR.	4.70	7.40	1.40	11.90	3.40	0.22	0.22	2.20	0.00	0.30	0.10	41.70
	YATIRIM	1.10	0.70	0.20	0.30	0.60	0.50	2.90	4.50	0.30	5.70	3.00	27.70
	TRANSFER	27.10	0.10	0.10	0.70	0.00	0.20	0.30	0.60	0.00	0.40	0.20	30.50
1980	PERSONEL	3.80	6.70	2.90	11.00	1.90	0.10	0.20	1.64	0.00	0.20	0.50	30.20
	D.CAR.	0.60	6.50	0.50	0.50	0.50	0.00	0.20	0.00	0.00	0.60	0.12	10.40
	TOP.CAR.	4.50	12.20	3.40	12.10	3.50	0.10	0.22	1.64	0.00	0.14	1.22	40.60
	YATIRIM	1.60	4.30	0.50	2.00	0.50	0.20	2.10	3.60	1.40	4.90	2.20	24.50
	TRANSFER	22.50	0.10	0.00	1.50	0.00	0.20	0.10	0.40	0.00	0.40	0.10	34.70
1981	PERSONEL	0.10	0.40	0.50	0.60	0.30	0.10	0.20	1.01	0.00	0.20	1.00	20.60
	D.CAR.	0.70	12.00	0.60	0.90	0.60	0.04	0.00	0.40	0.00	0.00	1.10	16.70
	TOP.CAR.	0.84	17.50	1.10	9.80	2.90	0.10	0.20	2.01	0.00	0.20	1.00	42.60
	YATIRIM	1.90	2.50	0.70	1.90	0.50	0.10	1.90	0.70	0.50	5.80	2.60	22.60
	TRANSFER	31.20	0.50	0.04	0.50	0.00	0.10	0.20	0.10	0.00	0.64	0.40	34.30
1982	PERSONEL	2.60	4.50	2.20	1.70	1.60	0.00	0.10	1.60	0.00	0.20	0.90	24.54
	D.CAR.	0.90	12.50	0.80	1.00	0.60	0.00	0.00	0.30	0.00	0.00	1.00	17.70
	TOP.CAR.	3.60	17.00	3.10	13.60	2.20	0.10	0.50	2.00	0.00	0.24	2.00	42.30
	YATIRIM	1.50	2.20	1.40	1.20	0.40	0.10	2.00	0.80	0.40	5.50	2.90	23.30
	TRANSFER	31.50	0.20	0.10	0.40	0.05	0.14	0.24	0.20	0.00	0.56	0.30	34.20
1983	PERSONEL	3.05	4.65	2.60	10.75	1.67	0.12	0.46	2.01	0.02	0.21	0.84	26.68
	D.CAR.	0.86	11.70	0.92	1.18	0.70	0.04	0.02	0.37	0.00	0.04	1.06	17.11
	TOP.CAR.	4.07	16.38	3.54	11.85	2.37	0.16	0.50	2.37	0.02	0.25	1.90	43.76
	YATIRIM	1.78	2.22	1.63	2.13	0.47	0.17	2.04	3.75	0.49	5.62	2.81	23.42
	TRANSFER	29.74	0.26	0.26	0.63	0.08	0.17	0.22	0.09	0.00	0.66	0.26	32.76
1984	PERSONEL	2.42	4.45	2.52	9.84	2.26	0.25	0.44	2.01	0.01	0.21	0.66	17.25
	D.CAR.	1.76	12.94	0.90	1.31	0.00	0.17	0.02	0.36	0.00	0.04	1.03	16.66
	TOP.CAR.	4.20	17.38	3.43	11.15	2.26	0.42	0.47	2.37	0.02	0.25	1.72	43.94
	YATIRIM	1.97	1.98	1.82	2.31	0.53	0.26	2.16	3.84	0.56	6.12	2.82	24.87
	TRANSFER	27.49	0.27	1.35	0.54	0.03	0.16	0.03	0.14	0.00	0.65	0.28	31.18
1985	PERSONEL	2.39	3.57	2.26	7.81	1.54	0.24	0.36	1.75	0.01	0.27	0.70	21.20
	D.CAR.	1.10	11.89	0.71	0.89	0.58	0.12	0.02	0.24	0.00	0.04	0.89	16.39
	TOP.CAR.	3.49	15.46	2.97	8.81	2.12	0.37	0.40	1.99	0.02	0.31	1.39	37.55
	YATIRIM	1.49	1.80	1.28	1.80	0.39	0.13	1.86	3.21	0.39	5.62	1.80	18.64
	TRANSFER	39.79	0.21	0.10	0.55	0.72	0.15	0.18	0.15	0.02	0.55	0.16	42.80
1986	PERSONEL	2.45	3.85	2.10	7.97	1.52	0.23	0.34	1.77	0.01	0.24	0.63	21.37
	D.CAR.	1.18	14.07	0.78	1.03	0.84	0.12	0.02	0.24	0.00	0.03	1.03	19.28
	TOP.CAR.	3.63	16.03	2.89	9.00	2.16	0.35	0.36	2.01	0.01	0.27	1.67	40.63
	YATIRIM	1.65	1.81	1.31	1.88	0.52	0.14	1.43	3.01	0.38	5.16	2.07	19.38
	TRANSFER	36.45	0.36	0.11	0.69	0.07	0.17	0.12	1.12	0.01	0.51	0.19	40.02
1987	PERSONEL	2.41	3.58	2.36	7.66	1.63	0.17	0.28	1.52	0.01	0.19	0.44	20.38
	D.CAR.	1.05	12.11	0.64	0.96	0.56	0.11	0.02	0.19	0.00	0.03	0.85	16.61
	TOP.CAR.	3.46	15.69	3.00	8.67	2.19	0.28	0.28	1.71	0.01	0.22	1.26	36.97
	YATIRIM	2.43	1.19	1.06	1.95	0.50	0.17	0.26	3.14	0.38	4.88	1.83	17.80
	TRANSFER	42.90	0.34	0.08	0.75	0.10	0.14	0.02	0.11	0.00	0.43	0.17	45.23
1988	PERSONEL	2.55	3.45	2.37	7.85	1.66	0.16	0.27	1.52	0.01	0.24	0.56	20.78
	D.CAR.	1.06	8.89	0.50	0.83	0.54	0.11	0.21	0.14	0.00	0.02	0.53	12.90
	TOP.CAR.	3.61	12.43	2.86	8.76	2.20	0.27	0.28	1.67	0.01	0.26	1.09	33.68
	YATIRIM	2.12	0.21	0.61	2.30	0.46	0.18	0.27	2.75	0.31	5.73	1.51	16.82
	TRANSFER	48.03	0.24	0.09	0.47	0.07	0.13	0.01	0.09	0.00	0.25	0.13	48.88

TABLO 41 DEVAM

YILLAR	EKONOMİK KATMAN	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA		ADALET	EDİTİM	SAGLIK	SOSYAL	BAYINDIRLIK	KÖY-TAR	MADEN	ENERJİ	KARAYOL	KÜLTÜR	KONSOLİDE BÜTÇE
					EMNİYET			BAKIM	BAKIM	BAKIM	BAKIM	BAKIM	BAKIM	BAKIM	
1988	PERSONEL	2.81	3.41	2.44	8.01	1.72	0.16	0.23	1.51	0.0	0.23	0.5	0.14	0.14	21.24
	İÇİŞİLERİ	0.95	2.21	0.41	0.51	0.52	0.12	0.01	0.14	0.01	0.02	0.42	0.07	12.96	
	İÇİŞİLERİ	3.74	12.61	2.6	9.50	2.27	0.28	0.24	1.64	0.01	0.25	0.94	0.22	34.14	
	MATERYAL	1.76	0.22	0.41	0.61	0.27	0.17	0.22	2.61	0.41	5.21	1.71	0.20	15.05	
	TRANSFER	47.81	0.21	0.17	1.51	0.12	0.15	0.01	0.11	0.0	0.21	0.11	0.12	41.80	
1989	PERSONEL	3.43	4.51	2.71	11.61	2.47	0.22	0.22	1.01	0.0	0.21	0.51	0.16	21.22	
	İÇİŞİLERİ	9.81	7.31	1.4	3.8	0.51	0.11	0.0	0.1	0.01	0.01	0.27	0.05	15.65	
	İÇİŞİLERİ	10.2	11.9	0.9	12.71	3.0	0.32	0.24	1.9	0.01	0.27	0.77	0.25	47.27	
	MATERYAL	1.21	0.2	0.5	0.21	0.61	0.11	0.21	2.01	0.31	0.61	0.1	0.27	11.51	
	TRANSFER	50.3	0.2	0.17	1.51	0.12	0.15	0.01	0.11	0.0	0.21	0.11	0.12	31.25	
1990	PERSONEL	3.51	4.41	2.4	12.21	2.81	0.22	0.22	0.21	0.0	0.21	0.01	0.23	21.31	
	İÇİŞİLERİ	2.81	7.31	1.41	0.84	3.81	0.12	0.01	0.01	0.01	0.01	0.21	0.08	15.51	
	İÇİŞİLERİ	0.46	12.21	2.61	14.01	6.67	0.37	0.33	2.33	0.02	0.30	0.74	0.31	47.97	
	MATERYAL	1.19	0.30	0.51	2.04	0.42	0.12	0.21	2.50	0.33	3.14	1.48	0.25	12.55	
	TRANSFER	25.81	0.21	0.17	1.51	0.14	0.17	0.01	0.51	0.3	0.34	0.12	0.28	21.45	
1991	PERSONEL	16.61	0.1	0.5	12.61	0.31	0.2	0.41	2.31	0.0	0.27	0.71	0.21	42.91	
	İÇİŞİLERİ	1.71	0.21	0.47	1.61	0.21	0.12	0.01	0.07	0.0	0.01	0.14	0.05	7.91	
	İÇİŞİLERİ	17.51	11.41	4.21	14.51	3.61	1.47	0.41	2.9	0.0	0.31	0.9	0.21	55.91	
	MATERYAL	1.21	0.01	0.2	1.51	0.01	0.11	1.01	2.31	0.31	3.81	1.71	0.18	12.71	
	TRANSFER	27.91	0.2	0.11	0.81	0.11	0.21	0.41	0.41	0.0	0.27	0.01	0.21	31.31	
1992	PERSONEL	4.01	2.9	2.61	12.11	3.11	0.27	0.41	2.71	0.1	0.0	0.8	0.21	34.91	
	İÇİŞİLERİ	0.87	4.1	1.41	1.61	1.47	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.11	0.05	7.21	
	İÇİŞİLERİ	5.01	10.1	4.0	12.8	1.51	0.3	1.41	2.17	0.1	0.21	0.61	0.21	42.71	
	MATERYAL	1.4	0.2	0.1	1.0	1.2	0.11	0.11	1.1	1.3	1.4	1.1	1.21	11.11	
	TRANSFER	4.11	0.2	0.5	1.51	1.11	0.17	0.7	1.0	1.1	1.2	1.17	0.22	47.51	
1993	PERSONEL	4.01	3.0	3.0	11.3	2.71	0.2	0.1	1.1	0.0	0.0	0.01	0.22	20.71	
	İÇİŞİLERİ	0.0	2.5	1.4	1.1	1.4	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.07	7.91	
	İÇİŞİLERİ	4.01	10.71	2.7	10.91	1.31	0.21	0.21	1.61	0.0	0.2	0.7	0.29	27.23	
	MATERYAL	1.01	7.01	0.17	1.3	0.11	2.01	0.54	1.51	0.21	2.21	1.41	1.10	11.51	
	TRANSFER	4.11	0.11	0.1	0.87	0.61	0.17	1.21	1.21	0.17	0.2	0.01	0.20	11.20	
1994	PERSONEL	1.01	0.2	0.2	0.6	1.01	0.2	0.31	2.0	0.0	0.9	1.8	0.21	20.11	
	İÇİŞİLERİ	1.5	0.27	0.21	0.6	0.47	0.1	0.0	1.0	0.0	0.0	1.1	0.04	13.31	
	İÇİŞİLERİ	2.9	11.0	1.71	1.31	1.01	0.31	1.3	2.31	1.1	1.0	1.01	1.20	21.41	
	MATERYAL	1.4	0.3	1.0	1.2	1.11	0.11	1.3	1.0	1.0	1.6	0.81	1.12	5.97	
	TRANSFER	22.97	0.8	0.11	0.61	0.07	0.11	0.27	0.27	1.1	1.21	0.21	0.54	51.56	
1995	PERSONEL	0.22	1.51	0.0	17.52	4.57	0.41	0.54	3.84	0.0	1.31	1.31	0.33	51.21	
	İÇİŞİLERİ	1.11	11.57	1.61	1.11	0.81	0.11	0.01	0.11	0.01	0.40	0.09	15.38		
	İÇİŞİLERİ	1.41	20.14	5.67	12.7	5.81	0.51	0.51	2.91	0.01	1.41	1.71	0.42	67.61	
	MATERYAL	1.01	1.17	1.2	2.4	0.27	0.11	0.21	0.21	0.01	4.11	2.11	0.17	11.46	
	TRANSFER	4.41	0.51	1.17	1.2	0.17	0.21	1.51	0.51	0.01	0.21	0.41	0.20	11.81	
1996	PERSONEL	1.91	0.21	2.4	1.31	2.32	0.11	0.21	0.1	0.0	0.51	0.64	0.16	20.82	
	İÇİŞİLERİ	1.71	2.41	0.3	0.6	0.19	0.01	0.01	0.01	0.01	0.15	0.08	0.11	11.71	
	İÇİŞİLERİ	3.67	12.41	3.17	6.91	2.53	0.21	0.21	1.66	0.0	0.61	0.82	0.25	34.53	
	MATERYAL	1.17	0.27	0.33	1.82	0.36	0.06	0.02	0.81	0.04	2.07	1.10	0.14	13.39	
	TRANSFER	54.86	0.07	0.17	0.45	0.37	0.12	0.21	0.07	0.21	0.16	0.06	0.16	57.09	
1997	PERSONEL	2.56	3.66	2.52	7.25	2.04	0.17	0.21	1.42	0.01	0.51	0.53	0.15	21.05	
	İÇİŞİLERİ	0.60	7.11	0.40	0.51	0.15	0.04	0.00	0.04	0.00	0.00	0.16	0.06	9.11	
	İÇİŞİLERİ	3.16	10.71	2.91	7.76	2.20	0.21	0.21	1.46	0.01	0.51	0.72	0.21	30.16	
	MATERYAL	0.70	0.12	0.17	2.83	0.22	0.06	0.02	0.50	0.01	1.32	0.65	0.07	6.73	
	TRANSFER	61.76	0.05	0.02	0.37	0.22	0.10	0.18	0.05	0.12	0.08	0.02	0.12	62.11	

TABLO 42

EKONOMİK AYIRIMA GÖRE FONKSİYONEL HARCAMALARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI
SABİT FİYATLARLA (%)

YILLAR	EKONOMİK AYIRIM	GENEL METLEF	SAVUN. MA. EMNİYET	ADALET	İÇİŞİLERİ	SAĞLIK	SOSYAL GÜVEN	BAŞVURU	KÖY YAT.	MADEN. ÜRÜNLERİ	KARAYOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSOBİT	
1973	PERSON	0.80	1.30	0.40	1.66	0.34	0.02	0.02	0.26	0.00	0.06	0.11	0.01	4.86
	D.CAR.	0.31	1.16	0.10	0.30	0.16	0.01	0.00	0.08	0.01	0.01	0.01	0.01	2.28
	TOP.CAR.	0.81	2.46	0.50	1.96	0.50	0.04	0.02	0.34	0.01	0.06	0.12	0.02	7.12
	YATIRIM	3.04	0.65	0.50	0.54	0.07	0.00	0.25	0.53	0.00	0.86	0.52	0.02	7.12
	TRANSF.	0.57	0.02	0.01	0.14	0.01	0.01	0.01	0.01	0.14	0.01	0.01	0.01	1.14
1974	PERSON	0.51	0.92	0.30	1.61	0.30	0.01	0.01	0.24	0.01	0.04	0.06	0.01	4.36
	D.CAR.	0.41	1.21	0.10	0.40	0.10	0.01	0.01	0.10	0.01	0.01	0.01	0.01	2.69
	TOP.CAR.	0.67	2.22	0.40	2.01	0.40	0.04	0.01	0.34	0.01	0.04	0.17	0.03	7.04
	YATIRIM	0.25	0.51	0.10	0.62	0.17	0.04	0.51	0.62	0.00	0.76	0.45	0.01	3.87
	TRANSF.	2.66	0.04	0.01	0.16	0.01	0.01	0.01	0.21	0.01	0.01	0.11	0.02	4.41
1975	PERSON	0.51	0.91	0.31	1.54	0.31	0.01	0.01	0.24	0.01	0.04	0.11	0.01	4.26
	D.CAR.	0.11	1.61	0.01	0.21	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	2.64
	TOP.CAR.	0.11	1.71	0.41	1.71	0.41	0.01	0.01	0.21	0.01	0.04	0.21	0.01	6.93
	YATIRIM	0.11	1.41	0.01	0.61	0.11	0.01	0.21	0.71	0.11	0.61	0.51	0.01	4.15
	TRANSF.	3.61	0.01	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	4.56
1976	PERSON	0.51	1.21	0.31	1.71	0.31	0.01	0.01	0.31	0.01	0.04	0.11	0.01	5.20
	D.CAR.	0.11	1.61	0.01	0.21	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	2.67
	TOP.CAR.	0.71	3.11	0.01	0.11	0.41	0.01	0.01	0.31	0.01	0.01	0.11	0.01	7.85
	YATIRIM	0.31	1.06	0.01	0.61	0.13	0.06	0.36	0.91	0.00	0.84	0.76	0.04	5.35
	TRANSF.	2.57	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.12	0.11	0.12	0.01	0.04	4.41
1977	PERSON	0.61	1.06	0.41	1.61	0.41	0.01	0.01	0.21	0.01	0.01	0.01	0.01	3.91
	D.CAR.	0.21	1.61	0.01	0.21	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	3.24
	TOP.CAR.	0.61	2.91	0.51	1.71	0.41	0.01	0.01	0.21	0.01	0.01	0.01	0.01	7.15
	YATIRIM	0.21	1.21	0.11	0.91	0.11	0.11	0.41	1.11	1.11	1.11	0.81	0.01	6.84
	TRANSF.	2.71	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	5.34
1978	PERSON	0.41	0.71	0.31	1.11	0.31	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	2.15
	D.CAR.	0.21	1.21	0.11	0.21	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	2.01
	TOP.CAR.	0.41	2.31	0.41	0.41	0.11	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.11	0.01	5.21
	YATIRIM	0.21	0.91	0.01	0.41	0.11	0.01	0.01	0.11	0.01	0.11	0.11	0.01	4.81
	TRANSF.	1.01	0.01	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	1.01
1979	PERSON	0.51	1.11	0.41	1.21	0.41	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	4.01
	D.CAR.	0.11	1.11	0.01	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	1.51
	TOP.CAR.	0.61	1.11	0.41	1.31	0.41	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	2.91
	YATIRIM	0.11	0.61	0.01	0.41	0.01	0.01	0.41	0.61	1.11	0.81	0.41	0.01	3.32
	TRANSF.	2.91	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	4.32
1980	PERSON	0.51	0.81	0.41	1.41	0.41	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	4.36
	D.CAR.	0.11	0.91	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	1.51
	TOP.CAR.	0.61	1.71	0.51	1.51	0.11	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	3.91
	YATIRIM	0.21	0.81	0.01	0.21	0.01	0.01	0.01	0.51	0.01	0.71	0.51	0.01	0.56
	TRANSF.	4.71	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	1.01
1981	PERSON	0.61	1.01	0.41	1.71	0.41	0.01	0.01	0.31	0.01	0.01	0.01	0.01	5.52
	D.CAR.	0.14	2.34	0.10	0.10	0.10	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.04	0.26
	TOP.CAR.	0.71	3.41	0.51	1.81	0.51	0.01	0.01	0.41	0.01	0.01	0.41	0.01	5.29
	YATIRIM	0.31	0.51	0.10	0.31	0.11	0.01	0.31	0.71	1.11	1.11	0.81	0.01	4.46
	TRANSF.	6.01	0.11	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	1.66
1982	PERSON	0.41	0.71	0.31	1.01	0.31	0.01	0.01	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	4.16
	D.CAR.	0.11	2.11	0.11	0.11	0.11	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.11	0.01	1.01
	TOP.CAR.	0.61	2.81	0.41	1.11	0.31	0.01	0.01	0.31	0.01	0.04	0.31	0.04	7.20
	YATIRIM	0.21	0.31	0.21	0.31	0.01	0.01	0.61	0.01	0.81	0.51	0.01	0.01	3.97
	TRANSF.	2.37	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.04	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	5.83
1983	PERSON	0.56	0.87	0.45	2.01	0.31	0.02	0.01	0.37	0.00	0.04	0.16	0.03	4.88
	D.CAR.	0.16	2.16	0.17	0.22	0.13	0.01	0.00	0.07	0.00	0.01	0.20	0.02	3.19
	TOP.CAR.	0.76	3.06	0.66	2.22	0.44	0.03	0.09	0.44	0.00	0.06	0.36	0.05	8.17
	YATIRIM	0.35	0.41	0.30	0.41	0.06	0.03	0.38	0.70	0.06	1.05	0.52	0.06	4.37
	TRANSF.	5.55	0.02	0.02	0.11	0.02	0.02	0.04	0.02	0.00	0.12	0.05	0.06	1.12
1984	PERSON	0.36	0.66	0.37	1.46	0.35	0.04	0.07	0.30	0.00	0.03	0.10	0.03	3.74
	D.CAR.	0.26	1.82	0.13	0.19	0.00	0.03	0.00	0.05	0.00	0.01	0.15	0.01	2.77
	TOP.CAR.	0.62	2.58	0.51	1.65	0.34	0.06	0.07	0.35	0.00	0.04	0.25	0.04	6.51
	YATIRIM	0.29	0.29	0.27	0.34	0.08	0.04	0.32	0.58	0.08	0.91	0.43	0.04	3.69
	TRANSF.	4.07	0.04	0.20	0.01	0.00	0.02	0.00	0.02	0.00	0.10	0.04	0.04	4.62
1985	PERSON	0.38	0.56	0.36	1.24	0.24	0.04	0.06	0.27	0.00	0.04	0.11	0.02	3.22
	D.CAR.	0.17	1.86	0.11	0.14	0.09	0.02	0.00	0.04	0.00	0.01	0.11	0.01	2.56
	TOP.CAR.	0.55	2.42	0.47	1.38	0.33	0.06	0.06	0.31	0.00	0.05	0.22	0.04	5.89
	YATIRIM	0.23	0.25	0.20	0.28	0.06	0.02	0.26	0.50	0.06	0.88	0.30	0.03	3.08
	TRANSF.	6.24	0.03	0.02	0.09	0.11	0.02	0.03	0.02	0.00	0.09	0.03	0.03	6.71
1986	PERSON	0.35	0.56	0.30	1.13	0.22	0.03	0.05	0.25	0.00	0.03	0.09	0.02	3.03
	D.CAR.	0.17	1.89	0.11	0.15	0.09	0.02	0.00	0.03	0.00	0.00	0.15	0.01	2.73
	TOP.CAR.	0.51	2.56	0.41	1.28	0.31	0.05	0.05	0.28	0.00	0.04	0.24	0.03	5.76
	YATIRIM	0.23	0.23	0.19	0.27	0.07	0.02	0.20	0.43	0.05	0.73	0.29	0.03	2.74
	TRANSF.	5.17	0.05	0.02	0.10	0.01	0.02	0.02	0.16	0.00	0.07	0.03	0.03	5.67
1987	PERSON	0.35	0.53	0.35	1.10	0.24	0.02	0.04	0.22	0.00	0.03	0.06	0.02	3.00
	D.CAR.	0.16	1.78	0.09	0.14	0.08	0.02	0.00	0.03	0.00	0.00	0.13	0.01	2.45
	TOP.CAR.	0.51	2.31	0.44	1.27	0.32	0.04	0.04	0.25	0.00	0.03	0.19	0.03	5.45
	YATIRIM	0.36	0.17	0.18	0.29	0.07	0.02	0.04	0.46	0.06	0.89	0.27	0.03	2.62
	TRANSF.	6.32	0.05	0.01	0.11	0.01	0.02	0.00	0.02	0.00	0.06	0.02	0.02	6.66
1988	PERSON	0.41	0.56	0.38	1.27	0.27	0.03	0.04	0.25	0.00	0.04	0.09	0.02	3.36
	D.CAR.	0.17	1.45	0.08	0.15	0.09	0.02	0.00	0.02	0.00	0.00	0.09	0.01	2.09
	TOP.CAR.	0.58	2.01	0.46	1.42	0.36	0.04	0.05	0.27	0.00	0.04	0.18	0.03	5.45
	YATIRIM	0.34	0.03	0.10	0.37	0.07	0.03	0.04	0.44	0.05	0.93	0.24	0.03	2.69
	TRANSF.	7.76	0.04	0.02	0.08	0.01	0.02	0.00	0.02	0.00	0.04	0.02	0.03	8.03

YILLAR	EKONOMİK AYIRIM	GENEL METLER	SAVUN-MA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVEN	BAYIN-DİRLİK	KÖYLER ORMAN	MADEN-ÇİLY	BÜŞLERİ	KARA-YOLLAR	KÜLTÜR TURİZM	KONSO-BÜTÇE	
1989	PERSON	0.41	0.45	0.25	1.11	0.21	0.02	0.04	0.21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.04
	D.CAF	0.14	1.30	0.07	0.10	0.07	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	1.84	
	TOP.CAF	0.55	1.81	0.41	1.21	0.02	0.04	0.00	0.21	0.00	0.00	0.00	0.01	4.88	
	YATIRIM	0.25	0.00	0.00	0.31	0.00	0.00	0.00	0.30	0.00	0.74	0.20	0.00	2.30	
	TRANSF	0.61	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7.12	
1990	PERSON	1.00	1.30	0.70	0.61	0.70	0.07	0.07	0.50	0.00	0.00	0.10	0.00	8.37	
	D.CAF	2.80	2.10	0.10	0.20	0.17	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	5.83	
	TOP.CAF	3.80	3.50	0.80	0.77	0.87	0.11	0.07	0.50	0.00	0.00	0.20	0.00	14.20	
	YATIRIM	0.30	0.00	0.10	0.60	0.10	0.00	0.07	0.60	0.10	1.10	0.50	0.00	4.11	
	TRANSF	10.70	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	11.36	
1991	PERSON	0.50	1.10	0.80	0.40	0.70	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	1.10	
	D.CAF	0.70	2.00	0.10	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	4.30	
	TOP.CAF	1.20	3.20	1.00	0.40	1.70	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	10.50	
	YATIRIM	0.30	0.00	0.10	0.50	0.10	0.00	0.00	0.60	0.00	0.80	0.30	0.00	0.20	
	TRANSF	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.30	
1992	PERSON	0.10	2.20	1.30	0.00	1.20	0.10	0.10	1.00	0.00	0.10	0.20	0.10	10.90	
	D.CAF	0.20	1.80	0.10	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.80	
	TOP.CAF	0.40	4.00	1.40	0.00	1.30	0.10	0.10	1.00	0.00	0.10	0.20	0.10	20.80	
	YATIRIM	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	4.80	
	TRANSF	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	11.00	
1993	PERSON	1.70	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.80	
	D.CAF	0.00	1.00	0.10	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.80	
	TOP.CAF	2.00	4.20	1.10	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	16.80	
	YATIRIM	0.20	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	1.30	0.70	0.00	4.40	
	TRANSF	17.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	16.50	
1994	PERSON	2.00	0.50	1.60	0.10	1.30	0.10	0.10	0.80	0.00	0.10	0.30	0.10	14.50	
	D.CAF	0.20	0.70	0.20	0.00	0.20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.90	
	TOP.CAF	2.20	0.20	1.80	0.10	1.50	0.10	0.10	0.80	0.00	0.10	0.30	0.10	15.50	
	YATIRIM	0.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	5.70	
	TRANSF	24.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	21.80	
1995	PERSON	1.30	2.10	1.00	0.00	1.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.40	0.30	0.00	11.00	
	D.CAF	0.20	2.30	0.20	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	3.30	
	TOP.CAF	1.10	4.40	0.80	0.00	1.10	0.00	0.10	0.00	0.00	0.40	0.30	0.00	14.30	
	YATIRIM	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.40	
	TRANSF	20.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	20.80	
1996	PERSON	1.40	1.00	1.00	0.00	1.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.50	
	D.CAF	1.00	1.00	1.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.90	
	TOP.CAF	2.40	2.00	2.00	0.00	2.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.40	
	YATIRIM	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
	TRANSF	20.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	20.80	
1997	PERSON	1.00	1.00	1.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.50	
	D.CAF	0.20	0.70	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	4.70	
	TOP.CAF	1.20	0.30	1.40	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	15.20	
	YATIRIM	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
	TRANSF	24.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	20.80	

PERSOHEL HARCAMALARIYI YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMNİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		SOSYAL GÜVENLİK		PAZARLIK		KÜLTÜR TURİZM		KONSOİDE BÜTÇE										
	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT									
1974	24,2	-3,26	-3,9	-25,16	28,3	-1,66	33,3	3,82	48,5	15,60	3,0	1,25	107,0	128,50	24,3	3,30	0,1	-22,11	31,4	16,50	100,0	55,78	21,1	-5,38			
1975	37,9	18,66	34,7	15,91	19,8	3,06	19,3	2,63	12,4	3,30	7,7	-7,33	0,0	-13,00	22,1	10,0	-5,0	-19,25	-4,2	-17,53	300,0	244,21	28,5	9,01			
1976	24,1	6,31	69,7	45,38	94,2	66,39	55,9	33,54	42,3	21,00	21,4	4,0	6,3	8,97	41,1	22,0	21,1	7,21	34,3	15,43	20,8	3,52	53,0	31,20			
1977	31,2	6,38	4,5	-16,08	6,8	-14,37	-30,0	-43,77	5,6	-15,10	17,6	5,19	22,4	3,09	5,9	13,00	12,3	-20,14	3,3	-17,00	0,0	-14,88	-21,1	-39,00	-4,6	-23,44	
1978	4,3	-27,42	3,4	-26,06	4,8	-27,24	69,8	17,45	0,3	-30,27	5,0	26,00	13,7	20,05	5,1	12,00	0,0	20,41	6,3	-26,00	2,4	29,00	45,5	1,18	21,3	-15,40	
1979	128,9	33,20	71,9	0,47	118,9	27,93	102,2	18,17	228,0	90,54	161,0	53,0	62,0	-11,10	122,0	59,00	500,0	280,67	329,4	150,00	30,0	181,00	159,4	51,59	119,2	28,00	
1980	87,5	-8,01	113,0	4,50	100,5	-1,62	119,6	7,75	104,1	0,15	78,2	-12,59	123,4	43,08	62,1	20,40	19,7	-42,76	17,9	43,20	41,7	30,48	120,5	8,10	102,5	0,84	
1981	63,0	14,86	93,0	35,98	70,7	20,30	59,6	11,74	58,2	11,44	82,3	15,03	87,5	28,50	105,3	45,33	57,1	10,72	135,5	65,00	18,1	88,07	41,5	-0,28	73,0	21,89	
1982	6,6	-18,27	-4,9	-25,31	3,5	-16,67	27,3	-0,02	-18,2	-35,74	5,0	-17,52	121,3	75,21	18,8	9,28	18,2	-7,18	-3,0	-23,77	2,2	-18,08	4,2	-18,11	10,3	-13,34	
1983	64,5	20,56	49,9	17,00	66,1	31,18	59,0	24,10	47,3	14,87	86,3	45,30	37,0	8,92	71,7	21,00	81,5	26,00	38,2	7,82	28,2	2,5	61,1	28,04	56,0	21,72	
1984	-1,2	-34,20	19,9	-20,17	21,4	-16,17	18,6	-23,02	71,1	13,93	182,6	75,55	16,1	22,64	20,7	15,01	14,3	-23,88	26,2	-15,08	2,0	-31,66	28,0	-16,11	19,7	-20,29	
1985	66,9	15,94	35,6	-5,79	51,3	5,13	35,7	-5,74	15,1	-20,00	61,1	14,00	45,0	0,75	16,0	1,60	50,0	1,22	119,0	53,14	74,1	20,97	51,6	5,34	41,5	-1,87	
1986	35,9	2,17	44,8	10,50	21,7	-7,14	31,8	0,81	29,4	-1,2	27,3	5,96	17,3	10,59	22,3	0,03	1,4	-22,61	14,7	-12,40	17,9	-6,97	30,0	-0,76	31,9	0,71	
1987	49,9	8,28	38,0	-0,31	70,6	23,28	48,4	5,77	83,1	17,80	0,8	-20,87	23,8	-10,16	20,0	5,12	-4,1	30,71	22,1	-11,70	4,9	-24,20	33,6	-3,44	45,1	4,88	
1988	100,6	21,02	81,8	9,72	89,8	14,41	93,8	18,86	91,7	15,67	89,0	13,43	86,3	12,40	89,4	11,29	100,0	20,00	138,1	43,67	113,2	17,25	97,3	19,04	92,9	16,30	
1989	73,4	4,80	55,7	-8,05	62,5	-1,95	61,6	-2,47	88,7	0,5	51,8	-7,2	42,1	14,33	55,5	6,15	74,3	5,10	52,0	8,29	47,2	13,87	80,6	-3,17	81,2	2,73	
1990	163,0	39,43	143,4	73,43	133,1	10,10	117,1	40,40	301,7	3,34	101,1	43,31	3,1	13,30	33,3	23,31	120,1	5,31	137,4	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	PAZARLIK	KÜLTÜR TURİZM	KONSOİDE BÜTÇE																	
1994	76,7	-13,78	82,7	-11,85	73,9	-16,11	50,7	-27,33	68,4	-18,77	66,2	-10,80	41,8	-31,50	22,0	16,33	82,6	21,56	63,1	0,33	103,7	24,00	80,1	10,78	35,5	-17,00
1995	52,3	-15,08	83,1	2,09	82,5	1,71	72,6	-3,81	77,4	-1,14	74,4	2,20	101,8	14,12	12,0	24,80	78,5	0,52	579,7	278,00	173,8	52,81	78,7	-0,40	59,8	-22,07
1996	108,1	15,10	63,9	-8,46	104,2	14,03	99,3	11,29	108,7	16,59	100,1	11,77	74,0	-2,81	82,9	7,13	111,2	17,94	54,7	-19,60	63,2	-8,86	71,6	-4,17	84,1	2,45
1997	54,0	-13,96	94,1	8,40	55,0	-13,40	56,2	-12,78	54,8	-13,54	57,6	-11,00	50,0	-16,21	37,6	23,02	54,1	-13,95	40,2	-21,67	72,3	-14,95	77,0	-1,13	88,0	6,88
1998	107,0	15,63	121,2	23,34	110,2	17,38	107,6	15,93	107,9	16,10	104,8	14,40	109,2	11,70	100,8	17,21	115,1	20,33	103,5	19,20	68,0	10,57	101,0	12,27	87,7	-11,28
GN.ORT.	85,3	26,4	65,4	7,0	69,3	10,1	68,1	8,9	72,6	11,4	72,2	11,4	74,0	13,6	10,0	10,3	72,1	9,0	28,3	20,0	78,2	14,8	82,2	20,2	89,1	9,5

Kaynak : Tablo 39 ve Tablo 40'a göre tarafımızdan hesaplanmıştır

PERSONEL HARCAMALARININ FIYATI DÖNEMLERİ İÇİN İRABRİYAN KÖYÜ İÇİŞİLERİ VE İRABRİYAN KÖYÜ İÇİŞİLERİ (TL)

4

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAYUNMA		ADALET FİNANSMAN		EĞİTİM		SAĞLIK		KÜLTÜR VE TURİZM		MÜHÜR VE BAĞIŞ		MÜHÜR VE BAĞIŞ		MÜHÜR VE BAĞIŞ		MÜHÜR VE BAĞIŞ		MÜHÜR VE BAĞIŞ		
	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	
1973-1977 3 BYKP	29,34	6,77	20,23	5,01	36,72	13,36	-0,95	19,60	27,19	4,74	10,37	1,00	20,24	20,81	0,00	10,37	0,00	10,37	0,00	10,37	0,00	10,37	0,00
1978 Ara Dön	4,33	-27,42	3,42	-28,00	4,59	-27,24	17,45	68,85	0,20	0,00	2,00	20,00	10,00	10,00	0,00	20,00	0,00	20,00	0,00	20,00	0,00	20,00	0,00
1979-1983 4 BYKP	68,11	8,89	64,58	6,53	72,39	11,82	12,35	73,34	83,49	18,27	38,01	16,00	6,00	20,81	11,00	103,59	4,00	103,59	4,00	103,59	4,00	103,59	4,00
1984 Ara Dön	-1,21	-34,20	19,85	-20,17	21,39	-19,17	-23,02	15,56	71,09	13,00	10,00	7,00	10,00	10,00	0,00	20,15	0,00	20,15	0,00	20,15	0,00	20,15	0,00
1985-1989 5 BYKP	64,80	10,40	51,17	1,81	59,13	6,74	3,01	53,87	53,21	2,00	4,00	1,00	4,00	4,00	0,00	49,17	0,00	49,17	0,00	49,17	0,00	49,17	0,00
1990-1994 6 BYKP	255,27	119,26	112,98	27,48	110,32	28,81	28,70	113,51	120,72	32,85	11,00	11,00	11,00	11,00	108,22	110,22	108,22	110,22	110,22	110,22	110,22	110,22	110,22
1995-1998 7 BYKP	79,87	0,42	80,68	6,39	87,95	4,83	2,69	83,88	87,20	4,51	2,80	2,80	0,00	1,70	80,78	104,52	0,00	104,52	0,00	104,52	0,00	104,52	0,00

Kaynak : Tablo 43'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

DİĞER CARİ HARCAMALARIN YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMNİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		KÜLTÜR TURİZM		MÜHÜR		KONSUMİF	
	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT
1974	78,8	40,09	48,9	18,01	55,0	20,74	89,3	54,48	4,0	18,03	100,0	37,11	38,98	88,0	59,0	24,49
1975	48,6	54,08	80,0	54,80	-24,2	34,77	-28,5	36,74	-1,3	15,08	100,0	14,74	13,07	88,0	29,7	8,86
1976	35,3	15,81	28,2	8,11	21,3	3,98	17,7	0,86	15,6	0,08	100,0	7,88	10,3	88,0	28,8	9,70
1977	40,4	12,77	28,3	3,07	52,6	22,87	307,5	222,51	20,7	5,47	100,0	10,08	11,34	88,0	65,4	24,83
1978	131,4	80,80	26,5	-12,02	188,7	85,90	53,7	87,78	91,8	47,8	100,0	10,08	7,30	88,0	30,3	16,34
1979	33,7	81,27	32,2	-22,76	8,1	58,27	28,2	24,48	38,6	18,40	100,0	13,33	19,38	88,0	28,2	26,07
1980	54,7	24,35	47,5	-27,83	103,8	0,11	29,1	38,08	47,8	27,61	100,0	13,33	19,38	88,0	48,2	28,27
1981	106,0	44,47	273,8	183,34	101,4	41,87	131,1	82,88	127,5	99,17	100,0	24,60	38,21	88,0	109,4	39,02
1982	80,7	28,24	19,9	-5,78	52,8	19,78	30,0	2,11	22,9	3,43	100,0	53,08	38,21	88,0	22,5	1,06
1983	44,5	12,74	34,9	5,23	50,8	17,52	61,3	25,84	54,6	29,88	100,0	8,68	11,37	88,0	22,5	1,06
1984	120,8	53,13	39,8	-8,87	24,8	18,88	38,1	-7,38	88,5	88,87	100,0	10,08	9,05	88,0	47,0	8,19
1985	4,1	27,88	54,8	7,85	31,7	-8,48	15,2	-18,97	35833,3	24,789,9	100,0	10,08	11,37	88,0	47,7	2,86
1986	40,7	7,41	55,0	18,31	45,2	10,78	51,0	15,28	44,3	18,12	100,0	10,08	11,37	88,0	54,2	12,08
1987	35,7	-1,88	31,0	-5,32	24,5	-10,08	42,2	2,74	31,0	3,07	100,0	10,08	11,37	88,0	31,4	6,06
1988	90,1	14,72	40,3	-15,36	49,4	-11,88	81,8	8,08	82,8	10,17	100,0	10,08	11,37	88,0	48,8	11,43
1989	40,7	-15,08	62,8	-1,72	48,2	-10,58	54,8	-8,81	51,8	8,41	100,0	10,08	11,37	88,0	57,7	4,89
1990	2138,1	1244,80	70,7	2,88	101,8	21,20	102,3	21,69	132,1	30,84	100,0	10,08	11,37	88,0	227,8	87,06
1991	55,7	-71,31	42,3	-7,88	89,8	8,08	48,2	-4,02	877,0	587,58	100,0	10,08	11,37	88,0	20,5	31,84
1992	38,0	81,11	84,2	23,88	138,8	50,87	80,4	21,50	80,1	-87,43	100,0	10,08	11,37	88,0	26,8	16,38
1993	73,2	6,53	70,3	4,72	81,2	11,45	88,6	20,88	187,8	84,78	100,0	10,08	11,37	88,0	77,3	0,85
1994	84,6	-20,80	100,2	-3,41	89,4	-8,83	70,8	-17,70	87,7	9,45	100,0	10,08	11,37	88,0	80,6	7,80
1995	88,2	5,44	88,7	5,72	113,0	18,70	88,2	11,03	80,3	8,07	100,0	10,08	11,37	88,0	81,7	8,87
1996	108,5	15,35	180,8	48,70	88,8	4,34	88,3	10,78	83,4	8,01	100,0	10,08	11,37	88,0	144,0	76,27
1997	114,5	18,87	118,0	21,78	22,8	-31,42	87,7	-8,32	-23,4	-67,20	100,0	10,08	11,37	88,0	100,2	11,83
1998	100,0	11,73	88,2	11,27	187,3	80,48	88,5	18,87	87,4	4,88	100,0	10,08	11,37	88,0	102,0	13,80
ORT	138,1	50,2	88,8	11,3	87,8	8,7	87,0	10,8	1508,0	1808,1	100,0	10,08	11,37	88,0	88,2	8,8

Kaynak : Tablo 39 ve Tablo 40'a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

DİĞER CARİ HARCAMALARININ PLANI DÖNEMLER İTİBARIYLA OPTİMİZE ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMNİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		KONUT		KÜLTÜR		DİĞER		KONVANSİYONEL BÜTÇE	
	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI	CARİ	SARFI
1973-1977 3 BYKP	27,22	3,07	45,96	20,52	26,18	3,12	87,76	80,24	9,81	0,01	13,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	41,00	10,61
1978 Ara Dön	131,42	60,88	26,47	-12,02	108,87	85,50	-53,88	-87,78	81,50	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	20,22	10,10
1978-1983 4 BYKP	48,15	-0,43	81,85	22,48	63,41	8,36	56,14	5,81	58,38	0,00	14,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	72,22	10,10
1984 Ara Dön	128,82	53,13	38,82	-8,87	24,78	-18,88	39,08	-7,38	-88,51	0,00	4,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	37,88	8,10
1985-1989 5 BYKP	42,27	-4,52	48,83	0,71	38,18	6,00	48,88	0,72	7189,04	4048,88	33,83	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	42,88	0,00
1990-1994 6 BYKP	435,82	218,82	75,53	4,00	95,14	16,82	81,81	8,48	258,81	121,02	18,72	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	88,48	11,92
1995-1998 7 BYKP	102,72	13,02	118,95	21,12	102,46	13,02	80,82	6,58	81,81	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,82	10,04

Kaynak : Tablo 45'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 47

TOPLAM CARI HARCAMALARIN YILLIK ARTIS ORANLARI

YILAR	GENEL HARCAMA		SAVUNMA		ADEPT (HAYAT)		EGITIM		SAGLIK		KURUMSAL		KURUMSAL		KURUMSAL		KURUMSAL	
	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI	CARI	SARFI
1974	43,1	11,40	29,4	5,47	32,0	2,87	43,2	11,51	12,7	3,79	19,0	1,17	20,0	1,17	100,0	0,47	100,0	5,70
1975	17	17,41	61,3	32,04	0,5	0,70	0,8	0,70	0,1	0,1	1,1	0,1	0,1	0,1	1,1	0,1	101,3	16,70
1976	26,8	8,47	41,1	20,97	6,4	0,27	50,5	10,97	2,4	0,16	1,1	0,1	3,3	0,1	1,1	0,1	11,1	4,01
1977	31,4	7,15	16,5	4,87	11,0	10,37	6,6	14,37	5,7	0,14	1,1	0,1	2,3	0,1	1,1	0,1	34,0	46,00
1978	36,4	8,10	19,5	11,87	29,0	10,47	17,9	17,40	2,1	0,16	1,1	0,1	3,1	0,1	1,1	0,1	115,2	49,00
1979	56,3	6,80	44,7	15,34	85,2	8,29	10,3	11,00	10,1	4,00	1,1	0,1	20,5	0,1	1,1	0,1	100,5	70,00
1980	81,5	10,93	72,3	15,46	101,1	1,36	100,6	2,67	0,0	0,0	1,1	0,1	16,7	0,1	1,1	0,1	70,6	31,49
1981	80,4	11,34	100,1	10,70	70,1	24,27	0,5	1,27	0,0	0,0	1,1	0,1	16,7	0,1	1,1	0,1	87,8	7,84
1982	18,5	8,47	10,2	11,80	13,8	10,89	27,5	0,40	0,0	0,0	1,1	0,1	0,0	0,0	1,1	0,1	94,2	36,80
1983	52,0	16,66	34,9	8,35	63,2	27,26	50,2	24,27	49,4	10,00	1,1	0,1	0,0	0,0	1,1	0,1	47,8	35,41
1984	30,3	11,10	34,1	10,07	22,2	18,50	17,8	21,46	20,6	10,00	1,1	0,1	47,8	0,1	1,1	0,1	55,1	21,80
1985	40,2	2,56	50,0	4,21	48,1	1,04	33,3	7,17	50,3	9,00	1,1	0,1	102,0	0,1	1,1	0,1	27,3	15,29
1986	36,0	3,87	27,6	16,51	27,2	0,80	30,8	2,10	33,5	1,00	1,1	0,1	18,0	0,1	1,1	0,1	26,5	5,15
1987	45,2	4,94	37,8	4,22	58,1	14,27	45,8	5,47	54,2	11,40	1,1	0,1	18,0	0,1	1,1	0,1	30,9	6,29
1988	87,4	18,10	40,8	9,63	80,4	8,89	87,5	16,11	80,4	14,30	1,1	0,1	22,8	0,1	1,1	0,1	36,9	1,00
1989	63,8	1,17	60,8	2,80	60,0	0,40	60,8	2,01	60,0	0,0	1,1	0,1	12,3	0,1	1,1	0,1	84,2	11,17
1990	661,5	257,80	107,3	21,64	128,1	37,14	205,5	03,70	107,3	23,00	1,1	0,1	51,8	0,1	1,1	0,1	59,8	3,00
1991	28,4	52,32	43,7	6,80	81,0	23,89	67,7	8,01	242,8	17,00	1,1	0,1	131,1	0,1	1,1	0,1	182,9	58,11
1992	52,2	310,19	118,8	39,64	165,2	00,26	148,8	57,60	20,8	17,00	1,1	0,1	69,5	0,1	1,1	0,1	76,4	16,18
1993	45,5	80,48	76,3	10,20	80,4	10,99	81,0	11,20	83,3	12,20	1,1	0,1	200,8	0,1	1,1	0,1	161,4	03,40
1994	76,8	14,68	91,8	7,50	75,6	15,29	51,8	26,80	70,8	12,00	1,1	0,1	0,2	0,1	1,1	0,1	81,1	11,30
1995	56,8	12,55	86,7	4,04	86,1	3,74	74,1	2,00	79,2	0,11	1,1	0,1	62,3	0,1	1,1	0,1	30,04	78,7
1996	106,1	16,14	116,8	21,10	101,8	17,70	89,2	11,06	108,4	15,20	1,1	0,1	55,7	0,1	1,1	0,1	170,4	50,70
1997	83,0	0,96	100,8	17,20	51,0	15,09	58,9	12,30	43,6	10,20	1,1	0,1	40,3	0,1	1,1	0,1	87,6	4,70
1998	105,7	14,87	100,2	15,10	118,1	21,62	106,9	15,50	106,3	15,20	1,1	0,1	103,2	0,1	1,1	0,1	89,3	10,70
2000	81,3	23,2	86,1	6,4	67,8	9,1	66,1	7,0	60,3	9,4	1,1	0,1	69,0	0,1	1,1	0,1	75,3	14,8

TOPLAM CARI HARCANMALARININ PLANLI DÖNEMLER İTİBARIYLA ORTALAMA ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET FİNANSMANI		EĞİTİM		SAĞLIK		SOSYAL GÜVENLİK		PAZARLAMA		YATIRIM		MADENLİK		BÜYÜTME		YARARLIARI		KÜLTÜR TURİZM		KONSOLOİD FİNANSMAN		
	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	
1973-1977 3 BYKP	28,21	3,66	35,59	12,38	33,85	10,72	27,47	5,10	21,38	0,00	28,85	4,65	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,70	15,47	10,44	17,20	84,58	30,50	20,00	20,00	
1978 Ara Dön	38,47	-5,10	18,07	-17,87	28,57	-10,56	17,80	-17,88	22,40	15,00	24,39	17,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8,11	14,00	11,00	15,20	115,15	40,00	20,00	20,00	
1979 1983 4 BYKP	55,74	2,33	71,48	13,87	87,81	9,57	70,04	10,74	71,51	10,10	64,88	1,70	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,84	10,20	10,41	28,50	85,77	7,45	87,00	87,00		
1984 Ara Dön	30,33	-13,18	34,11	-10,88	22,24	-18,58	17,82	-21,48	20,50	18,80	12,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	35,00	18,10	11,17	23,80	27,27	15,27	28,81	28,81		
1985-1989 5 BYKP	56,54	4,83	48,17	0,79	54,37	3,88	53,26	2,87	58,88	2,10	15,11	2,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	19,51	10,10	4,10	4,70	52,00	2,48	51,20	51,20		
1983-1984 6 BYKP	243,72	108,11	87,17	11,42	108,08	25,15	110,53	28,85	122,73	21,40	110,10	28,10	111,10	28,30	110,10	0,00	0,00	18,10	10,70	0,00	15,20	110,20	28,70	108,50	108,50		
1985-1988 7 BYKP	82,97	2,17	104,80	14,39	88,24	5,64	84,27	2,87	83,88	2,00	80,47	0,00	80,00	1,00	80,00	0,00	0,00	190,20	0,00	108,00	14,40	84,80	2,00	88,50	88,50		

Kaynak : Tablo 47'ye göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

YATIRIM HARCAMALARININ PLANLI DÖNEMLER İTİBARIYLA ODELANAMA ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL		SAVUNMA		ADALET		EĞİTİM		SARFIYAT		SOSYAL		SAĞLIK		KÜLTÜR		MİLLİ		KONJESYON		
	CARI	SAFİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	
1973	40,8P	18,0T	63,58	38,05	23,41	1,87	45,0P	18,18	50,76	24,0P	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1977	40,8P	18,0T	63,58	38,05	23,41	1,87	45,0P	18,18	50,76	24,0P	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
3 BYKP																					
1978	-18,07	-43,0T	17,81	-17,98	-28,78	-50,44	-19,3T	-43,0P	24,32	1,7T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Ara Dön																					
1978	72,84	11,80	35,44	-12,44	128,17	47,60	50,0P	0,58	59,0T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1983	72,84	11,80	35,44	-12,44	128,17	47,60	50,0P	0,58	59,0T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
4 BYKP																					
1984	38,12	-7,34	13,18	-24,81	40,58	-8,36	38,4P	-8,10	44,8P	3,4T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Ara Dön																					
1985	58,4P	7,04	16,38	-20,43	20,04	-18,16	66,25	10,88	48,8P	1,7T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1989	58,4P	7,04	16,38	-20,43	20,04	-18,16	66,25	10,88	48,8P	1,7T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
5 BYKP																					
1990	141,0P	32,6P	84,54	11,24	57,78	-4,87	74,22	3,36	79,45	0,0T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1994	141,0P	32,6P	84,54	11,24	57,78	-4,87	74,22	3,36	79,45	0,0T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1998	101,37	12,43	80,30	6,24	151,07	40,18	148,47	39,20	148,47	0,0T	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
7 BYKP																					

Kaynak : Tablo 49'a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TRANSFER HARCAMALARININ YÜZLÜK ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA		ADALET EMNİYET		EĞİTİM		SAĞLIK		KÜLTÜR		MÜHÜR		MİLLİETLERİ		KONSOGLİD FİNANSE	
	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT	CARI	SABİT
1974	788,5	574,04	37,5	7,10	-41,7	-54,58	51,9	18,00	-57,1	88,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1975	34,0	15,85	100,0	72,11	142,8	108,90	11,3	4,10	88,7	47,42	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1976	17,2	0,30	9,1	-8,54	23,5	5,83	20,4	3,12	10,0	5,22	60,5	37,40	60,5	37,40	60,5	37,40	60,5	37,40
1977	105,5	65,10	254,2	184,52	90,5	53,02	20,0	3,80	83,8	31,20	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1978	31,1	6,7	3,5	-27,88	-25,0	-47,83	31,4	8,89	16,7	10,83	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1979	32,3	22,70	-38,6	-84,14	80,0	5,20	54,1	9,91	8,5	36,80	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1980	125,2	10,48	103,7	-0,06	-13,0	-57,30	21,5	4	1,7	2,90	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1981	86,0	38,09	45,5	2,48	34,0	-5,56	125,8	58,00	88,8	18,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1982	16,7	-6,30	235,0	155,30	347,6	251,62	-12,3	-31,14	7,4	-15,40	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1983	35,7	5,88	40,4	6,55	157,8	101,18	117,0	68,40	148,3	84,74	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1984	18,6	-22,20	20,5	-19,71	511,7	307,41	7,6	-28,36	81,1	74,10	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1985	144,2	89,68	33,0	-7,89	-87,7	-81,44	70,0	18,74	4872,6	3215,02	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1986	19,9	-8,40	124,8	71,57	42,3	8,64	65,3	28,10	88,8	80,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1987	78,3	20,57	44,0	4,87	14,1	-17,58	84,7	18,80	101,9	45,88	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1988	111,9	27,80	34,6	-18,75	122,5	34,24	18,5	27,80	43,0	13,40	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1989	57,2	-5,17	81,0	-2,80	187,7	72,81	83,6	16,84	148,0	40,40	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1990	63,5	-1,88	147,5	48,80	63,0	1,88	115,4	20,50	102,7	21,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1991	48,2	-3,30	40,3	-8,16	328,4	178,08	200,0	84,20	101,1	30,20	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1992	88,6	19,28	118,3	39,28	18,5	-23,75	88,2	9,08	84,9	17,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1993	183,4	80,44	50,4	-1,84	188,3	52,89	113,4	31,24	93,2	0,70	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1994	117,2	4,78	-38,5	-88,38	-8,1	-58,14	34,6	-35,08	12,7	-5,78	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1995	88,0	10,03	193,9	877,85	62,1	-8,84	67,4	4,48	183,2	57,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1996	-80,4	-88,07	0,2	-44,02	40,0	-21,80	604,3	405,00	72,3	3,20	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1997	1823,4	874,27	-58,8	-76,88	328,8	139,80	-72,0	-84,30	1098,8	551,40	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1998	187,2	48,25	58,2	-12,74	-57,5	-78,28	88,1	15,60	42,4	20,40	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
GN ORT	188,4	72,3	123,2	44,4	100,5	34,3	88,4	21,6	278,5	151,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak : Tablo 39 ve Tablo 40'a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TRANSFER HARCAMALARININ FİNANSE DÖNEMİ FİNANSE AMAÇLI İŞ ORANLARI (%)

YILLAR	GERİEL HİZMETLER		SAYUNIMA		ADALET FİNANSE		EĞİTİM		SAĞLIK		KÜLTÜR		MİLLİ MÜDÜR		MİLLİ MÜDÜR		MİLLİ MÜDÜR		
	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	CARI	SARIT	
1973-1977 3 BYKP	230,80	184,07	100,18	64,30	53,80	28,32	25,82	3,30	20,70	0,00	0,00	100,00	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1978 Ara Dön	31,14	-8,77	3,93	-27,88	-25,00	-47,83	31,41	8,50	10,80	10,00	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1979-1983 4 BYKP	61,17	4,60	75,18	20,63	121,30	59,03	61,22	6,30	66,50	4,00	4,00	80,00	80,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1984 Ara Dön	16,81	22,20	20,55	-19,71	511,69	307,41	7,50	28,90	61,10	58,10	58,10	27,10	15,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
1985-1989 5 BYKP	62,42	22,64	59,85	9,40	55,70	1,50	92,70	10,58	0,00	0,00	0,00	30,00	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1990-1994 6 BYKP	102,05	19,80	65,78	1,52	110,21	29,78	105,87	25,21	67,80	0,00	0,00	81,00	10,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1995-1998 7 BYKP	502,20	239,35	412,80	185,88	83,54	8,05	229,47	83,87	340,80	140,10	140,10	80,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Kaynak : Tablo 51'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO : 53
KONSOLIDE BÜTÇE HARCAMALARI VE
GSMH YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

YILLAR	KONSOLIDE BÜTÇE	GSMH (YENİ SERİ)	KONSOLIDE BÜTÇE		G S M H (YENİ SERİ)	
			CARİ	SABİT	CARİ	SABİT
1973	61.4	399.1				
1974	82.4	537.7	34.16	4.50	34.73	4.94
1975	106.4	690.9	31.68	13.32	28.49	10.57
1976	153.3	858.1	41.40	21.14	25.65	7.65
1977	225.3	1105.3	45.91	18.02	27.67	2.58
1978	251.4	1646	19.13	-17.13	48.52	3.31
1979	457.0	2579.5	51.67	-11.35	74.78	2.14
1980	770.0	5303	85.19	-7.17	84.36	-9.55
1981	1558.6	8022.7	102.42	42.62	51.29	6.59
1982	1804.7	10611.9	15.76	-9.05	32.27	3.90
1983	2599.9	13933	44.06	12.42	31.30	2.46
1984	3285.1	22167.7	26.35	-15.84	59.10	5.97
1985	5542.2	35350.3	65.71	17.21	59.47	10.79
1986	7254.6	51184.8	30.90	-0.09	44.79	10.52
1987	11050.6	75019.4	52.33	10.05	48.57	5.90
1988	20891.8	129175.1	88.96	14.02	72.19	3.90
1989	32932.5	230369.9	57.71	-4.84	78.34	7.61
1990	70862.2	397177.5	115.17	29.39	72.41	3.67
1991	107254.4	634392.8	51.36	-1.97	59.73	3.45
1992	257934.9	1103604.9	139.93	53.13	70.95	1.00
1993	486771.9	1997021.6	89.94	15.81	80.95	1.31
1994	932765	3657902.9	90.84	-7.94	94.65	-6.10
1995	1724193	7661657	84.85	3.04	97.02	5.85
1996	1695948	15064361	10.02	-38.55	96.62	9.82
1997	6255000	25360000	229.74	84.17	68.34	-5.97
1998	14545462		137.35	32.59		
GEN ORT			72.02	10.34	60.14	4.85

Kaynak : Tablo 24'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 54
KONSOLIDE BÜTÇE HARCAMALARI VE GSMH'İNİN
PLANLI DÖNEMLER İTİBARIYLA ORTALAMA ARTIŞ
ORANLARI

YILLAR	KONSOLIDE BÜTÇE		G S M H (YENİ)	
	CARİ	SABİT	CARİ	SABİT
1973-1977 3.BYKP.	38,54	14,24	29,13	6,43
1978 Ara Dön.	19,13	-17,13	48,52	3,31
1979-1983 4.BYKP	60,63	5,49	54,79	1,11
1984 Ara Dön.	26,35	-15,84	59,10	5,97
1985-1989 5.BYKP	2,20	4,41	-3,77	0,64
1990-1994 6.BYKP	4,87	7,47	-4,45	1,95
1995-1998 7.BYKP	115,50	20,31	65,51	3,42

Kaynak : Tablo 53'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 53

NESE BASTINA KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI VE GİSME

YIL	NÜFUS	KONSOLİDE BÜTÇE		GİSME	
		ÖZEL	GENEL	ÖZEL	GENEL
1971	3320000	16073	811	10247	6078
1972	3510000	21074	625	13779	5408
1973	4020000	26925	912	17186	5515
1974	4118300	37218	10764	21075,7	6112,4
1975	4204922	53560	12484	25077	6147
1976	4282870	62515	1076	33344	6214
1977	4382250	80975	4797	65622	6217
1978	4478982	12511	789	11652	6582
1979	4586420	33877	1112	174822	6727
1980	4701865	56317	967	225589	6602
1981	4820482	51537	1002	286037	6621
1982	4841826	66474	857	445562	6896
1983	5188445	108891	111	617701	6481
1984	5177222	14111	69	96777	7121
1985	5211222	21344	106	141761	7212
1986	5407384	38171	1121	236177	7341
1987	5553550	58022	1106	4148193	7721
1988	5647300	1254757	1477	7033071	7661
1989	5782200	183812	1347	1096559	7961
1990	5846800	4365634	202	10722301	697
1991	6004400	5141551	232	3026467	6421
1992	6114300	1025111	227	6359167	6141
1993	6217100	2773574	212	12328522	6446
1994	6312067	3022724	1286	23865972	1021
1995	6407000	9762765	2384	33511501	6454
1996	6502000	22687700	314		

Kaynak: Tablo-53'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO : 55 A

KİŞİ BASINA EKONOMİK-FONKSİYONEL HARCAMALAR
SABİT FİYATLARLA (TL)

YILLAR	EKONOMİK AYIRIM	GENEL HİZMETL	SAVUNMA MA'EMNİYET	ADALET	EĞİTİM	SAGLIK	SOSYAL GUVNLK	BAYIN DIRLIK	KONUTARIMADEN- ORMAN	SUJSLEP CILIK	KARA- YOLLAR	KULTUR TURIZM	KONSOLİDE BUTCE	
1973	PERSONEL	31,73	66,75	21,15	86,56	17,96	1,32	1,45	13,62	0,26	4,65	5,95	0,40	255,83
	D.CAR	16,35	62,14	5,26	15,87	9,92	0,79	0,26	4,10	0,53	0,40	3,57	0,66	119,92
	TOP.CAR	48,13	130,89	26,44	104,45	27,90	2,12	1,72	17,72	0,79	5,05	9,52	1,06	375,75
	YATIRIM	160,51	83,07	26,44	26,25	3,97	3,04	16,25	27,63	0,00	45,35	28,03	1,19	375,75
	TRANSFER	30,07	1,05	1,55	0,41	1,87	1,70	0,27	3,64	7,40	3,44	0,93	0,66	60,02
1974	PERSONEL	29,91	49,81	20,31	64,87	20,31	1,37	0,22	12,81	0,21	0,4	4,93	0,60	233,83
	D.CAR	22,44	70,93	9,24	23,97	7,81	0,80	0,40	6,64	0,01	0,30	4,31	1,04	141,15
	TOP.CAR	52,47	120,75	29,55	113,79	28,17	2,17	0,60	19,70	0,22	2,71	9,24	1,61	381,00
	YATIRIM	15,25	28,27	9,23	33,67	5,33	2,37	17,37	33,67	0,01	41,15	25,65	0,40	209,16
	TRANSFER	197,90	1,91	0,70	5,76	0,60	2,62	2,11	10,66	0,83	4,73	5,33	1,21	232,27
1975	PERSONEL	34,61	56,75	20,36	85,66	19,12	1,18	2,69	14,99	0,16	1,94	7,16	2,02	249,67
	D.CAR	10,02	106,36	3,95	14,74	6,41	0,64	0,57	3,67	0,01	0,34	4,73	1,77	153,89
	TOP.CAR	44,63	163,11	24,31	104,40	25,61	2,02	3,27	18,66	0,21	2,27	11,87	3,79	407,37
	YATIRIM	6,84	26,35	4,51	36,51	5,51	3,22	20,41	49,01	0,30	46,61	32,84	1,26	249,00
	TRANSFER	222,95	1,94	1,41	9,05	0,84	2,44	0,90	6,11	6,40	4,97	5,22	0,95	250,84
1976	PERSONEL	35,91	91,97	33,63	130,43	26,55	1,40	2,79	21,10	0,15	2,57	6,90	2,36	355,62
	D.CAR	11,34	110,31	4,01	14,57	6,27	1,15	0,94	5,31	0,01	0,31	5,31	1,46	169,14
	TOP.CAR	47,25	181,10	37,64	130,31	29,00	2,30	3,30	26,41	0,21	2,81	11,27	3,82	462,54
	YATIRIM	21,6	64,63	1,91	31,51	7,61	3,97	21,56	54,71	0,01	27,77	46,11	1,18	307,30
	TRANSFER	111,41	1,01	4,11	1,11	1,77	3,60	1,51	3,77	1,37	1,27	1,27	1,35	267,79
1977	PERSONEL	37,07	61,11	21,37	63,37	13,87	1,1	1,4	13,07	1,1	0,7	4,9	2,2	234,57
	D.CAR	12,50	112,80	4,01	45,81	5,91	1,11	0,51	5,7	0,1	0,21	6,41	0,61	199,87
	TOP.CAR	49,57	175,03	32,58	110,21	24,81	2,27	2,95	20,76	0,21	2,01	13,41	1,83	439,79
	YATIRIM	32,15	74,36	6,41	51,31	6,21	0,25	25,05	72,64	11,91	66,60	55,19	1,72	421,17
	TRANSFER	309,34	4,71	2,21	6,64	1,01	0,31	2,21	7,81	0,11	4,41	0,11	1,27	361,19
1978	PERSONEL	29,37	45,51	19,73	74,01	12,91	0,75	1,69	10,81	0,01	1,21	3,47	1,21	199,15
	D.CAR	19,71	97,65	6,71	14,41	7,74	1,11	0,34	4,01	0,01	0,21	7,61	1,47	161,30
	TOP.CAR	49,10	145,15	26,54	88,54	20,65	1,91	2,20	14,81	0,11	1,51	11,14	2,68	367,48
	YATIRIM	17,97	55,84	4,11	25,21	0,95	5,51	21,20	37,34	14,20	65,54	35,45	2,83	295,22
	TRANSFER	215,75	3,17	1,17	7,74	0,79	2,45	1,95	9,85	0,01	3,55	3,15	2,78	302,49
1979	PERSONEL	34,54	44,94	24,75	61,71	24,10	1,15	1,54	16,80	0,25	3,11	9,61	1,79	241,66
	D.CAR	7,50	73,75	5,47	11,70	6,18	0,75	0,75	3,65	0,04	0,19	8,97	1,40	115,39
	TOP.CAR	42,04	118,69	30,28	90,41	30,28	1,91	2,31	19,50	0,30	3,30	18,58	3,20	367,05
	YATIRIM	10,22	30,15	2,55	29,57	5,68	4,43	25,96	39,94	11,67	50,61	26,80	3,18	243,62
	TRANSFER	239,09	1,17	1,17	6,83	0,50	2,53	2,75	5,05	0,00	4,30	1,84	2,51	268,89
1980	PERSONEL	31,12	46,01	23,89	90,50	22,64	1,02	2,32	12,10	0,15	1,75	6,60	1,90	242,04
	D.CAR	5,56	52,30	5,35	6,64	4,38	0,47	0,21	1,10	0,03	0,12	5,56	0,99	82,19
	TOP.CAR	36,68	98,31	25,24	97,14	28,03	1,49	2,52	14,69	0,18	1,91	12,15	2,89	325,23
	YATIRIM	13,28	34,78	4,71	18,57	3,99	1,79	16,94	30,95	11,80	39,60	17,71	2,25	196,37
	TRANSFER	258,74	1,13	0,45	3,99	0,50	1,85	1,11	3,82	0,01	3,26	1,40	1,15	275,35
1981	PERSONEL	34,87	61,07	29,04	96,64	25,70	1,14	2,91	16,57	0,16	2,89	11,97	1,15	267,81
	D.CAR	7,83	134,22	7,40	10,55	6,85	0,50	0,29	4,46	0,03	0,19	12,48	2,01	186,80
	TOP.CAR	42,70	195,30	35,44	109,19	32,55	1,64	3,20	23,03	0,19	3,08	24,45	3,86	474,61
	YATIRIM	21,81	28,72	8,50	22,08	6,54	1,71	21,12	41,71	6,30	64,76	28,85	3,37	255,57
	TRANSFER	348,52	6,15	0,45	6,19	0,58	1,81	2,34	1,98	0,01	7,15	4,67	2,86	382,70
1982	PERSONEL	26,48	44,48	22,24	90,19	16,11	0,92	4,99	16,61	0,14	2,15	9,46	1,48	243,26
	D.CAR	9,64	123,36	8,65	10,50	6,45	0,46	0,24	3,68	0,04	0,23	10,78	0,95	175,00
	TOP.CAR	36,12	167,84	30,89	106,70	22,56	1,38	5,24	20,30	0,19	2,38	20,24	2,43	416,26
	YATIRIM	15,65	22,61	14,67	21,75	4,45	1,72	20,30	37,49	4,64	54,98	29,12	3,33	230,70
	TRANSFER	311,73	2,87	1,54	4,16	0,48	1,36	2,41	1,95	0,03	5,42	3,42	2,95	338,30
1983	PERSONEL	33,49	50,75	28,46	116,44	18,07	1,30	5,21	21,72	0,17	2,26	9,09	1,84	288,81
	D.CAR	10,61	126,63	9,91	12,89	7,59	0,42	0,23	3,98	0,05	0,42	11,45	1,04	185,23
	TOP.CAR	44,10	177,38	38,38	129,33	25,66	1,73	5,44	25,70	0,22	2,68	20,54	2,89	474,04
	YATIRIM	19,35	24,01	17,68	23,11	5,04	1,82	22,09	40,59	5,29	60,79	30,42	3,44	253,61
	TRANSFER	321,84	3,05	3,03	6,87	0,90	1,63	2,52	0,96	0,03	6,99	3,16	3,67	354,95
1984	PERSONEL	21,50	39,52	22,44	87,44	20,09	2,23	3,93	17,88	0,13	1,85	6,06	1,51	224,55
	D.CAR	15,84	115,03	8,04	11,85	0,02	1,51	0,22	3,21	0,04	0,34	9,20	0,88	165,98
	TOP.CAR	37,34	154,55	30,48	99,08	20,10	3,75	4,15	21,09	0,17	2,19	15,26	2,39	380,54
	YATIRIM	17,49	17,64	16,14	20,49	4,74	2,34	18,23	35,04	4,97	54,37	26,06	2,52	221,03
	TRANSFER	244,31	2,39	12,03	4,80	0,23	1,41	0,27	1,23	0,02	5,77	2,53	2,13	277,11
1985	PERSONEL	24,31	36,32	23,01	80,39	15,67	2,48	3,86	17,77	0,13	2,75	7,15	1,55	215,40
	D.CAR	11,18	120,78	7,17	9,09	5,90	1,26	0,21	2,46	0,04	0,36	6,97	0,76	168,19
	TOP.CAR	35,49	157,11	30,19	89,48	21,56	3,74	4,08	20,23	0,17	3,11	14,12	2,31	381,58
	YATIRIM	15,13	16,27	12,86	18,29	3,92	1,32	16,91	32,65	3,83	57,11	19,34	1,75	196,58
	TRANSFER	404,28	2,15	1,00	5,56	7,35	1,52	1,81	1,53	0,18	5,61	1,67	2,24	434,91

1986	PERSONEL	24,30	39,27	23,91	79,15	15,17	0,25	3,36	17,55	0,10	2,36	6,30	1,51	212,25
	D CARİ	11,75	139,80	7,78	10,25	6,35	1,22	0,22	2,40	0,04	0,34	10,24	0,90	191,31
	TOP CARİ	36,05	179,07	23,69	89,40	21,50	3,57	3,60	19,95	0,14	2,70	19,54	2,41	403,57
	YATIRIM	16,42	15,97	13,05	18,70	5,20	1,42	14,24	29,93	3,78	51,21	20,50	1,81	192,29
	TRANSFER	362,03	3,60	1,07	6,86	0,73	1,73	1,22	11,16	0,08	5,07	1,92	2,07	367,51
1987	PERSONEL	25,75	38,91	25,22	81,91	17,47	1,77	2,95	16,25	0,07	2,03	4,67	1,42	217,83
	D CARİ	11,27	129,50	6,84	10,31	5,97	1,23	0,17	2,00	0,05	0,31	9,10	0,91	177,75
	TOP CARİ	37,02	167,86	32,06	92,23	23,44	3,00	3,14	18,27	0,12	2,34	13,77	2,33	395,59
	YATIRIM	26,03	12,69	11,36	20,63	5,37	1,78	2,95	33,60	4,09	50,06	19,58	1,97	191,40
	TRANSFER	459,00	3,60	0,85	7,95	1,04	1,77	0,24	1,22	0,02	4,57	1,77	1,76	450,85
1988	PERSONEL	30,56	41,13	20,23	93,75	19,77	1,87	3,26	18,17	0,08	2,86	6,73	1,66	246,09
	D CARİ	12,65	107,30	5,92	11,07	6,45	1,25	0,15	1,73	0,05	0,29	6,29	0,68	154,05
	TOP CARİ	43,15	145,43	34,15	104,82	26,22	3,25	3,41	19,90	0,13	3,14	13,02	2,54	402,14
	YATIRIM	25,27	2,50	7,25	27,43	5,47	2,11	3,15	32,84	3,70	68,39	17,67	2,26	196,40
	TRANSFER	673,31	2,60	1,10	5,54	0,85	1,54	0,15	1,10	0,03	2,96	1,51	1,91	590,16
1989	PERSONEL	31,15	37,61	27,93	89,00	11,39	1,73	2,70	16,61	0,01	2,55	5,61	1,55	234,57
	D CARİ	10,41	102,67	5,15	10,09	5,73	1,11	0,15	1,51	0,01	0,29	4,73	0,52	142,70
	TOP CARİ	41,56	140,28	33,08	99,09	25,11	2,84	2,86	18,11	0,11	2,84	10,37	2,39	377,65
	YATIRIM	19,40	2,40	4,90	28,93	4,07	1,90	2,47	28,37	4,44	57,51	15,39	2,25	177,59
	TRANSFER	529,40	2,81	1,91	6,41	1,27	1,73	0,06	1,41	0,05	2,80	1,25	1,67	530,53
1990	PERSONEL	80,89	106,70	61,79	277,65	57,91	5,25	5,50	42,52	0,27	5,96	17,61	4,23	650,03
	D CARİ	229,89	172,30	10,21	20,03	10,10	3,05	0,21	2,27	0,11	0,4	6,24	1,93	459,89
	TOP CARİ	310,81	279,00	72,00	297,67	71,01	8,30	5,71	44,81	0,37	6,37	19,05	6,16	1119,92
	YATIRIM	30,20	4,61	11,67	52,47	13,95	3,80	5,21	54,55	8,01	98,24	39,90	6,35	324,14
	TRANSFER	851,31	6,73	3,07	13,55	2,54	2,60	0,31	2,60	0,04	4,74	2,10	5,92	890,55
1991	PERSONEL	74,65	91,40	70,77	275,60	59,90	5,00	5,71	43,50	0,29	5,98	17,77	4,75	652,64
	D CARİ	59,81	100,37	10,00	17,41	10,96	2,40	1,16	1,63	0,05	0,30	4,69	1,74	344,76
	TOP CARİ	134,47	290,77	80,77	293,01	142,87	7,73	6,87	45,14	0,34	6,31	15,47	6,49	997,40
	YATIRIM	24,84	7,03	11,4	40,51	9,1	2,97	4,9	51,9	6,91	61,11	21,71	3,14	290,97
	TRANSFER	717,4	7,5	7,7	21,5	1,2	1,5	1,4	11,01	0,20	6,91	2,17	1,47	801,00
1992	PERSONEL	53,11	19,18	11,11	41,71	10,15	1,19	1,19	9,17	1,11	11,6	2,18	1,70	100,10
	D CARİ	21,17	169,34	10,04	21,01	10,41	3,51	1,2	1,1	0,07	0,41	4,57	1,54	261,95
	TOP CARİ	554,91	364,27	136,04	459,71	117,00	10,80	14,10	92,14	0,44	12,01	21,43	10,37	1504,64
	YATIRIM	19,05	1,73	6,53	61,85	10,04	4,80	32,67	74,35	11,21	122,19	55,81	5,83	403,20
	TRANSFER	881,67	9,9	5,87	23,07	3,57	6,67	1,07	4,70	0,03	10,24	0,87	7,32	963,34
1993	PERSONEL	154,91	202,57	130,73	490,30	110,91	10,30	10,71	109,9	0,39	11,81	31,47	9,85	1319,07
	D CARİ	21,15	177,61	17,09	20,96	17,55	4,09	1,27	1,37	0,05	0,40	4,73	1,91	277,27
	TOP CARİ	196,06	400,17	147,82	511,26	128,46	14,39	12,00	109,0	0,44	12,21	36,19	11,76	1596,34
	YATIRIM	16,65	1,20	7,53	49,24	9,54	5,71	21,71	80,29	13,11	129,35	62,21	7,60	421,25
	TRANSFER	1623,04	10,13	9,13	33,78	3,60	7,20	27,30	8,34	2,90	10,50	6,41	6,49	1763,52
1994	PERSONEL	176,07	226,27	143,00	453,64	116,80	10,33	10,57	102,81	0,35	11,75	27,30	9,55	1270,10
	D CARİ	24,39	241,67	19,54	25,74	15,94	3,78	0,29	0,35	0,08	0,30	3,20	2,57	345,94
	TOP CARİ	200,68	467,94	163,46	477,90	130,86	14,11	10,71	102,46	0,43	12,05	30,50	12,55	1616,04
	YATIRIM	70,56	1,61	4,81	57,67	6,30	9,46	29,67	69,10	10,67	67,15	60,30	3,65	501,39
	TRANSFER	2197,47	7,94	5,01	27,45	1,90	5,54	15,07	9,10	1,11	6,85	3,33	6,53	2229,40
1995	PERSONEL	126,65	190,31	124,30	355,91	99,97	6,51	13,11	68,04	0,32	37,87	31,45	8,12	1111,63
	D CARİ	22,43	219,95	19,74	25,27	18,00	4,01	0,33	1,95	0,07	0,26	3,65	1,35	317,04
	TOP CARİ	151,12	418,26	144,04	394,18	117,96	12,55	13,44	89,99	0,39	38,08	39,18	9,48	1428,68
	YATIRIM	18,48	2,05	3,47	47,64	6,05	4,49	14,82	22,49	0,64	70,12	32,91	4,62	227,79
	TRANSFER	2016,02	33,39	3,86	24,42	2,54	5,67	10,14	11,86	6,26	11,05	11,13	20,70	2157,04
1996	PERSONEL	145,61	197,54	139,33	403,57	78,14	9,35	12,52	88,38	0,37	32,12	31,79	7,65	1146,40
	D CARİ	25,43	266,49	20,24	27,51	19,11	4,44	0,35	2,19	0,07	0,28	9,21	2,12	377,42
	TOP CARİ	171,04	464,03	159,57	431,08	97,24	13,83	12,87	90,57	0,44	32,39	41,00	9,77	1523,83
	YATIRIM	23,56	3,83	5,74	67,74	6,11	3,49	18,62	30,26	0,72	96,35	49,71	3,83	309,55
	TRANSFER	216,66	18,41	2,96	121,25	2,40	5,42	22,98	12,98	9,01	6,60	9,27	6,55	434,51
1997	PERSONEL	123,42	164,24	116,87	346,79	97,58	8,15	10,34	67,03	0,32	24,78	26,64	7,45	995,60
	D CARİ	29,98	354,27	13,67	25,39	8,06	2,37	0,23	2,21	0,07	0,23	7,62	3,21	447,52
	TOP CARİ	153,40	518,52	132,54	372,18	105,64	10,52	10,57	69,24	0,39	25,01	34,46	10,66	1443,11
	YATIRIM	49,81	8,59	13,62	80,72	15,88	3,25	1,44	38,07	1,63	86,57	46,13	5,85	350,53
	TRANSFER	2293,04	3,07	7,00	18,69	15,42	5,03	13,02	2,87	11,69	6,53	2,64	6,85	2385,96
1998	PERSONEL	140,62	199,94	137,48	396,14	111,88	9,18	11,39	77,42	0,37	27,76	29,03	8,24	1149,23
	D CARİ	33,01	388,46	21,62	27,74	8,31	2,37	0,26	2,19	0,07	0,22	10,11	3,05	497,42
	TOP CARİ	173,63	588,40	159,11	423,88	119,97	11,56	11,64	79,61	0,45	27,88	39,14	11,29	1646,65
	YATIRIM	36,00	6,71	9,13	154,67	11,99	4,50	0,96	27,12	0,38	72,31	37,90	4,09	367,75
	TRANSFER	3372,43	2,64	1,64	20,38	12,09	5,47	9,81	2,61	6,68	4,21	1,47	6,75	3446,17

Kaynak : Tablo 40' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TABLO 40

EKONOMİK AYIRIMA GÖRE FONKSİYONLARIN
GEİR ESNEKLİKLERİ

HARCAMA TÜRÜ	DEĞERLER	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAGLIK	SOSYAL GEMERLİK	RAHATLIK	KÖY İÇİ YATIRIM	MAVENCİLİK	SUJSERİ	K. YOL LARI	KÜLTÜR TUTUM
PERSONEL	b	1,057	1,009	1,068	1,050	1,061	1,115	1,063	1,072	0,957	1,117	1,043	1,097
	Düzeltilmiş R-Sq	0,98	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,98
D.CARI	tb	38,190	50,849	72,000	64,959	54,836	67,896	53,471	70,725	40,438	41,048	49,355	48,617
	b	0,985	0,989	0,999	0,924	0,994	1,049	0,814	0,790	0,860	0,888	0,861	0,951
TOP.CARI	Düzeltilmiş R-Sq	0,96	0,99	0,99	0,99	0,88	0,99	0,99	0,99	0,97	0,99	0,96	0,99
	tb	27,541	67,331	63,597	63,986	13,457	50,567	38,196	47,569	29,415	49,231	27,832	49,631
YATIRIM	b	1,005	1,012	0,988	1,004	0,972	0,918	0,916	0,831	0,924	0,925	0,896	0,955
	Düzeltilmiş R-Sq	0,98	0,99	0,98	0,99	0,98	0,94	0,94	0,98	0,97	0,97	0,95	0,98
TRANSFER	tb	35,025	67,502	37,935	67,036	44,574	20,402	20,501	10,533	27,903	31,364	21,649	39,333
	b	0,909	0,566	0,877	0,950	0,926	0,940	0,774	0,884	1,003	0,945	0,917	1,017
YATIRIM	Düzeltilmiş R-Sq	0,97	0,88	0,94	0,99	0,99	0,95	0,91	0,99	0,75	0,99	0,99	0,98
	tb	26,096	-4,044	21,359	63,969	54,853	22,441	16,523	50,471	8,659	82,191	50,978	37,563
TRANSFER	b	1,092	1,662	1,045	-1,041	1,061	0,969	1,070	0,993	1,054	0,935	0,935	1,057
	Düzeltilmiş R-Sq	0,97	0,97	0,96	0,98	0,96	0,99	0,87	0,94	0,67	0,99	0,99	0,98
	tb	30,128	32,887	24,906	37,916	25,305	54,490	12,831	19,475	7,187	49,998	49,998	43,038

Kaynak : Tablo 40' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAGLIK	SOYAL GÜVENLİK	BAĞIMLILIK	İÇİŞLERİ	PARLİTANER SULİŞTİRİ	YAPAYOLARI	MILLİR HURİZM	KOTİSOLİDE BÜTÇE
1973	-0,03	-0,25	-0,02	0,04	0,16	0,01	1,27	0,03	0,22	0,15	0,56	0,05
1974	0,07	-0,07	0,01	0,03	0,05	0,03	0,40	0,08	0,20	0,13	1,32	0,02
1975	0,07	0,08	0,19	0,12	0,11	-0,01	0,21	0,13	0,13	0,02	0,77	0,11
1976	0,05	0,01	0,10	-0,05	0,04	0,02	0,17	0,05	0,18	-0,02	0,36	0,01
1977	-0,01	-0,05	0,01	-0,01	-0,04	0,08	0,08	0,02	0,20	0,08	0,28	-0,03
1978	0,04	-0,04	0,05	0,02	0,07	0,01	0,04	0,05	0,02	0,11	0,32	0,02
1979	0,02	-0,03	0,04	0,03	0,05	0,01	0,09	0,02	0,06	0,04	0,28	0,02
1980	0,04	0,01	0,06	0,04	0,07	0,00	0,12	0,06	0,04	0,12	0,24	0,04
1981	0,01	-0,02	0,03	0,03	0,01	0,02	0,17	0,05	0,04	0,08	0,18	0,02
1982	0,03	-0,01	0,05	0,05	0,02	0,02	0,16	0,07	0,02	0,07	0,19	0,04
1983	-0,01	-0,02	0,03	0,02	0,03	0,07	0,12	0,05	0,04	0,03	0,16	0,01
1984	0,00	-0,03	0,03	0,02	0,01	0,08	0,11	0,05	0,03	0,04	0,15	0,01
1985	0,00	-0,02	0,02	0,01	0,01	0,07	0,09	0,04	0,05	0,03	0,13	0,01
1986	0,01	-0,02	0,04	0,04	0,02	0,05	0,08	0,04	0,07	0,01	0,12	0,01
1987	0,02	-0,01	0,04	0,03	0,03	0,05	0,08	0,04	0,05	0,03	0,13	0,02
1988	0,02	-0,01	0,04	0,02	0,03	0,04	0,06	0,04	0,05	0,02	0,12	0,02
1989	0,05	0,02	0,06	0,06	0,06	0,08	0,07	0,05	-0,01	0,03	0,14	0,05
1990	0,05	0,02	0,07	0,06	0,07	0,08	0,09	0,07	0,00	0,03	0,15	0,05
1991	0,16	0,04	0,10	0,09	0,10	0,11	0,13	0,10	0,02	0,08	0,18	0,10
1992	0,08	0,05	0,10	0,09	0,10	0,11	0,12	0,11	0,02	0,08	0,17	0,08
1993	0,07	0,04	0,08	0,07	0,08	0,09	0,10	0,08	0,00	0,06	0,15	0,07
1994	0,06	0,04	0,08	0,06	0,08	0,08	0,10	0,09	0,00	0,08	0,14	0,06
1995	0,06	0,03	0,08	0,06	0,08	0,09	0,09	0,08	0,01	0,07	0,13	0,05
1996	0,06	0,03	0,07	0,06	0,07	0,08	0,08	0,07	0,00	0,06	0,13	0,06
1997	0,06	0,04	0,08	0,06	0,07	0,08	0,08	0,07	0,01	0,05	0,13	0,05
1998	0,05	0,04	0,07	0,06	0,07	0,08	0,08	0,07	0,01	0,05	0,12	0,05

Kaynak : Tablo 40' a göre larafımızdan hesaplanmıştır.

YARLO 57A
FONKSİYONLARA GÖRE PERSOHEL HARCAMMI APRII BÜYÜME DÜZEYLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GUVENLİK	RAYINDIRLIK	KÖY-TARIM (YIPIAHI)	İMADENCİLİK	SU İŞLERİ	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLIDE BÜTÇE
1973	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1974	0,97	0,75	0,98	1,04	1,16	1,01	2,27	0,97	0,78	0,53	0,85	1,56	0,95
1975	1,15	0,87	1,01	1,07	1,12	0,94	1,95	1,16	0,64	0,44	1,27	5,36	1,03
1976	1,22	1,26	1,69	1,42	1,36	0,98	1,77	1,43	0,66	0,51	1,07	5,55	1,35
1977	1,29	1,06	1,44	0,80	1,16	0,92	1,85	1,22	0,46	0,42	0,91	3,38	1,04
1978	0,93	0,76	1,05	0,94	0,81	0,67	1,46	0,89	0,32	0,31	0,66	3,42	0,88
1979	1,25	0,76	1,34	1,11	1,54	1,03	1,30	1,42	1,13	0,78	1,87	5,19	1,12
1980	1,15	0,80	1,32	1,20	1,54	0,90	1,87	1,13	0,64	0,45	1,30	5,61	1,11
1981	1,32	1,09	1,59	1,34	1,72	1,04	2,40	1,64	0,71	0,75	2,42	5,60	1,36
1982	1,10	0,81	1,29	1,34	1,10	0,86	4,23	1,50	0,66	0,57	1,96	4,58	1,18
1983	1,33	0,95	1,70	1,66	1,27	1,24	4,52	2,01	0,83	0,62	1,93	5,87	1,43
1984	0,88	0,76	1,37	1,28	1,44	2,18	3,50	1,70	0,64	0,52	1,32	4,92	1,14
1985	1,02	0,71	1,44	1,20	1,16	2,49	3,52	1,73	0,66	0,79	1,59	5,19	1,12
1986	1,04	0,79	1,34	1,21	1,14	2,34	3,15	1,75	0,51	0,69	1,43	5,15	1,13
1987	1,12	0,79	1,65	1,28	1,35	1,86	2,82	1,65	0,36	0,61	1,09	4,97	1,19
1988	1,36	0,86	1,89	1,50	1,56	2,11	3,17	1,89	0,43	0,87	1,60	5,92	1,38
1989	1,42	0,81	1,85	1,46	1,57	1,95	2,72	1,77	0,45	0,80	1,38	5,73	1,34
1990	2,27	1,41	2,60	2,79	2,86	3,53	3,36	2,78	0,89	1,14	1,76	9,49	2,31
1991	2,30	1,33	3,28	3,05	3,27	3,95	4,52	3,35	0,95	1,27	1,78	11,74	2,52
1992	16,56	2,19	5,63	4,88	5,84	6,74	9,41	6,51	1,40	2,48	3,95	21,67	5,83
1993	5,03	2,56	6,25	5,40	6,28	7,53	10,47	7,38	1,41	2,49	4,94	24,00	4,84
1994	4,33	2,25	5,24	3,93	5,10	6,04	7,17	4,70	1,11	1,96	3,55	18,64	3,77
1995	3,68	2,30	5,33	3,78	5,04	5,87	8,18	5,86	1,10	7,41	5,41	18,57	3,86
1996	4,24	2,11	6,08	4,20	5,88	6,56	7,95	5,99	1,30	6,41	4,93	17,80	4,13
1997	3,64	2,28	5,26	3,67	5,08	5,77	6,60	4,61	1,12	5,02	4,19	17,59	3,66
1998	4,21	2,82	6,18	4,25	5,90	6,60	7,44	5,40	1,35	5,70	4,64	19,75	4,29

Kaynak : Tablo 57'e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 38
 Halkın Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değişim Oranları

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAYINMA	ADALET LİMLİYET	EGİTİM	SAGLIK	SAĞSAL DURULULUK	İFA TİPİRLİK	KÖY TARIM	MADENCİLİK	SU İŞLERİ	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BUTÇE
1973	0,11	-0,05	0,03	0,12	0,03	0,02	1,16	0,14	-0,64	-0,45	0,00	0,56	0,04
1974	-0,01	0,15	0,02	0,03	0,02	0,00	0,40	0,06	-0,42	-0,31	0,15	0,94	0,06
1975	0,02	0,17	0,15	0,11	0,04	0,06	0,28	0,13	-0,33	-0,18	0,08	0,53	0,12
1976	0,03	0,11	0,06	0,04	-0,01	0,04	0,18	0,07	-0,26	-0,18	0,12	0,17	0,07
1977	0,01	0,04	0,04	0,01	0,04	0,00	0,08	0,01	-0,27	-0,20	0,06	0,23	0,02
1978	0,00	0,01	0,05	0,01	0,04	0,01	0,08	0,04	-0,13	-0,04	0,14	0,23	0,02
1979	-0,02	-0,02	0,04	0,01	0,02	0,03	0,08	0,00	-0,17	-0,11	0,06	0,18	0,00
1980	0,01	0,08	0,06	0,03	0,01	0,01	0,11	0,06	-0,15	-0,04	0,15	0,20	0,05
1981	0,00	0,05	0,04	0,03	0,00	0,02	0,16	0,04	-0,13	-0,06	0,11	0,12	0,04
1982	0,01	0,06	0,06	0,05	0,02	0,00	0,15	0,06	-0,10	-0,04	0,11	0,13	0,05
1983	0,00	0,04	0,04	0,02	0,01	0,08	0,11	0,04	-0,11	-0,05	0,07	0,10	0,03
1984	0,00	0,04	0,04	0,01	0,00	0,07	0,10	0,04	-0,10	-0,02	0,06	0,09	0,03
1985	0,00	0,05	0,03	0,01	0,00	0,06	0,08	0,03	-0,10	-0,02	0,07	0,09	0,03
1986	0,00	0,04	0,04	0,01	0,01	0,05	0,07	0,03	-0,11	-0,03	0,05	0,08	0,03
1987	0,02	0,03	0,04	0,02	0,02	0,05	0,07	0,03	-0,09	-0,01	0,05	0,08	0,03
1988	0,01	0,03	0,04	0,02	0,02	0,04	0,06	0,03	-0,08	-0,01	0,03	0,08	0,02
1989	0,11	0,04	0,05	0,06	0,05	0,08	0,07	0,05	-0,05	0,01	0,03	0,10	0,06
1990	0,06	0,03	0,06	0,06	0,09	0,07	0,08	0,06	-0,05	0,01	0,03	0,10	0,05
1991	0,14	0,05	0,09	0,08	0,08	0,10	0,12	0,09	-0,03	0,05	0,06	0,13	0,08
1992	0,07	0,05	0,09	0,08	0,08	0,10	0,12	0,09	-0,03	0,04	0,07	0,13	0,07
1993	0,06	0,05	0,08	0,06	0,07	0,08	0,09	0,06	-0,04	0,03	0,04	0,11	0,06
1994	0,05	0,05	0,08	0,06	0,06	0,08	0,09	0,07	-0,04	0,09	0,06	0,10	0,06
1995	0,05	0,05	0,08	0,06	0,07	0,08	0,09	0,07	-0,03	0,08	0,06	0,10	0,06
1996	0,05	0,06	0,07	0,05	0,05	0,07	0,08	0,06	-0,03	0,07	0,05	0,10	0,05
1997	0,05	0,06	0,07	0,06	0,06	0,07	0,08	0,06	-0,02	0,07	0,06	0,10	0,06
1998	0,05	0,06	0,07	0,05	0,06	0,07	0,07	0,06	-0,02	0,07	0,05	0,09	0,06

Kaynak : Tablo 40' a göre taratımızdan hesaplanmıştır

TABLE 58
FONKSİYONLARA GÖRE DİĞER CARİ HARCAMALARIN DİĞER DÜZETİMLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EGİTİM	SAGLIK	SOSYAL GELİMLİK	BAĞIMSIZLIK	EMEKLİLER	MADEYELİK	SUİŞLERİ	KAPAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1974	1,11	0,95	1,03	1,12	1,03	1,02	2,16	1,14	0,36	0,55	1,00	1,56	1,04
1975	0,98	1,31	0,97	1,05	0,97	1,01	1,96	1,12	0,34	0,48	1,31	3,77	1,13
1976	1,06	1,59	1,51	1,36	1,12	1,18	2,12	1,43	0,31	0,54	1,28	3,59	1,39
1977	1,13	1,51	1,36	1,16	0,98	1,18	1,92	1,29	0,31	0,45	1,55	1,90	1,29
1978	1,08	1,24	1,21	0,95	0,83	1,02	1,46	0,94	0,21	0,34	1,31	2,85	1,08
1979	1,00	1,05	1,31	1,06	1,25	1,05	1,59	1,26	0,44	0,77	2,25	3,47	1,12
1980	0,89	0,89	1,30	1,09	1,18	0,82	1,72	0,97	0,26	0,45	1,50	3,20	1,02
1981	1,07	1,81	1,61	1,26	1,40	0,93	2,23	1,56	0,28	0,74	3,08	4,38	1,52
1982	0,98	1,59	1,44	1,26	1,00	0,81	3,75	1,41	0,29	0,58	2,62	2,83	1,37
1983	1,16	1,73	1,83	1,56	1,16	1,03	4,00	1,83	0,35	0,67	2,72	3,44	1,60
1984	1,00	1,54	1,49	1,23	0,93	2,29	3,12	1,54	0,28	0,56	2,07	2,92	1,35
1985	0,98	1,61	1,51	1,14	1,03	2,34	3,15	1,51	0,29	0,82	1,97	2,89	1,35
1986	1,02	1,87	1,47	1,16	1,04	2,25	2,84	1,53	0,24	0,73	2,36	3,09	1,46
1987	1,07	1,79	1,68	1,22	1,16	1,97	2,53	1,43	0,21	0,65	2,00	3,06	1,46
1988	1,27	1,62	1,83	1,42	1,33	2,17	2,81	1,59	0,23	0,89	1,94	3,40	1,52
1989	1,25	1,57	1,77	1,38	1,31	1,99	2,41	1,49	0,25	0,81	1,58	3,27	1,47
1990	5,74	1,91	2,42	2,53	2,26	3,49	2,95	2,25	0,42	1,13	1,69	5,18	2,66
1991	2,74	1,78	2,99	2,75	5,03	3,58	3,92	2,68	0,42	1,23	1,59	6,02	2,56
1992	11,40	2,49	5,07	4,33	4,13	6,01	8,09	5,12	0,55	2,36	2,94	9,65	4,65
1993	3,82	2,74	5,62	4,82	4,66	6,56	9,01	5,80	0,59	2,37	3,57	10,74	4,04
1994	3,26	2,54	4,76	3,53	3,84	5,15	6,19	3,71	0,44	1,86	2,48	9,16	3,25
1995	2,85	2,64	4,94	3,42	3,84	5,38	7,09	4,61	0,44	6,88	3,73	8,13	3,36
1996	3,28	3,20	5,57	3,81	4,42	5,50	6,91	4,72	0,51	5,95	3,98	8,52	3,81
1997	2,99	3,75	4,70	3,34	3,55	4,66	5,76	3,66	0,46	4,66	3,39	9,44	3,61
1998	3,43	4,32	5,72	3,86	4,09	5,19	6,44	4,27	0,54	5,29	3,91	10,15	4,18

Kaynak : Tablo 58' e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

YILLAR	GENEL HİZMETLER		SAVUNMA	ADALET EMNİYET		EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	RAHİPLİK	EKO. İZMİN KAPASİTE	MATEYERLİK	SÜŞİLERİ	KAPAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONİSOLİDE BÜTÇE	
1973	0,40	0,16	0,21	0,54	-0,19	0,04	0,56	0,71	-0,84	-0,22	0,24	0,56	0,23			
1974	-0,20	0,34	-0,11	-0,01	-0,17	0,06	0,42	0,00	-0,57	-0,05	0,18	0,68	0,16			
1975	-0,09	0,25	-0,06	0,00	-0,12	0,15	0,59	0,12	-0,49	-0,01	0,17	0,34	0,14			
1976	-0,04	0,19	0,00	0,34	-0,10	0,13	0,23	0,11	-0,31	-0,06	0,27	0,00	0,16			
1977	0,06	0,12	0,13	0,00	-0,03	0,10	0,08	0,02	-0,31	-0,08	0,19	0,20	0,09			
1978	-0,10	0,05	0,03	-0,04	-0,05	0,02	0,21	0,05	-0,33	-0,09	0,19	0,16	0,02			
1979	-0,12	0,00	0,02	-0,10	-0,09	-0,05	0,01	0,11	-0,32	-0,13	0,09	0,08	-0,03			
1980	-0,07	0,13	0,07	-0,03	-0,02	-0,03	0,04	0,03	-0,29	-0,07	0,20	0,18	0,08			
1981	-0,04	0,10	0,08	-0,02	-0,02	0,04	0,01	0,01	-0,22	-0,04	0,16	0,07	0,07			
1982	-0,02	0,10	0,09	0,00	0,00	-0,04	0,01	0,02	-0,20	0,03	0,15	0,07	0,07			
1983	0,02	0,08	0,06	0,00	-0,41	0,09	0,01	0,00	-0,19	0,01	0,12	0,05	0,05			
1984	-0,01	0,08	0,05	-0,02	-0,02	0,06	0,01	0,02	-0,17	0,02	0,08	0,04	0,05			
1985	0,00	0,09	0,05	-0,01	-0,01	0,06	0,01	0,02	-0,16	0,01	0,11	0,05	0,06			
1986	0,00	0,08	0,04	-0,01	0,01	0,06	-0,01	0,03	-0,13	0,01	0,09	0,05	0,05			
1987	0,01	0,06	0,03	0,00	-0,01	0,06	-0,02	0,03	-0,12	0,00	0,06	0,04	0,04			
1988	0,00	0,06	0,02	-0,01	-0,01	0,05	-0,02	0,04	-0,11	0,00	0,04	0,04	0,03			
1989	0,16	0,05	0,03	0,01	0,01	0,08	-0,02	0,04	-0,09	0,00	0,03	0,06	0,07			
1990	0,07	0,05	0,03	0,00	0,12	0,06	-0,03	0,04	-0,10	-0,01	0,01	0,05	0,06			
1991	0,02	0,06	0,06	0,01	0,00	0,09	-0,01	0,04	-0,10	0,00	0,01	0,05	0,04			
1992	0,02	0,06	0,06	0,02	0,03	0,08	0,00	0,03	-0,08	0,00	0,01	0,05	0,04			
1993	0,01	0,05	0,05	0,01	0,02	0,06	-0,01	0,04	-0,10	-0,02	-0,02	0,06	0,04			
1994	0,01	0,05	0,06	0,02	0,02	0,07	0,01	0,04	-0,09	-0,02	0,00	0,03	0,04			
1995	0,02	0,07	0,06	0,02	0,03	0,07	0,01	0,03	-0,09	-0,02	0,04	0,05	0,05			
1996	0,02	0,07	0,04	0,02	-0,01	0,04	0,01	0,03	-0,06	-0,03	0,03	0,07	0,05			
1997	0,03	0,07	0,06	0,02	-0,01	0,04	0,00	0,03	-0,08	-0,03	0,04	0,06	0,06			
1998	0,03	0,07	0,05	0,02	-0,01	0,04	0,00	0,03	-0,07	-0,02	0,04	0,06	0,05			

Kaynak : Tablo 40' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

FONKSİYONLARA GÖRE TOPLAM CARİ HARCAMALARIN PUANLARI VE DÜZEYLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EGİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	FRANŞİZİRLİK	YAYINLAR	MAİNECİLİK	SUİŞLERİ	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BİTİÇE
1973	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1974	1,40	1,16	1,21	1,54	0,81	1,04	1,56	1,71	0,16	0,78	1,24	1,56	1,23
1975	0,64	1,80	0,79	0,98	0,69	1,12	2,01	0,99	0,18	0,89	1,39	2,82	1,35
1976	0,75	1,94	0,82	0,99	0,68	1,53	4,02	1,41	0,13	0,96	1,62	2,41	1,46
1977	0,84	2,00	1,00	3,18	0,66	1,61	2,31	1,53	0,23	0,77	2,61	1,01	1,83
1978	1,35	1,76	1,86	1,02	0,88	1,60	1,44	1,12	0,16	0,64	2,41	2,50	1,53
1979	0,52	1,36	1,19	0,77	0,72	1,09	3,19	0,75	0,09	0,50	2,88	2,44	1,13
1980	0,40	0,98	1,18	0,49	0,52	0,69	0,92	0,45	0,07	0,37	1,82	1,75	0,81
1981	0,57	2,59	1,68	0,80	0,83	0,76	1,33	1,31	0,06	0,56	4,20	3,64	1,87
1982	0,72	2,44	2,01	0,81	0,80	0,72	1,12	1,11	0,10	0,71	3,72	1,77	1,80
1983	0,82	2,57	2,37	1,03	0,97	0,68	1,11	1,23	0,11	1,32	4,05	1,99	1,95
1984	1,25	2,39	1,97	0,95	0,00	2,47	1,06	1,01	0,10	1,10	3,33	1,72	1,79
1985	0,90	2,58	1,80	0,76	0,79	2,10	1,08	0,89	0,11	1,21	2,59	1,52	1,84
1986	0,97	3,05	1,99	0,88	0,87	2,08	1,12	0,79	0,11	1,17	3,89	1,85	2,16
1987	0,95	2,89	1,79	0,90	0,83	2,15	0,91	0,68	0,14	1,08	3,53	1,91	2,05
1988	1,09	2,44	1,58	0,99	0,92	2,28	0,80	0,60	0,14	1,02	2,49	1,89	1,82
1989	0,93	2,40	1,42	0,92	0,84	2,04	0,70	0,53	0,14	0,92	1,93	1,80	1,73
1990	12,47	2,47	1,72	1,12	1,18	3,42	0,70	0,49	0,18	0,93	1,55	2,59	3,41
1991	3,58	2,27	1,86	1,08	8,21	2,97	0,60	0,41	0,16	0,80	1,29	2,58	2,66
1992	1,39	2,81	2,80	1,31	1,04	4,80	0,84	0,51	0,13	1,00	1,26	2,44	2,14
1993	1,48	2,95	3,12	1,58	1,71	4,94	0,96	0,55	0,17	1,01	1,29	2,79	2,33
1994	1,18	2,85	2,85	1,30	1,55	3,68	0,82	0,45	0,11	-0,08	0,70	3,47	2,15
1995	1,24	3,01	3,39	1,44	1,65	4,58	1,13	0,43	0,11	0,60	0,94	1,87	2,29
1996	1,43	4,39	3,53	1,60	1,78	5,16	1,22	0,49	0,12	0,64	2,38	2,96	3,13
1997	1,71	5,34	2,42	1,50	0,76	2,80	0,83	0,51	0,13	0,54	2,05	4,55	3,50
1998	1,91	5,94	3,89	1,66	0,80	2,84	0,93	0,51	0,13	0,53	2,69	4,39	3,94

Kaynak : Tablo 59' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır

FONKSİYONELARA GÖRE YATIRILAN KAYNAKLARIN YILLIK DEĞERLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EGİTİM	SAGLIK	SOSYAL İZLEMLİK	BAĞIRIMLILIK	YEREL YATIRIM	MADENCİLİK	SULUŞLARI	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	-0,90	-0,09	-0,80	0,22	0,38	-0,22	0,03	0,24	6,79	-0,07	-0,03	-0,65	-0,43
1974	-0,76	-0,03	-0,57	0,17	0,21	0,07	0,09	0,32	80,30	0,04	0,11	0,06	-0,17
1975	-0,47	0,30	-0,44	0,15	0,29	0,11	0,12	0,30	1,84	0,11	0,21	0,26	-0,02
1976	-0,31	0,27	-0,23	0,19	0,23	0,23	0,15	0,30	8,98	0,14	0,21	0,12	0,05
1977	-0,34	0,16	-0,29	0,02	0,15	0,15	0,06	0,09	5,55	0,10	0,07	0,22	-0,02
1978	-0,35	0,03	-0,31	0,03	0,09	0,09	0,09	0,09	3,65	0,04	0,02	0,21	-0,05
1979	-0,28	0,04	-0,20	-0,04	0,02	-0,05	0,01	0,04	2,75	0,00	-0,04	0,12	-0,07
1980	-0,20	0,01	-0,11	-0,01	0,09	-0,05	0,04	0,08	1,95	0,07	0,03	0,17	-0,02
1981	-0,21	-0,01	-0,04	-0,01	0,04	-0,04	0,04	0,05	1,54	0,05	0,03	0,15	-0,03
1982	-0,17	0,00	-0,02	0,00	0,05	-0,03	0,04	0,05	1,35	0,05	0,03	0,14	-0,02
1983	-0,16	-0,03	-0,02	-0,01	0,04	0,00	0,03	0,05	1,16	0,04	0,02	0,10	-0,02
1984	-0,16	-0,03	-0,04	-0,01	0,02	-0,04	0,02	0,04	0,99	0,04	-0,01	0,06	-0,03
1985	-0,14	-0,03	-0,03	-0,01	0,05	-0,03	0,00	0,03	0,89	0,03	0,00	0,06	-0,03
1986	-0,10	-0,04	-0,04	0,00	0,05	-0,01	-0,10	0,04	0,82	0,03	0,00	0,06	-0,02
1987	-0,10	-0,14	-0,06	0,02	0,05	0,00	-0,09	0,04	0,74	0,05	-0,01	0,07	-0,02
1988	-0,10	-0,13	-0,08	0,03	0,03	0,00	0,10	0,03	0,70	0,04	0,00	0,07	-0,02
1989	-0,10	-0,11	-0,05	0,03	0,07	0,01	-0,08	0,03	0,66	0,04	0,01	0,10	-0,02
1990	-0,10	-0,09	-0,05	0,02	0,05	-0,01	-0,08	0,03	0,61	0,02	0,00	0,08	-0,02
1991	-0,11	-0,07	-0,07	0,04	0,05	0,02	0,03	0,05	0,61	0,05	0,03	0,09	0,00
1992	-0,10	-0,07	-0,06	0,03	0,04	0,03	0,03	0,05	0,58	0,05	0,04	0,10	0,00
1993	-0,05	-0,08	-0,09	0,02	0,01	0,16	0,00	0,03	0,52	-0,02	0,03	0,06	0,00
1994	-0,10	-0,08	-0,09	0,02	0,01	0,01	-0,01	0,01	0,32	0,02	0,00	0,06	-0,03
1995	-0,08	-0,07	-0,07	0,04	0,02	0,00	0,00	0,00	0,31	0,03	0,02	0,05	-0,01
1996	-0,05	-0,06	-0,03	0,04	0,06	0,00	-0,10	0,01	0,34	0,02	0,02	0,07	-0,01
1997	-0,06	-0,06	-0,04	0,07	0,04	0,01	-0,11	0,00	0,25	0,02	0,01	0,05	0,00
1998	-0,06	-0,06	-0,04	0,07	0,04	0,01	0,11	0,00	0,24	0,02	0,01	0,05	0,00

Kaynak : Tablo 40' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAGLIK	SOSYAL GÜVENLİK	RAHATLIK	KONUT	MAECNULİK	SULUŞLARI	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1974	0,10	0,91	0,20	1,22	1,38	0,78	0,97	1,24	7,79	0,93	0,97	0,35	0,57
1975	0,06	0,95	0,18	1,36	1,47	1,14	1,18	1,75	6608,94	1,09	1,23	1,12	0,68
1976	0,15	2,20	0,18	1,51	2,14	1,37	1,39	2,17	22,97	1,37	1,78	1,98	0,94
1977	0,22	2,58	0,35	2,00	2,28	2,27	1,76	2,89	9918,45	1,67	2,17	1,59	1,23
1978	0,13	2,11	0,17	1,12	1,97	2,04	1,31	1,52	12066,13	1,62	1,42	2,67	0,90
1979	0,07	1,20	0,11	1,20	1,64	1,67	1,63	1,65	10127,88	1,28	1,10	3,06	0,75
1980	0,10	1,28	0,21	0,77	1,18	0,69	1,09	1,31	10453,50	1,02	0,74	2,22	0,61
1981	0,16	1,09	0,39	0,94	1,98	0,67	1,39	1,81	5724,94	1,71	1,24	3,40	0,82
1982	0,12	0,88	0,68	0,95	1,38	0,70	1,37	1,67	4323,94	1,49	1,28	3,45	0,76
1983	0,15	0,95	0,84	1,03	1,60	0,75	1,53	1,85	5047,37	1,69	1,37	3,65	0,85
1984	0,14	0,72	0,79	0,94	1,55	0,99	1,36	1,64	4862,65	1,55	1,20	2,74	0,76
1985	0,13	0,68	0,65	0,86	1,31	0,58	1,23	1,57	3941,24	1,67	0,92	1,95	0,71
1986	0,14	0,68	0,67	0,90	1,78	0,63	1,05	1,47	3871,56	1,53	0,99	2,06	0,70
1987	0,22	0,55	0,60	1,02	1,88	0,81	0,22	1,69	4280,31	1,53	0,97	2,29	0,70
1988	0,22	0,11	0,39	1,37	1,95	0,98	0,25	1,68	4021,08	2,13	0,91	2,69	0,75
1989	0,18	0,11	0,27	1,51	1,49	0,93	0,20	1,55	4882,88	1,84	1,00	2,76	0,69
1990	0,17	0,13	0,39	1,65	3,14	1,11	0,25	1,70	5440,72	1,83	1,27	4,74	0,77
1991	0,15	0,19	0,42	1,47	2,23	0,83	0,23	1,84	5147,58	1,41	1,08	4,24	0,68
1992	0,11	0,24	0,24	2,15	2,49	1,56	1,76	2,65	8379,14	2,65	1,89	4,82	1,08
1993	0,11	0,22	0,28	1,65	2,32	1,83	1,68	2,81	9586,42	2,74	2,35	6,19	1,10
1994	0,34	0,17	0,14	1,57	1,24	22,97	1,00	1,93	6349,41	1,65	1,72	3,67	1,04
1995	0,10	0,17	0,12	1,53	1,39	1,34	0,74	0,74	439,25	1,40	1,07	3,52	0,56
1996	0,14	0,20	0,20	2,21	1,42	1,06	0,94	1,01	500,12	1,96	1,64	2,97	0,77
1997	0,28	0,25	0,48	2,67	3,75	1,00	0,07	1,29	1153,03	1,79	1,54	4,60	0,88
1998	0,23	0,20	0,33	5,20	2,87	1,41	0,05	0,93	275,01	1,52	1,29	3,27	0,93

Kaynak : Tablo 60' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TARİHİ 61

FONKSİYONLARA GÖRE İRANİSTAN İNCELEME RAPORUNUN İZLENİMLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAGLIK	SOSYAL GÜVENLİK	BAŞVURULUK	TOPLU FAHRE	MADETCİLİK	SUŞİLERİ	YARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	5,75	0,07	-0,55	0,18	-0,67	0,56	7,18	3,13	-0,89	0,41	4,90	0,87	3,05
1974	1,80	0,36	-0,03	0,06	-0,31	0,22	0,92	0,56	0,10	0,23	1,44	0,94	1,16
1975	0,99	0,20	0,00	0,05	-0,23	0,29	0,32	0,47	0,18	0,32	0,83	0,57	0,69
1976	0,90	0,49	0,11	0,03	-0,12	0,21	0,74	0,34	-0,64	0,09	-0,40	0,21	0,63
1977	0,64	0,29	-0,04	0,01	-0,14	0,10	0,53	0,33	-0,59	0,03	0,31	0,37	0,46
1978	0,45	0,04	-0,03	-0,01	-0,18	0,09	0,52	0,17	-0,54	0,06	0,15	0,28	0,31
1979	0,39	0,03	-0,14	-0,08	-0,15	0,03	0,26	0,08	-0,62	0,02	0,09	0,20	0,27
1980	0,39	0,03	-0,13	-0,02	-0,12	0,03	0,34	0,01	-0,53	0,12	0,25	0,23	0,29
1981	0,33	0,14	0,02	-0,05	-0,12	0,00	0,31	0,01	-0,45	0,08	0,18	0,21	0,24
1982	0,30	0,14	0,09	0,00	-0,05	0,03	0,28	0,07	-0,40	0,10	0,16	0,21	0,22
1983	0,24	0,10	0,23	-0,03	-0,15	0,01	0,02	0,05	-0,41	0,07	0,12	0,14	0,18
1984	0,27	0,09	-0,01	-0,01	0,15	0,01	0,20	0,02	-0,25	0,07	0,08	0,13	0,21
1985	0,24	0,12	-0,01	0,01	-0,05	0,02	0,15	0,14	-0,28	0,05	0,08	0,12	0,18
1986	0,24	0,12	-0,02	0,02	-0,02	0,02	0,02	0,03	-0,33	0,04	0,07	0,10	0,19
1987	0,25	0,10	0,00	0,00	-0,03	0,02	-0,02	-0,03	-0,28	0,01	0,06	0,10	0,19
1988	0,22	0,09	0,04	0,01	0,00	0,02	0,05	0,02	-0,22	0,01	0,04	0,08	0,18
1989	0,21	0,11	0,03	0,02	0,01	0,02	0,01	0,00	-0,27	0,01	0,04	0,13	0,16
1990	0,19	0,10	0,09	0,06	0,03	0,04	0,03	0,08	0,01	0,04	0,05	0,12	0,16
1991	0,19	0,11	0,07	0,06	0,03	0,07	0,09	0,03	-0,25	0,06	0,06	0,13	0,16
1992	0,22	0,10	0,09	0,07	0,03	0,07	0,26	0,06	-0,05	0,06	0,10	0,13	0,18
1993	0,21	0,04	0,04	0,04	-0,01	0,04	0,20	0,05	-0,10	0,03	0,05	0,12	0,17
1994	0,21	0,15	0,04	0,04	0,01	0,05	0,18	0,07	-0,01	0,05	0,11	0,16	0,17
1995	0,09	0,11	0,02	0,12	0,01	0,05	0,21	0,07	0,01	0,03	0,10	0,10	0,09
1996	0,19	0,04	0,06	0,03	0,09	0,04	0,17	0,00	0,02	0,02	0,04	0,10	0,16
1997	0,21	0,04	0,00	0,03	0,08	0,05	0,15	0,00	-0,01	0,01	0,02	0,10	0,17
1998	0,20	0,03	0,00	0,03	0,07	0,04	0,15	0,00	-0,01	0,01	0,02	0,09	0,17

Kaynak : Tablo 40' a göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

TARİH: 01.01.2018
FONKSİYONLARA GÖRE TRANSFERLERİN BÜYÜKLER DÜZEYLERİ

YILLAR	GENEL HİZMETLER	SAVUNMA	ADALET EMNİYET	EĞİTİM	SAĞLIK	SOSYAL GÜVENLİK	BAĞIRDIRLIK	KÖY İZMİRİ	MADENCİLİK	SU İŞLERİ	KARAYOLLARI	KÜLTÜR TURİZM	KONSOLİDE BÜTÇE
1973	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
1974	6,75	1,07	0,45	1,18	0,33	1,56	8,18	4,13	0,11	1,41	5,90	1,87	4,05
1975	7,82	1,84	0,95	1,13	0,48	1,50	3,69	2,45	1,21	1,52	5,94	3,75	4,68
1976	7,85	1,72	1,00	1,17	0,45	2,16	2,30	3,16	1,65	2,32	6,15	3,90	4,85
1977	12,96	4,90	1,54	1,12	0,59	2,13	9,23	3,25	0,02	1,42	0,13	2,12	7,14
1978	11,82	3,53	0,80	1,03	0,48	1,63	8,34	4,19	0,01	1,17	3,81	4,75	6,60
1979	9,14	1,27	0,84	0,93	0,31	1,69	12,10	2,63	0,01	1,44	2,33	4,35	5,14
1980	10,10	1,27	0,36	0,55	0,32	1,26	4,92	1,69	0,00	1,11	1,77	3,63	5,43
1981	13,94	1,30	0,34	0,88	0,38	1,26	10,63	0,90	0,00	2,50	6,06	5,19	7,55
1982	12,78	3,31	1,20	0,60	0,32	0,97	11,20	0,91	0,00	1,94	4,55	5,50	6,94
1983	13,54	3,63	2,41	1,02	0,61	1,35	12,04	0,46	0,01	2,56	4,31	7,01	7,46
1984	10,53	2,91	9,81	0,73	0,16	1,06	1,31	0,60	0,00	2,17	3,53	4,18	5,97
1985	17,87	2,69	0,84	0,87	5,27	1,17	9,08	0,77	0,03	2,16	2,39	4,49	9,61
1986	16,35	4,61	0,91	1,10	0,53	1,36	6,25	5,72	0,01	2,00	2,81	4,24	8,98
1987	21,18	4,83	0,75	1,31	0,78	1,39	1,27	0,64	0,00	1,84	2,65	3,69	11,17
1988	27,04	3,92	1,01	0,94	0,67	1,27	0,80	0,61	0,01	1,23	2,41	4,09	13,99
1989	25,64	3,81	1,75	1,10	1,00	1,46	0,43	0,77	0,02	1,18	1,96	3,68	13,34
1990	25,22	5,67	1,72	1,43	1,22	1,35	1,17	0,95	0,00	1,22	2,01	7,96	13,27
1991	24,36	5,15	4,78	2,77	1,59	2,04	1,70	3,89	0,82	1,99	2,31	8,11	13,42
1992	29,06	7,18	3,64	2,94	1,87	3,82	4,73	1,76	0,00	2,93	3,05	10,90	15,77
1993	52,43	7,04	5,56	3,86	1,98	4,08	99,89	3,05	0,38	2,95	6,69	12,42	28,23
1994	54,94	2,16	2,44	2,51	0,79	2,49	43,96	2,66	0,12	2,00	2,78	9,96	28,61
1995	60,94	21,07	2,20	2,62	1,25	2,99	34,81	4,07	0,77	2,92	10,91	28,40	32,47
1996	6,65	11,80	1,72	13,22	1,20	2,91	80,21	4,53	1,12	1,77	9,25	9,14	6,61
1997	71,57	2,72	4,14	2,07	7,81	2,74	46,14	1,02	1,48	1,78	2,67	9,72	37,24
1998	106,83	2,37	0,98	2,29	6,21	3,02	35,26	0,94	0,85	1,16	1,51	9,71	54,58

Kaynak : Tablo 61' e göre tarafımızdan hesaplanmıştır.

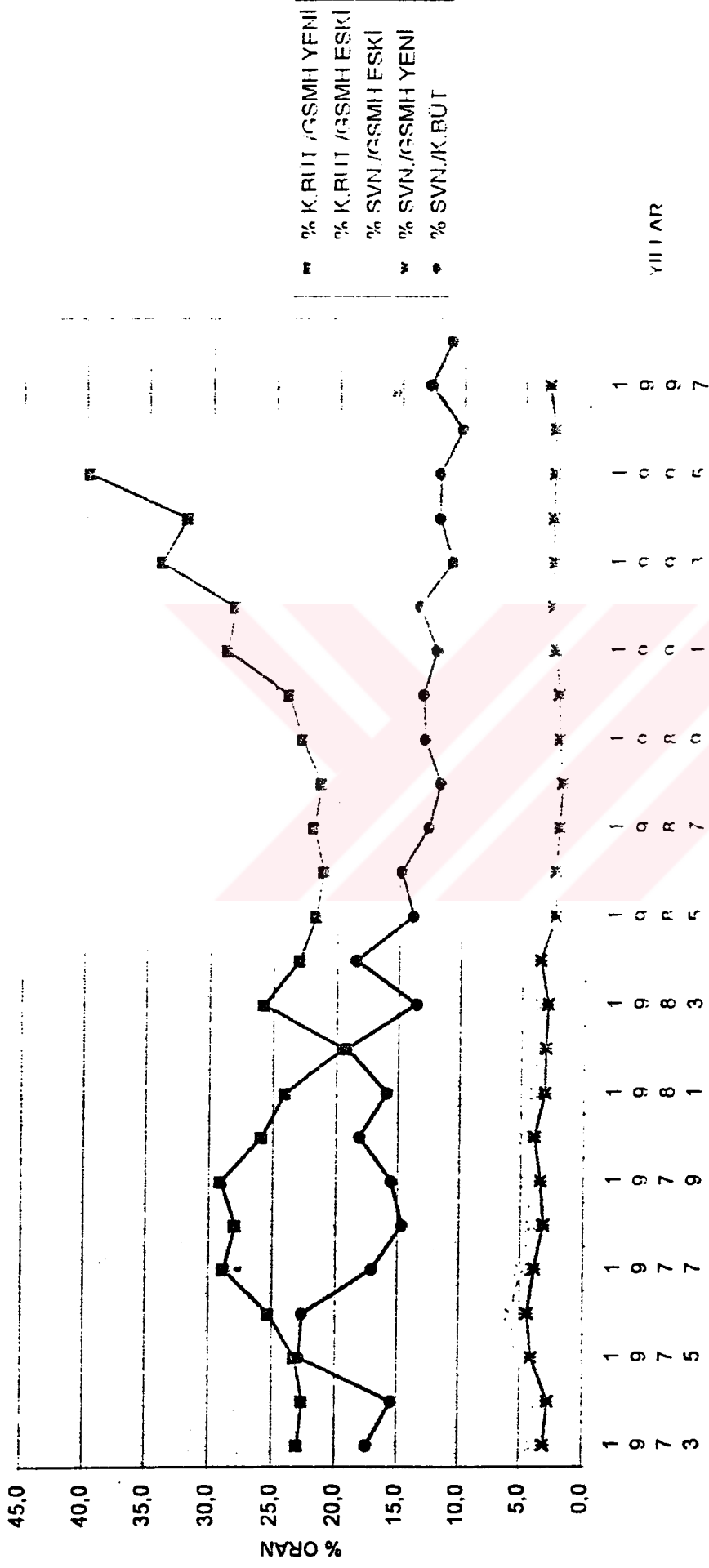
TABLO : 62
ASKERİ HARCAMALARIN TANIM ÖRNEKLERİ

HARCAMA KALEMLERİ	NATO	IMF	UN
<i>Silahlı Kuvvetlere (SK) yapılan harcamalar</i>			
1. Subay ve askerlere ödemeler	■	■	■
2. SK içinde ya da bağlantılı çalışan sivillere ödemeler	■	■	■
3. (1) ve (2)'deki personele (aileleri dahil) sağlık, sosyal güvenlik vb. ödemeleri ve vergi indirimleri	■	■	■
4. Emeklilere ödemeler	■	-	■
5. Askeri okul ve hastahaneler	■	■	"
6. Silah tedariki (yerli ve ithal)	■	■	■
7. Altyapı inşaatı (konut vb.)	■	■	■
8. İşletme ve bakım	■	■	■
9. Diğer alımlar	■	■	■
10. Askeri araştırma ve geliştirme	■	■	■
<i>Askeri/savunma/strateji amaçlı diğer harcamalar</i>			
11. Stratejik mallar stoklanması	■*	-	-
12. Silah vb. teçhizatın depolanması	■*	■	-
13. Silah üretimi/dönüşümü sübvansiyonları	■*	-	-
14. Diğer ülkelere askerî yardım	■	■	■
15. Uluslar arası askerî kuruluşlara (UN vb.) katkıları	■	■	-
16. Sivil savunma	-	■	■
<i>Eski hizmetlere ödemeler</i>			
17. Gazilere ödemeler	-	-	-
18. Savaş borçlarına ödemeler	-	-	-
<i>Diğer güvenlik kuvvetlerine ödemeler</i>			
19. Jandarına	■'	■'	■'
20. Sınır/sahil koruma	■'	■'	■'
21. Polis	■'	-	-
<i>Diğer hesaplar</i>			
22. İnsani tazminat	■'	-	-
23. BM Barış Gücü	■'	■'	-
24. Kredili silah satın alımı	■'	■'	-
25. Dışarıdan askerî yardım	-	-	■

Notlar: *İşletimi ve finansmanı savunma kuruluşlarınca üstlenildiği durumda
 'Askeri amaçla eğitilip, donatılıp, kullanılmaları halinde

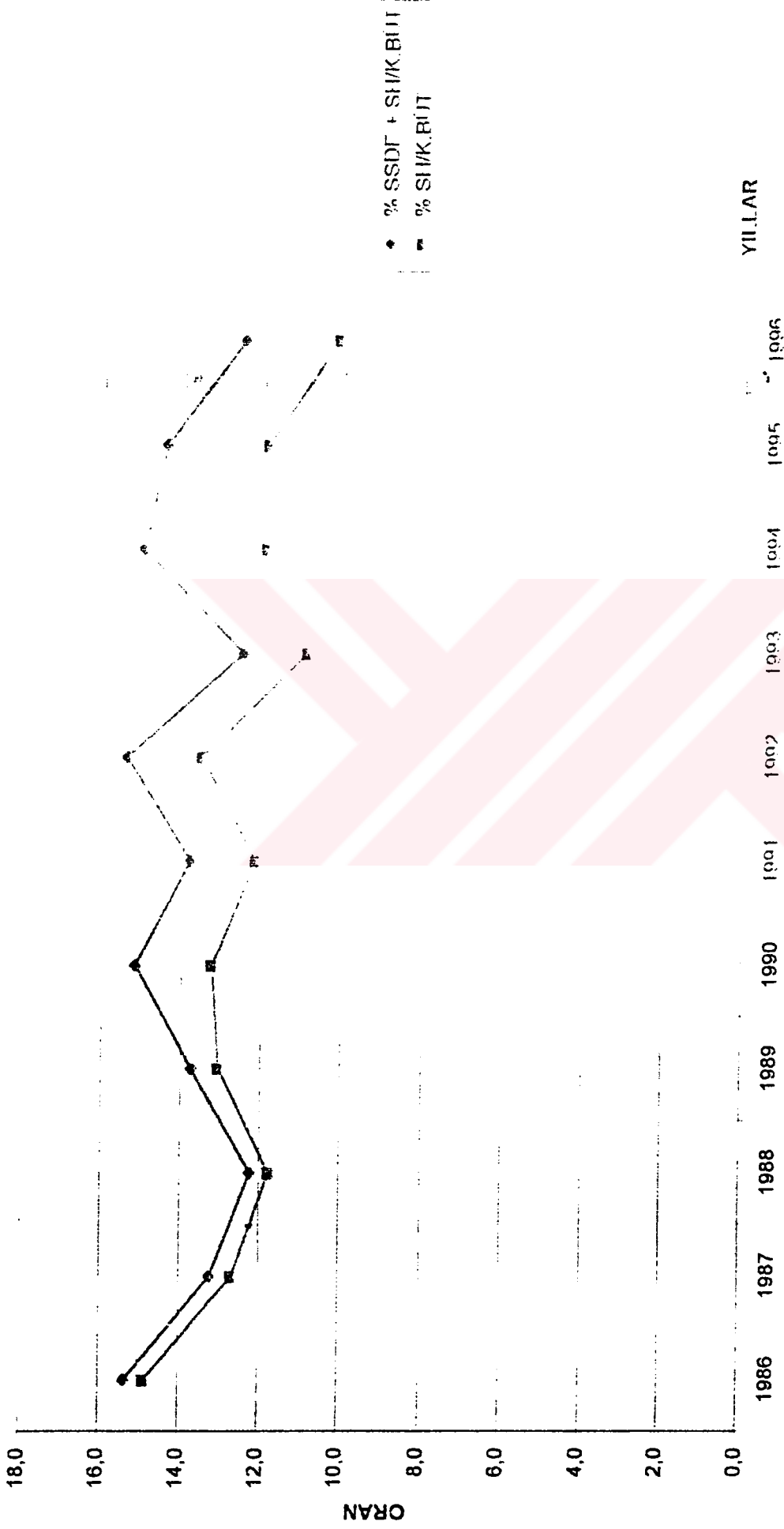
Kaynak : Brzoska (1995) ,s.48-49. (Zikreden Kaynak: Şenesen, s.13)

YILLARA GÖRE SAVUNMA HARCAMALARININ KONSOLİDE RÜTÇE VE GSMH İÇİNDEKİ PAYI VE GELİŞİMİ

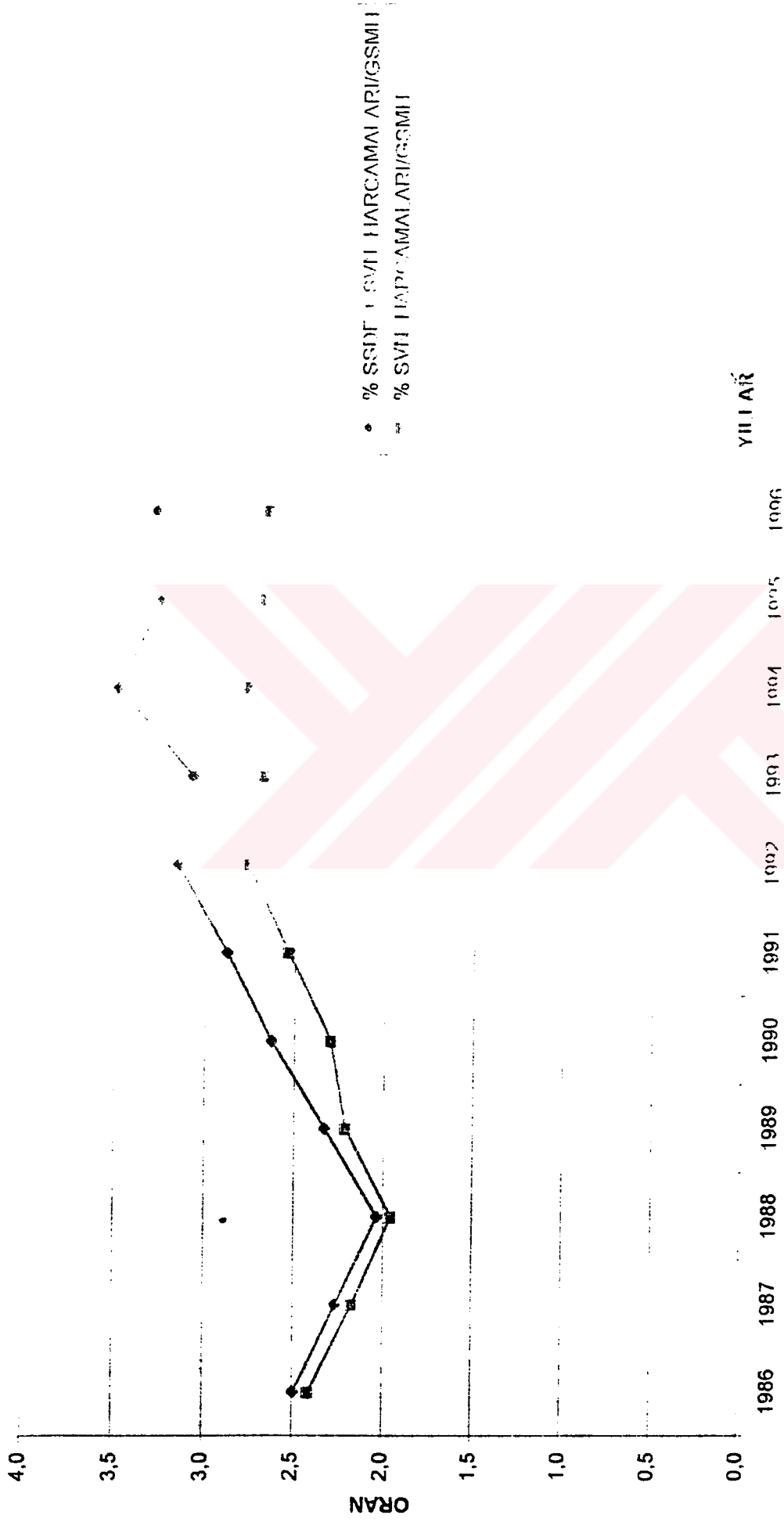
Kaynak : Bu çizim Tablo 24' den alınan verilere göre tarafımızdan gerçekleştirilmiştir

SAVUNMA VE SAVUNMA+SSDF HARCAMAI ARININ K. BÜT İÇİNDEKİ PAYLARI

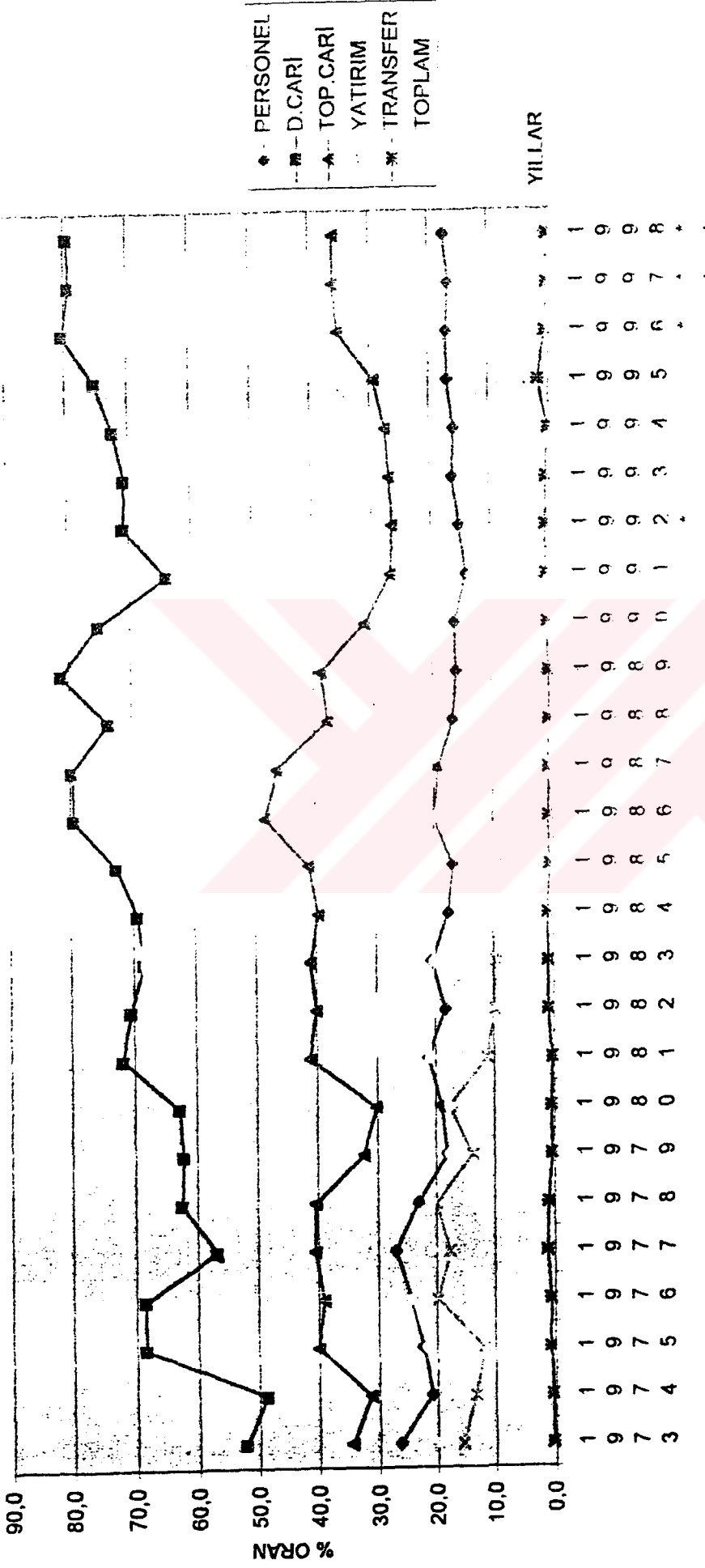
Kaynak : Bu çizim Tablo 24 ve 26' dan alınan verilere göre tarafımızdan gerçekleştirilmiştir.

SAVUNMA VE SAVUNMA+SSDF GİDERLERİNİN GSMİ İÇİNDEKİ PİYİ

Kaynak : Bu çizim Tablo 26' dan alınan verilere göre tarafımızdan gerçekleştirilmiştir

SAVUNMA HARCAMALARININ YILLARA GÖRE KONSOLİDE BÜTÇE İÇERİSİNDEKİ PAYLARI

Kaynak : Bu çizim Tablo 36' dan alınan verilere göre tarafımızdan gerçekleştirilmiştir

YARARLANILAN KAYNAKLAR

.

KAYNAKLAR

AKALIN, Güneri **Kamu Ekonomisi**, A.Ü. SBF yayını, No:486, Ankara, 1981.

AKBAYGİL, Işıl, "Sanayii Seferberliğinin Planlanması", **Harp Ekonomisi**, E.A.K. Yayını, İstanbul, 1985.

AKÇAY, Mehmet, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Mevcut Teknolojik Yapısı, 2000'li Yıllarda Teknoloji İstekleri ve Savunma Sanayii", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Ocak, 1995.

AKGÜL, Aziz, **Savunma Sanayii İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayii**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1986.

AKKA, Avrupa Konvansiyonel Kuvvet İndirimi Andiasması

ALBRECHT, Ulrich ve Diğerleri, **Silahlanma ve Azgelmislik Çev. İsmet Kıvanc ve Mehmet Budak**, İstanbul, Bilim, Yayınları, 1978

ALNIAK, Oktay – ERÇİN, M., "Türk Sanayisinin NATO İmal ve Bakım Tesihata (NAMSAT) na Entegrasyonu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ocak, 1995.

ALPARSLAN, Tevfik, **Siyaset, Güvenlik, Savunma Politikası ve Harp Planlaması**, Hıv. Bas. ve Neş. Md., Ankara, 1970

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1798-1960**, T.C. İş Bankası Yayınları, ANKARA.

AYAZ, Nevzat, "MSE Faaliyetlerindeki Sor. Gelişmeler ve Türkiye'nin Savunması", **Savunma ve Havacılık Dergisi**, cilt:7 No:4, Temmuz-Ağustos 1993.

BALDWIN, W.L., "The Structure Of The Defence Market 1955-1964" Duke University Press, 1967.

BARTLETT, Henry G.- HALMAN, G.Paul, "Soğuk Savaş Sonrası Dünya İçin Kuvvet Planlaması Jeopolotikten Ne Öğrenebiliriz." Çev.M.Hakkı Caşın, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Ekim, 1996.

BATIREL, Ömer Faruk, **Kamu Maliyesi Teorisine Giriş**, İstanbul, 1978.

BAYAT, Mert, **Millî Güç ve Devlet**, Belge Yayınları, Amaç Basımevi İstanbul, 1986.

BEKAR, Olgan, "Güç Komşuluk", **S.Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Ocak 1995

BETZ, Johann, "NATO'nun Hassas Köşesindeki Türkiye'nin Dış Politik Durumu ve Çatışma Alanları", Çev.:Gnkur.İsth.D.Bşk.lığı, **S.Kuvvetler Dergisi**, Ekim, 1995.

BIÇAK, Nermin. İdari ve İktisadi Kriterlere Göre konsolide bütçe Harcamalarının İncelemesi . Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporları Dizisi:8. Ankara, 1987.

BİLGE, Suat. Güç Komsuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964. T.C. İş Bankası Yayınları. Ankara. 1992.

BLANK, Stephen J..” Eski SSCB’inde Türkiye’nin Stratejik Yükümlülükleri ve ABD Çıkarları”. Dünya Meselelerinin Kesisme Noktasında Türkiye’nin Stratejik Konumu. H.A.K. Yayınları. İstanbul.1995.

BULUTOĞLU, Kenan. Kamu Ekonomisine Giriş. Filiz Kitabevi. İstanbul. 1988.

CAŞIN, Mesut Hakkı, XXI. Yüzyılda Uçakların Savaşı, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara. Nisan. 1995. Sayı 344

CAŞIN, Mesut Hakkı. Öze Tahkimat ve Hedeflere Taarruz Sistemlerindeki Yeni Gelişmeler. Silahlı Kuvvetler Dergisi. Ocak.1997. Sayı 351

CLAUSEWITZ, Carl von. Harp Üzerine. çev. H.Fatih Çeliker. Gökun Basımevi. İkinci Baskı. Ankara. 1991

COSKUN, Gülay. Devlet Bütçesi. Türk Bütçe Sistemi. Turhan. Kitabevi. 4. no. Baskı. Ankara. 1994.

ÇAM, Esat. “Dış Politika Etkinliği ve Savunma Gücü”. Harp Ekonomisi. H.A.K. Yayını. İstanbul. 1985.

ÇAM, Esat. “Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Bir Bakış”. Harp Ekonomisi. H.A.K. Yayını İstanbul. 1985.

DARICI, Haldun, 1993 Yılı Bütçe Uygulama Sonuçları ve Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, Maliye Bakanlığı, APK Kurulu Başkanlığı Ocak-Nisan 1995.

Defence News, 03.11.1996

DEĞER, Saadet, “Military Expenditure In Third World Countries The Economic Effects, 1986, London.”

DEĞER, Saadet and SMİTH, Ron, “Military Expenditure and Growth İn Less Developed Countries”, The Journal Of Conflict Resolution, Vol.27., June 1983.

DOĞAN, Esra, “Montreux Rejiminin Değiştirilmesi Üzerine Tartışmalar” ,Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak, 1995,

Dövizli Askerlik Kanunu, 27 Haziran 1984 tarih ve 3031 sayılı Kanun.

DPT. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), DPT. Ankara Mart 1996.

DRUCKER. Peter, "Kapitalist Ötesi Toplum " Çev.Belkıs Çorakçı. İnkilap Kitabevi. İstanbul,1994.

DRUCKER. Peter.Yeni Gerçekler.Çev.Birtane Karanakçı. T.İş Bankası Kültür Yayınları.Genel Yayın No:315. Ankara. 1992

DUMANT. Sophie. "Yakın Doğu'da su Stratejii. Koz ve Barış Unsuru" Çev. İbrahim Yılmaz. Silahlı Kuvvetler Dergisi. Ocak. 1996

EPISTEIN. John. "Motives and Morality in International Relations". NATO Review,No:5, (October 1984).

ERGINAY. Akif. Kamu Maliyesi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Ankara. 1975

ERGÜN. Feridun. "Üstünlük Politikası Stratejileri" İstanbul. İktisat Fakültesi Yayın

ERGÜVENÇ.Şadi. Demokratikleşmeye Asker. Destek. Silahlı Kuvvetler Dergisi,Sayı 343. Ankara. Ocak,1995.

ERKEN. Tülay. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırılması ve Türk Bütçe Sistemi İçin Model Bir Çalışma. M.G.B. Büt.Mali.Kont.Ger.Md.Lüğü. Ankara,1987.

ERTÜZÜN. Tevfik. İktisadi ve Askerî Gücün Ölçüsü: GSMH ve Savunma Harcamaları Harp Ekonomisi. H.A.K. Yayını. İstanbul. 1985

ESEN. Hüsamettin. **Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri İle Türkiye'ye Etkileri**, H.A.K. Yayınları,İstanbul, 1994.

FEYZİOĞLU. M.Bedii, **Nazari Tatbiki Mukayeseli Bütçe**, İstanbul, 1984.

FUKUYAMA. Francis, **Deneme Tarihin Sonu ve Son İnsan** , Çev.Zülfü Dicleli,Simavi Yayınları -İnceleme Dizisi 10, Ercan Ofset, İstanbul.

GALBRAITH, J.Kenneth, **Ekonomi Kimden Yana ?** Çev. B.Çorakçı - N.Himmetoğlu, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1988.

GANSLER, Jacques S., "The Defence Industry" Condon, The MIT Pres, 1980.

Genelkurmay Başkanlığı, **Müşterek Askerî Terimler Sözlüğü**,(Gnkur.MT-7), Ankara, 1985.

Genelkurmay Başkanlığı. MY 369-1 (A) TSK Planlama. Programlama Bütçeleme Yönergesi

GÖRGÜN, Sevim. Kamu Maliyesi Ders Notları. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi. İstanbul, 1989.

GUERRIEN, Bernard. Neo-Klasik İktisat. çev.:Ertuğrul Tokdemir, İletişim Yayınları. İstanbul. 1.Basım. Ağustos.1991.

GÜRDAL, İzzettin. NATO Altyapı Programında Meydana Gelen Değişiklikler ve Programın Geleceği". Silahlı Kuvvetler Dergisi.Sayı: 349.Temmuz.1996

H.A.K., Millî Güvenlik Siyasetinin Oluşturulması, H.A.K. Yayını, İstanbul, Mayıs 1994.

Hava Kuvvetleri K.lığı. . Hv.K.K.lığı Planlama. Programlama. Bütçeleme ve Uygulama Sistemi (PPBUS) Yönergesi. Temmuz.1994.

Hava Kuvvetleri K.lığı. HKY 45-1. Hava Kuvvetleri İkmal Yönergesi

HENDERSON, James M. Richard E.QUANT. Mikro İktisat. Matematiksel Bir Yaklaşım. Çev. Erhan Ada, O. Aydoğan, M.Sarımeşeli, N.Süzel. Teori Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul. Ağustos.1986.

HITCH, C.J. – KEAN, R.N. Mc.. "The Economics Of Defence In The Nuclear Age. Harvard University Press Combridge.1967

Hv.Tek.Ok.K.lığı. Lojistik-1. Harekat İdari ve Lojistik Okulu Ders Kitabı. Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi. Gaziemir- İzmir. 1995.

Hv.Tek.Ok.K.lığı. Lojistik-4, Harekat İdari ve Lojistik Yönetim Okul Komutanlığı Yayını,Hv.Tek.Ok.K.lığı Basımevi, Gaziemir-İzmir. 1995.

I.M.F.,A Manuel On Government Finance Statistics Droft, June, 1974

İLHAN, Suat, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VIII.Dizi Sayı113, Ankara, 1989.

İLHAN, Suat, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Ankara, 1989.

JABLONSKY, David, Amerikan Askerî Doktrini ve Askerî İlişkilerde Devrim. Çev. Mesut Hakkı Çaşın, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 348,Ankara.Nisan.1996.

KARDÜZ, Ali Rıza, "Toplam Savunma Harcamaları 300 Trilyon Liranın Altında", Sabah Gazetesi, 8 Ağustos 1994.

KENNEDY, Paul, **21 nci Yüzyıla Hazırlanırken** Çev. Fikret Üçcan. T.İş Bankası Kültür Yayını, Genel Yayın No:340 Birinci Baskı. Ankara. 1995.

KENNEDY, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü.** Çev.Birtane Karanakçı. T.İş Bankası Kültür Yayını. Genel Yayın No:306. Ankara. 1990.

KILIÇBAY, Ahmet. **Türkiye'de Piyasa Ekonomisi.** İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını. No:509. İstanbul. 1985

KOCAOĞLU, Mehmet. "Uluslararası İlişkilerde Ekonominin Önemi" **Siyah Kuvvetler Dergisi.** Sayı 338. Ankara. Ekim 1993.

KOHN, Sami. "Rusya Gündemden Düşmüyor". **Milliyet Gazetesi.** 14.4.1994.

KURT, Halil. 1995 Yılı Bütçe Uygulama Sonuçlarıyla Geçmiş on Yıllık Sonuçlarının Karşılaştırılması. **Maliye Dergisi.** Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı. Sayı:121. Ocak-Nisan 1995

LOONEY,Robert. E.WEST, Robert. L..**Third World Military Expenditure and Production.**The Mac Millan Press Ltd. London. First Published. 1988

Maliye Bakanlığı Büt.Mali Kont.Gl.Mc.lüğü. **Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)** Ankara. Eylül 1993

MARFELS, Christian. "The Structure of The Military-Industrial Complex in The United States and Its Impact On Industrial Concentration."

MAULL, Hans W.. "Doğu-Batı İttifakının Ardından Uluslararası Güvenlik Çehresi". **Türkiye Örneği Üzerinde Gösterilen Gelştirilmiş Güvenlik Kavramı.** H.A.K. Yayını, İstanbul, Aralık, 1993.

Meydan Larousse, Cilt 10.

Military Technology, **The World Defence Almanac 1996/97,** No:1/97

Millî Savunma Bakanlığı, **İta Amirliği Malî Yetki ve Sorumlulukları ,** Ankara, 1982

Milli Savunma Başkanlığı, **Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri,** M.S.B.'liği, Ankara, 1993.

MOUNTCASTLE, John W. **Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu,** H.A.K. Yayınları, İstanbul, Ocak, 1995.

MUGHUSİDDİN, Akgüneç, Oya, "Yeni Rusya'nın Kendi Hakkındaki İmaji ve Milli Hedefleri" **Silahlı Kuvvetler Dergisi,** Nisan, 1994.

MUSGRAVE, Richard A., Kamu Maliyesi Teorisi, Çev. Orhan Şener, Marmara Üniversitesi Yayın No:452, İstanbul.

MUTLU, Ayşegül, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Değerlendirilmesi (1981-1995), Maliye Sempozyumunda Sunular Tebliği, İzmir 1997.

NATO Review, No:6, December 1985

NATO, Sixteen Nations, "NATO Bakım ve İmar Ajansı" Çev. İrfan Paksoy, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ekim 1995.

NEMLİ, Arif, Kamu Maliyesine Giriş, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.

OCAKÇIOĞLU Bora, Fon sistemi ve Kaynak Dağılımı Etkinliği, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzbirinci Seri, 1985/1986, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3469, İstanbul, 1987

ODMAN, Tevfik, "Türki Yunan Akması, Ege Denizi, Kara Sular Genişliği Sorunu" Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995

OLVEY L.D., J.R.GOLDEN, R.C. KELLY : "The Economics Of National Security", Avery Publishing Co. Wayne, New Jersey, 1984.

ONAY, Yaşar, "Değişmeyen Rus Dış Siyasetinin Ana Hatları", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ekim 1995.

OYAN, Oğuz, Türkiye'de Kamu Fonlarının Gelişimi ve Özellikleri, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuzikinci Seri, 1988/1989 İstanbul Üniversitesi Yayın No:3659, İstanbul, 1990

OYAN, Oğuz, AYDIN, Ali Rıza, İstikrar Ekonomisinden Fon Ekonomisine, Teori Yayınları, Birinci Baskı, Başarı Matbaası, Ankara, 1987

ÖZEL Behzat, NATO Altyapı Faaliyetleri ve Hava Planları Projeleri "Brifing Metni", M.S.B., NATO Enf.Dairesi Başkanlığı, Mart 1990.

ÖZKAN, Abdullah, Türkiye'deki Amerika, Emre Yayınları:26, İstanbul, 1993.

ÖZKAN, Tuncay, Silâhsızlanma Görüşmeleri ve Savunma Harcamalarına Etkisi, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ankara, Temmuz, 1991.

ÖZTÜRK, O.Metin – HAKGÜDEN, Fikret, "Türkiye'nin Ege Karasuları Üzerine, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 1995

PAKER, Gürhan. "T.S.K.G.V. ve Türkiye'de Savunma Sanayinin Dördüncü Boyutu". Savunma Ve Havacılık Dergisi. Cilt: 7.1993

PECK, M.J., ve SCHERER F., "The Weapons Acquisition Process: An Economic Analysis". Boston, Harvard University, 1962.

PELLATIÈRE, Stephen C., "Orta Doğuda Türkiye ve ABD: Kült. Bağlantısı". Dünya Meselelerinin Kesişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu. H.A.K. Yayını. İstanbul. 1995.

SIPRI, Yearbook, 1983. Armaments, Disarmament and International Security. Taylor and Francis Ltd., London, 1983

SIPRI, Yearbook, 1996. Armaments, Disarmament and International Security. Taylor and Francis Ltd., London, 1996

STEIN, Arthur A., The Nation at War. Baltimore, John Hopkins University Press 1980

SULLIVAN, Gordon ve DUBIL, James, "Bilgi Çağında Harp" Çev. Nazım Arınata. Silahlı Kuvvetler Dergisi. Ankara.1995

SENER, Orhan, Kamusal Mallar Teorisi. Bursa İ.T.İ.A. Yayını. Özkeya Matbaacılık İstanbul.1977

ŞENESEN, GÜLAY GÜNLÜK, "Kamu Harcamalarının Ölçülmesi Üzerine Bir Deneme Savunma Harcamaları". Maliye Sempozyumunda sunulan tebliğlerdir.1997

ŞİMŞEK, Muammer, Türkiye'de Savunma Sanayii, SAGEB Yayını. No:3. 1984.

ŞİMŞEK, Muammer, Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri, Silahlı Kuvvetler Dergisi. Ankara Ekim 1993.

ŞİRELİ, Aykut ve Nurhayat, Harp Ekonomisi Planlamasında Veri Mahiyetindeki Unsurları. Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1985.

T.C. 1982 Anayasası

T.C. Hükümeti ve ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Antlaşmasının II. ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma Ve Ekonomi Alanında İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Antlaşma, 01.02.1998 tarih ve 17238 Sayılı Resmi Gazete.

T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Mali Kontrol Gen.Müd."Savunma" Güvenlik Hizmetleri (1924-93),Ankara, Eylül 1993.

T.C.M.S.B.lığı. **Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap 1993)**. T.C. M.S.B.. Ankara. 1993

TANYELİ,Cevdet. "Harp ve Ekonomi İlişkileri". **Harp Ekonomisi**.H.A.K. Yayını. İstanbul 1985.

TAŞKIRAN, Cemalettin. "Su Uyur "Yunar."Uyumaz" **Silahlı Kuvvetler Dergisi**. Ocak 1995.

TAYLOR, W.Charles. "Yeni Bir Ülkeier Düzeni İçin Alternatif Dünya Senaryoları: Çev. F.H.Ö. Bşing Hırp Akademiker Basımevi. İstanbul. Temmuz 1994.

TOFFLER, Alvin and Heidi. **War Anti-War. 'Surviva' at The Dowr of the 21st Century**. Newyork. Intlie. Brown. & Company. 1993

TÜGEN, Kamil. "Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarında ki Gelişmeler ve Ekonomik Etkinlikler." **Banka ve Ekonomik Yorumlar**. İstanbul. Aralık 1988

TÜRKAŞLAN, Hasan Ali. **Klasik Kamu Gelirleri ile For. Gelirlerinin Mukayeses. ve Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Bu Açidan Değeriendirilmesi**. S.S.M.Yayını No:16. Ankara. 1994

U.S. ACDA **World Military Expenditures, Arms Transfers and Other Statistics, 1972-1982** WASHINGTON. (April 1984)

U.S. ACDA. **World Military Expenditures and Arms Transfers** Washington. 1994

ULUATAM,Özkan **Kamu Maliyesi**. Teori Yayınları. Birinci Baskı. Ankara. Mar. 1988.

United Nations A Manuel For Economic and Functional Classification Of Government Transactions.

USLUER, Yılmaz, **Türkiye'nin Savunma Harcamaları, M-5 Savunma ve Güvenlik Dergisi**, 1994, İstanbul, Sayı 69.

WEINBERGER, Caspar W. **Department Of Defence, Annual Report To The Congress Fiscal Year 1988**

YAŞA, Memduh, **Kamu Maliyesi Ders Notları**, İstanbul, İktisat Fakültesi Yayını.

YAZGAN,Turan, **Askerî İnsan Gücü**, "Harp Ekonomisi, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1985.

ZIYLAN, Aytakin, "Savunma Sanayi Sektöründe Tekeller ve Rekabet Uygulaması" **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Ankara, Nisan 1996.